İ.D. Dağı, A. Eralp, E.F. Keyman, N. Polat,
O.F. Tanrısever, F. Yalvaç, A.N. Yurdusev

Devlet, Sistem ve Kimlik

Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar

iletişim

ATİLA ERALP Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 1972 yılında mezun olduktan sonra ABD'nin Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans ve doktora yapmıştır. ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Uluslararası İlişkiler Kuramı, Avrupa Entegrasyonu, Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri konularında dersler vermekte ve araştırmalar yapmaktadır. Prof.Dr. Atila Eralp'in bu konularda yurtiçi ve yurtdışı kitap ve dergilerde yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 374 • Araştırma - İnceleme Dizisi 59
ISBN 975-470-556-9
© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1996, İstanbul
2. BASKI 1997, İstanbul
3. BASKI 2000, İstanbul (500 adet)
4. BASKI 2001, İstanbul (500 adet)
5. BASKI 2003, İstanbul (500 adet)

KAPAK Ümit Kıvanç
DIZGI Remzi Abbas
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Devlet, Sistem ve Kimlik

Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar

Derleyen ATİLA ERALP

Yazarlar
İHSAN D. DAĞI
ATİLA ERALP
E. FUAT KEYMAN
NECATİ POLAT
OKTAY F. TANRISEVER
FARUK YALVAÇ
A. NURİ YURDUSEV

iletişim

İçindekiler

Giriş ***7***

'Uluslararası İlişkiler' Öncesi
A. Nuri Yurdusev ***15***

Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması
Atila Eralp ***57***

Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması
Oktay F. Tanrısever ***89***

Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar
Faruk Yalvaç ***131***

Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları
İhsan D. Dağı ***185***

Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark
E. Fuat Keyman ***227***

Post-Yapısalcı Yaklaşımlar
Necati Polat ***261***

Kaynakça ***291***

Dizin ***307***

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası ilişkiler büyük bir dinamizm içine girmiştir. Bu dinamizm, Uluslararası İlişkiler disiplinini de etkilemiş ve disiplinin canlılık kazanmasını sağlamıştır. Bu canlılığın en önemli göstergelerinden birisi, kuramsal yaklaşım ve tartışmaların artması ve disiplinin kuramsal açıdan çoğulcu bir ortama girmesidir. Elinizdeki kitap, Uluslararası İlişkiler kuramlarındaki bu çoğulculuğu yansıtmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Uluslararası İlişkiler kuramları tarihsel bir süreç içinde ve önemli kuramsal tartışmalarla ilişkilendirilerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Soğuk Savaş döneminin Realizm gibi önemli yaklaşımları sergilenirken, Soğuk Savaş sonrası dönemin Realist paradigmayı sorgulayan yeni arayışlarının da önemle üzerinde durulmaktadır.

Dünya politikasında ve Uluslararası İlişkiler disiplininde böylesine bir canlılık yaşanırken ülkemizde de Uluslararası İlişkilere ilgi yoğun bir şekilde artmıştır. Uluslararası olaylara geniş kamuoyu çok daha duyarlı hale gelirken, kamuoyunun bu ilgisi medyaya da yansımış ve özellikle çevre-

mizdeki ülkelerle ilgili gelişmeler, gazete ve televizyonlar kanalıyla günlük yaşantımızın bir parçası haline gelmiştir. Dünya politikasına ilişkin olarak artan bu ilgi, ülkemizde Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişmesini hızlandırmıştır. Bir disiplinin gelişmesinde en önemli unsurları; konunun sistematik incelendiği kürsü/bölümlerin kurulması ve disiplinle uğraşan bir topluluğun ortaya çıkması şeklinde düşünürsek, ülkemizde özellikle son on yılda Uluslararası İlişkiler disiplininin büyük bir canlılık içinde olduğunu söyleyebiliriz. On yıl öncesine kadar, Uluslararası İlişkiler kürsüleri Siyasal Bilgiler Fakülteleri ve Siyaset Bilimi bölümlerinde son derece sınırlıyken; günümüzde öğrenci alan Uluslararası İlişkiler bölümlerinin sayısı onu geçmiş ve her yıl da hızla artmaktadır. Siyasal Bilgiler Fakültelerindeki kürsülerin yerine bölümler kurulmuş ve Uluslararası İlişkiler disiplini giderek daha bağımsız bir yapıya kavuşmaya yönelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Uluslararası İlişkiler disipliniyle ilgili önemli bir öğretim üyesi ve öğrenci topluluğu da oluşmaya başlamıştır.

Ülkemizde Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumuna baktığımızda, disiplinin Siyasi Tarih ve Devletler Hukuku alanlarından kaynaklandığını görmekteyiz. Konunun ilk ele alındığı Siyasal Bilgiler Fakülteleri ve Siyaset Bilimi bölümlerinde, Uluslararası İlişkiler derslerine Siyasi Tarih ve Devletler Hukukundan kaynaklanan yaklaşım ve müfredat damgasını vurmuştur. Elinizdeki kitabın özellikle ilk iki bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki ilk Uluslararası İlişkiler kürsü/bölümleri de Siyasi Tarih ve Devletler Hukuku alanlarından etkilenmişlerdir. Ancak, ülkemizdeki gelişmelerde dikkat çeken bir özellik, dünyanın diğer yerlerinde Uluslararası İlişkiler disiplininin Siyasi Tarih ve Devletler Hukuku ile ilişkisi azalırken, bu durumun ülkemizde halen yoğun

bir şekilde devam ediyor olmasıdır. Uluslararası İlişkiler bölümleri standard bir şekilde şu üç anabilim dalından oluşmaktadır: Siyasi Tarih, Devletler Hukuku ve Uluslararası İlişkiler.

Son on yılda kurulan Uluslararası İlişkiler bölümlerinde, siyasi tarih ve devletler hukukunun yanısıra, Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimini etkilemeye başlamıştır. Bu, kurulan bazı bölümlerimizin isimlerine de yansımıştır, bu bölümleri isimleri Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler olsa dahi, Siyaset Bilimi dersleri Uluslararası İlişkiler eğitiminin en önemli unsuru halindedir. Hatta denilebilir ki, bazı bölümlerin isimleri Uluslararası İlişkiler'dir ancak, Uluslararası İlişkiler çoğu yerde Uluslararası Politikaya indirgenmiştir. Dünyanın başka yerlerinde gelişen Uluslararası İlişkiler disiplinini disiplinlerarası bir çaba olarak görme eğilimi -özellikle uluslararası ekonomik ilişkilere ağırlık verme hususunda- ülkemizde henüz son derece sınırlıdır. Ancak birkaç Uluslararası İlişkiler bölümümüzde Uluslararası İlişkilere Uluslararası Politika'nın ötesinde disiplinlerarası bir yaklaşım mevcuttur. Uluslararası İlişkiler bölümlerimizde, bölgesel konuların öneminin artmasıyle birlikte, Balkanlar, Orta Asya Ülkeleri ve Avrupa gibi bölgesel konularda dersler artmaya başlamıştır. Ancak, bu derslerde de konunun güncel ve siyasi tarafları ağırlık taşımaktadır.

Ülkemizde böylesine dinamik bir ortam içinde olan Uluslararası İlişkiler disiplinindeki canlılığı, kuramsal konularda göremekteyiz. Uluslararası İlişkiler lisans eğitiminde Uluslararası İlişkiler kuramlarına ilişkin dersler neredeyse yok denecek kadar az sayıdadır; yüksek lisans eğitiminde ise oldukça sınırlıdır. Uluslararası İlişkiler kuramlarına ilişkin konular daha ziyade Uluslararası Politika derslerinin giriş kısmında yer almaktadır. Oysa, belirttiğimiz gibi, Soğuk Savaş sonrası ortamda, Uluslararası İlişkiler disiplininde

kuramsal alanda büyük bir canlılık yaşanmaktadır. Böylesine bir canlılık içinde, Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla ilgili kitap ve dergiler hızla çoğalırken ülkemizde Uluslararası İlişkiler yayınları güncel konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkemizde kuramsal konu ve tartışmalar ancak bazı Uluslararası Politika ders kitaplarının giriş kısımlarında kendilerine yer bulabilmektedirler. Uluslararası İlişkiler kuramlarını inceleyen tek bir çalışmanın olmadığını söylersek, sanki durumu abartıyor gibi görünebiliriz, ancak ne yazık ki gerçek budur. Oysa, disiplinlerin gelişmesinde kuramsal yaklaşım ve tartışmaların önemi yadsınamaz, disiplinler böylesine bir ortamda oluşur. Ayrıca, bölümlerin ve disiplinle uğraşan toplulukların ortaya çıkması ancak konuya ilişkin ürün vermeleriyle anlam kazanabilir. Güncel konular ancak daha sistematik ve kavramsal çerçevede incelendiğinde disipline katkıda bulunabilirler. Ülkemizde ne yazık ki kuramsal olan, *soyut* ve *afaki* olan anlamında anlaşılmakta, güncel olanın daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecek bir araç olarak düşünülmemektedir. Oysa, Uluslararası İlişkiler disiplininin evrimini izlediğimizde, kuramsal yaklaşım ve tartışmalara ağırlık veren çalışmaların önemli bir yer tuttuğunu ve güncelin anlaşılmasında temel araç olarak düşünüldüklerini gözlemekteyiz. Elinizdeki kitap, önemli gördüğümüz bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu kitabımızda Uluslararası İlişkiler disiplinindeki önemli kuramsal yaklaşım ve tartışmalar betimlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla ilişkili olarak belirttiğimiz gibi, Türkçe yazılmış yeterince kaynak bulunmadığından, bu çalışmada kapsayıcı olmaya çalışılırken, disiplini etkileyen önemli kuramsal yaklaşım ve tartışmaların kendi zenginlikleri içinde ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Elinizdeki kitap Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler kuramları çalışma grubunun ortak ürünüdür.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü kuramsal çalışmalara gerek lisans eğitiminde gerekse yüksek lisans eğitiminde önem vermiş, hızla artan bölgesel konularındaki derslerde de güncel olayların kuramsal ve kavramsal düzeyde tartışılmasını müfredatının önemli bir parçası yapmaya çalışmıştır. Her ne kadar ülkemizde kuramsal tezlerin yazımında güçlükler olsa da bu tür tezlerin yazılması teşvik edilmiştir. Çalışma grubumuzun iki üyesi A. Nuri Yurdusev ve Oktay F. Tanrısever, yüksek lisans programımızda yetişmiş ve değerli kuramsal tez çalışmaları yapmışlardır.

Bölümümüzün Uluslararası İlişkiler kuramları ile uğraşan altı öğretim üyesi ve asistanı İhsan D. Dağı, Atila Eralp, Necati Polat, Oktay F. Tanrısever, Faruk Yalvaç ve A. Nuri Yurdusev ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi mezunu ve halen Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü öğretim üyesi E. Fuat Keyman'dan müteşekkil Uluslararası İlişkiler Kuramları Çalışma Grubu'nu oluşturduk. Çalışma grubumuzun amacı kuramsal konulardaki kendi araştırmalarımızı aramızda tartışmak ve hem ülkemizde hem de uluslararası zeminlerde Uluslararası İlişkiler kuramlarına katkıda bulunmaktı. Grubumuz, çalışmalarımız esnasında, öncelikle ülkemizde Uluslararası İlişkiler kuramları alanında Türkçe kaynak boşluğunu saptayarak, çalışmalarını bu önemli boşluğu doldurmak üzerine yoğunlaştırdı. Bu yılın başından itibaren çalışma grubumuz sık sık toplanarak, elinizdeki kitabın bölümlerini tartıştı ve kapsayıcı bir yayın yaratmaya çalıştı. Hemen belirtmemiz gerekir ki, çalışmalarımız bütün üyelerimizin yoğun katılımıyla, son derece umut ve heyecan verici olmuştur. Ortak çalışmaların disiplinlerin gelişmesinde olduğu kadar, kişilerin kendi gelişimlerinde de ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ülkemizde Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişmesi için ortak çalış-

maya olan inancımız, bu grubumuzdaki umut verici tablodan sonra daha da pekişmiştir. Elinizdeki kitabın bu çalışma grubunun ilk ürünü olduğunu, çalışmalarımızın süreceğini ve yeni projeler içinde olduğumuzu belirtebiliriz.

Çalışma grubumuzun bu ilk ortak ürününde, belirtmeye çalıştığımız gibi, kapsayıcı olmayı amaçladık. Uluslararası İlişkiler disiplini, kitabımızda ayrıntılı sergilendiği gibi oldukça yeni bir disiplindir, yirminci yüzyılda şekillenmiştir. Ancak bu disiplinin gelişmesine ışık tutan bir "öncesi" olduğunu düşündük ve kitabımızın ilk bölümünde A.Nuri Yurdusev, Uluslararası İlişkiler disiplini "öncesi" dönemi gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Yurdusev, ilk ve orta çağlardaki Uluslararası İlişkilere değin ortaya konan düşünceleri inceledikten sonra, modern dönem üzerinde yoğunlaşmakta ve disiplinde hala tartışılan, Grotius, Hobbes ve Kant tarafından geliştirilen düşüncelere ağırlık vermektedir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise Atila Eralp ve Oktay F. Tanrısever Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumunda, iki önemli kuramsal tartışma olan İdealizm-Realizm ile Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmalarını, bu yaklaşımların kendi zenginlikleri içinde sergilemeye çalışmaktadırlar. Bu iki tartışma Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanının ve metodolojisinin ortaya çıkmasında dönüm noktası oluşturmuşlardır. Disiplinlerin oluşumunda çalışma alanları ve yöntemlerinin ne kadar önemli oldukları düşünülürse, bu iki tartışmanın Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşu ve gelişimi üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir.

Kitabın daha sonraki bölümleri ise Faruk Yalvaç , İhsan D. Dağı, E. Fuat Keyman ve Necati Polat'ın katkılarından oluşmaktadır. Yazarlar, Uluslararası İlişkiler kuramlarında hakim Realist anlayışın zamanla nasıl sorgulandığını ve ne gibi yeni arayışların ortaya çıktığını göstermektedirler. So-

ğuk Savaş-sonrası ortamda Uluslararası İlişkiler kuramında oluşan çoğulcu yapı bu çalışmalarda sergilenmeye çalışılmaktadır. F. Yalvaç yapısalcılığın, Uluslararası İlişkilerde anlamlı bir kuramsal çerçeve oluşturabilmesi için, pozitivizmin yerini daha eleştirel bir bilim anlayışına bırakması gerektiğini savunurken, İhsan D. Dağı, normatif yaklaşımların temellerini incelemiş ve uluslararası politik sorunlardaki normatif boyuta dikkat çekmiştir. E. Fuat Keyman ise, disiplinin içinden geçmekte olduğu eleştirel dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için, Habermasçı, Gramşiyan ve Postmodern Uluslararası İlişkiler söylemlerini incelemiş ve kimlik/fark sorunsalının önemini vurgulamıştır. Son olarak, Necati Polat Uluslararası İlişkilere ilişkin post-yapısalcı bir yaklaşımın nasıl geliştirilebilineceğinin ipuçlarını ortaya koymuştur.

Ortak bir çalışma ürünü olan bu kitabın ortaya çıkmasında öğrencilerimizin büyük katkısı olmuştur. Kendileri güzel soruları ile bizi kuramsal konularda daha dikkatli düşünmeye yöneltmiş; güncel konuların daha sistematik kavranmasında kuramsal tartışmaların gereğine olan inancımızın canlı kalmasını sağlamışlardır. Bölümümüz dördüncü sınıf öğrencilerinden Burak Kantoğlu'na ise, özellikle teşekkür etmek isteriz. Kendisi konuya karşı olan ilgisi yanısıra, bilgisayar becerisi ile de, bu kitabın ortaya çıkmasında çok yardımcı olmuştur.

'Uluslararası İlişkiler' Öncesi

A. NURİ YURDUSEV

Bu bölümde, Uluslararası İlişkiler'in bir çalışma ve inceleme alanı, başka bir deyişle bir disiplin olarak ortaya çıkmasından önce uluslararası ilişkiler konusu ile ilgili bilgi ve düşünce birikimi özetlenecektir.[1] Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin olarak doğuşundan önce yapılan uluslararası ilişkiler çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişim sürecinde ortaya atılan teoriler ve analizlere ışık tutacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu amaçla, öncelikle, bir ilişki biçimi ve bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'den ne kastedildiği ve bunların ne zaman başladığı açıklanacak ve sonra da Uluslararası İlişkiler'in öncesi üç bölüm halinde tarihsel olarak verilecektir: ilk çağlarda (Eski Çin ve Yunan-Roma dünyasından örneklerle) Uluslararası İlişkiler düşüncesi, orta çağlarda (Hıristiyan doktrininde ve klasik İslâm düşüncesinde) Uluslararası İlişkiler anlayışı, ve modern dönemdeki belli başlı Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırma-

1 Bu makalede Uluslararası İlişkiler, bir çalışma alanı veya disiplinden bahsederken büyük harflerle, 'Uluslararası İlişkiler' şeklinde, belli bir ilişki biçiminden bahsederken küçük harflerle, 'uluslararası ilişkiler' şeklinde, yazılmıştır.

ları. Modern dönemdeki Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırmalarını da; Machiavelli ve Hobbes ile özdeşleştirilen realist (Hobbesiyen) tanımlama, Grotius ile ilintilendirilen rasyonalist (Grotiyen) tanımlama ve Kant ile bağlantı kurulan radikal (Kantiyen) tanımlama olmak üzere üç alt başlık halinde inceleyeceğiz.

Uluslararası İlişkiler Nedir?

İlkin, uluslararası ilişkilerin ne olduğu sorusunu aydınlatmamız gerekiyor. Uluslararası ilişkilerin bir ilişki türü olduğunu öncelikle belirtmiştik. Bunun insan ilişkileri kapsamında yer aldığını söylemeye gerek yok. Burada, insan ilişkilerinin sosyal ilişkiler olduğunu vurgulamak durumundayız. İnsanın sosyal bir varlık olduğunu, yani belli bir sosyal çevre (toplum) içinde yaşadığını, biliyoruz. Plato ve Aristo'dan bu yana hiçbir yazarın gözardı etmediği bir durum bu. İnsanın sosyalliği diğerkamlığından ziyade, daha çok kendi kendine yetmezliğine dayanır. Teorik olarak insan tekinin yalnız kendine yeter bir yaşam sürebileceği savunulabilse bile, tarihsel bilgi birikimimiz bize böyle örnekler sunmuyor. Başka bir deyişle, tarihsel olarak bir bireyin tek başına yaşadığını kanıtlama şansımız yok. İnsanoğlu hep toplum içinde yaşayageldiğine göre, insan tekinin toplumdışı ve kendiliğinden açıklanabilir özelliklerinden ve ilişkilerinden bahsetmemiz de mümkün değil. Daha doğrusu, insan tekinin bireysel özellikleri ve eylemleri, içinde yetiştiği toplumsal çevrenin sosyalizasyon sürecinden bağımsız olamaz. Bireyin kalıtsal özellikleri için de bunun geçerli olduğu kısmen söylenebilir. İnsan sosyal bir varlık olduğu içindir ki, insan ilişkileri sosyal ilişkilerdir.

İnsan ilişkilerinin sosyalliği, insanın sosyal bir varlık olmasının yanında, aynı zamanda, ilişki olayının mahiyeti ge-

reğidir. Tanımı gereği, ilişki bir başkası ile kurulan bağlantıyı içerir. İnsanın sosyal olması da başkaları ile beraber olması demektir. İnsan tekinin kendisi ile ilişki kurmasından bahsetmediğimiz sürece, sosyallik durumu olmadan ilişki de olmaz. Bireyin kendisi ile ilişkisinden, kendisi ile barışık olması deyiminde olduğu gibi, sözedilse bile burada tam olarak sosyaliteden arınıldığı söylenemez. Çünkü bu süreçler toplumsal öğrenme sürecinin dışında değildir. Dolayısıyla, bir insan ilişkisi türü olarak uluslararası ilişkiler de sosyal ilişkilerdir.

İnsan ilişkileri yeknesak değildir, değişik formlarda ve biçimlerde ortaya çıkabilir. İşte, bu nedenle ilişki türlerinden bahsetmek mümkün olur. Peki, farklı ilişki türleri nasıl ortaya çıkar? İnsan ilişkileri ilişkinin konusuna ve amacına göre tasniflendirilebilir: Çıkar ilişkisi, sevgi ilişkisi, iş ilişkisi, iktisadi ilişki, kültürel ilişki,... vb. ifadelerinde olduğu gibi. Diğer yandan, insan ilişkileri ilişkinin öznesine, yani kurucularına, göre de tanımlanabilir: Aile ilişkisi, kişilerarası ilişki (bireysel veya yüz yüze ilişkiler), firmalararası ilişkiler, etnik grupların ilişkisi, topluluklar arasındaki ilişkiler, ulusların ilişkileri ve devletlerarası ilişkiler,...vb. ifadelerinde olduğu gibi. Bütün bu ilişki türlerinin hepsi sosyal ilişkilerdir, ama bazıları insan tekinin diğerleri ile birlikte oluşturduğu birimlerce yürütülmektedirler. Bunlara sosyal birimler denebilir. Değişik bir ifadeyle, bireylerin diğer bireylerle kurmuş oldukları ilişkilerin tekrarı ve kurumsallaşması ile çeşitli toplumsal birimler oluşur. Toplumsal birimlerin hiçbiri, son tahlilde, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız değildir, fakat kendisine özgü bir varlığı veya aidiyeti zamanla oluşur. Bireylerin bireysel varlıklarından ayrı bir varlık kazanırlar.[2] Bu anlamda, sosyal birimler bi-

2 Kendilerini oluşturan bireylerin bireysel varlığından ayrı varlığa sahip sosyal birimlerin ne zaman ortaya çıktığını tarihsel olarak kesinlikle belirleme imka-

reyleri şekillendiren, etkileyen ve tanımlayan birer entite olurlar. Başka türlü ifade edersek, insan tekinin; içinde yer aldığı ve aidiyet iddiasında bulunduğu sosyal birimlerce tanımlanıp kimliklendirildiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede, bir insanal (insani) ve sosyal ilişki türü olarak uluslararası ilişkileri, en genelde, 'ulus' diye adlandırdığımız sosyal birimler arasındaki ilişkiler, veya 'uluslaın ilişkileri', ya da 'uluslar arasında gerçekleşen ilişkiler' olarak tanımlayabiliriz. Burada iki noktaya dikkat çekilmeli. Birincisi, uluslararası ilişkilerin belli bir toplumsal birimce yürütülmesi ya da belli bir toplumsal birimle ilgili olması. Bu haliyle uluslararası ilişkiler; bireysel ilişkilerden ayrıldığı gibi, diğer toplumsal birimlerce yürütülen ya da onları ilgilendiren ilişki türlerinden de, mesela, partilerarası ilişkilerden, etnik gruplararası ilişkilerden, medeniyetler arasındaki ilişkilerden, kabilelerarası ilişkilerden,...vb. ayrılır. Uluslararası İlişkiler tanımında dikkati çeken ikinci nokta ise, Uluslararası ilişkilerin birden fazla sosyal birimi içermesidir. Yani, uluslararası ilişkilerin kapsam alanı bireylerin ait oldukları toplumsal alanın ötesinde başka toplumsal alanlara uzanmaktadır. Bu haliyle uluslararası ilişkiler; kişilerarası ilişkilerden ayrılırken, diğer toplumsal birimler arasındaki ilişkiler ile uzanım alanı ekseninde bir ortak paydaya sahiptir. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkiler ile öteki toplumsal birimler arasındaki ilişkiler aynı problematiğe hitap etmektedirler: Birden fazla ve farklı sosyal birimler dahilinde bulunan insanların birarada yaşama sorunsalı. Böy-

---

nımız yok. Sadece bunun insanın yerleşik toplum halinde yaşaması ile eşzamanlı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, McNeill otoritenin kişilikden değil ofisden (makamdan) gelmesi anlamında bürokrasinin Hammurabi zamanında (M.Ö. 18. yüzyıl öncesi) oldukça gelişmiş olduğunu bildiriyor. Bkz., W. H. McNeill, *A World History* (London: Oxford University Press, 1967), s.56. Tarihsel süreç içinde sosyal birimlerin gayrişahsilik (formellik) derecesi şüphesiz değişmiştir.

le bir tanımlamadan, eğer bütün insanlar tek bir toplumsal birim dahilinde yaşasalardı veya sadece bir tek toplumsal birimle kendilerini kimliklendirselerdi toplumlararası ilişkilerin sözkonusu olamayacağı sonucu doğal olarak çıkar. Aynı şekilde, uluslararası ilişkilerden ancak 'ulus'un ötesinde 'uluslar' var olduğu sürece bahsedebiliriz.

Toplumlararası ilişkilerin belli bir türü olarak uluslararası ilişkilerin, bugün kullandığımız anlamıyla, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da ulus-devletin doğuşu ile ortaya çıktığı, yeni oluşan ulus-devletlerin ilişkilerini düzenlemek için belli değerler, kurallar ve normlar üzerinde uzlaşarak bir sistem oluşturdukları ve bu sistemin kuralları ve birimleri (ulus-devletler) ile tarihsel süreç içinde bugün bilinen dünyayı kapsaması sonucu günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin oluştuğu genellikle kabul edilen bir görüştür.[3] Bu nedenle, günümüzde uluslararası ilişkiler deyince anlaşılan ulus-devletler arasındaki ilişkilerdir. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkilerle devletlerarası ilişkiler eşanlamlı olarak alınmaktadır. Her ne kadar ulus (nation) kültürel yanı ağır basan çeşitli ortak özelliklere sahip insan topluluğunu nite-

---

3 Günümüz uluslararası ilişkilerinin bu çerçevede analizinin önde gelen örneklerini şöyle verebiliriz: H. Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977); H. Bull ve A. Watson, (der.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); G.W.Gong, *The Standard of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); F.H.Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963); M. Keens-Soper, *'The Practice of a States System'*, M. Donelan, (der.), *The Reason of States: A Study in International Political Theory* içinde (London: George Allen and Unwin, 1978); McNeill, *a.g.e.*, dipnot 2; G.Modelski, *Long Cycles in World Politics* (London: Macmillan, 1987); F.S. Northedge, *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976); I. Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974); A. Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992); ve M. Wight, *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977).

lerken, devlet (state) böyle ya da herhangi bir topluluğun teşkilatlanmış gücünü nitelerse de, bu iki birim birbiriyle oldukça yakından ilintilidir. Tarihsel olarak bu iki birim, bugün kullandığımız anlamlarıyla, aynı zaman diliminde ortaya çıkmışlar ve birbirini karşılıklı etkileyerek diğerinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.[4] Bu etkileşimde bazı durumlarda biri, bazı durumlarda ise diğeri baskın olabilir. Örneklemek gerekirse, Amerika ve İsviçre'de devlet önce gelmişken, Almanya'da ulus önce gelmiştir.

Öyleyse, uluslararası ilişkilerin diğer toplumsal birimlerarası ilişkilerden farkının ulus-devlet temelinde açıklanabileceğini söyleyebiliriz. Bu durumda, ulus-devletin ayırıcı özelliklerini belirtmemiz gerekir. Kısaca söylemek gerekirse, ulus-devlet her şeyden önce egemen devlettir. Nüfuz alanında hükümranlık hakkının nihai ve mutlak sahibidir. Egemenlik (hükümranlık) belli bir toplulukda "nihai ve mutlak bir otorite"nin kabulünün yanısıra bu iddiada bulunabilecek başka herhangi bir otoritenin olmadığı düşüncesidir.[5] Modern devletin özelliği egemenliği tekelinde tutmasıdır. Bu tekelin en önemli ifadesi Bodin'e göre yasa yapma

---

4 Modern anlamlarıyla ulus ve devlet'in ortaya çıkışı ve aralarındaki bağ için, örneğin, bkz. J. (Lord) Acton, 'Nationality', *Essays on Freedom and Power* kitabı içinde (New York: Meridian Books,1955); B.Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1983); W.Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); E.Kedourie, *Nationalism* (London: Hutchinson, 1960); H.Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background* (New York: The Macmillan Company, 1944); H.Seton-Watson, *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism* (London: Methuen, 1977); A.D.Smith, *National Identity* (London: Penguin Books, 1991); ve C.Tilly, (der.), *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1975). *Oxford English Dictionary*, ikinci baskı (1989), modern anlamlarıyla 'ulus' (nation) ve 'devlet' (state) sözcüklerinin literatürdeki ilk kullanımlarının aşağı yukarı aynı yıllarda görüldüğünü bildirir.

5 Bkz. F.H.Hinsley, *Sovereignty*, ikinci baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), ss. 1, 26.

ve feshetme gücü,[6] Weber'e göre ise meşru olarak zor (cebir) kullanma hakkına sahip olmakdır.[7] Ulus-devletin ayırıcı özelliği belli sınırlar dahilinde belli bir topluluk üzerinde hükümranlık tekeli iddiasında bulunması olarak ortaya çıkıyor. Bu da, modern ulus-devletin merkezci bir devlet olmasını getirmiştir. Hükümranlık tekelini iddia eden modern ulus-devlet öncesi organize sosyal birimlerin varlığı savunulabilir. Lakin, modern ulus-devlet örneği kadar iktidar tekelinin ve merkeziyetçiliğinin yaygınlığı tarihte görülmemiştir dersek pek yanılmış olmayız.[8]

Uluslararası İlişkilerin günümüzdeki anlamıyla modern dönemle, 15. ve 16. yüzyıllarda, başladığını belirttik. Acaba bu ne kadar doğru? Uluslararası ilişkiler daha önce yok muydu? Her ne kadar uluslararası ilişkilerin modern döneme ait bir olgu olduğu hakim görüş ise de, bazı yazarlar çok daha öncelere kadar giderler. Toynbee'ye göre, birbiriy-

---

6 Bkz. J.Bodin, *Six Books of the Commonwealth*, özetleyerek çev. M.J.Tooley (Oxford: Basil Blackwell, 1955), x.bölüm.

7 Bkz. M. Weber, 'Politics as a Vocation', *From Max Weber: Essays in Sociology* kitabı içinde, çev. ve (der.), H.H.Gerth ve C.W.Mills (New York: Oxford University Press, 1946), ss. 77-128.

8 Valery modern devletin iktidarının yaygınlığını şöyle ifade ediyor: 'Zamanımızda, yeryüzünün yaşanabilir her parçası keşfedilmiş ve devletler arasında paylaşılmıştır.... Bayrak taşımayan hiç bir kaya yok; haritada artık boşluklar bulunmuyor; gümrük memurlarının ve kanunun ulaşmadığı bir bölge mevcut değil; meseleleri evrak dosyalarına geçmeyen ve böylece yazılı ifadenin şeytani büyüsü altında, çok uzaklardaki bürolarında oturan işgüzar bürokratların eline düşmeyen bir kabile de yok.' P. Valery, *History and Politics*, çev. D.Folliot ve J.Mathews (London: Routledge and Kegan Paul, 1962), s. 14-15. Valery'nin bu çarpıcı ifadelerine rağmen devletin egemenliğe, yani iktidara ve güce, pratikte, ne derece tek başına sahip olduğu tartışılır. Bu tartışma Uluslararası İlişkilerde altmışların sonlarından itibaren yoğun olarak yapılmıştır ve halen de Uluslararası İlişkilerin odak noktalarından birisidir. Bu konuda, bu kitabın ileriki bölümlerinde daha fazla durulmaktadır. Burada, şu kadarını belirtmek istiyorum. Aslında, devletin egemenliği baştan beri hiç bir zaman mutlak olmamıştır. Egemenlik sınırlı olmanın yanısıra, diğer toplumsal birimlerle de paylaşılagelmiştir. Bu hususta, bkz. D. Held, *Political Theory and the Modern State: Essays on State, Power and Democracy* (Cambridge: Polity Press, 1989).

le temas halinde lokal, egemen devletlerin ortaya çıkışından bu yana uluslararası ilişkiler daima varolagelmiştir. M.Ö. üçüncü bin yılda Sümer Site-Devletleri arasındaki ilişkiler uluslararası ilişkilerin ilk örnekleridir.[9] Hatta, modern devletler sistemi çerçevesindeki uluslararası ilişkilere benzer şekilde bir uluslararası ilişkilerin klasik Yunan Site-Devletleri döneminde görüldüğü de savunulmaktadır.[10] Şüphesiz, modern dönemin uluslararası ilişkilerinin daha önce aynen yaşandığını savunmak zor. Lakin, modern dönemdeki uluslararası ilişkilerin önceki toplumlararası ilişki türlerinden etkilenmediğini savunmak da zor. Modern devirden önce de insanlar birden fazla ve birbiriyle temas halinde olan toplumsal birimler altında yaşıyorlardı. Tarihsel olarak insanın asosyal veya toplumdışı bir yaşam sürdüğünü kanıtlama olanağımızın olmadığını belirtmiştik. Aynı şekilde, tarihin herhangi bir döneminde bütün insanların tek bir toplumsal birim dahilinde yaşadığını kanıtlamak da mümkün değil.

Çoğul toplumsal birimler birbirlerine karşı, mantıksal olarak, üç durumda bulunabilirler. Birincisi, her birimin kendi kendine olduğu bir izolasyon (tecrit) durumudur ki, bu halde toplumlararası ilişkilerden bahsedemeyiz. İkincisi, çoğul toplumsal birimlerin tek bir çatı veya merkez altında toplanması durumudur. İmparatorluklar ve hegemonyal birlikler bunun tarihsel örnekleridir. Bu durumda, toplum-

---

9 Bkz. A.J.Toynbee ve V.Toynbee, 'Problems of Research in International Relations', *International Studies* (Cilt 3, Sayı 1, 1961), ss. 1-5. (Indian School of International Studies). Aynı şekilde, Parkinson, ve Olson ve Groom da Uluslararası İlişkilerin ilk çağlara kadar götürülebileceği görüşünde. Bkz, sırasıyla, F.Parkinson, *The Philosophy of International Relations: A Study in the History of Thought* (Beverly Hills and London: Sage Publications, 1977); ve W.C.Olson ve A.J.R.Groom, *International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretation* (London: Harper Collins Academic, 1991).

10 Örneğin, bkz. Watson, *a.g.e.*, dipnot 3, ss. 47-68; ve Wight, *a.g.e.*, dipnot 3, ss. 46-72.

sal birimlerin varlıkları ve aidiyetleri yok olmadığı için toplumlararası ilişkilerden söz etmek mümkündür. İlişkiler bir merkezden düzenlenmektedir. Roma, Çin ve Osmanlı emperyal sistemlerinde olduğu gibi. Üçüncü durumda ise, çoğul ve farklı toplumsal birimler karşılıklı yatay ilişkiler kurarlar ve ilişkiler karşılıklı uzlaşmalara, spesifik konuların gereklerine ve mütekabiliyet esasına göre düzenlenir. Resmi olarak ve açıkça tanınmış bir düzenleyici merkez yoktur. Sümer Site-Devletleri, Klasik Yunan Site-Devletleri, Modern Ulus-Devletler sisteminde olduğu gibi. Tarihsel olarak diğerleri ile ilişkisi olmayan bir toplumsal birimin varlığını kanıtlama imkanımız olmadığına göre, daha önce belirtmiş olduğumuz uluslararası ilişkilerin kapsam ve uzanım alanı bakımından birden fazla toplumsal birimi içermesi niteliğinin aslında her zaman var olduğunu söyleyebiliriz. Toplumlararası ilişkiler anlamında alınırsa uluslararası ilişkiler insanın toplum halinde yaşamasıyla yaşıttır denebilir. Tabii ki, özel anlamıyla, yani günümüzdeki kullanımıyla, uluslararası ilişkiler modern bir fenomendir.

Uluslararası İlişkiler Disiplini

Uluslararası İlişkiler'i, en geniş şekliyle, uluslararası ilişkileri inceleyen bir disiplin olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımlama totoloji gibi gözükse de yanlış değildir. Uluslararası İlişkiler disiplininin tarifi için, her şeyden önce bir 'disiplin' ile neyi kasdettiğimizi açıklamamız gerekiyor. Uluslararası İlişkiler'i, 1955 yılında, "yeni gelişen bir disiplin" olarak niteleyen Q. Wright'a göre bir disiplinin varlığı şunları gerektirir: Yazarların bir tür bütünlüğe sahip bir alanın varlığının bilincinde olması; alanın ya da çalışma konusunun kapsamının ve onu diğer alanlardan ayıran sınırlarının belirlenmesi; alanın organizasyonu, alt bölümleri ve metodları üze-

rinde belli bir uzlaşma; ve alanda uzman olan kişilerin ve uzmanlık kriterlerinin herkes tarafından belli ölçüde kabulü.[11] Wright'ın disiplin tanımlaması oldukça kapsamlı, ama fazla katı. Herhangi bir çalışma alanının bunları sağlaması hayli zor. Uluslararası İlişkiler'in bunu sağladığını söyleyemeyiz. Bu kitabın sonraki bölümlerindeki tartışmalar bunun en açık göstergesidir.

Bir disiplini; belli bir konuda veya alanda kendilerini sözkonusu alanın çalışanları olarak tanımlayan kişilerin yapmış oldukları faaliyetlerin ve ürünlerin tümü olarak tanımlayabiliriz. Başka bir deyişle, belli bir akademik topluluk belli bir konuda yoğunlaştığı zaman bir disiplin ortaya çıkar. Akademik topluluğun kullandığı kavramlar, terimler, teknikler ve metodlar ile tartıştığı konular ve meseleler disiplinin çekirdeğini oluşturur. Disiplinin kesin tanımı ve diğerlerinden ayrılması akademik topluluğun uzlaşma derecesine bağlıdır. Mesela, 'doğa bilimleri' için bu uzlaşı düzeyi yüksekken aynı şeyin 'sosyal bilimler' için söylenemediğini biliyoruz. Fakat, sosyal disiplinlerde de belli bir uzlaşının olduğu açık. Aksi takdirde, sosyal disiplinlerden bahsedemezdik.[12]

Bu çerçevede, Uluslararası İlişkiler disiplini kendilerini uluslararası ilişkiler çalışanı olarak tanımlayan bir topluluğun yaptıklarının tümüdür. Bu anlamda, Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyılda, Birinci Dünya Savaşı'nı takibeden yıllarda ortaya çıktığı üzerinde genel bir anlaşma mevcut. Uluslararası İlişkiler'in ilk başvuru kitaplarından birisi olan ve 1939 yılında yayınlanan klasik eserinde E.H.Carr, Uluslara-

---

11 Q. Wright, *The Study of International Relations* (New York: Appleton-Century-Crofts,Inc., 1955), s. 28.

12 Kolayca görülebileceği gibi, disiplin tanımlamasında Kuhn'a dayanıyorum. Bkz. T.S.Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, genişletilmiş ikinci baskı (Chicago: The University of Chicago Press, 1970).

rası İlişkiler'i kastederek "bir bilimin başlangıçları"ndan bahseder. Carr'a göre bu, dış politika ve savaş gibi konularda askerlerin ve diplomatların tekelinin kırılarak başkalarının da bu konularla ilgilenmeye başlamasının bir sonucudur. Aynı şekilde, W.C.Olson'a göre, yeni bir çalışma alanı olarak Uluslararası İlişkiler'in gelişmesindeki temel motifin bir yanında barışın muhafazası, diğer yanında ise devletlerarası münasebetlerin anlaşılması ve organizasyonu için farklı bir yaklaşım ihtiyacının görülmesi vardır.[13] Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyılda başlamasının nedeni olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın yolaçtığı daha önce benzeri görülmemiş felaketlerin bir daha tekrarını önlemek gibi pragmatik bir gerekçenin yanında, Modern dönemde artan kurumsallaşma ve uzmanlaşmanın getirdiği disiplinlerin, önceleri doğa bilimlerinin 19. yüzyıldan itibaren de toplum bilimlerinin, tek tek sınıflandırılma sürecinin sonuçlarını da dikkate almak gerekir.

Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyılda başladığı tezi bu alanla ilgili başvuru kitaplarının yayınlanması ve disipline yönelik akademik toplulukların kurulması hususu ile de desteklenebilir. 20. yüzyıldan önce 'Uluslararası İlişkiler' adını taşıyan kitapların yayınlanmadığını görüyoruz. 'Ulus-

---

13 Bkz., sırasıyla, E.H.Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, ikinci baskı (London: Macmillam, 1946), s. 1; ve W.C.Olson, 'The Growth of a Discipline', B. Porter, (der.), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969* içinde (London: Oxford University Press, 1972), s.3. Uluslararası İlişkilerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili olarak ayrıca bkz. M. Banks, '*The Evolution of International Relations Theory*', M.Banks, (der.), *Conflict in World Society: A New Perspective on International Relations* içinde (Brighton: Wheatsheaf Books, 1984); H.Bull, 'The Theory of International Politics 1919-1969', B.Porter, (der.), *The Aberystwyth Papers*...içinde; F.Halliday, 'The Pertinence of International Relations' *Political Studies* (Cilt 38, Sayı 3, 1990), ss. 502-516; ve S.Smith, 'Paradigm Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science' , *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 16, Sayı 2, 1987), s.189-206.

lararası İlişkiler' (international relations) başlıklı ilk kitaplar Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde yayınlanıyor.[14] Aynı şekilde, uluslararası ilişkilerden bahsederken bugün kullanılan 'uluslararası politika' (international politics), 'dünya siyaseti' (world politics) ve 'devletlerarası ilişkiler' (interstate relations) terimleri de ilk kez 20. yüzyılda başvuru kitaplarına başlık olmuşlardır.[15]

Uluslararası İlişkiler'in ortaya çıkışının bir diğer göstergesi de konu ile ilgili kürsülerin ve bölümlerin üniversitelerde kurulmaya başlaması ve çeşitli araştırma kuruluşlarının oluşmasıdır. Dünyada ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsü Birleşik Krallık'ta, Galler ülkesinde kurulmuştur. University College of Wales'de, Aberystwyth, 1919 yılında Amerikan başkanı W. Wilson'ın adına atfen kurulan Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü (Wilson Chair of International Politics); gerek kuruluş amacı gerek kurucularının

---

14 'Uluslararası İlişkiler' adını taşıyan ilk kitabın yayın tarihi 1916. Bkz. A.J.Grant ve diğerleri, *An Introduction to the Study of International Relations* (London: Macmillan, 1916). İlk başvuru kitabı olan bu kollektif eser ekonomi, hukuk, strateji, politika ve tarih alanlarından katkılarla oluşmuş. Lakin, bu katkıları birleştirip bir bütün halinde sunma çabası yok. Bunu D.P.Heathley, *Diplomacy and the Study of International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1919) takip ediyor. Bunun daha bilinçli bir çaba olduğu söylenebilir. Diplomasi tarihi, antlaşmalar hukuku ve felsefe ve politika literatürüne dayanan ve diplomasi pratiğinin teknikleri ve gerekliliklerine eğilen bir kitap. Üçüncü olarak J. Bryce, *International Relations* (London: Macmillan, 1922) kitabını görüyoruz. Çalışma alanını 'devletlerin ve ulusların birbirleriyle ilişkileri' olarak tanımlayan bu kitap tarihin ve tarihsel bilginin önemini vurguluyor.

15 Bkz., sırasıyla, C.D.Burns, *International Politics* (London: Methuen, 1920); P.S.Reinsch, *World Politics* (New York: Macmillan, 1900); ve H.A.Gibbons, *An Introduction to World Politics* (New York: Macmillan, 1922). 'Devletlerarası ilişkiler' ifadesi ilk kez 1933'te kapsamlı olarak tanımlanıyor. Bkz. N.J.Spykman, ' Methods of Approach to the study of International Relations' , *Proceedings of the Fifth Conference of Teachers of International Law and Related Subjects* içinde (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1933). Olson ve Groom 1916-31 yılları arasında genel olarak Uluslararası İlişkiler üzerine yayınlanmış 14 kitap zikrediyorlar. Onlara göre, 1932-1944 yılları arasında ise 17 kitap yayınlanmıştır. Olson ve Groom, *a.g.e.*, dipnot 9, ss. 131-132.

Wilson'ın fikirlerine yakınlığı gerekse Kürsü'nün ilk başkanı Profesör A. Zimmern'in düşünceleri itibariyle, iki savaş arası dönemde ve daha sonra Uluslararası İlişkiler'de hakim olan realizm-idealizm tartışmasında idealizm kanadında yer alan bir entelektüel iklime sahipti.[16] Yukarda değindiğimiz Uluslararası İlişkiler'in doğuşunda etken olan savaşın tekrarını önleme ve barışı muhafaza amacı, disiplinin ilk kürsüsünün de kuruluş amacıydı. Zimmern'den sonra Kürsü'nün başkanlığına gelen C. K. Webster, 23 Şubat 1923'de verdiği açılış dersinde savaş karşıtı barışçıl bir uluslararası ilişkiler düzeninin önemini şöyle dile getiriyordu: "Daha akli olarak düzenlenmiş bir uluslararası politika sistemine giden bir yol bulamadığımız sürece, insanoğlunun dünyada meydana getirdiği iyi ve güzel olan hiç bir şey yok oluştan kurtulamayacaktır."[17] 1919 yılında kurulan Wilson Kürsüsü'nü, 1923'te Londra'da (London School of Economics) ve 1930'da Oxford'da (Oxford University) kurulan Montague Burton Kürsüleri izledi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Amerika'da, kürsülerin ve müstakil Uluslararası İlişkiler bölümlerinin çoğaldığını görüyoruz. Üniversite dışı kurumların da Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda kurulduğunu belirtmeliyiz. İlk örnekler: Royal Institute of International Affairs (Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü), Londra; Council on Foreign Relations (Dış İlişkiler Konseyi), New York; ve Institut Universitaire des Hautes d'Etudes Internationales (Lisansüstü Uluslararası İncelemeler Enstitüsü), Cenevre. Bu kurumlar teorik değildi ve disiplinin varlığı ya da gelişmesi

16 Uluslararası İlişkilerde realizm-idealizm tartışması için bu kitabın ikinci bölümüne bakılabilir.

17 C.K.Webster, *The Study of International Politics*, An Inaugural Lecture delivered before the University College of Wales, Aberystwyth, 23 February 1923 (Cardiff and London, University of Wales Press, 1923), s. 5.

gibi sorunlarla da ilgilenmiyorlardı, ama bilgi birikiminin oluşmasında katkıları oldu. Uluslararası İlişkiler'le ilgili başvuru kitaplarının yayınlanması ve üniversite-içi ve üniversite-dışı kurumların Uluslararası İlişkiler'e hasredilmesi, bu alanda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra zaman içinde bir akademik topluluğun ortaya çıkmaya ve Uluslararası İlişkiler'in özgün bir disiplin olarak oluşmaya başladığını gösteriyor.[18] Buraya kadar, uluslararası ilişkilerin ne olduğunu, bir ilişki türü ve bir müstakil disiplin olarak ne zaman başladığını açıklamaya çalıştık. Şimdi artık Uluslararası İlişkiler öncesine dönebiliriz.

İlk Çağlarda Uluslararası İlişkiler

İlk çağlarda uluslararası ilişkiler, ya da burada tanımladığımız en genel anlamı olan toplumsal birimler arasındaki ilişkiler, üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili söyleyebileceklerimiz, tahmin edilebileceği gibi, elimizdeki metin ve dokümanlara bağlıdır. Bunların da sayısı oldukça sınırlı. Hatta, başlı başına toplumsal birimlerin birbirleriyle olan ilişkile-

---

18 Uluslararası İlişkiler'in 20. yüzyıl başlarında ortaya çıktığı genellikle kabul edilen bir görüş ise de karşı görüşler yok değil. Örneğin, Wight Uluslararası İlişkiler'in Birinci Dünya Savaşı sonunda başladığı fikrinin kısmen bir yanılsama olduğunu, 20. yüzyıl öncesinde de bir çalışma alanı olarak Uluslararası İlişkiler'in çeşitli yazarların bilincinde olduğunu savunmaktadır. Bkz. M. Wight, *International Theory: The Three Traditions* (Leicester: Leicester University Press, 1991), s. 5. Öte yandan, Der Derian Uluslararası İlişkiler'in hanedanlararası ilişkilerden uluslararası ilişkilere geçişi simgeleyen 1789 Fransız Devrimi ile başladığını iddia ediyor. Bkz. J. Der Derian, ' The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations' , J. Der Derian ve M.J.Shapiro, (der.), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* içinde (Lexington: Lexington Books, 1989), s. 3. Der Derian için 1789 yılının bir cazibesi de, sanıyorum, *'uluslararası'* (international) sözcüğünün literatüre girdiği yıl olması. Sözcüğü ilk kullanan Bentham devletler hukukuna alternatif bir ifade olarak düşünmüştü. Bkz. J. Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Oxford: Clarendon Press, 1907), s. 326.

rine hasredilmiş çalışma yok denebilir. Ancak, toplumsal birimlerin dahili organizasyonu üzerine yapılan, bugün için siyaset teorisi diye tabir edilen, çalışmalardan toplumsal birimler arasındaki ilişkilerin nasıl kavrandığını çıkarsamak mümkün olabilir. Daha önce insanlığın birden fazla toplumsal birlikler halinde olageldiğini belirtmiştik. Buradan hareketle, ilk çağlarda da bir tür Uluslararası İlişkiler düşüncesinin olabileceğini mantıksal olarak söyleyebiliriz. Sümer Site Devletlerinin karşılıklı ilişkilerinin nasıl yürütüldüğüne ilişkin elimizde, arkeolojik ve antropolojik verilerin dışında, özgün kaynaklar yok. Kadim devrin toplumsal ilişkiler anlayışını eski Çin ve Yunan dünyasından örneklemek istiyorum.

Eski Çin'de hakim olan emperyal dünya görüşüne rağmen, tam anlamıyla bir politik birliğin ve bütünlüğün olmadığını biliyoruz. Çin İmparatorluğu hiçbir zaman, örneğin, Roma İmparatorluğu kadar merkezileşmemiştir. Hatta bazıları, Eski Çin'in siyasi coğrafyasını, özellikle M.Ö. 711-481 ve 480-221 yılları arasında (merkezi otoritenin olmadığı dönem), şimdilerde realist yaklaşımın resmettiği şekilde anarşik olarak görüyorlar.[19] Lakin, çoğul toplumsal birimler hiçbir zaman tek bir birim içinde erimemişlerse de, imparatorluk hep asıl birim olarak görülmüş, kuşatıcılığı ve evrendeki öncelikli yeri ve buna koşut olarak imparatorun üstün otoritesi tanınmıştır. Birlik ve düzen fikri ve, sonradan Eski Yunan dünyasında Stoacıların da savunduğu, önceden doğal olarak kurulan düzen kavramı, Çin'de hakim anlayış olmuştur. B. Schwartz'a göre, bütün Çin düşünce dünyası; kozmik olarak tanımlanan evrensel bir krallık odağında merkezileşen, evrensel ve tümden-kapsa-

19 Bkz, örneğin, R. Bleiker, ' Neorealist Claims in the Light of Ancient Chinese Philosophy: The Cultural Dimension of International Theory', *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 22, Sayı 3, 1993), ss. 401-421.

yıcı bir sosyo-politik düzen fikrinin varsayımları üzerine kurulmuştur.[20]

Bu çerçevede, merkezi otoriteyi temsil eden imparator ile imparatorluk dahilindeki diğer otorite birimleri arasındaki ilişkiler hiyerarşik olmuş ve alt birimler arasındaki ilişkiler de, merkezin düzenleyici rolü nedeniyle, merkezi otoritenin bulunmadığı anarşik bir düzendeki gibi tam olarak yatay ve mütekabiliyet esasına dayalı olmamıştır. Dahası, kozmik düzenin merkezi olan imparatorluk sınırları dışındaki toplumlar, kendileri ile ilişki kurulacak birimlerden ziyade istenildiğinde talan edilebilecek ve imparatorluğa tabi olması gereken barbarlar olarak görülmüştür. Eski Çin'in bu dünya görüşü yakın yüzyıllara kadar etkili olmuştur. Mesela, 1793 yılında, İmparator Ch'ien Lung Britanya Kralı III. George'a gönderdiği mektubunda, İmparatorluğunun Britanya Krallığı ile ilişki kurmaya ihtiyacının, aslında, tenezzülünün, olmadığını çok açık bir dille ifade etmiştir.[21] Emperyal bir sistem bazında örgütlenmiş ve bir merkezin öncelendiği bir kozmik düzen anlayışı kapsamında günümüz uluslararası ilişkileri türünden bir toplumlararası ilişkiler kavramına rastlamak elbette hayli zor. Eski Çin'de uluslararası ilişkilerin hiyerarşik tanımlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Eski Yunan ve Roma dünyasına gelince, büyük bir sürprizle karşılaşıyoruz. Burada da, Çin'de olduğu gibi, uluslararası ilişkiler üzerine fazla analiz bulamıyoruz. Sürpriz olan, klasik site döneminde, M.Ö. üçüncü yüzyıla kadar,

---

20 B. Schwartz, *The World of Thought in Ancient China* (Cambridge, M.A.: Harvard University Press, 1985), s. 413. Ayrıca bkz. W.T.Chan, *A Source Book in Chinese Philosophy* (Princeton: Princeton University Press, 1963); ve E.Luard, *Basic Texts in International Relations: The Evolution of Ideas about International Society* (New York: St. Martin's Press, 1992), ss.5-17.

21 Mektubun metni için bkz. A.F.Whyte, *China and Foreign Powers* (London: Milford, 1927), Appendix, özellikle s.41.

Eski Çin'in aksine bir merkezin dominant (baskın) olmadığı, her zaman çoğul toplumsal birimlerin (site-devletleri) bulunduğu Eski Yunan dünyasında uluslararası ilişkiler düşüncesinin gelişmemesi. Klasik Site-Devleti döneminde, Eski Yunan dünyasında irili ufaklı 1500 civarında Site Devleti vardı. Site-devletleri arasındaki ilişkilerin temel karakteristiğini, emperyal ya da hegemonyal bir sistemle empoze edilen bir düzenden ziyade, modern dönem uluslararası ilişkiler yapısına çok benzer bir şekilde, rekabet içinde birarada yaşama niteliği oluşturuyordu. Buna rağmen, Homeros'dan itibaren, siyaset teorisinin klasik düşünürleri Plato ve Aristo dahil, Yunan düşünürlerinin uluslararası ilişkiler üzerine pek fazla kafa yormadıklarını görüyoruz. Homeros'da bir uluslararası ilişkiler anlayışının izi yok. Bunu, uluslararası ilişkilerle ilgilenen, belki de, tek yazar olan, Thucydides doğrulamakta. Site Devletleri kendilerini 'Helenler' olarak tanımlıyorlardı. Thucydides'e göre, böyle bir isimlendirme Truva Savaşı öncesinde yoktu. Başka bir deyişle, Site Devletleri kendilerini diğer toplumsal birimlerden ayırmadıkları gibi, kendi aralarında da ortak bir çerçeve veya sistem oluşturmamışlardı. Truva Savaşı'ndan çok sonra doğan Homeros böyle bir ayrımdan bahsetmez.[22]

Siyaset teorisinin kurucuları olan Plato ve Aristo'da da Uluslararası İlişkilerle ilgili fazla analiz yok. Plato ünlü ütopyası *Republic* (Devlet) kitabında 'ideal' devletin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yorarken, Aristo klasik eseri *Politics*'de (Politika) 'en iyi' devleti bulmaya çalışıyordu.[23] Bütün devletler adil, yani 'ideal' ya da 'en iyi', olduğu sürece devletlerarası

22 Bkz. Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, çev., R. Crawley, Everyman baskısı (London: J.M.Dent and Sons, 1910), s. 3.

23 Bkz., sırasıyla, Plato, *Republic*, çev. A.D.Lindsay (London: Heron Books, in arrangement with T.M.Dent and Sons, tarihsiz); ve Aristotle, *Politics*, çev. J.Warrington (London: Heron Books, in arrangement with J.M.Dent and Sons, tarihsiz).

ilişkilerin sorun olmayacağı ve kendiliğinden belli bir düzen içinde yürüyeceği gibi bir sav ileri sürülebilirse de, ne Plato'nun 'ideal' devletinin ne de Aristo'nun 'en iyi' devletinin savaş yapmayacağına dair herhangi bir kayıt göremiyoruz. Devletlerarası ilişkilerde savaş bir realite olarak kabul ediliyor. Ama her iki düşünür de bunu Helenler arasında tasvip etmeyip kınarken, Helenler ile barbarlar (Helen olmayanlar) arasında tabii bulurlar. Plato'nun ifadesiyle:

Yunanlılar ve barbarlar çatıştığı zaman, onların birbiriyle savaşan doğal düşmanlar olduğunu söyleriz, ve bu düşmanlık savaş olarak çağrılır; fakat Yunanlılar Yunanlılarla çatıştığı zaman, onların doğal dost olduklarını, böyle bir çatışmanın olmasının Yunanlıların hasta ve fitne hücumuna uğramış olduklarını gösterdiğini söyleriz, ve bu tür düşmanlık fitne olarak çağrılır.[24]

Benzer şekilde, Aristo Helenler'in barbarlara, yani Helen olmayanlara, hükmetmelerinin doğru olduğunu ve onlara köle statüsünün uygulanabileceğini ama Helenler için bu statünün geçerli olamayacağını savunur.[25] Sonuç olarak, ideal devletin nasıl olacağı üzerine yoğunlaşan Plato ve Aristo devletlerarası ilişkileri ihmal etmişlerdir. Site Devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerinin adalet temelinde yürümesi gerektiği konusunda şüpheleri yokken bunu Sitelerin ötesine, yani Helen dünyasının dışına, taşımamışlardır. Bu noktada, Eski Çin dünyasının imparatorluğun ötesindeki topluluklara tavrı ile Yunan klasik düşünürlerinin Helen olmayanlara takındıkları tavır çakışmaktadır. Yunan düşünürleri içinde devletlerarası ilişkilere en çok yer verenin Thucydides olduğunu belirtmiştik. Thucydides'in uluslararası ilişkiler anlayışına biraz daha yakından bakalım.

Thucydides'in adı günümüz Uluslararası İlişkiler literatü-

24 Plato, *a.g.e.*, dipnot 23, s. 162.

25 Aristotle, *a.g.e.*, dipnot 23, ss. 6, 13.

ründe klasik yazarlar içinde en çok anılanı. Wight'a göre, nasıl ki Plato ve Aristo'nun eserleri siyaset teorisinin ilk klasikleri olarak kabul ediliyorsa, Thucydides'in *Peloponezya Savaşı Tarihi* de Uluslararası İlişkiler teorisinin ilk klasiği olarak nitelenebilir.[26] Hinsley için, Thucydides'in kitabı uluslararası saldırganlık konusunda kaleme alınanların en iyisidir.[27] Bugün bile, bu Yunan tarihçi Uluslararası İlişkiler'de realist ekolün ilk fikir babalarından biri olarak anılmaktadır.[28] Gerçekten de, mesafeli ve soğuk anlatımı, savaşın sebeplerine ilişkin keskin ve çıplak tahlilleri ve savaşan tarafların, özellikle Atinalılar ile Melanlıların, çarpıcı diyalogları ile Thucydides, bugünün realizminin denmese bile, reelpolitiğin bir klasiğini sunar bize. Mesela, Kısım V'de Melan temsilcilerinin Atina temsilcilerine anlaşmazlığın (bir tür vergi hususundadır) hakkaniyet prensipleri içinde çözümünü önerdikleri aktarılır. Atinalıların cevabı, dünyanın mevcut halinde, adalet kurallarının güçlülerce konduğudur. Bu nedenle, "güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanmaları gerekene katlanırlar." Atinalılar; insanlar ve hatta Tanrılar için, doğa yasasının güçlü olanın hakim olmasını gerektirdiğini, ve dolayısıyla güce sahip olsalar Melanlıların da aynısını yapacaklarını eklerler.[29] Thucydides Atina ve Sparta

---

26 Bkz. M. Wight, ' Why is There No International Thoery' , H.Butterfield and M. Wight, (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics* içinde (London: George Allen and Unwin, 1966), s. 32. Thucydides'in kitabı, *Peloponezya SavaşıTarihi*, London School of Economics'de Uluslararası İlişkiler klasiği olarak öğrencilere tavsiye edilir ve 1966'dan bu yana Aberystwyth'de okutulan Interstate Politics of the Ancient World (İlkçağ Dünyasında Devletlerarası Siyaset) adlı dersin ana başvuru kaynağıdır.

27 Hinsley, *a.g.e.*, dipnot 3, s. 275.

28 Thucydides'in realizmi ve Uluslararası İlişkiler disiplininde kullanımı hususunda öz bir değerlendirme için, bkz. L.M.J.Bagby, ' The Use and Abuse of Thucydides in International Relations' , *International Organization* (Cilt 48, Sayı 1, 1994), ss.131-153.

29 Thucydides, *a.g.e.*, dipnot 22, ss. 394, 397.

çevresinde odaklaşan iki blok arasındaki savaşa yolaçan sebeplerin temelinde Atina'nın gücündeki anormal büyüme ve bunun Sparta'da yarattığı alarmın yattığını söyler.[30] Burada, Uluslararası İlişkiler'de hem teoride hem de pratikte en çok kullanılan 'güç dengesi' kuramının açık bir ifadesi var desek yanılmış olmayız.

Klasik Site döneminin sona ermesinden hemen önce yaşayan Thucydides, Yunan düşünürleri içerisinde Uluslararası İlişkiler açısından bir istisna olarak kalıyor. Daha önce de belirttiğim gibi, Eski Yunan ve Roma düşünürlerinin ana uğraş alanı devletin harici münasebetlerinden ziyade, dahili yapısı, fonksiyonu, gücü ve vatandaşla olan ilişkileri olmuştur. Sistematik bir devletlerarası münasebetler analizinin olmamasının üç nedeni var Purnell'a göre. Birincisi, siyaset teorisi ile uğraşan Yunan düşünürlerinin sayısının az olması. İkincisi, yazılanların ancak kısmi bir bölümünün günümüze ulaşmış olması. Üçüncüsü de, devlete hükmi bir şahsiyet tanınmaması. Örneğin, Yunanlılar için 'Atina' değildir savaşan, 'Atinalılar'dır. Romalılar Yunanlılardan bu noktada ayrıldılar ve 'Roma'ya hükmi şahsiyet atfettiler, ama yalnızca Roma'ya. Ayrıca, Purnell M.Ö. 3. yüzyıldan sonra Helen düşünürlerin, özellikle Stoacıların, site-devletin ötesine geçerek bir kozmik site anlayışına vardıklarını ve böyle bir durumda ancak bir tek site ve onun içinde bireyin yerinin tartışılabileceğini belirtir.[31] Purnell'ın bu açıklamaları üzerine birkaç söz gerekli. Birinci ve ikinci nedenler makul. Bunu; felsefe ve tragedya ile uğraşan yazarlarla siyaset teorisiyle uğraşanların sayısını kıyaslarsak ve, örne-

30 *A.y.*, s. 16.

31 Bkz. R. Purnell, ' Theoretical Approaches to International Relations: The Contribution of the Graeco-Roman World' , T.Taylor, (der.), *Approaches and Theory in International Relations* içinde (London: Longman Group, 1978), ss.19-21, 27-29.

ğin, Sophocles'in yazdığı 123 oyundan sadece yedi tanesinin elimize ulaştığını dikkate alırsak kolayca görebiliriz. Üçüncü neden tam açıklayıcı değil. Çünkü hükmi şahsiyet vakasının Hammurabi zamanından beri var olduğunu belirtmiştik. Purnell'ın işaret ettiği tek bir kozmik site kavramı, aslında, sitelerarası ilişkilerin de sonunu getiriyordu.

Stoacıların baştan düzenlenmiş kozmik bir site olan dünya kavramı Romalılar tarafından benimsendi. Roma İmparatorluğu bu kozmik sitenin pratikteki görünümü olarak algılandı. Stoacıların tek ve bütün bir birim olan dünya kavramı, Romalılar tarafından benimsendikten sonra İmparatorluk dahilinde ve haricinde yaşayan toplulukların ilişkilerini düzenleyen bir 'uluslararası hukuk' *(jus gentium)* kavramına dönüştürüldü. Bir başka açıdan, *jus gentium* zamanın 'uluslararası sistem'inin kavramsal çerçevesini oluşturuyordu.[32] Diğer yandan, bu kavram; Romalıların görünüşteki dünya hakimiyeti iddialarına rağmen, zımnen dünyanın monolitik bir siyasal birliğe sahip olmadığını kabul ettiklerini gösteriyor. Fakat bu zımni durum Roma İmparatorluğu'nda uluslararası ilişkilerin emperyal bir çerçevede algılanmasını ve çoğunlukla da öyle yürütülmesini değiştirmemiştir. Tıpkı Çin düşüncesinde olduğu gibi Romalıların konsepsiyonunda da, İmparatorluğun hükümranlık kapsamı dışındaki bölgeler normal ilişki kurulacak birimler değil, tehdit ya da ganimet oluşturan topluluklar olarak görülmüştür. Stoacıların formüle edip Romalıların kısmen realize ettikleri tek bir birim fikri ya da emperyal çerçeve, Ortaçağın dinsel doktrinlerine transfer edilmiştir. Şimdi, kısaca bunlara gözatalım.

---

32 Bkz. Parkinson, *a.g.e.*, dipnot 9, ss.10, 12-13; A.N.Yurdusev, ' The Concept of International System as a Unit of Analysis' , *METU Studies in Development* (Cilt 21, Sayı 1, 1994), s.151.

Ortaçağ'da yaygın olan çoğul toplumsal birimlerin karşılıklı organizasyonu, ilkçağlarda görülen anarşik ve yatay düzenlemelerin aksine, hiyerarşik ve dikey bir yapı arzeder. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, en azından Batı'da, tarihin en büyük emperyal sisteminin yerine mütekabiliyet esasına dayalı bir Uluslararası İlişkiler anlayışını değil, belki de paradoksal bir şekilde, yine emperyal bir anlayışı getirmiştir. Ortaçağın uluslararası ilişkiler anlayışını Hıristiyan dünyası ve İslam dünyasından örneklemek istiyorum.

Hıristiyan dünyasında Roma İmparatorluğu'nun yerine, kısa süren bir anarşik ortamdan sonra yeni bir emperyal organizasyon kuruldu: Kutsal Roma İmparatorluğu. Yeni organizasyon, öncesinden birçok noktada farklılığa sahipti. Her şeyden önce Roma İmparatorluğu kadar merkezileşmiş değildi. Barbar işgalleri döneminin yarattığı parçalanma sürmüştür. Ortaçağ Avrupası'nda, kendi nüfuz alanlarında hükümranlıklarını ilan eden ama emperyal otoriteyi de tanıyan, sayısız otorite birimleri vardır. Ortaçağın emperyal sistemi iki-başlı bir nitelik arzediyordu: Bir yanda imparator diğer yanda ise daha baskın olan Papa (Katolik kilisesi) vardı. Fakat her iki emperyal otorite ve diğer alt otorite birimleri de kendilerinin tek ve bütün bir *Hıristiyan Ülkesi*'nin (Respublica Christiana) parçası olduklarını kabul ediyorlardı.[33] İşte, Ortaçağ Hıristiyan dünyasının uluslararası ilişkiler anlayışı, bu kavram, yani *Respublica Christiana*, üzerine bina edilmiştir.

Hıristiyan doktrininin kurucularından Saint Augustine'e göre iki kuşatıcı ülke vardır: Tanrı Ülkesi (City of God) ve

33 Ortaçağ Hıristiyan dünyasının sosyo-politik organizasyonu için bkz. Watson, *a.g.e.*, dipnot 3, ss.138-151; Wight, *a.g.e.*, dipnot, ss. 26-29; ve A.N.Yurdusev, ' Liberalizmin Türkiye Atağı' , *Türkiye Günlüğü* (Sayı.22, Bahar 1993), ss.103-104.

Yeryüzü Ülkesi (City of Earth).[34] Tanrı Ülkesi barış ve huzuru temsil ederken, Yeryüzü Ülkesi kargaşa ve mutsuzluklar ülkesidir. Bu iki dünya devamlı savaş halindedir ve bunun galibi, nihayetinde, Tanrı Ülkesi olacaktır. Doğuştan günahkar olan insanın bu dünyada, Yeryüzü Ülkesi'nde, huzura ermesi mümkün değildir. İnsanoğlunun amacı Tanrı ile birleşmek, "sonu olmayan o krallığa" (Tanrı Ülkesi) varmaktır.[35] Ancak o zaman barış ve huzuru bulacaktır. Saint Augustine'e göre insanlık ortak merkezli dört daire şeklinde organize olmuştur: 1) *The domus* (hane, ev halkı); 2) *the civitas* (kent, devlet); 3) *orbis terrae* (bütün yeryüzü ve üzerinde yaşayan bütün insan topluluğu); ve 4) *mundus* (evren, yerler ve gökler).[36]

Augustine'nin Tanrı Ülkesi ve Yeryüzü Ülkesi ikilemi, Ortaçağ Hıristiyan Dünyası'nda, teoride ve pratikte, *'Hıristiyan ülkesi'* (Christendom, Respublica Christiana) ve *'Hıristiyan olmayanların ülkesi'* (non-Christendom) şeklinde adapte edildi. Başka bir deyişle, Hıristiyan olmayanlar Tanrı Ülkesi'nden dışlandı. Bunun sonucu, uluslararası ilişkilerin iki birim arasında bir savaş haline indirgenmesidir. Hıristiyan dünyası için, önceki kuşatıcı emperyal sistemlerde olduğu gibi, Hıristiyan olmayanlar normal ilişki kurulacak topluluklar olarak algılanmadı. Onlarla, Hıristiyan ülkesine dahil olmadıkları sürece, ancak cihad (Holy war) edilirdi. Buna karşın, Hıristiyan ülkesi dahilinde teklik, birlik ve bütünlük öne çıkan politikalardır, pratikte tam gerçekleşmese de.[37] Ortaçağ siyasi düşüncesi baskın olarak birlik ve bü-

---

34 Bkz. Saint Augustine, *The City of God*, 2 cilt, çev. J.Healey, yayına hazırlayan R.V.G.Tasker, Everyman baskısı (London: J.M.Dent and Sons, 1945).

35 *A.y.*, Cilt II, s.408.

36 *A.y.*, Cilt I, s.xii.

37 Bkz. Parkinson, *a.g.e.*, dipnot 9, ss.14-17; ve Yurdusev, *a.g.e.*, dipnot 32, ss.151-152.

tünlük ekseni üzerine oturur.[38]

Hıristiyanlık'daki evrensellik, teklik, birlik, bütünlük ve dışlayıcılık nosyonları İslam dünyası'nda da hakim olmuştur. Şunu hemen belirtmeliyiz ki, İslam dünyasında da, pratikte, belki ilk yüzyıllar hariç, hiçbir zaman yekpare bir siyasi birlik kurulamamıştır. Dahası, başlangıçta tek olan emperyal sistem, sonraları İslam'ın yayılması ile, birden fazla emperyal sisteme dönüşmüştür. Sürpriz olan; pratikteki bu çoğulluğa rağmen, Hıristiyan doktrininde olduğu gibi, İslam düşüncesinin de tek ve kapsayıcı bir birim üzerinde yoğunlaşarak, çoğul birimlerin ilişkileri üzerinde durulmamasıdır.

Klasik İslam düşüncesinde uluslararası ilişkiler konusunun nasıl kavramsallaştırıldığını anlamak için öncelikle Cihad, Dar ul-İslam, Dar ul-Harb ve Dar ul-Sulh ya da Dar ul-Ahd kavramlarını anlamak gerekir. Çünkü bu kavramların kapsamı bireysel bazda veya tekil toplumsal bazda kalmazlar, toplumlararası alana yayılan kavramlardır. *Cihad*; kısaca söylersek, İslam davasını her yerde ve her türlü ortamda yayma çabasıdır. Cihadın sürekli bir savaş halini içerip içermediği konusunda İslam düşünürleri arasında bir görüş birliği yok. Lakin, Hıristiyanlık'taki misyoncu karakteri barındırdığı açık. *Dar ul-İslam*; Müslümanların özgür ve güvenli bir şekilde, gayrımüslimlerin hakimiyeti altında olmadan, yaşadıkları topraklar demektir. Hıristiyanların 'Hıristiyan ülkesi' kavramının karşılığı, 'İslam ülkesi', olarak alına-

---

38 Bkz. O. Gierke, *Political Theories of the Middle Ages*, çev. F.Maitland (Cambridge: Cambridge University Press, 1900), s.19. İlginç bir şekilde, Ortaçağın birlik ve bütünlük vurgusuna rağmen, Augustine küçük politik birimlerden oluşan bir sistemi tasvip eder gözüküyor. Augustine'e göre, eğer insanlar yayılmacı emellerini kayıtlandırsalardı, ' yeryüzünün ülkeleri küçük büyüklükte ve komşuluk içinde huzurlu olurlardı. Ve o zaman, şimdi bir şehirde bir sürü aile olduğu gibi, dünyada bir sürü devlet olurdu.' Augustine, *a.g.e.*, dipnot 34, Cilt I, s.125.

bilir. *Dar ul-Harb*; Dar ul-Islam'ın tersidir, Müslüman olmayan ve Müslümanların özgürlük ve emniyetine tehdit oluşturan gayrımüslim toprakları kapsar. Bunu da 'Hıristiyan olmayanların ülkesi' kavramının karşılığı, 'Müslüman olmayanların ülkesi' olarak alabiliriz. *Dar ul-Sulh*; Müslümanların barış yaptıkları, gayrımüslimlerle sulh içinde bulundukları topraklar demektir. Bunun Hıristiyan dünyasında karşılığını göremiyoruz. Buradan, İslam'ın, her ne kadar Dar ul-İslam ve Dar ul-Harb kavramları ile Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bir dışlayıcılık öğesi taşıyorsa da, Dar ul-Sulh kavramı ile daha fazla bir evrensellik ve kapsayıcılık niteliğine sahip olduğu söylenebilir.[39] Ebu Süleyman'a göre, İslam'ın Uluslararası İlişkiler teorisi; gerektiğinde savaşı meşru gören, ama temel olarak barışı amaçlayan adalet ve işbirliği prensiplerine dayanan bir kuramdır.[40] Özetlersek, klasik İslam düşüncesi için uluslararası ilişkiler, Müslümanlarla gayrımüslimler arasındaki ilişkilerdir, Hıristiyan yazarlar için Hıristiyanlarla Hıristiyan olmayanlar arasındakilerdir. Eski Çin'de ve Roma İmparatorluğu'nda var olan ve emperyal sınırların dışındaki toplulukları eşit ilişki kapsamında görmeyen, emperyal sınırlar dahilindeki birimleri de emperyal otoritenin altında hiyerarşik bir organizasyonda mütalaa eden emperyal çerçeve, Ortaçağda değişik adaptasyonlarla muhafaza edilmiştir. Modern dönemle uluslararası ilişkiler emperyal

---

39 Klasik Islam düşüncesinin burada kısaca açıkladığımız temel kavramları hakkında daha geniş bilgi için, bkz. A. Ahmed Ebu Süleyman, *Islam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. F.Koru (Istanbul: İnsan Yayınları, 1985); M. Hamidullah, *The Muslim Conduct of State*, değiştirilmiş beşinci baskı (Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1963); M. Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam* (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1952); ve E.I.J.Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam* (Cambridge: Cambridge University Press, 1958). Islamı'ın Hıristiyanlığa göre daha kapsayıcı olduğu görüşü için, bkz. Parkinson, *a.g.e.*, dipnot 9, s.19.

40 Ebu Süleyman, *a.g.e.*, dipnot 39, ss.124-132. Karşı görüş için, bkz. Khadduri, *a.g.e.*, dipnot 39, ss.16-17.

ve hiyerarşik sistemden yatay ve anarşik bir sisteme dönüşmüştür. Şimdi, 20. yüzyıla kadar modern dönemde uluslararası ilişkilerin nasıl anlaşıldığına bakacağız.

Modern Çağ ve Uluslararası İlişkiler

Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkileri tanımlarken, modern dönemde ve günümüzdeki kullanımıyla, uluslararası ilişkilerin modern egemen ve merkezi devletin gelişmesi ile ortaya çıktığını belirtmiştik. Ayrıca, bunun 15. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da gerçekleştiğini ve sonra bütün dünyaya yayıldığını, yani, globalleştiğini, eklemiştik. Burada, iki noktayı gözlemliyoruz. Birincisi, modern devir Uluslararası İlişkiler literatürünün, Avrupa'nın global dominasyonunun bir yansıması olarak, Avrupa-merkezli olduğu. Dolayısıyla, bu makalede de, esas olarak Avrupa'lı yazarların eserleri gözden geçirilmiştir.

İkinci noktaya gelince, şunu belirtmek durumundayız ki, 20. yüzyıla kadar modern Uluslararası İlişkiler teorisi devlet teorisinin, ya da siyaset teorisinin bir alt-dalı olarak kalmıştır. Başka bir deyişle, yazarların çoğu öncelikle devletin yapısı ve temel karakteristikleri üzerinde durmuşlar ve devletlerarası ilişkilere ancak alt-başlıklarda yer vermişlerdir.[41] Yine de, gerek devlet ve onun bireyle ilişkisi üzerinde duran siyaset düşünürlerinin, gerekse devletin bireye ve diğer

41 Wight'a göre, siyaset teorisinden Uluslararası İlişkiler teorisine dönen tek siyaset felsefecisi Burke'tür. Wight, *a.g.e.*, dipnot 26, s.20. Wight burada Burke'un 1791'de kaleme aldığı *Thoughts on French Affairs Etc...* (Fransa Meseleleri vs... Üzerine Düşünceler) başlıklı yazısını kastediyor. Bkz. E. Burke, *Reflections on the Revolution in France*, (London: J.M.Dent and Sons, 1910), *Thoughts on French Affairs Etc...*'i de kapsayan Everyman baskısı. Wight'ın iddiasının haklılaştırılabileceğini sanmıyorum. Burke'ten önce de, Machiavelli'den itibaren, Uluslararası İlişkiler'le ilgilenen siyaset felsefecileri olmuştur. Mesela, Hume'un *Of the Balance of Power*'ı (Güç Dengesine Dair) 1752'de yayınlanmıştır.

devletlere karşı konumlarını inceleyen hukukçuların yapmış olduğu çalışmalardan, Uluslararası İlişkiler'le ilgili bir birikimin olduğunu yadsıyamayız. Bu birikimin; Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren *Respublica Christiana*'nın yerini tamamen bir güç dengesi sistemine bırakmasının bir sonucu olarak, daha çok güç dengesi üzerine tanımlamalar ve yorumlamalardan oluştuğunu da eklememiz gerekir.[42] Başlangıçta değindiğimiz modern devrin üç kavramsallaştırmasına geçmeden, modern siyaset ve Uluslararası İlişkiler teorilerinin temelini attığı söylenen Machiavelli üzerinde durmakta yarar var.

Machiavelli'nin modern siyaset teorisine en büyük katkısının politikanın sekülerleşerek kamusal ve özel moralite alanlarının kesin olarak ayrılmasında ve teşkilatlanmış ve egemen bir güç olan modern devlet tanımının yerleşmesinde olduğu söylenir.[43] Devletin ayrı bir birim olarak, kilise gibi dinsel veya imparatorluk gibi dünyevi, başka hiçbir birim ya da otoritenin vesayeti altında olmaksızın varlığını sürdürmesi ve kendi iç meselelerini yürütmesi konusunda Machiavelli hiç şüpheye yer bırakmayacak kadar emindir: "Hükümdarlar bir başka gücün vesayeti altında olmaktan mümkün olduğunca kaçınmalıdır."[44] Aynı şekilde, Machiavelli kamusal ve özel moralite alanlarını kesinlikle ayırır. Onun için birey açısından geçerli olan ahlak kuralları dev-

---

42 20. yüzyıla kadar genel olarak Uluslararası İlişkiler üzerine çeşitli yazarlar tarafından kaleme alınan metinlerin güzel bir derlemesi aşağıdaki eserlerde bulunabilir: M.G.Forsyth, M.Keens-Soper and P.Savigear, (der.), *TheTheory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Treitschke* (London: George Allen and Unwin, 1970); ve M.Wright, (der.), *Theory and Practice of the Balance of Power 1486-1914: Selected European Writings* (London: J.M.Dent and Sons, 1975).

43 Bkz., örneğin, G.H.Sabine, *A History of Political Theory*, T.L.Thorson'un revize ettiği 4. baskı (Hinsdale: Dryden Press, 1973), ss. 318,329.

44 N. Machiavelli, *The Prince* (London: J.M.Dent and Sons, 1928), bölüm. xxı, s.181.

let açısından geçerli değildir. Örneğin, bireyler cinayet işleyemezler, ama devlet insan öldürebilir. Machiavelli, bu ayrıma dayanarak, Remus'un Romulus tarafından öldürülmesini devletin güvenlik ve bekası temelinde savunur.[45] Politikanın sekülerleşerek kamusal ve özel moralite alanlarının ayrılması ve devletin, öncelikle kendisi olan bir birim olarak tanımlanması, devlet ve siyasetin kişilerarası ahlak kurallarından soyutlanıp salt politikanın gereklerine göre değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu da, tahmin edilebileceği gibi, devletlerarası ilişkiler anlamında bir Uluslararası İlişkiler anlayışına yol açmıştır.

Devletin kiliseden ve diğer devletlerden ayrı bir entite olarak varlığını vurgulayan Machiavelli devletlerin birbirine bağımlılığını inkar etmez. Bir devlet uzun süre kendi halinde ve barış içinde kalamaz, çünkü o başkalarını rahatsız etmese bile başkaları tarafından rahatsız edilebilir. Hatta, Machiavelli bir devletin iç yapısının diğer devletlerden bağımsız olmadığını da vurgular. Bir devletin yapısı, bir ölçüde, uluslararası çevrelere bir tepkinin sonucudur.[46] Buradan anlıyoruz ki, Machiavelli uluslararası ilişkilerin, devletlerarası ilişkilerin ötesine geçebileceğinin de farkındaydı.

Uluslararası ilişkiler devletle beraber seküler bir nitelik kazanınca Ortaçağın Hıristiyan Ülkesi'nin teklik ve bütünlüğü ve kafirlerle cihad gibi temel kavramlarının yerini, kendi otorite ve moralitelerine sahip olan, öncelikle kendi çıkarlarını gözeten farklı devletler kavramı aldı ve uluslararası ilişkiler bir reelpolitik arenası olarak görülmeye başlandı. Machiavelli'nin ifadesi ile, "birbirlerine karşı duydukları doğal nefret devletlerde komşu devletleri fethetme çabasına götüren bir hırs ve kıskançlık doğurur... Bu hırs ve rekabet

45 Bkz. N. Machiavelli, *The Discourses* (London: Penguin Classics, 1970), kısım I, bölüm IX, s.132.

46 Bkz., *a.y.*, kısım II, bölüm XIX ve kısım I, bölüm 34.

birinin diğerini müsaderesini zorlaştırmış, ve zorlaştırmaya da devam edecektir."[47] Burada, devletlerin karşılıklı olarak birbirini sınırladığını vurgulayan Machiavelli sonraları Wolff, Vattel, Hume ve Gentz gibi düşünürlerin özellikle üzerinde durdukları güç dengesi kavramının da kapısını aralıyordu. P. Savigear'a göre, Machiavelli kendinden sonra gelen Uluslararası İlişkiler teorilerinin iki ana temelini ortaya koymuştur: Devletin ayrı bir moral güç olarak varlığı ve bir uluslararası alanın ve yapının varlığı. Diğer deyişle, Uluslararası İlişkiler karşılıklı bağımlılık ve mütekabiliyet esasına dayalı bir sistem olarak tanımlanıyor.[48] Her ne kadar Machiavelli belli bir düşünce geleneği ile anılmışsa da, daha sonra gelen düşünürlerin büyük çoğunluğu bu çerçevede (karşılıklı ilişkiler içinde bulunan egemen devletler) çalıştılar. Şimdi, bunları üç tane tanımlama kapsamında inceleyeceğiz.[49]

Realizm (Hobbesiyenizm): Realistler uluslararası ilişkileri bir anarşi durumu olarak görürler. Bu anarşi durumu hiçbir üst otorite kabul etmeyen çoğul egemen devletlerin varlığından kaynaklanır. Son tahlilde, çoğul egemen devletlerin ilişkileri çatışma ile düzenlenir ve bunda belirleyici faktör güçtür. Bu durumda, uluslararası ilişkiler sadece üstün ortak bir otoritenin bulunmaması anlamında anarşik değil, aynı zamanda ilişkilerin sürekli rekabet ve çatışma şeklinde olması anlamında da anarşiktir. Uluslararası ilişkiler bir sa-

---

47 *A.y.*, kısım iii, bölüm xii, s.441.

48 Bkz. P. Savigear, ' *European Political Philosophy and the Theory of International Relations*' , T:Taylor, (der.), *Approaches and Theory in International Relations* (London: Longman Group, 1978), ss.37,40.

49 Buradaki üçlü tasnifte Wight'ı takip ediyorum. Bkz. Wight, a.g.e., dipnot 18, özellikle ss. 1-24; ve M. Wight, '*The Anatomy of International Thought*', *Review of International Studies* (Cilt 13, Sayı 3, 1987), ss.221-227. Wight'ın üç 'R' ile ifade ettiği - Realizm, Rasyonalizm ve Radikalizm- gruplamasının modern dönem yazarlarının tümünü temsil edip etmediği tartışılabilir, ama kapsayıcı ve açıklayıcı olduğunu düşünüyorum.

vaş halidir. Bir uluslararası düzen veya uluslararası toplumdan bahsedemeyiz. Ancak, yaşamın idamesi için karşılıklı bağımlılığın getirdiği bir sistem durumu sözkonusu olabilir.[50] Sadece Wight değil, çoğu yazar da realizmin önde gelen savunucuları olarak Machiavelli ve Hobbes'u zikrederler. Burada Hobbes'a öncelik veriyoruz, hem 20. yüzyıl realizm tartışmalarına yaptığı etkinin ölçeğinden,[51] hem de Machiavelli'ye göre çok daha kapsamlı ve sistematik bir siyaset teorisi formülasyonu ortaya koyduğundan. Modern devrin realist Uluslararası İlişkiler anlayışını daha iyi görmek için en meşhur savunucusunun (Thomas Hobbes) düşüncelerini izleyelim.

Hobbes'a göre uluslararası ilişkiler bir 'doğa hali' niteliği arzeder. 'Doğa hali' kavramı, Hobbes'un toplum ya da devletin oluşumunu açıklamak için inşa ettiği bir kavramdır ve insanların toplum halinde ortak bir otoriteye boyun eğmeden önce yaşadıkları varsayılan durumu gösterir. Doğa halinde ne düzen vardır, ne hukuk, ne de adalet. İnsan yaşamı her türlü sosyal, iktisadi ve kültürel üretimden yoksundur. Doğa hali, pratikte, bir 'savaş hali'dir. Bunun da başlıca nedeni, insanın bencilliği, hırsı, çıkarcılığı, yaşamını idame ettirmek arzusu ve buna bağlı olarak güç ve iktidar hırsıdır. Hobbes'u dinleyelim:

---

50 Realist sistem anlayışı için bkz. Yurdusev, *a.g.e.*, dipnot 32, ss.153-154.

51 Mesela, Beitz Hobbesiyen uluslararası ilişkiler anlayışının 20. yüzyıl realizm tartışmaları için bir 'paradigmatik çerçeve' oluşturduğunu söylerken; Vincent'a göre, Hobbesiyen analiz günümüzdeki uluslararası ilişkilerde etkili olmaya devam etmekte ve kaybolmamaktadır. Bkz., sırasıyla, C.Beitz, *Political Theory and International Relations* (Princeton: Princeton University Press, 1979), ss.27-28; R.J.Vincent, '*The Hobbesian Tradition in the Twentieth Century International Thought*', *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 10, Sayı 2, 1981), ss.91-101. M. Forsyth, Hobbes'un realist gelenek içinde mütaala edilmesine karşı çıkıyor. Onun için, Hobbes daha çok rasyonalist geleneğe yakındır. Bkz. M.Forsyth, '*Thomas Hobbes and the External Relations of States*', *British Journal of International Studies* (Cilt 5, 1979), ss.196-209.

> Öyleyse her şeyden önce, bütün insanlığın, yalnız ölümle bitecek, sürekli ve dinmez bir iktidar ve yine iktidar arzusu eğiliminde olduğunu belirtmeliyim. Ve bunun nedeni her zaman bir insanın halihazırda elde ettiğinden daha fazla haz elde etme umudu, veya makul bir güç ile memnun olamaması değildir: Bilakis güzel bir yaşam için halen sahip olduğu güç ve imkanların, daha fazlasına sahip olmadan, güvenli olduğuna inanmamasıdır.[52]

Görüldüğü gibi, Hobbes'a göre iktidar arzusu hayatın idamesi arzusunun doğal bir sonucu ve aracıdır. Bütün insanlar fiziksel ve zihinsel olarak, en zayıfın en kuvvetliyi öldürebilmesi anlamında, eşittir. Dahası insan doğasında çatışmaya sebep olan üç özellik vardır: Yarış güdüsü, duyarsızlık ve şöhret arzusu. İnsanın bu doğal karakteri ve bütün insanların eşitliği dikkate alınırsa, bütün insanların iktidar arzusu; her bireyin boyun eğeceği ortak bir otorite olmadığı sürece, herkesin herkese karşı savaşından başka bir şey olmayan doğa haline götürecektir insanları.[53] Bu savaş halinden kurtuluşun tek çaresi, herkesin iktidarından, yani kendini yönetme yetkisinden vazgeçip bunu ortak bir güce, yani devlet ya da toplum'a devretmesidir. Gerçi insan duyguları ve hırslarıyla hareket eder, ama mutlak özgürlük ve iktidarın, sonunda, hayatla beraber özgürlüğün ve bütün iktidarın yok olmasıyla sonuçlanabileceğini görecek kadar rasyoneldir. Bu nedenle bütün insanlar biraraya gelerek bir mukavele ile kendi iktidar haklarını soyut bir varlığa, Levi-

52 T. Hobbes, *Leviathan*, Everyman baskısı (London, J.M.Dent and Sons, 1914), ss.49-50.

53 *A.y.*, ss.63-64. Hobbes'un çizdiği negatif insan doğası bütün realist tanımlamaların ortak noktasıdır. Örneğin, Bkz. Machiavelli, *a.g.e.*, dipnot 44, bölüm xvii, s.134; bölüm xviii, s.142.

athan'a, devrederler ve doğa halinden 'toplum hali'ne geçerler.[54] Toplumun veya devletin oluşumunu Hobbes böyle açıklıyor.

Hobbes'a göre kişilerarası ilişkilerde bir doğa halinin tarihsel olarak yaşanıp yaşanmadığını söylemek mümkün değil, ama devletlerarası ilişkiler için doğa hali geçerlidir. Uluslararası ilişkiler, *Leviathan*'ın meşhur xiii. bölümünde, şöyle tasvir edilir:

> Belli insanların birbirine karşı savaş durumunda bulunduğu hiçbir dönem olmamıştır; lakin, krallar ve egemen otoriteyi temsil edenler, her zaman, bağımsızlıklarından dolayı, devamlı kıskançlık içindeki gladyatörler vaziyetindedirler; silahlarını nişanlamışlar ve gözlerini birbirine dikmişlerdir; yani, kaleleri, garnizonları ve topları ötekinin sınırları üzerindedir; komşularında casusluğa devam ederler; bu bir savaş vaziyetidir. Ama bu sayede egemen otoriteler tebaalarının sanayisini (üretimini) yükselttikleri için, bu durumdan kişiler arasındaki doğa halinin sonucu olan ızdırap çıkmaz.[55]

Kısacası, doğa hali kişilerarası ilişkilerde katlanılmaz bir nitelik arzederken uluslararası ilişkilerde katlanılabilir. İşte bu nedenledir ki, Hobbes toplumsal bir leviathan önerirken uluslararası bir leviathan önermez.

Mantıksal olarak, Hobbes'un uluslararası ilişkilerde savaş haline son vermek için, kişilerarası ilişkilerde olduğu gibi,

---

54 *A.y.*, ss.89-90. Bazı noktaları vurgulamak gerekiyor: Birinci husus, bir insanın kendi iktidar hakkından ancak diğerleri de öyle yaparlarsa vazgeçeceğidir (mütekabiliyet prensibi). İkincisi, niteliği ne olursa olsun her toplum ya da devletin insan özgürlüğüne bir kısıtlama teşkil ettiğidir. Üçüncü husus ise, bireyin devlete boyun eğmesinin nedeninin kendi bireysel çıkarı (hayatın idamesi) olduğudur.

55 *A.y.*, s.65.

bütün devletlerin boyun eğecekleri bir dünya devleti önermesi beklenirdi. Hobbes bunu yapmıyor, çünkü kişilerarası doğa haline göre uluslararası doğa hali katlanılabilir. Devletler aralarındaki savaş halinden kazanç sağlıyorlar. Hobbes'un doğa hali ve doğa halinden toplum haline geçiş açıklamalarından yola çıkarak uluslararası doğa halinin devamı için iki neden daha bulmak mümkün. Öncelikle, devletler bireyler gibi eşit değildirler; en zayıf en güçlüyü yok edemez. İkinci olarak, bireysel ve kurumsal varlıklar arasındaki farkı belirtmeliyiz. Yani, kendi iktidarını devlete veren birey varlığını idame güvencesi kazanırken, iktidarını bir dünya devletine ya da benzeri bir otoriteye devreden devlet kendi varlığını kaybeder. Sonuç olarak, uluslar arasındaki doğa hali katlanılabilir ve, böylece, Uluslararası İlişkiler bir savaş hali olarak kalacaktır. Böyle bir durumda, Uluslararası İlişkiler devletlerin güç rekabetine sahne olacak; dostluk, yardımlaşma ve dayanışma olmayacaktır. Çoğul devletlerin varlığının tek güvencesi güç dengesi olacaktır. Hobbes'un ve diğer realistlerin modern dönem uluslararası ilişkilerini veri olarak aldıklarını ve negatif tanımlanmış değişmez bir insan doğası kavramına dayandıklarını görüyoruz. Uluslararası ilişkilerin bir savaş hali olarak görülmesinin temelinde, devletin ve devletlerarası ilişkilerin karakteristik özelliklerinin yanısıra, insanın bu tür tanımının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Rasyonalizm (Grotiyenizm): Hollandalı hukukçu Hugo Grotius'un adı ile anılan rasyonalist yaklaşım,[56] realist yaklaşımın aksine, uluslararası ilişkileri bir savaş hali olarak tasvir etmez. Uluslararası ilişkiler anarşiktir, ama çoğul egemen devletlerin varlığı ve ortak bir üst otoritenin yokluğu

56 Burada rasyonalizm ile; ne iktisattaki yaygın kullanımı (hesabını bilmek), ne de epistemolojik anlamı (bilgi edinme için tek ya da en meşru yol ve araç akıldır) kastedilmektedir. Buradaki anlamıyla rasyonalizm 'makuliyet' demektir.

anlamında anarşiktir, realistlerin savunduğu gibi savaşın ve çatışmanın olması anlamında değil. Dolayısıyla rasyonalistler reelpolitiği kabul etmiyorlar. Onlar için, uluslararası ilişkilerde bir toplumsallık durumu vardır. Uluslararası toplum güçten çok gelenekle birarada tutulur. Merkezi bir zor organı tarafından yapılıp uygulanmasa da, uluslararası toplumun bir hukuk sistemi (uluslararası hukuk) vardır. Bu toplum; ortak ve genel bir hükümeti olmayan, yine de gelenekler ve diplomasi, güç dengesi ve ittifaklar gibi özel kurumlar tarafından idare edilen bir toplumdur.

Aynen realistler gibi, rasyonalistler de öncelikle insan doğası üzerine belli varsayımlardan ve buna dayalı bir doğa hali - toplum hali ikileminden yola çıkıyorlar. Bu noktada rasyonalist yaklaşım Locke'un analizini benimsemektedir. Hobbes'un aksine, Locke doğa hali ile savaş hali arasına kesin bir ayrım koyar. Doğa hali bir savaş hali değildir; doğa halinde iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma mümkündür; çünkü insan bencil, ihtiraslı ve güç peşinde koşan bir yaratık değil, genelde iyi ve ortak bir güce boyun eğmeden beraber yaşayacak kadar akıllı bir varlıktır. Hobbes gibi, Locke da zamanın devletlerarası ilişkilerini bir doğa hali olarak niteler, ama doğa hali sürekli bir savaş hali değildir.[57] Bu çerçevede, Grotius'a bakabiliriz.

Grotius'un, Machiavelli ile başlayan reelpolitik yaklaşımın karşısında, moral bir değere sahip olan bir uluslararası toplumun varlığını savunduğu ve bu konuda sonraki yakla-

---

57 Bkz. J Locke, *The Second Treatise of Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963), bölüm III, par.19; bölüm XVI, par.183; ve Of Civil Government (London: J.M.Dent and Sons, 1924), kısım II, s.126; bölüm III. Burada, eğer doğa hali bir barış hali ise toplum haline niçin geçiliyor sorusunu cevaplamak yerinde olsa gerek. Locke'a göre doğa halinde her ne kadar insanlar tabii hukuk altında barış içinde yaşıyorlar ve doğal haklarını (hayat, mülkiyet ve hürriyet) kullanıyorlarsa da bunların sürekliliği garanti değildir. Bunun için devlet (toplum) oluşturulmuştur.

şımlara öncülük ettiği söylenir.[58] Öncelikle, Grotius için insanın doğal olarak çıkarcı olmayıp sosyal bir varlık olduğunu belirtmeliyiz: "İnsanın karakteristik özelliklerinden birisi sürekli bir toplumsallık, yani sosyal yaşam, arzusudur; lakin bu herhangi bir sosyal yaşam değil, huzurlu ve insanın kendisi gibilerle akli ölçülerle beraber olduğu bir sosyal yaşam; Stoacıların sosyabilite (başkaları ile birlikte olma isteği) dedikleri eğilimi barındıran bir sosyal yaşam."[59] Devletler de, bireyler gibi, temel olarak bir sosyabiliteye sahiptir. Daha doğrusu devletlerin sosyalliği bireylerin sosyalliğinden kaynaklanır. Onun içindir ki, bir uluslararası toplumdan bahsedebiliriz.

Grotius'a göre, uluslararası toplum ihtiyaçların mütekabiliyetinden doğar. Devletlerarası ilişkilerde, diğer deyimiyle uluslararası toplumda, genel kabul gören normlar ve gelenekler vardır. Sözü edilen normlar ve gelenekler, bütün devletler için bağlayıcı olan uluslararası hukukta ve doğal hukukta içkindir. Devletler bu kurallara uzun vadeli çıkarlarını düşünerek uyarlar, kısa vadeli çıkarlarından değil. Grotius'un ifadesiyle: "Nasıl ki günübirlik avantajlar için ülkesinin yasalarını ihlal eden bir yurttaş gelecekteki avantajlarını kaybederse, devletler hukukunu ve tabii hukuku hiçe sayan bir devlet de gelecekteki huzurunu koruyacak olan duvarları yıkar."[60] Belli bir sosyallik durumunu ve mü-

---

58 Bkz, örneğin, Savigear, *a.g.e.*, dipnot 48, s.38; Wight, a.g.e., dipnot 18, s.138. Ayrıca, bkz. H.Bull, *'The Grotian Conception of International Society'* , H.Butterfield ve M.Wight, (der.), *Diplomatic Investigations* içinde (London: George Allen and Unwin, 1966); A.C.Cutler, *'The 'Grotian Tradition' in International Relations'* , *Review of International Studies* (Cilt 17, 1991), ss.41-65; ve C.F.Murphy, *'The Grotian Vision of World Order'American Journal of International Law* (Cilt 76, Sayı 3, 1982), ss.477-498.

59 H. Grotius, *De Jure Belli ac Pacis*, çev.F.W.Kelsey (London: Wildy and Son Ltd., 1964), ss.11,16.

60 *A.y.*, s.18.

tekabiliyet esasını kabul eden Grotius, böylece, devletin başkalarını dikkate almadan salt kendi gerekliliklerine göre hareket edebileceği düşüncesini (reason of state) reddediyor. Bunun bir sonucu olarak, devletin ve bireyin farklı moral standartlara tabi olduğu düşüncesini de kabul etmez. Devlet de birey de, aynı ahlaki kurallara ve kısıtlamalara uymak durumundadır.[61] Ortak normlar, gelenekler ve ahlaki kurallarla oluşan uluslararası toplumun organizasyonu için Grotius minimalist bir çizgi takip ederek, varolan devletler sisteminin dünya devletine dönüştürülmesini kabul etmez. Bir dünya devletinin götürecekleri getireceklerinden az değildir. Dahası, teknik olarak buna imkan da yoktur.[62]

Fakat, ortak bir üst otoritesi olmayan bu toplumda barış nasıl korunacaktır? Savaş olacak mıdır? İnsanın sosyalliği barış için gerekli bir temeldir, ama yeterli değildir. Bu nedenle, ortak normlar, gelenekler, kurumlar ve mütekabiliyet prensibi barışın muhafaza mekanizmaları olarak gelişmişlerdir. Grotius ancak nefs-i müdafaa amacıyla yapılan savaşı meşru görür. Aklı selim zor kullanımını, hele hele başkalarının hakkına ve topluma yönelik olanını, men eder. Toplumdan amaç, kaynakların ve çabaların birleşmesiyle, her bireyin sahip olduklarının korunmasıdır. "Savaş sosyal sanatlardan birisi değildir, Tersine, öyle dehşetli bir şeydir ki sadece açık bir zorunluluk onu meşru kılabilir."[63] Grotius, bir kere başlasa bile, savaşın belli kurallar (savaş hukuku) dahilinde yapılması gerektiğini de ekler.

Grotius'un açıklamalarından da görülebileceği gibi, modern devrin rasyonalist uluslararası ilişkiler anlayışı insanın sosyal (diğerlerini dışlamayan) ve akıllı (hırslarıyla hareket

---

61 *A.y.*, s.21.

62 *A.y.*, s.552

63 *A.y.*, ss.53,71. Görüldüğü gibi Grotius savaşı tamamen dışlamıyor. Başka bir deyişle, Kant veya Wilson türü bir idealizm yok.

etmeyen) bir varlık olduğu varsayımı ile, realist tanımlamanın vardığı savaş halinin aksine, bir uluslararası toplum haline varmıştır. Dahası, böyle bir toplum hali genel bir otorite gücüne de ihtiyaç duymamaktadır. Her ne kadar hem devlet, hem de insanlar için aynı moralite standartları öngörülmüşse de, devletlerin kendilerine özgü varlıkları korunmuştur. Rasyonalizmle bazı benzer varsayımları olan radikalizm, bu noktada ayrılarak devletlerin özgül varlıklarını inkar eder. Şimdi, modern dönemin üçüncü, ve bu makalenin sonuncu, yaklaşımına göz atabiliriz.

Radikalizm (Kantiyenizm): Kant'ı temsilci olarak aldığımız radikal yaklaşım; realist ve rasyonalist yaklaşımların aksine, uluslararası ilişkileri devletlerarası ilişkilerin ötesinde algılar.[64] Radikaller; uluslararası ilişkilerin bireyler, gerçek insanlar, bazında algılanmasını savunurlar. Onlar için, devlet kurgusal bir varlıkdır ve hiçbir gerçekliği de yoktur. Esas olan ve moral bir değer taşıyan insanlardır ve insanlar temelde iyi ve sosyal varlıklardır, kötü ve asosyal eğilimler taşısalar bile. Burada, radikallerin insan anlayışı realistlerinkinin tersi olup, rasyonalist yaklaşımınki ile çakışıyor. Bütün insanlar ortak bir cemiyetin mensubudurlar. Dolayısıyla, insanlık öyle gerçekdışı kümelenmelerle bölünemez. Şüphesiz, radikal düşünürler insanlığın devletler halinde gruplandığını inkar etmezler. Lakin, bu durum geçici ve bugüne özgü bir vakadır. Gün gelecek aşılacak ve insanlık ortak bir topluluk altında birleşecek ve, böylece, bugünün anarşi ve savaş hali 'ebedi barış'a dönüşecektir. Çünkü, insanlık topluluğu, fiilen değilse de, potansiyel olarak zaten

64 İngilizce literatürde Kantiyen analiz 'revolutionism' olarak geçer. Türkçe'de kullanılan 'devrimcilik' sözcüğü 'revolutionism' teriminin Uluslararası İlişkiler'deki anlamını tam olarak yansıtmıyor. Realizm ve rasyonalizm sözcükleri gibi 'revolusyonizm' şeklinde bir Türkçeleştirme dilimizde yerleşmediğinden, terimin literatürdeki anlamına denk düşen radikalizm sözcüğünü kullanmayı yeğledik.

vardır. Modern devrin bu üçüncü Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırması, görüldüğü gibi, diğer ikisinin tersine modern devrin uluslararası ilişkiler organizasyonunun meşruiyetini kabul etmeyerek onun aşılmasını, yani uluslararası ilişkilerin ilgasını, amaç edinmiştir. Bu haliyle, diğerleri gibi betimsel veya tarihsel olmaktan çok misyoncu bir niteliğe sahiptir. Böylece özetlediğimiz radikal yaklaşımın izlerini Rousseau, Kant ve Marx'da bulmak mümkün. Biz literatürü takip ederek Kant'a bakacağız.

Kant öncelikle genel bir tarih felsefesinden yola çıkar. Buna göre, bütün insanlık ve dünya bir birimdir. Devletler ve öteki birimler, ne olursa olsun, kendileri için değil temelinde insan olan bu kuşatıcı birim için vardırlar. İnsan herhangi bir şey değildir, başkası için bir araç olarak kullanılamaz, çünkü kendisi bizatihi bir amaçtır. İnsan akıl sahibi ve doğuştan hür olan bir varlıktır. Akıl ve özgürlük doğanın insana verdiği, onu bizatihi bir amaç yapan iki değerdir. Akli ve iradi davranma yeteneği olan özgürlük; insanın doğuştan gelen "başkasının hakkını mahrum etmeyen şeyi yapma hakkıdır."[65] İnsan esas birim ve amaç olduğuna göre devlet ve diğer ikincil birimler insan içindir. Bu nedenle, Machiavelli'nin sandığı gibi, siyaset moraliteden ayrılamaz, siyaset ahlakın önünde diz çökmelidir.[66]

Kant'a göre, akıl ve hürriyet ile donatılan insan, nihai noktada, bunları ancak insan türünde, tek tek bireylerde değil, gerçekleştirebilir. Bunun için, insanların bütün yeteneklerini ve haklarını kullanabilmeleri için, evrensel barışı getirecek olan evrensel bir toplum gerekir. Ama Kant insanlığın devletlere bölünmüş olduğunun, uluslararası ilişkilerde bir savaş halinin bulunduğunun farkındadır. Her ne ka-

---

65 I. Kant, ' Eternal Peace' , C.J.Friedrich, *Inevitable Peace* kitabı içinde (New York: Greenwood Press, 1969), s.250.

66 *A.y.*, ss.276,281.

dar bireylerden oluşan büyük insanlık topluluğuna ikincil de olsa, devletin belli bir şahsiyete ve otonomiye sahip olduğunu da kabul eder. Evrensel barış için fiilen tek bir topluma, daha doğrusu tek bir devlete (bir dünya cumhuriyeti) ihtiyaç bulunduğunu, fakat bunun pratikte, en azından bugün için, mümkün olmadığını belirtir. Çünkü, "devletler bunu istemezler, teoride doğru olanı pratikte reddederler." Belli ölçüde sahip oldukları otonomiden vazgeçmezler. Dahası, Kant bir dünya cumhuriyetinin despotikleşip insan hürriyetini ve haklarını yoketmesi ihtimalinin endişesini de taşır.[67] Kant'ın evrensel (ebedi) barış için önerisi bir "barışçı birlik" *(foedus pacificium)* kurulmasıdır. Bu birlik, nihai bir dünya anayasasının temelini oluşturacaktır. Barışçı birliğin kurulabilmesi için gerekli bazı koşullar vardır.

Kant altı tane ön şart koyar: 1) Gelecekte herhangi bir savaşa yol açabilecek reservasyona sahip hiçbir barış antlaşmasının yapılmaması; 2) hiçbir ülkenin başka bir devlet tarafından miras, mübadele, satın alma veya bağış yoluyla ilhak edilmemesi; 3) profesyonel ve sürekli orduların zaman içinde kaldırılması; 4) devletin dış meseleleri ile bağlantılı olarak herhangi bir borç anlaşmasının imzalanmaması; 5) hiçbir devletin diğerinin oluşumuna ve yönetimine zor kullanarak müdahale etmemesi; 6) başkası ile savaşan bir devletin ileride barış zamanında karşılıklı güveni imkansız kılacak eylemlere müsaade etmemesi. Bunlara, üç tane de nihai koşul ilave eder Kant: 1) Her devletin cumhuriyetle idare edilmesi ve cumhuriyetçi bir anayasaya sahip olması; 2) devletler hukukunun bir hür devletler federalizmine dayanması; 3) kozmopolitan ya da dünya hukukunun sınırlarının evrensel misafirperverlik ilkeleri ile çizilmesi.[68] Bütün bu

67 *A.y.*, ss.257,264.

68 *A.y.*, ss.245-248, 250-257. Kant'a göre cumhuriyetçi bir anayasa üç prensip üzerine kurulur: bir toplumun üyelerinin tümünün insan olarak özgürlüğü

koşullar evrensel toplumun ve ebedi barışın kurulması için yeterli değildir. Bunun tek garantisi doğanın kendisidir. Çünkü, insanlık tarihi insanlara verilen tüm yeteneklerin gelişmesini sağlayacak mükemmel bir anayasanın gerçekleşmesi için doğanın gizli planının uygulanmasından ibarettir. Ayrıca, insanın asosyal sosyabilitesi, nihai noktada, ancak doğanın gizli planı ile aşılabilir.[69]

Görüldüğü gibi, modern dönemin uluslararası ilişkiler organizasyonu Kant için meşru değildir. Esas olan evrensel insan topluluğudur. Devletler ikincildir. Öyle ki, devletleri kabul etse bile, onların ancak tek tipine (cumhuriyet) tahammülü vardır. Devletleri tek tipe indirgeyerek bir anlamda onlardan da kurtulunuyor. Dahası, doğanın gizli planı, insanın aklı, tarihin gayesi her zaman devletlerin üstündedir ve insanlığı, devletlere rağmen ebedi barışa götürecektir. Son tahlilde, Kant; Hobbes gibi kötümser değildir ve Grotius'dan daha iyimserdir. Özetle, modern devrin radikal uluslararası ilişkiler anlayışı modern dönemdeki uluslararası ilişkilerin inkarı üzerine inşa edilmiş ve onu aşmaya çalışan bir anlayıştır.

Karşılaştırmalı olarak analiz ettiğimiz modern çağdaki üç anlayışın (realizm, rasyonalizm ve radikalizm) ortak paydası evrensel bir insan doğasını ve çoğul egemen devletleri veri olarak almasıdır. Yalnız, bunlardan biri, yani radikaller, egemen devletleri veri alıp teorileştirirken, onları aşma amacındadırlar. Realistlerin varolan devletler sistemini herhangi bir şekilde değiştirmek gibi bir amaçları yoktur, çün-

---

prensibi, yönetilenler olarak herkesin tek ve genel bir yasamaya bağlılığı prensibi, ve herkesin vatandaş olarak eşitliği prensibi. Cumhuriyetçi bir anayasada yasama ve yürütme erkleri ayrılırken, despotizmde böyle bir ayrım yoktur ve devlet ya da hükümdar halka keyfi olarak hükme(der.) Bkz. *a.y.*, ss. 250, 252.

69 *A.y.*, s.259; ve I. Kant, ' Idea of a Universal History from a Cosmopolitan Point of View' , P.Gardiner, (der.), *Theories of History* içinde (Glencoe: Free Press, 1959), ss.24-26,28,30.

kü bu sistem, yapısı gereği, iyileşemez. Rasyonalistler ise, radikaller gibi misyoncu ve onlar kadar iyimser değillerse de, sistemin olumlu yönde reformasyonunun mümkün olduğunu savunurlar. Rasyonalizm, uç noktalarda bulunan realizm ile radikalizm arasında bir orta yoldur. Her üç yaklaşım da, modern dönem öncesi emperyal sistemleri hiçbir şekilde öngörmüyor.

Sonuçlarsak, Uluslararası İlişkiler öncesinde, burada yapılan geniş tanımıyla uluslararası ilişkiler üzerine tarihin ilk dönemlerinden bu yana ortaya atılan farklı görüşlerin, düşüncelerin, tespitlerin ve önerilerin Uluslararası İlişkiler disiplini için olduğu gibi günümüz uluslararası ilişkileri için de ilgisiz ve geçersiz olduğunu söyleyemeyiz. Eski Çin'de, Helen ve Roma dünyasında, ve ortaçağlarda yaygın olan emperyal sistemlerin nüfuzu dışındaki toplulukları dışlama eğiliminin, emperyal sistemlerin yokolması ve ulus-devletin dünyaya yayılarak toplumlararası ilişkilerin yatay organizasyonunun yeryüzünü kaplamasıyla beraber yokolduğunu da söyleyemeyiz. Uluslararası İlişkiler öncesinde tartışılan savaş ve barış, düzen ve adalet, birey ve toplum, toplum ve devlet, devlet ve uluslararası toplum gibi sorunlar; bu kitabın ileriki bölümlerinden görülebileceği gibi, Uluslararası İlişkiler'in temel tartışma konularını oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler öncesinin günümüz Uluslararası İlişkiler öğrencileri için vazgeçilmez bir kaynak olduğunu söylersek pek yanılmış olmayız Çoğumuz, belki, Hinsley'nin Thucydides'in kitabını uluslararası saldırganlık üzerine gelmiş geçmiş en iyi analiz olarak nitelemesini abartılı bulabiliriz. Fakat, hiçbirimiz Atinalılar ve Melanlılar diyaloğunun o çarpıcı tespitini yadsıyamayız: "Güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanmaları gerekene katlanırlar."

Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması

ATİLA ERALP

Disiplinlerin oluşumunu önemli kuramsal tartışmalar belirler. Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunda da böyle bir durum sözkonusudur.[1] Bu bölümün konusu olan İdealizm-Realizm tartışması, Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışında bir dönüm noktası olmuştur.[2] Diyebiliriz ki, bu tartışmayı kitabın bundan sonraki bölümlerindeki diğer tartışmalar ve yaklaşımlardan ayıran en önemli özellik, kısaca bu tartışmanın özgünlüğü, Uluslararası İlişkiler disiplinin oluşumunu ve diğer disiplinlerden, özellikle Siyaset Biliminden, ayrılmasını sağlamasıdır.

Herhangi bir disiplinin oluşumunda en önemli unsurlar; kendine özgü bir çalışma alanı yaratılması ve bu alanın nasıl çalışılacağının (metodoloji sorununun) belirlenmesidir. Bu iki önemli konuyla uğraşma sürecinde, akademik disip-

1 Bu bölümde de bundan önceki bölümde olduğu gibi Uluslararası İlişkiler disiplininden bahsederken büyük harflerle, ilişki tarzından bahsederken ise küçük harflerle yazılmıştır. Bunun için bkz. A. N. Yurdusev, bölüm 1, dipnot 1.

2 Bu bölümdeki Realizm kavramı siyasal realizm anlamında kullanılmaktadır. siyasal realizmin bilimsel realizmden nasıl farklılaştığının incelenmesi için bkz. O. F. Tanrısever, bölüm 3, ss.111-114, F. Yalvaç, bölüm 4, s.140, 169, dipnot 13, 14

linler kendi alan ve yöntemlerini belirlerken, sınırlarını çizer ve diğer disiplinlerden farklılıklarını ortaya koyarlar. İdealizm-Realizm tartışması kitabın bu bölümünde göstereceğimiz gibi, gerek Uluslararası İlişkiler'in çalışma alanının belirlenmesi, gerekse yöntem sorununun tartışılmasında öncülük görevi üstlenmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplininde sonraki tartışmalardan -özellikle metodoloji sorununun ağırlıklı olduğu 'gelenekselcilik-davranışsalcılık' tartışmasından farklı olarak İdealizm-Realizm tartışmasında içerik ve yöntem sorunları birarada ve içiçe tartışılmıştır. Kısacası, Uluslararası İlişkiler'in doğuşu, İdealizm-Realizm tartışmasıyla eş zamanlıdır.

Kitabın bundan önceki bölümünde de belirtildiği gibi, Uluslararası İlişkiler'in öncesi vardır. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Uluslararası İlişkilerin öncesi, disiplinin doğuşuna ışık tutmuştur: Grotiyan ve Kantiyan düşünceler ile İdealizm arasında ve daha da belirgin olarak N. Machiavelli ve T. Hobbes'un düşünceleri ile Realizm arasında yakınlıklar kurulabilir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki; Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin olarak doğuşu Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Uluslararası İlişkiler çalışmaları yaygınlaşmış ve olgunlaşmıştır. Kimi yazarlar Uluslararası İlişkiler'i ondokuzuncu yüzyıla ya da daha önceki dönemlere götürseler de, Uluslararası İlişkiler topluluğundaki yaygın kanı, bu disiplinin yirminci yüzyılın bir olgusu olduğu şeklindedir.[3]

---

3 Bu konunun ayrıntılı incelenmesi için bkz. W. Olson, 'The Growth of a Discipline' , Brian Porter (der), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-69* (Londra:Oxford University Press, 1972), ss. 1-29; W. Olson ve N. Onuf 'The Growth of a Discipline Reviewed', Steve Smith (der.), *International Relations:British and American Perspectives* (New York: Basil Blackwell Ltd., 1985), ss.1-27; S. Smith, 'Paradigm Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science', Hugh C. Dyer ve Leon Mangasarian (der.), *The Study of International Relations: The State of the Art* (Londra:MacMillan, 1989), ss.3-27.

Bir disiplinin oluşumunda en önemli göstergeleri; konuyla ilgili sistematik kitapların yayınlanması, üniversitelerde bölümlerin ve kürsülerin kurulması, konunun öneminin sadece akademisyenler değil daha geniş aydın ve karar-verici çevreler tarafından da anlaşılması ve sistematik çalışmalara yönelen araştırma merkezleri ve fikir odaklarının kurulması şeklinde düşünürsek, Uluslararası İlişkiler alanında bu gelişmeler Birinci Dünya Savaşı'nın ardından şekillenmiştir. Kitabın önceki bölümünde özetlendiği ve bu bölümde daha da ayrıntılı inceleneceği gibi Uluslararası İlişkiler'le ilgili ilk sistematik kitaplar, üniversitelerde ilk kürsüler ve konuya ilişkin ilk ciddi fikir odakları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 'İdealizm' diye nitelendirilebilecek eksen etrafında oluşmaya başlamıştır.[4] Herhangi bir disiplinin oluşumunu, konunun sistematik çalışılması ve bu çalışmayı yapan bir topluluğun ortaya çıkmasıyla birlikte düşünürsek, Uluslararası İlişkiler disiplininin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İdealizm ekseninde doğduğunu ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Realizm ekseninde ivme kazandığını söyleyebiliriz.[5]

İdealizm-Realizm tartışmasının ayrıntılı incelenmesine başlanmadan önce belirtilmesi gereken temel bir nokta, İdealistler ve Realistlerin bu tartışmanın tarafları olarak bazen ayrı ayrı kutuplar şeklinde ele alınmaları ve incelenmeleridir. Oysa, kendisini İdealist olarak niteleyen bir

---

4 Dipnot 3'teki eserlere ek olarak bkz. T.Taylor 'Utopianism', S. Smith (der.), *International Relations: British and American Perspectives* (New York: Basil Blackwell, 1985), ss. 91-107; H. Bull, 'The Theory of International Politics 1919-1969', *The Aberystwyth Papers*, (der.) Brian Porter (Londra: Oxford University Press, 1972), ss. 30-55, ve Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişiminin kapsamlı bir incelemesi olan W.C. Olson ve A.J.R. Groom *International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretation* (Londra: Harper Collins Academic, 1991).

5 Realizmin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki rolünün incelenmesi için bkz. dipnot 3 ve 4'teki eserler.

taraf yoktur.[6] Temelde, İdealizm, Realizm tarafından yaratılmıştır. Realistler kendi görüşlerini netleştirip, sistematikleştirirken iki dünya savaşı arasındaki dönemin karşıt görüş ve yaklaşımlarını 'idealizm', 'moralizm' ve 'ütopyacılık' şeklinde nitelendirmişlerdir. Kısaca, Realizm kendini netleştirirken 'İdealizm' kategorisini oluşturmuş ve bu gruplama Realizmin kendini tanımlama sürecinin bir parçası olmuştur. Genel olarak denilebilir ki, Birinci Dünya Savaşı sonrası Uluslararası İlişkiler'le ilgilenen düşünürler savaşın yol açtığı daha önce benzeri görülmemiş felaketin tekrarını önleme ve barışçıl bir dünya düzeninin oluşturulmasına yönelik yeni yaklaşımların gereğinden yola çıkmışlardır. Bu anlamda bir ideal ve ütopya peşinde olmuşlardır. Ancak, ayrıntılı olarak ele aldığımızda da görüleceği gibi bu görüşler kendi içlerinde farklılıklar barındırmış olup, dönemin pratiği ile de içiçe bir görünüm arzetmişlerdir. Realizm kendi gayesi çerçevesinde 'öteki' olarak 'İdealizmi' yaratırken, 'İdealizmi' basitleştirmiş ve kendilerini pratiğe ve reelpolitiğe yakın 'İdealistleri' ise ütopyacı şeklinde nitelendirmiştir. Oysa 'İdealistler' -kendilerini incelediğimizde görüleceği gibi- dönemin reel-politiğinden hiç de uzak olmayan, pratik konulara oldukça yakın ve özellikle uluslararası kurumların işleyişini etkilemeye çalışmış düşünürlerdir.

Temelde, gerek İdealizm gerekse Realizm son derece zengin ve içlerinde farklılıklar taşıyan yaklaşımlardır, ancak bazen yekpare yaklaşımlarmış gibi ele alınmaktadırlar. Bu yazıda, genelde bu zenginliği vermeye çalışmakla birlikte, bazen sunuş nedenlerinden ötürü yekpare olarak ele aldığımız anlar da olabilecektir. Gerek İdealizm gerekse Realiz-

---

6 Bu dönem düşünürlerinin kendilerini İdealist şeklinde nitelendirmedikleri ve bu kavramın Realistler tarafından geliştirildiğinin açıklaması için bkz. Bull, *a.g.e.* dipnot 4, s. 34.

min bu zenginliklerinden ötürü Uluslararası İlişkiler'de etkileri halen sürmektedir. Bu kitabın diğer bölümlerinde de görülebileceği gibi, Realizmin devamlılığı ve etkisi, Realizme yöneltilen eleştirilerde dahi görülebilmektedir. İdealizmin etkisi Realizm kadar belirgin değilse de bölgesel ve küresel bütünleşme çalışmalarında rahatlıkla izlenebilir. Bu kitapta, günümüzde tekrar önem kazanan 'normatif' yaklaşımların incelendiği bölümde ayrıntılı bir şekilde gösterildiği gibi, bugünkü 'eleştirel' yaklaşımların kökeninde İdealizm yatmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı Sonrası Ortam ve İdealizm

Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşuna baktığımızda, Birinci Dünya Savaşı'nın -o zamana dek yaşanan en büyük savaş olmasından dolayı- savaşların önlenmesi ve barışın tesisi için yeni yaklaşımlar gereğini göstermesi bakımından çok önemli bir dönüm noktası olduğunu görürüz. Birinci Dünya Savaşı, savaşın artık kullanılması zor ve anlamsız bir araç haline geldiği üzerine tezlerin üretildiği bir ortamda bile bazen savaşların çıkabileceği tehlikesine işaret ediyordu. Görüldü ki, savaşlar başladıktan sonra bazen kimse istemediği halde uzayıp gidebiliyor ve önlenmesi mümkün olmayan büyük bir felaket halini alabiliyordu. Savaştan sonra böylesine bir felaketin tekrarlanmaması için dersler çıkarmaya yönelik çalışmalar yoğunlaştı. Bu çıkarılan temel derslerde; özellikle savaşın ortaya çıkışında ülkelerin 'yetkeci-baskıcı' yönetimlerle idare edilmeleri ve dolayısıyla liderlerinin demokratik sorumluluklarının olmamasının yanısıra anlaşmazlıkların artmasını önleyecek uluslararası mekanizmaların azlığının ve yetersizliğinin de gelişmelerde önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Böyle bir durum, ulu-

sal ve uluslararası alanlarda reform yapılması sorununu gündeme getiriyordu. Reform çalışmaları ise, ulusal alanda otoriter-mutlakiyetçi rejimler yerine demokrasinin yerleştirilmesi ve uluslararası sistemde 'gizli diplomasi' yerine 'açık diplomasinin' geliştirilmesi, uluslararası hukukun güçlendirilmesi ve uluslararası kurumların kurulması düşüncelerini ön plana çıkarıyordu.

Savaş sonrası gelişen bu görüşler esas olarak temellerini Aydınlanmadan gelen 'ilerleme' fikrinden ve 'aklın' ilerlemeyi sağlamada en önemli araç olduğu düşüncesinden alıyorlardı. Bunun yanısıra ondokuzuncu yüzyılda yaygınlaşan liberal düşünce de İdealizmin özellikle insan doğasına ilişkin bakış tarzının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu düşünceye göre, bireyler temelde rasyonel ve iyidirler; dolayısıyla savaşlar devletlerin varlığı ve mutlakiyetçi, otoriter biçimde örgütlenmelerinden ileri gelmekteydi. J.Locke, J.Bentham ve J.S. Mill'in bu görüşleri İdealizmin felsefi temellerini oluşturmuştur. Kitabın bundan önceki bölümünde gördüğümüz Grotiyan düşünceler ve özellikle I. Kant'in düşünceleri de İdealizmin şekillenmesinde etkili olmuştur. Kant'ın, uluslararası ilişkileri devletlerarası ilişkilerin ötesinde algılayan bakışı, siyaseti ahlakla ilişkilendiren yaklaşımı, ve genel olarak 'misyoncu', ütopyacı tarzı, 'İdealistlerin' de bakışında belirgin bir şekilde görülebilir. Grotius'dan gelen uluslararası toplum fikri ve bu toplumun norm, gelenek ve hukuku olduğu anlayışının izlerini, 'İdealistlerin' çalışmalarında rahatlıkla gözleyebiliriz.

Aydınlanmadan gelen 'ilerleme' anlayışı yukarda belirttiğimiz liberal, Kantiyan ve Grotiyan düşüncelerin de etkisiyle Birinci Dünya Savaşı gibi bir felaketin ardından uluslararası alandaki sorunlara da 'aklın' çözüm getirmesi düşüncesini gündeme getiriyordu. Bazılarına göre, gündeme gelen, uluslararası alanın rasyonel bir düzenlenmesi ve bir nevi

global sosyal mühendislik projesiydi.[7] Kısaca, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası alandaki sorunlara da Aydınlanmadan gelen 'ilerleme' anlayışıyla eğilinebileceği ve uluslararası ortamın daha akılcı olarak düzenlenebileceği savunuluyordu.

Napolyon Savaşları sonrası Viyana Kongresi düzeninde Kant'ın fikirleri fazla etkili olamazken, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki bu ortamda, uluslararası sistemin 'akılcı' düzenlenmesini öngören ve yeni bir uluslararası kurumsallaşmayı savunan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın düşünceleri etkili oluyordu. Bir akademisyen, Amerikan Siyaset Bilimi Birliği'nin eski başkanı ve Princeton Üniversitesi'nin eski rektörü olan Başkan Wilson ulusal sistemin demokrasi prensibi etrafında ve uluslararası sistemin de 'açık diplomasi' ve yeni bir uluslararası kurumsallaşma çerçevesinde örgütlenmesini savunuyor ve bu düşünceleri uygulamaya geçirecek Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük ediyordu. Wilson'a göre, Milletler Cemiyeti yeni bir anlayışa -kolektif güvenlik prensibine- dayanacak, böylece eski güç dengesi yaklaşımları ortadan kalkacak ve barışçıl bir dünya düzenin kurulmasına öncülük ederek savaşları imkansız kılacaktı.[8] Milletler Cemiyeti'nin başını çektiği uluslararası kurumsallaşmayla, uluslararası ortam 'akılcı' bir temele oturacak ve uluslararası hayatta 'ilerleme' gerçekleştirilecekti.

Başkan Wilson'da sembolleşen ve uluslararası hayatta, kurumsallaşma, ilerleme ve barışçı bir dünya düzeninin kurulmasını amaçlayan bu görüşler, dönemin Uluslararası

---

7 İdealizmin nasıl bir 'rasyonalizm' anlayışı temeline oturduğunun incelemesi için bkz. E.H. Carr, *The Twenty Years' Crisis; 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (Londra: MacMillan, 1978).

8 Başkan Wilson'ın görüşlerinin incelenmesi için bkz. H. Kissinger, *Diplomacy* (New York: Simon and Schuster, 1994), ss. 218-245; H. Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995).

İlişkiler düşünürlerine yön vermiştir. İngiltere'de Sir Alfred Zimmern, S. H. Bailey, Philip Noel-Baker ve David Mitrany ile Amerika Birleşik Devletleri'nde James T. Shotwell, Pitman Potter ve Parker T. Moon gibi düşünürler eserlerinde Savaş öncesi sistemin savaşa nasıl ortam hazırladığını ve bundan ne gibi dersler çıkarılması gerektiğini gösterirken, geleceğin nasıl bir 'ilerleme' vaad ettiğini de ortaya koymaya çalışmıştır.[9] Bu düşünürler arasında, Hedley Bull'un da belirttiği gibi, en etkili olanlardan Sir Alfred Zimmern önemli eseri *Milletler Cemiyeti ve Hukukun Üstünlüğü* (The League of Nations and the Rule of Law) adlı yapıtını iki ana başlıkta toplamıştır. Zimmern kitabının ilk kısmında savaş öncesi sistemi eleştirmekte sonraki kısımda ise Misak'ın (Covenant) unsurları ile Milletler Cemiyetini anlatmaktadır.[10]

Bu dönem düşünürlerini incelediğimizde çoğunun Amerikan ve İngiliz kökenli olduklarını görüyoruz. Uluslararası İlişkiler'in doğduğu bu döneme İngiliz ve Amerikalıların damgalarını vurduklarını ve İngiltere ile Amerika arasında düşün hayatı açısından yakınlıklar bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bu düşünürlerden İngiliz David Mitrany ABD'de Princeton Üniversitesi'nde çalışmıştır.[11] Woodrow Wilson'ın rektörlük yaptığı ve onun adını taşıyan prestiji yüksek Woodrow Wilson Uluslararası ve Kamu Çalışmaları Okulu bulunan Princeton Üniversitesi bugün halen 'İdealizmin' izlerini taşımakta, Richard Falk gibi öndegelen akademisyenleri ile 'dünya düzeni' çalışmalarına öncülük

---

9 Bull, *a.g.e.*, Taylor, *a.g.e.*, Olson ve Groom, *a.g.e.*, dipnot 4.

10 Taylor, *a.g.e.*, dipnot 4, s.99.

11 David Mitrany'nin düşünceleri, bölgesel entegrasyon çalışmalarının öncüsü olmuştur. Kendisinin 1943 yılında basılan *A Working Peace System* kitabı, bölgesel entegrasyon çalışmalarını etkileyen fonksiyonalizmin klasikleşmiş eseridir.

etmektedir. İngiliz Philip Noel-Baker'in silahsızlanma üzerine çalışmaları ise Amerikan Rockefeller Vakfı tarafından desteklenmiştir. Amerikalı James Shotwell Avrupa'ya sürekli ziyaretlerde bulunmuş ve London School of Economics'de çalışmıştı. İngiliz ve Amerikalıların dönemin çalışmalarındaki bu ağırlığı galip devlet düşünürlerinin kurulu düzeni savunduğu eleştirisini bile gündeme getirmiştir.[12]

Barışçıl bir dünya düzeninin oluşturulmasını savunan yazarlar kamuoyunun bu yönde şekillendirilmesine ağırlık verdiler. Başkan Wilson'ın önderlik ettiği yaklaşım kamuoyunun 'aklı' temsil ettiğini ve 'açık diplomasi' anlayışında kamuoyunun daha etkili olması gerektiğini savunuyordu. Bir yandan geniş kamuoyunu etkileme ve yeni görüşler etrafında oluşturma çabaları 'barış toplulukları' (peace societies) tarafından sürdürülürken; öbür yandan kamuoyunu etkileyen kanaat önderlerinin ('opinion-leaders') şekillendirilme ve eğitilme çabalarının ağırlık kazandığını görüyoruz. Kanaat önderleri 'açık diplomasi' ve barışçıl dünya düzeni oluşturulması yönünde şekillendirilirse bu anlayışların bu liderlerden toplumun diğer kesimlerine yayılabileceği düşünülüyordu. Özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumsal elitin uluslararası ilişkilerdeki güç dengesini vurgulayan eski bakışlar yerine 'yeni diplomasi' anlayışı çerçevesinde yönlendirilmesini sağlamak üzere özel 'fikir odakları' oluşturulmaya başlandı.[13] Bunların en önemlileri İngiltere'deki Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (Royal Institute of International Affairs) ile ABD'de kurulan Dış İlişkiler Kurulu'dur. (Council of Foreign Relations). Her iki kuruluşun amaçlarına bakıldığında uluslara-

12 Bu eleştiri için bkz. Carr, *a.g.e.*, dipnot 7, M. Hollis ve S. Smith *Explaining and Understanding International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1991), ss. 18-19.

13 W. Olson ve J.R. Groom, *a.g.e.*, ss. 70-71.

rası ilişkilerin bilimsel ve daha iyi anlaşılmasını sağlamanın yanısıra daha akıllı bir dış politika oluşturulmasını etkilemek gayesinin güdüldüğünü gözleyebiliriz. Aynı dönemde, Cenevre'de Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales (şimdiki Graduate Institute of International Studies -Lisansüstü Uluslararası İncelemeler Enstitüsü) kuruldu. Milletler Cemiyeti'nin merkezinin Cenevre olduğu düşünülürse, bu kuruluşun amacının akademik dünya ile karar vericiler arasındaki ilişkileri geliştirmek ve geleceğin uluslararası liderlerini yetiştirmek olduğu söylenebilir. Bu fikir odaklarının yanısıra, bu dönemde, Uluslararası İlişkiler çalışmalarını destekleyen Carnegie Vakfı, Rockefeller Vakfı ve daha sonra da Ford Vakfı gibi kuruluşların ortaya çıktığını görüyoruz. Denilebilir ki, bu dönemdeki 'özel fikir odakları' Uluslararası İlişkiler alanında üniversitelerden daha öncü bir rol üstlenmişlerdir.

Üniversitelerde, özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, ilk Uluslararası İlişkiler bölüm ve kürsülerinin kurulduğunu gözlemlemekteyiz. İlk Uluslararası İlişkiler Kürsüsü, Galler'in Aberystwyth kentindeki University College of Wales'de 1919 yılında kuruldu. Bu kürsünün başına ise, dönemin önemli 'İdealist' düşünürlerinden, daha önce bahsettiğimiz, Sir Alfred Zimmern getirildi. Zimmern'den sonra gene 'İdealist' düşünürlerden C.K.Webster'i bu kürsünün başında görüyoruz.[14] Bu kürsüyü 1923 yılında Londra'da (London School of Economics) ve 1930'da Oxford'da (Oxford University) kurulan Montague Burton kürsüleri izledi. Amerika'da ise bu dönemde Siyaset Bilimi bölümlerinde Uluslararası İlişkiler dersleri arttı. İngiltere'de Uluslararası İlişkiler bölümleri Siyaset Biliminden ayrı ve önce gelişirken, Amerika'da Uluslararası İlişkiler bir süre Siyaset Bilimi bölümlerinde gelişti, ancak İkinci Dünya Sa-

14 *A.y.*, s. 62 ve A.N. Yurdusev, dipnot 17.

vaşı'nın ardından bağımsız Uluslararası İlişkiler bölümleri artmaya başladı.

Uluslararası İlişkiler'e ilişkin ilk kitaplar da bu dönemde yayınlanmaya başlandı.[15] Bu kitaplar genelde 'İdealizmin' özelliklerini yansıtıyorlardı; barış teması bu dönemin yayın hayatının en önemli ortak paydasıydı. Uluslararası İlişkiler'in klasik konusu 'güç dengesinin' bu kitaplarda pek fazla yer almaması dikkat çekicidir. Dönemin yayın hayatında en ağırlıklı yeri, uluslararası kurumsallaşma sorunu ve Milletler Cemiyeti üzerine çalışmaların aldığını görüyoruz. Üniversitelerin Uluslararası İlişkiler alanında da uluslararası kurumlar üzerine dersler yoğunluk kazanmıştı. Uluslararası kurumsallaşmanın yanısıra uluslararası hukuk, siyasi tarih, diplomasi, savaş ve nedenleri gibi konuların dönemin eserlerinde ağırlıklı yer teşkil ettiklerini görmekteyiz. Uluslararası İlişkiler'de ekonomik faktörlerin öneminin gözardı edilmemesi de bu dönem çalışmalarının dikkat çekici bir özelliğidir. Uluslararası İlişkiler'in bu ilk ürünleri disiplinin oluşum sürecinde en ağırlıklı alanların uluslararası hukuk ve tarih olduğunu bize göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çalışmalar uluslararası hukuktan daha fazla etkilenirken, İngiltere'de bu ilk eserlerde tarih alanı daha etkili olmuştur. Sosyoloji, Ekonomi, hatta Siyaset Bilimi gibi alanların bu ilk dönem çalışmalarında pek ağırlıklarının olmaması dikkat çekicidir.

---

15 Bu eserlerin en önemlileri D.P. Heatley , *Diplomacy and the Study of International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1919); C.K. Webster, *The Study of International Politics* (Cardiff: University of Wales Press, 1923); J. Bryce, International Relations (Londra: MacMillan, 1922); P.B. Potter, *This World of Nations: Foundations, Institutions, Practices* (New York: MacMillan, 1929); P.N. Baker, *Disarmament* (Londra, 1926); S.T. Shotwell, *War and Its Renunciation as an Instrument of Policy in the Pact of Paris* (New York, 1929); A.J. Toynbee, *The World After the Peace Conference* (Londra: Oxford University Press, 1928 ve P.T. Moon, *Syllabus on International Relations* (New York: MacMillan, 1925). Daha geniş açıklama için bkz. Olson ve Groom, *a.g.e.*, ss. 68-71.

Bu dönemin genel bir değerlendirmesini yaparsak Uluslararası İlişkiler disiplininin içeriğinin savaş/barış ekseni etrafında şekillenmeye başladığını görürüz. Barışçıl bir dünya düzeninin geliştirilmesi teması gerek üniversitelerde gerekse dönemin ilk kitaplarında odak noktasını oluşturmuştur. Bu çerçevede uluslararası kurumsallaşmaya önem verilmiş ve Uluslararası İlişkiler'in en ağırlıklı konusunu uluslararası kurumsallaşma meydana getirmiştir. Hatta denilebilir ki, bu dönemde Uluslararası İlişkiler uluslararası kurumsallaşma anlamına gelmiştir.[16] İdealizmin damgasıyla gelişen uluslararası kurumsallaşma alanı günümüzde de 'İdealizmin' izlerini taşımaktadır. Uluslararası kurumsallaşma çerçevesinde bir yandan 'misyoncu-normatif' ve ulus-devlet yapısını aşmayı ve uluslararası toplumu oluşturmayı amaçlayan çalışmalar ağırlık kazanırken, diğer yandan dönemin temel uluslararası kuruluşu Milletler Cemiyeti'nin işleyişini anlatan betimleyici eserler ortaya çıkmıştır. Kısaca dönemin çalışmaları 'açıklayıcı' olmaktan ziyade 'normatif-misyoncu' ve 'betimleyici' olma özellikleri taşımaktadırlar. Bu dönemde metodolojik sorunlar ve endişeler pek ağırlık taşımamıştır. Dönemin düşünürleri oldukça esnek bir havada ve daha önce belirttiğimiz gibi, 'normatif-misyoncu' denilebilecek bir tarzda, konularına eğilmiş ve temelde savaşın önlenmesi ve barışın geliştirilmesi misyonu ile uluslararası ilişkilere yaklaşmışlardır.

Realizmin Ortamı

Bildiğimiz gibi uluslararası sistem 1930'larda büyük sorunlarla karşılaştı. Bir yandan 1929'dan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nden bütün dünyaya yayılan Büyük Bunalım

16 M. Rochester, 'The Rise and Fall of International Organizations as a Field of Study', *International Organization* (cilt 40, sayı 4, 1986), ss. 777-813.

uluslararası ekonomik sistemin çözülmesine neden olurken, diğer yandan Almanya ve Japonya gibi Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden devletlerin artan milliyetçilik duygularıyla uluslararası statükoyu değiştirme çabaları uluslararası ilişkilerde gerilimi artırdı. Bu ortamda, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşturulmaya çalışılan düzen çözülmeye başladı. Barış temasını temel alan ve barışçıl bir dünya düzeninin oluşturulmasını hedefleyen 'İdealizm', 1930'ların bu uluslararası ortamında sorgulanmaya başlandı. İdealistlerin savunduğu uluslararası kurumsallaşmanın ve en önemli projeleri Milletler Cemiyeti'nin de uluslararası sorunlara çözüm getirmemesi, 'İdealizmi' sorgulayan yeni arayışlara ivme kazandırdı.

1930'ların Uluslararası İlişkiler alanındaki yayın hayatını ayrıntılı şekilde inceleyen Olson ve Groom, Uluslararası İlişkiler düşünürleri arasında bu dönemde uzlaşının kaybolduğuna işaret ediyorlar ve birbirinden oldukça farklı bakış ve yaklaşımların ortaya çıktığını belirtiyorlar.[17] Bu dönem çalışmaları arasında en dikkati çekenlerden biri Schuman'ın üç baskı yapan (1933,1937,1941) *Uluslararası Politika* (International Politics) adlı yapıtıdır. Schuman bu kitabında, uluslararası hukuk ve tarih alanlarının Uluslararası İlişkiler üzerindeki etkisine karşı çıkarak, Uluslararası İlişkiler'in Siyaset Bilimi temeline oturtulması düşüncesini savunmaktadır. Ancak, Siyaset Biliminde hukuki ve tarihi yaklaşımlar yerine güç kavramını temel alan 'yeni Siyaset Bilimi' gereğine işaret etmektedir. Bu çalışmayla, Uluslararası İlişkiler disiplininde uluslararası hukuk ve tarihin yanısıra Siyaset Biliminin önem kazandığı ve güç kavramının ana kavram haline geldiği dönem başlamaktadır.

İdealizmin sorgulandığı ve Realizmin ilk temellerinin atıldığı bu dönemin en önemli düşünürü şüphesiz E.H.

17 Olson ve Groom, *a.g.e.*, dipnot 4, ss. 77-103.

Carr'dır.[18] Carr'ın 1939 yılında yayınlanan *Yirmi Yılın Bunalımı: 1919-1939* (The Twenty Years' Crisis: 1919-1939) başlıklı kitabı kendisinin 'ütopyacılık' dediği 'İdealizmin' en ciddi sorgulaması ve bu tartışma içinde Realizmin oluşturulmasının en güzel örneğidir. Carr, bilimlerin gelişiminde normatif bakışların ağırlıklı olduğu bir emekleme dönemi yaşadıkları ve sonra da çözümlemenin önem kazandığı bir olgunlaşma dönemine girdiklerini belirtir. Uluslararası İlişkiler'in de böyle süreçlerden geçtiğini; disiplinin emekleme döneminde 'ütopyacı' bakışın egemen olduğunu ve ' olması gerekene' ağırlık verildiğini savunur. Carr'a göre bilimler olgunlaşma süreçlerinde 'olması gereken' yerine 'olana' eğilerek, olanın 'çözümlemesine' ağırlık vermek durumundadır. Realizm, Carr'a göre, Uluslararası İlişkiler'i emekleme döneminden olgunlaşmaya götürecek ve normatif yaklaşımlar yerine çözümlemeye ağırlık vermeyi sağlayacak bakış tarzıdır.

Carr, daha önceki kısımda anlattığımız, 'İdealizmin' rasyonalizmine de önemli eleştiriler getirir. Carr'a göre, 'ütopyacı-rasyonalist' anlayışla Uluslararası İlişkiler evrensel normlar çerçevesinde standartlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu düşünce ise, ondokuzuncu yüzyıl liberalizminden esinlenerek, kişiler arasında temelde çıkar uyumu olduğu varsayımından hareketle, uluslararası ilişkilerde de menfaatler arasında uyum olabileceğini öngörmektedir. Carr böyle bir evrensel ahlakiyetçiliğin temelde hakim devletlerin değerlerinin yaygınlaştırılmasına hizmet ettiğini ve savaşta galip gelen devletlerin oluşturduğu statükonun devamının amaçlandığını savunur. Evrensel ahlakiyetçiliğe karşı çıkan Carr,

18 E.H. Carr, Uluslararası İlişkiler teori ve pratiğini yaşantısında birleştirmiştir. Kendisi Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış, gazetecilik yapmış, sonra da başlangıçta İdealistlerin doldurduğu Aberystwyth'deki Wilson kürsüsüne gelmiştir. Bkz. Olson ve Groom, *a.g.e.*, dipnot 4, ss. 91-92.

Machiavelli'den gelen Realist geleneğe döner ve uluslararası ilişkilerde 'olanın' anlaşılması için güç ilişkilerine bakılması gerektiğini belirtir. Schuman gibi, Carr da Siyaset Bilimi yaklaşımı ve iktidar kavramını Uluslararası İlişkilerin olgunlaşması ve 'bilim' olması için gerekli görmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce başlayan 'İdealizmi' sorgulama çabaları, savaştan sonra daha da ivme kazandı. Birinci Dünya Savaşından kısa bir süre sonra tekrar büyük bir felaketin yaşanması ve 'İdealist' çözümlerin, özellikle Milletler Cemiyeti'nin, başarılı olamaması savaştan sonra güç ilişkilerini ön plana çıkarırken, Realizmin gelişmesine uygun bir ortam yarattı. Savaştan sonra yeni düzen oluşturma tartışma ve çabalarına baktığımızda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hataların tekrarlanmaması ve yeni düzenin, olması gereken değil varolan güç ilişkileri etrafında şekillendirilmesi görüşlerinin ağırlıklı olduğunu görüyoruz. Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ve uluslararası kurumsallaşmaya verilen önem çerçevesinde sanki, 'İdealizmi' andıran bir sürece girilmişse de, bu sürecin dikkatli incelenmesi yeni uluslararası kurumsallaşmanın Birinci Dünya Savaşı sonrasından farklı olarak güç ilişkileri temeline oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir.[19] Savaştan sonraki uluslararası sistemde lider konumuna geçen Amerika Birleşik Devletleri de yeni uluslararası düzenin güç ilişkilerini yansıtmasına ağırlık veriyor ve yeni düzenin dışlayıcı değil, ülkelerin güçlerine göre içe alındığı bir düzenlenmeyi öngörüyordu. Savaştan sonra hızla kutuplaşan ve Soğuk Savaşın oluştuğu uluslararası ortamda ise güç ilişkilerinde askeri boyut ön plana çıkıyordu. Realizmin daha ayrıntılı incelendiği bundan sonraki kısımda göstereceğimiz gibi böylece Uluslararası İlişkiler'in ilk dönemindeki barış temasından güç ilişkilerinin incelenmesinin ağırlık kazandığı 'stratejik çalışmalar' döne-

19 Rochester, *a.g.e.*, dipnot 16.

mine geçiliyordu. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri ise, İngiliz ve Amerikalı düşünürlerin önemli ve içiçe olduğu 'İdealist' dönemden farklı olarak Amerikalı düşünür ve bilim adamlarının ağırlığının artmasıydı.

Realizmin Temel Özellikleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde Realizmin gelişmesi ve Uluslararası İlişkiler disiplininin şekillenmesinde Hans J. Morgenthau'nun çok özel bir konumu vardır. Dönemin öndegelen Realistlerinden John H.Herz[20] bu durumu şöyle anlatır:

> İkinci Dünya Savaşı sıralarında veya biraz sonra bazılarımız Hans Morgenthau'nun entelektüel liderliğinde dünya meselelerine daha Realist bir yaklaşımı savunmaya başladık. Bunu temelde, George Kennan'ın 'legalizm' ve 'moralizm' diye damgaladığı düşünceye karşı yaptık, bu ki özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde Uluslararası İlişkiler çalışmaları yerine geçiyordu.

Morgenthau'nun bu liderliği, ilk kez 1948 yılında yayınlanan ve altı baskı yapan *Uluslar Arasında Siyaset* (Politics Among Nations) kitabının uzun zaman Uluslararası İlişkiler derslerinde temel kitap olarak okutulmasından da rahatlıkla anlaşılabilir.[21]

İdealizme karşı olarak Realizmin netleşme ve sistematik-

---

20 J.H. Herz, 'Political Realism Revisited', *International Studies Quarterly* (cilt 25, sayı2, 1981), s. 193.

21 H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (New York: Alfred A. Knopf, 1967). Bu yazıda bu baskıya atıfta bulunulmuştur. Bu kitap, Türkçeye *Uluslararası Politika* şeklinde çevrilmiştir (*Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*; Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay (Ankara: Sevinç Matbaası, 1970). Biz, *Uluslar Arasında Politika* olarak çevirmenin daha uygun olacağını düşündük.

leştirilmesinde öncü rolü oynayan Morgenthau, Realizmin temel ilkelerini ortaya koymuş ve bu ilkeler dönemin diğer Realistleri tarafından da kabul görmüştür.[22] Morgenthau'nun belirlediği prenpsipler, temelde, insan doğası ile ilgili 'özcü'(essentialist) bir bakışa dayanmaktadır. Kitabın bundan önceki bölümünde ayrıntılı bir şekilde anlatılan Hobbes'un görüşlerinden esinlenen Morgenthau insan doğasının savaş haline yolaçtığını düşünmekte ve insanları özünde bencil, güç ve iktidar hırsıyla hareket eden ve kendi çıkarları peşinde koşan varlıklar şeklinde görmektedir. Morgenthau da Hobbes'da olduğu gibi, bu savaş halinden kurtuluşun tek çaresini kişilerin kendini yönetme yetkisinden vazgeçip bunu toplumsal-siyasal otoriteye yani devlete, devretmelerinde görmektedir. Morgenthau'nun bu yaklaşımında, eleştirdiği 'İdealizm' de olduğu gibi insan doğasına ilişkin 'özcü' bir bakışın hakim olması dikkat çekicidir. İdealistler insanı özde iyi ve barışsever düşünürken, Morgenthau ve Realistler insanı özde bencil ve çıkarcı olarak nitelendirmektedirler.

İnsan doğasına yaklaşımında çıkar kavramını ön plana çıkaran Morgenthau ulusların da bireyler gibi çıkarlar peşinde koştuğunu savunur ve 'ulusal çıkar' kavramına büyük önem verir. Morgenthau ve Realistler 'İdealistlerin' uluslararası kurumsallaşma ve uluslararası toplum yaratmaya yönelik fikirlerini normatif ve ütopyacı şeklinde değerlendirir ve onlardan farklı olarak olması gereken yerine varolana bakılması gereğini savunurlar. Varolan ise uluslararası sistemin temel aktörleri ulus-devletlerden müteşekkil bir yapı

---

22 Dönemin önemli Realist çalışmaları: J.H. Herz, *Political Realism and Political Idealism*, (Chicago: Chicago University Press, 1951); George F. Kennan, *American Diplomacy* 1900-1950 (Chicago: Chicago University Press, 1951); R. Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society: A Study of Ethics and Politics*, (New York: C. Scribner's, 1952); G. Schwerzenberger, *Power Politics* (Londra: Cage, 1951).

olduğu ve ulus-devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleridir. Bu bakışa göre, uluslararası sistemin bu temel aktörlerinin davranışlarını açıklamanın yolu, 'ulusal çıkarlarının' anlaşılmasından geçmektedir. Böylece dış politika analizinin temel kavramı 'ulusal çıkar' haline gelmektedir.

Ulusal çıkar kavramına böylesi merkezi bir rol veren Morgenthau'nun kuramının temeli ise ulusal çıkar ile güç arasında kurduğu ilişkidedir. Morgenthau'ya göre, ulusal çıkar, kısaca, uluslararası güç ilişkilerinde tanımlanır. Bu ilişkilerde, ulusal çıkar sabitliği ve devamlılığı belirlerken, güç, esnekliği ve değişkenliği sağlamaktadır. Ayrıca, böylece İdealistlere karşıt olarak ulusal çıkarların ahlaki evrensel temalar ve ütopyalar çerçevesinde değil, uluslararası varolan gerçeklikler etrafında tanımlanması savunulmaktadır. Dolayısıyla, İdealizmin evrenselliğinin aksine, güç ilişkilerinin belirlediği ve uluslararası sistemin egemen ulus-devletler şeklinde bölünmüşlüğünü esas alan 'partikularizm' (particularism) temel bakış olmaktadır. Morgenthau ulusal çıkarların güç ilişkilerine göre tanımlanması gereğini belirtirken bunu sadece soyut bir nokta olarak savunmuyor; devlet adamlarının kendi uluslarının çıkarlarını savunurken ülkelerinin güçlerini temel almalarını düşünüyordu. Dolayısıyla Morgenthau'nun kuramında güç adeta temel ve nesnel bir unsur haline geliyor ve ulusların ancak güçleri ile uyumlu ulusal çıkarları savunabilecekleri ortaya konulmaya çalışılıyor.

Ulusal çıkar ve güç arasındaki ilişkiyi tanımlayan Morgenthau böylece uluslararası ilişkileri açıklayan 'akılcı' bir kuram geliştirmeyi amaçlamaktadır. Morgenthau'nun rasyonalite kavramı 'İdealistlerin' 'akla' (reason) ağırlık veren 'ilerlemeci-evrenselci' rasyonalizminden farklı olarak dönemin özellikle ekonomi alanında gelişen rasyonalite anlayışından hareketle siyaseti sınırsız ihtiyaçlar/arzular ile kıt kaynaklar arasında uyum kurabilme becerisi şeklinde nite-

lendirmektedir. Ulusların çıkarları yani gayeleri/arzuları, kıt kaynakları yani güçleri ile ilişkilendirilerek uyumlu hale getirilmelidir. Uluslar, Morgenthau'nun belirlediği gibi çıkarlarını güçleri ile uyumlu hale getirirlerse, değişik seçenekler arasında gayelerini kaynaklarıyla en iyi şekilde gerçekleştirecek ve maksimize edecek seçeneği bulmuş olacaklardı. Bu rasyonalite anlayışıyla Morgenthau devlet adamlarına da dış politikada uygulamaları gereken 'akılcı' yolu göstermiş oluyordu.

Ulusal çıkar ve güç kavramları merkezinde şekillenen Morgenthau'nun bu kuramı Uluslararası İlişkileri Siyaset Bilimine yakınlaştırmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininde savaştan sonra Amerikalı bilim adamlarının etkisi artarken, ağırlık Uluslararası Hukuk ve Tarihten Siyaset Bilimine kaymaktaydı. Morgenthau siyasi yaklaşımlara, özellikle güç kavramına ağırlık verilmesi hususunda hassastır: Morgenthau'ya göre nasıl ki iktisatçılar fayda, hukukçular davranışların hukuki kurallara uygunluğu noktalarından hareket ediyorlarsa, Realistler de güç tarafından tanımlanan ulusal çıkar çerçevesinde düşünmektedirler.[23] Morgenthau bu vurgulamasıyla, ekonomi ve hukuk gibi siyasetin de özerkliğini savunmakta ve uluslararası ilişkilerde uluslararası siyasi ilişkileri temel almaktadır. Uluslararası ilişkileri uluslararası politikayla özdeş düşünen Morgenthau, böylece Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanını ve içeriğini de belirlemektedir. Uluslararası İlişkiler uluslar arasındaki siyasi ilişkileri inceleyen ve bunu yaparken ulusal çıkar ve güç kavramlarını temel alan bir disiplindir. Kitabının başlığı da zaten Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanını yansıtmaktadır. Kitabın ana başlığı, belirttiğimiz gibi, *Uluslar Arasında Siyaset* (Politics Among Nations), alt başlığı ise *Güç ve Barış İçin Mücadele*'dir (Struggle for Po-

23 Morgenthau, *a.g.e.* dipnot 21, s. 11.

wer and Peace). Uluslararası İlişkiler disiplininin kendi kuramları çerçevesinde çalışma alanını belirleyen Morgenthau ve Realistler, Uluslararası İlişkiler'in sınırlarını da çizer ve genel Siyaset Bilimi disiplininden çalışma alanı olarak nasıl farklılaştığını da gösterirler. Temelde, Uluslararası İlişkiler ile Siyaset Bilimi arasındaki fark ulusal sistem ile uluslararası sistem arasındaki siyasi yapı farklılığına dayandırılmaktadır. Uluslararası sistem egemen ulus-devletlerden oluşan ademi-merkeziyetçi ve anarşik bir yapıdır, dolayısıyla uluslararası siyaset bu yapıda cereyan etmekte ve her ulus, gücü tarafından tanımlanan ulusal çıkarını savunmaktadır. Ulusal sistemde ise ademi-merkeziyetçi böyle bir yapı yerine merkezi ve hiyerarşik bir yapı mevcuttur, dolayısıyla güç ilişkileri çok daha farklı şekillenmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanını böylece belirleyen Morgenthau, bu alanın nasıl çalışması, yani yöntem sorununa gelince, Carr'da olduğu gibi normatif yaklaşımlara karşı çıkar ve olması gerekenin değil varolanın incelenmesi gereğini savunur. Ancak Morgenthau'nun çalışmaları, özellikle ilk döneminde, bilimselliği vurgulayan bir pozitivist eğilim ile siyasi ilişkilerin doğa bilimlerinde olduğu gibi pozitivist yöntemlerle çalışılmasının zorluğu görüşü arasında gidip gelmektedir. Özellikle ilk önemli eserinde politikanın bilim olarak görülmesine karşı çıkmakta ve ancak sanat olabileceğini savunmaktadır.[24] Ancak zikrettiğimiz en önemli ve olgun eseri *Uluslar Arasında Siyaset* kitabında pozitivizm egemendir ve kitabın başında da belirtildiği gibi amaç, bir uluslararası politika kuramı yaratmaktır. Denilebilir ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal bilimler alanında hızla yayılan pozitivizmden etkilenen Morgenthau zaman içinde görüşle-

24 H.J. Morgenthau, *Scientific Man versus Power Politics* (Chicago: Chicago University Press, 1946).

rini bu yönde şekillendirmiştir. Morgenthau ve onu takip eden Realistler diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi Uluslararası İlişkiler'in de pozitivist yöntemlerle incelenebileceği ve denetim altına alınabileceğini savunmaya yönelmişlerdir. Ancak hemen belirtilmesi gerekir ki, Morgenthau ve dönemin diğer Realistlerinde yöntembilimsel sorunlar pek de ağırlıklı yer tutmamıştı. Realistler, İdealizmin normatifliğine karşı, pozitivizmi savunuyorlardı, ancak yöntembilim konusunda fazla derinlikleri yoktu. Bundan dolayı da, kitabın bundan sonraki bölümünde göreceğimiz gibi, pozitivist yöntem konusunda daha sistemli düşünen 'davranışsalcılar' bu dönemin realistlerini 'gelenekselci' diye nitelendirmişlerdir.

Morgenthau'nun önderliğindeki Realist yaklaşımlar Savaş sonrası dönemde, Uluslararası İlişkiler çalışmaları üzerinde, hatta diyebiliriz ki devlet adamlarının uluslararası olaylara bakışında etkili oldu.[25] Bu dönemde gelişen dış politika çözümlemelerine baktığımızda ulus-devletin temel aktör alındığını ve ulusların dış politikalarının ulusal çıkar kavramı etrafında incelendiğini görürüz. Bu dönemin çalışmalarını inceleyen Olson ve Groom, güç-ulusal çıkar sorunlarının İdealistlerin 'barışçıl değişim' temalarının yerine geçtiğini vurgulamaktadır.[26] Olson ve Groom'a göre dönem çalışmalarında siyasi tarih önemini yitirirken, Birinci Dünya Savaşı sonrası çalışmalarla karşılaştırıldığında ekonomik faktörlerin incelenmesine çok daha az yer verildiği dikkat çekmektedir. Sayıları hızla artan Uluslararası İlişkiler bölümlerinde de Amerikan dış politikasından başlayarak birçok ülkenin dış politikasını Realist çerçevede inceleyen derslerin arttığını görüyoruz.

---

25 R. Rothstein, 'On the Costs of Realism', *Political Science Quarterly* (cilt 87, sayı 3, 1972), s. 348 ve S. Smith, *a.g.e.*, dipnot 3, s. 10.

26 Olson ve Groom, *a.g.e.*, dipnot 4, ss. 112-113.

Dış politika çözümlemeleri yanısıra bu dönemde gelişen uluslararası sistem çözümlemelerinde ise tek tek devletler yerine bir bütünsellik içinde uluslararası ilişkilere bakılmaya çalışıldığını görürüz. Dış politika çözümlemelerinden farklı olarak devletlerin politikaları ve davranışları yerine devletler arası ilişki ve etkileşim üzerinde ağırlıkla durulmuştur. Ancak dönemin uluslararası sistem yaklaşımlarında ulus-devlet, yine temel aktördür ve uluslararası sistem egemen ulus-devletlerden müteşekkil olarak düşünülmektedir.[27] Realistlerin bir yandan ulus-devletin dış politikasını diğer yandan uluslararası sistemdeki etkileşim ve ilişkileri incelemeleri kitabın bundan sonraki bölümünde ayrıntılı bir şekilde anlatılan David Singer'ın Uluslararası İlişkiler'de çözümleme düzeyinin (level of analysis) ne olacağı sorusunu gündeme getirdi. Singer klasikleşmiş makalesinde, ulus-devlet ve uluslararası sistemin iki ayrı çözümleme düzeyi olduğunu, ancak incelemecilerin bir düzeyden öbürüne geçerken farkında bile olmadıklarını belirtiyor ve daha dikkatli olmaları gereğine işaret ediyordu. Bu dönem çalışmalarına genelde baktığımızda, incelemecilerin ister ulus-devlet düzeyinde dış politika çözümlemesine yönelsinler ister uluslararası sistem kavramını temel alarak uluslar arasındaki etkileşimi incelesinler, temel birimlerinin değişmediğini ve ulus-devlet şeklinde ortaya çıktığını görüyoruz. Kısaca çözümleme düzeyi değişse bile çözümleme birimi, yani temel aktör, ulus-devlet olarak beliriyordu.[28]

---

27 Bu çalışmaların kapsamlı bir derlemesi için bkz. J. N. Rosenau (der.) *International Politics and Foreign Policy* (New York: The Free Press, 1969).

28 Çözümleme seviyesi ve çözümleme birimi üzerine kapsamlı bir çalışma için bkz. A.N. Yurdusev, "*'Level of Analysis'* and *'Unit of Analysis'*: A Case for Distinction", *Millennium: Journal of International Studies* (cilt 22, sayı 1, 1993), ss. 77-88.

Realizmin Gücü

Bundan önceki kısımda göstermeye çalıştığımız Realizmin gücü, Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşu ve öncü rol üstlenmesinden gelmektedir. Realizm bu disiplinin özellikle çalışma alanının belirlenmesi ve diğer disiplinlerden farklılığının çizilmesinde önemli bir işlev görmüştür. Realistler bu işlevi yerine getirirken Uluslararası İlişkiler'i, siyasi alanın özerkliği düşüncesinden hareketle, uluslararası politika şeklinde tanımlama eğiliminde olmuşlardır. Uluslararası politika ise devletle özdeşleştirilmiş ve esasta ulus-devlet temelinde düşünülmüştür. Böyle bir bakış ise, yazının bundan sonraki bölümünde göstermeye çalışacağımız gibi bir yandan Realizmin gücünü yansıtırken diğer yandan Realizmin sorunlarına ışık tutmakta ve sınırlarını da çizmektedir.

Siyaseti devlette temellendiren ve uluslararası politikanın temel aktörleri olarak egemen devletleri gören, Realizmin ulus-devlete bakışı oldukça basittir, bazılarının belirttiği gibi, Realizmin merkezi birimi olan ulus-devletle ilgili bir kuramı bile yoktur.[29] Ancak, hemen belirtmemiz gerekir ki; bu basitlik Realizme aynı zamanda güç katmaktadır. Devletler birbirine benzeyen egemen ve yekpare birimler şeklinde ve iç ve dış siyasi yapılar ayrı olarak ele alınınca ulusal devletlerin iç mücadele ve yapılarına bakmak gereği duyulmayabiliyor. Ayrıca, bu yekpare birimlere ulusal çıkarlarını güçleri çerçevesinde tanımlama şeklinde bir rasyonalite atfedildiği zaman bütün ulus-devletlerin davranışlarını standard bir biçimde incelemek olanaklı hale gelebiliyor. Akılcılık varsayımıyla uluslararası sistem aynı davranış kalıplarından müteşekkil ulusal devletlerden meydana gelmiş olduğundan, Re-

29 F. Halliday, 'State and Society in International Relations: A Second Agenda', *Millennium: Journal of International Studies* (cilt 16, sayı 2, 1987), ss. 215-229.

alistler fazla bir sorun görmeden, ulus-devlet düzeyinden uluslararası sistem düzeyine rahatlıkla geçebiliyorlar.

Realizmin gücü görüşlerinin Uluslararası İlişkiler disiplini topluluğunca önemsenmesinin yanısıra özellikle dış politikayla ilgili devlet adamları ve diplomatlar gibi daha geniş çevrelere de cazip görünmesinden kaynaklanmaktadır. Realist çerçevede devlet adamları ve diplomatlar, araçlar ile amaçlar arasında bir ilişki kurarak, ulusal çıkarları en-fazlalaştırmaya çalışan akılcı bir uğraş içinde görünüyorlar. İç politika mücadelelerinden uzak ulusal menfaati belirlemeye dönük böylesine rasyonel bir çerçeve ise, devlet adamları ve diplomatlara son derece cazip gelmektedir. Bu bakış tarzı milliyetçilik ve egemenlik kavramları etrafında şekillenen geniş kamuoyunda da önemli destek bulmaktadır. Realizmin iç ve dış siyasi sistem ayrımı geniş kamuoyundaki 'biz' ve 'onlar' ayrımına tekabül etmektedir.

Realizmin gücü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ortama uygunluğundan ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin konumundan da kaynaklanmaktadır. Stanley Hoffmann gibi disiplinin önde gelen düşünürleri Uluslararası İlişkiler'in esasında 'bir Amerikan sosyal bilimi' olduğunu belirtirken bu gelişmede Realizmin rolüne de dikkat çekmişlerdir.[30] Birinci Dünya Savaşı sonrasından farklı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası güç mücadelelerinin içine girerek liderlik üstlenmesi gerekiyordu. Realizm, A.B.D'nin bu liderliğe gerekli gücü oluşturabilmesinin önemli bir çerçevesini oluşturuyordu. Realizm bir yandan güç dengesi çerçevesinde A.B.D'nin silahlanma yönelişini meşrulaştırırken diğer yandan uluslararası gerginliğinin yumuşatılması için akılcı politikalar öneriyordu. Bu nedenle Stanley Hoffmann, Realizmi Soğuk Savaş

30 S. Hoffmann, 'An American Social Science: International Relations', *Daedalus* (cilt 106, sayı 3, 1977), ss. 41-60; S. Smith, *a.g.e.*, dipnot 3.

politikasının akılcılaştırılması için önemli bir araç olarak görmüştür.[31] İkinci Dünya Savaşı sonrası ortamda, A.B.D.'-de devlet kurumları ve özel vakıflar, Uluslararası İlişkiler alanında özellikle A.B.D'nin dış politika sorunlarına çözümler üretebilecek araştırmaları desteklediler. Realizmin kuram ile uygulama arasında kurduğu ilişki bu ortamda Realizmin güç kazanmasını sağladı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Morgenthau liderliğinde şekillenen Realizmin monolitik yapısı, ona güç kazandırmaktadır. Morgenthau'nun ilkelerini incelerken göstermeye çalıştığımız gibi, Realizmin monolitik yapısını sağlayan bir çekirdeği vardır. Ancak hemen belirtmeliyiz ki, Realizmin gücünü artıran ve devamlılığını sağlayan neden, böyle bir çekirdek çerçevesinde değişik görüşleri barındırması, yani çoğulcu bir yapısının da olmasıdır. Yazının bu bölümüne kadar Realizmin çekirdeği ortaya konulmaya çalışıldı. Görüyoruz ki Morgenthau'dan esinlenen Realist yaklaşım Soğuk Savaşın da etkisiyle, ekonomik faktörlerin çözümlemesini gözardı etmiş ve siyasi/güvenlik konularının incelenmesine ağırlık vermiştir. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki Uluslararası İlişkiler'de ekonomik faktörlerin önemini yadsımayan E.H.Carr'dan gelen bir Realist bakış da vardır. E.H.Carr daha önce zikrettiğimiz *Yirmi Yılın Bunalımı: 1919-1939* başlıklı eserinde ondokuzuncu yüzyıl liberal düşüncesini eleştirirken onların nasıl ekonomik ve siyasi faktörleri birbirinden ayırma yanılgısına düştüklerini belirtmiş ve bu faktörlerin bir arada incelenmesi gereğine işaret etmiştir. Dolayısıyla Realizm içinde böyle bir gelenek de mevcuttur. Realistleri birleştiren ortak özellik ulus-devleti temel yekpare bir birim şeklinde ele almalarıdır; ekonomik mi yoksa siyasi/askeri faktörler mi önemlidir konusunda ise Realizmde farklı görüşler olabilmektir: Soğuk Savaş döne-

31 Hoffmannn, *a.g.e.*, dipnot 30, s. 48.

minde askeri unsurların önem kazanmasıyla ekonomik faktörlerin ağırlığı gözardı edilmiştir. Ancak, gerek devletin gücünü belirtmede gerekse uluslararası gerginliklerin anlaşılmasında ekonomik faktörlerin önemini yadsımayan Realist görüşler süregelmişler ve kitabın sonraki bölümlerinde göreceğimiz gibi Uluslararası İlişkiler'de ekonomik faktörlerin incelenmesine ağırlık veren 'Neorealizmin' gelişmesinde etkili olmuşlardır.

Realizmin gücü Richard Ashley'in de dikkat çektiği gibi içinde 'Realizmler' barındırmasından gelmektedir. Ashley'e göre Realizm içinde temelde 'pratik-realizm' (practical realizm) ve 'teknik realizm' (technical realizm) şeklinde iki akım mevcuttur.[32] Pratik Realizm esasta diplomatların ve devlet adamlarının güç mücadelelerini yürütürken nasıl bir bakış içinde olduklarını anlamaya yönelirken; 'teknik realizm' dış politikada anlama yerine pozitivizmin etkisiyle kontrol etmeyi hedeflemektedir. Ashley; Morgenthau'nun analizinde bile 'pratik realizm' ile 'teknik realizmin' içiçe bulunduğunu belirtmektedir. Ashley'in 'teknik realizm' şeklinde adlandırdığı realizm türü kitabın ileriki bölümlerinde incelenecek 'neo-realizmde' kendini göstermektedir. Ashley, bunların yanısıra, aklın rolüne önem veren ve ahlaki değerleri de dışlamayan özgürleştirici bir realizmin de olabileceğine işaret etmektedir. Ashley'in bu analizin dikkat çekici tarafı Realizm içindeki zenginliği ve çoğulculuğu sergilemesidir.

Realizm yöntem konusunda da oldukça çoğulcu bir yapı arz etmektedir. Kitabın bundan sonraki bölümünde görüleceği şekilde yöntemleri kullanan gelenekselci diye adlandırılan Realistler olduğu gibi, nicel yöntemlerle konularını inceleyen 'davranışsalcı' Realistler de mevcuttur. Genel olarak pozitivizm çerçevesinde kalınması koşuluyla, Realizm

32 R. Ashley, 'Political Realism and Human Interests', *International Studies Quarterly* (cilt 25, sayı 2, 1981), ss. 204-236.

yöntem konusunda son derece esnektir.

Realizmin hem bir çekirdeğinin olması, hem de değişik yaklaşımları içinde barındırması, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki sürekliliğinde önemli olmuştur. Realizmin bu esnek yapısından dolayı, hem Realizmi eleştiren görüşler ondan etkilenmişler hem de Realizm değişen şartlarda kendini yeniden tanımlamış ve ortama uyum sağlamıştır. Realizmi eleştiren ve ancak ondan etkilenen görüşlere en iyi örnek Robert Keohane ve Joseph. S.Nye'nin öncülüğünü yaptığı 'liberal-kurumsal' yaklaşımdır. Keohane ve Nye, *Power and Interdependence* (Güç ve Karşılıklı Bağımlılık) adlı yapıtlarında özellikle Realizmin devlet merkezli yaklaşımını eleştirmişler ve uluslararası ilişkilerde devlet dışında da önemli aktörlerin olduğunu vurgulamışlardır.[33] Ayrıca, Realizmin askeri unsurlara verdiği ağırlığı eleştirerek, ekonomik faktörlerin uluslararası ilişkilerdeki artan önemine işaret etmişlerdir. Bu eleştiriler ilk başta Realizmin reddi gibi gözükmüştür, ancak Nye ve Keohane daha sonra amaçlarının Realizmi reddetmek değil kurumsal analizle zenginleştirmek olduğunu belirtmişlerdir.[34] Realizmin değişen şartlarda kendini yeniden tanımlamasının en iyi örneği ise, kitabın bundan sonraki bölümlerinde ayrıntılı incelenecek olan 'Neorealizmdir'.

Realizmin Soğuk Savaş yıllarında altın çağını yaşadığını söyleyebiliriz. Soğuk Savaş döneminde ideolojik unsurların ön plana çıkması ile Realizmin güç kavramına verdiği önem ilk bakışta çelişiyor gibi görülebilir. Ancak, Realistler Soğuk Savaş yıllarında güç unsuruna ağırlık vererek adeta aklıselimi temsil etmiş; dış politika uygulamalarında ideolojik tutumlar

---

33 R.O. Keohane ve J.S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (New York: Little Brown and company, 1977).

34 R.O. Keohane ve J.S. Nye, 'Power and Interdependence Revisited,' *International Organisation* (cilt 41, sayı 4, 1987), ss. 725-753.

etkisiyle olabilecek tırmanmaları engelleyecek rasyonel çözümleri savunmuşlardır. Bunun en tipik örneklerinden birisi dönemin önde gelen Realist düşünür ve uygulayıcısı George Kennan ve önerdiği Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasıdır (containment policy).[35] Kennan önerdiği politikayla ideolojik değil stratejik unsurlara ağırlık verilmesini savunmuştur. Sovyetler Birliği'nin bütün dünyada çevrelenmesi yerine stratejik öneme haiz Batı Avrupa gibi yerlerde durdurulmasını önermiştir. Morgenthau'nun kendi çalışmalarında da, Amerikan dış politikasını ideolojik yönelişden güç kavramı temelinde, stratejik bir bakışa çekme çabası rahatlıkla görülebilir.[36] Morgenthau Soğuk Savaşın da esasta ideolojiden ziyade çıkar çatışmasına dayandığını savunmaktadır. Morgenthau Kennan gibi, A.B.D.'nin gerçek çıkarının Sovyetler Birliği'ni çevrelemek olduğunu belirtmekte ve anti-komünizme yönelik ideolojik tutumların statükonun korunması anlamına gelebileceği tehlikesine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Morgenthau ulusal kurtuluş hareketlerinin komünizmin uluslararası sistemde yayılması şeklinde görülmesine karşı çıkmakta ve Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının, komünizmi çevreleme politikasına dönüşmemesini önermektedir. Soğuk Savaş döneminin güç kavramını öne çıkaran düşünür ve uygulayıcılarının önde gelenlerinden birisi de hiç kuşkusuz Henry Kissinger'dir. Kissinger bildiğimiz gibi, Soğuk Savaşın ideolojik gerginliği yerine güç ilişkilerini vurgulayan 'detente -yumuşama' yaklaşımına ağırlık vermiştir.

---

35 Kennan, *a.g.e.*, dipnot 22; G.F. Kennan, 'The Sources of Soviet Conduct', *Foreign Affairs* (cilt 25, sayı 4, 1947), ss. 556-582; J.L. Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Post-War American National Security Policy* (New York: Oxford University Press, 1982).

36 Morgenthau'nun Soğuk Savaş dönemine ilişkin çalışmalarının kapsamlı değerlendirmesi için bkz. J.W. Nobel, *'Morgenthau's Struggle with Power: The Theory of Power Politics and the Cold War,' Review of International Studies* (cilt 21, 1995), ss. 61-85.

Soğuk Savaş döneminde görülmektedir ki, Realizm geleneksel kavramı gücü ve uluslararası sistemde istikrarın sağlanması içinde güç dengesini vurgulamıştır. Soğuk Savaş yıllarında güç belirgin olarak bir ilişki tarzı olmaktan ziyade bir özellik olarak algılanmaya başlanmış ve gücün tanımlanmasında askeri boyut ön plana çıkmıştır. Askeri boyutun önem kazandığı güvenlik konuları ve 'stratejik çalışmalar' Soğuk Savaş yıllarında en parlak dönemlerini yaşamışlardır.

Realizmin Soğuk Savaş döneminde bu kadar parlak bir dönem yaşamasının, Realizmin kavramsal araçlarının istikrar/düzen çalışmalarına daha uygun olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Soğuk Savaş döneminde göreceli olarak uluslararası sistemde düzen/istikrarın belirgin olduğu düşünülürse, Realistlerin güç ve güç dengesi kavramlarıyla kendilerine uygun bir ortam bulduklarını belirtebiliriz.

Değişen Uluslararası Ortam: Realizm Ve Sorunları

Güç ve güç dengesi kavramları aracılığıyla uluslararası düzen çalışmalarında başarılı gözüken Realizmin, değişim/dönüşüm incelemelerinde aynı başarıyı gösterdiğini söylemek ise oldukça zordur. Uluslararası sistemde 1989'dan sonra yaşanan önemli değişim/dönüşümleri öngörme ve incelemede Realizm son derece yetersiz kalmıştır. Uluslararası sistem hızla değişir ve karmaşıklaşırken, Realizmin sınırlı kalması, Uluslararası İlişkiler disiplininin bu temel paradigmasına eleştirileri arttırmıştır. Soğuk Savaşın bitmesiyle Realizmin de sona ereceğini ileri süren görüşlere bile artık sıkça rastlanmaktadır.[37]

---

37 Bkz. *International Organisation* dergisinin Bahar 1994 sayısındaki (cilt 48, sayı 2) yazılar.

Realizmin esasta süregelen sabit unsurlara verdiği önemi insan doğasıyla ilgili 'özcü' yaklaşımından başlayarak, bütün kavramsal çerçevesinde görebiliyoruz. Realistlere göre, insanın nasıl değişmez bir özü varsa uluslararası sisteminde değişmez bir özü vardır: Uluslararası sistem egemen ve yekpare devletlerden oluşmaktadır. Uluslararası sisteme ilişkin bu 'özcü' bakış özellikle kitabın daha sonraki bölümlerinde incelenecek olan 'yapısalcı-Neorealizmde' daha da netleşmekte, uluslararası sistemin tarihi bir süreç sonunda ortaya çıktığı adeta unutulmakta ve bu sistem hep varolagelmiş ve sonsuza kadar da sürecek bir sistem olarak düşünülebilmektedir. Böylesine bir yaklaşım ise ulus-devlet ve buna bağlı olarak ulusal çıkar ve güç kavramlarını tarihsel kategoriler olmaktan çıkarabilmektedir.

Realizmin değişime ilişkin sınırlı incelemelerine baktığımızda Realizmin uluslararası sistemdeki değişimi esasta güç dağılımındaki değişime indirgemeye çalıştığını gözlüyoruz. Uluslararası sistemdeki güç dengesinde de büyük güçler önemli olduğundan, Realist değişim incelemelerinde büyük güçlerin yükseliş ve düşüşü ağırlık kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde ise belirttiğimiz gibi askeri boyut ön plana çıktığından, ülkelerin askeri güçleri incelemelerde esas alınmıştır. Böylesine bir bakışın sınırları ise, Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinde apaçık ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin askeri gücüne ağırlık veren yaklaşımlar Sovyetler Birliği'nde yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik zorlukları yeterince görememiş ve toplumun önemli bir dönüşüme hazır olduğunu öngörememişlerdir.

Değişimle ilgili sınırlı Realist çalışmalar uluslararası sistemdeki önemli dönüşümleri savaşlarla ilişkilendirerek açıklamaya yönelmişlerdir.[38] Uluslararası sistemde en önem-

38 R. Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).

li ilişki tarzının güç dengesi olduğundan hareketle, Realistler güç dengesinin ancak savaşlar yoluyla değişebildiğini göstermişlerdir. Büyük savaşlara ayrı bir önem verilmiştir; çünkü bu savaşlar güç dengelerinde önemli değişiklikler yaratırlar: Önceki büyük gücün düşüşünü yansıtırken, yeni büyük gücün de yükselişini gösterirler. Savaşlara böylesine ağırlık veren Realist yaklaşımlarla savaş olmadan gerçekleşebilecek değişimlerin anlaşılması zorlaşmaktadır. Sovyetler Birliği'ndeki çözülüşün savaş olmadan gerçekleşmesi, gene Realizmin değişim konusundaki yetersizliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Görüldüğü gibi Realizmin sınırlılıkları değişim konusunda daha da belirginleşmektedir. İstikrar dönemlerinde ulusdevletin yekpare analizi ve devletlerarası güç dengesinin vurgulanması fazla sorun yaratmazken, değişimin böylesine yaklaşımlarla incelenmesi pek de kolay görünmemektedir. Realizmin temel özelliği olan iç ve dış siyasi sistem ayrımı uluslararası sistemdeki değişimin incelenmesini zorlaştıran önemli bir unsurdur. Bildiğimiz gibi, önemli dönüşüm süreçlerinde değişimin unsurları önce iç yapıda şekillenmekte ve sonra uluslararası sistemde ifadesini bulmaktadır. İç yapılardan kaynaklanmayan değişim durumlarında bile iç ve dış faktörlerin etkileşimi söz konusudur. Oysa, Realizm bütün devletleri yekpare gören bakışıyla, sadece devletler arasındaki güç dengesine bakmakta ve devletlerin iç yapılarının uluslararası davranışlarını nasıl etkilediğini ise gözardı etmektedir. Günümüzde birçok önemli uluslararası sorunun temelinde devletlerin iç yapılarından kaynaklanan etnik ve kimlik sorunlarının olduğunu düşündüğümüzde, Realist bakışla bu tür gelişmelerin anlaşılmasının ne kadar zor olduğunu görebiliriz. Günümüzde Soğuk Savaş döneminden farklı olarak güvenlik konuları da son derece karmaşıklaşmıştır. Güvenlik konularının sadece askeri boyutta

incelenmesi imkansızlaşmakta, ekonomik ve hatta çevre ile ilgili konuların güvenlik sorunu ile içiçe girdiği gözlenmektedir. Böyle bir durum ise, Soğuk Savaş döneminin askeri boyuta ağırlık veren Realist bakışını zorlamaktadır.

Görülmektedir ki uluslararası sistemde değişim ortamı önem kazandıkça Realizme yöneltilen eleştiriler ve yeni arayışlar artmaktadır. Uluslararası ilişkiler karmaşıklaşırken, Realist paradigmanın sorunları açıklamada yetersizliği gündeme gelmektedir. Yaşadığımız uluslararası sistemde değişimin anlaşılabilmesi için iç ve dış siyasi sistem ayırımı yapmadan iç ve dış faktörlerin nasıl etkileştiğine bakmak gerekmektedir. Ayrıca ekonomik ve siyasi unsurların etkileşimine de bakmak, uluslararası sistemde değişimin kaynaklarını anlamak için vazgeçilmez gözükmektedir. Realizmin bu konulardaki yetersizliği sonucu, Uluslararası İlişkiler disiplininde, kitabın bundan sonraki bölümlerinde de görüleceği gibi, farklı kuramsal arayışlar artmış ve disiplin kuramsal olarak da daha çoğulcu bir yapıya girmiştir. Realizmin belirttiğimiz esnekliği içinde Soğuk Savaş sonrası ortama uyum sağlayıp, yeni bir çıkışa girip giremeyeceği önümüzdeki dönemin önemli sorularından biridir. Soğuk Savaş sonrası dönem, sadece uluslararası sistemde yaşanan değişikliklerle değil, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki, özellikle kuramsal çalışmalarda, yarattığı tartışmalarla da heyecan verici bir dönüşümü yansıtmaktadır.

Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması

OKTAY F. TANRISEVER

Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi içinde ortaya çıkan temel tartışmaların değerlendirildiği kitabımızın bu bölümünde, ikinci büyük kuramsal tartışma olan gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasını[1] sürükleyen gelenekselcilik ve davranışsalcılık pozisyonları incelenerek, disiplinin yönteme ilişkin olarak karşılaştığı başlıca sorunlara ve bunların nedenlerine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, her iki pozisyonun epistemolojik kökenleri araştırılarak, bunların ne ölçüde birbirlerine alternatif bilgi kuramları önerdikleri değerlendirilecek ve uzlaşma noktaları üzerinde durulacaktır. Daha sonra da, bu tartışmanın disiplinin gelişimini ne şekilde etkilediği incelenecektir. Son olarak, bu tartışma-

1 Bu tartışma Uluslararası İlişkiler literatüründe ilk olarak ortaya çıktığında, klasik yaklaşıma karşı bilimsel yaklaşım -*classical approach vs scientific approach* olarak adlandırılmışsa da, bilimsel yaklaşımın sadece davranışsalcılığa indirgenmesinin yerinde olmayacağını düşünerek, bu çalışmada adı geçen tartışma gelenekselcilik-davranışsalcılık olarak adlandırılmıştır. Bu sınıflandırma davranışsalcı devrimin ortaya çıktığı diğer toplumsal bilimlerde yaygın şekilde kullanıldığı gibi, son yıllarda Uluslararası İlişkiler literatünde de daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

nın odağını oluşturan *bilimsellik* ölçütü ile ulusal/toplumsal kimliklerin uluslararası ilişkiler içindeki oluşum süreci arasındaki ilişkilere işaret edilecek ve bu ilişkilerin gerek gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasının kendi özgün tarihsel bağlamı ve gerekse disiplinin günümüzde içinde bulunduğu durum açılarından yapılan değerlendirmelerde nasıl anlamlı kılınabileceği üzerinde durulacaktır.

I. Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte, *bir* Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirmeyi olanaklı kılacak *bilimsel* çözümleme yöntemlerini belirlemek ve böylece bu çalışma alanını bir sosyal bilime dönüştürmek için ısrarlı çabalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yönteme ilişkin sorunlar disiplinin doğuşu ve gelişimine önemli etkileri olan idealizm-realizm tartışmasında yer almışsa da, bilgi üretim biçiminin diğer sosyal bilimlerde olduğu varsayılan *bilimsellik* ölçütleriyle karşılaştırılması yapılmamıştır. Hatta, genel yasalar peşindeki diğer sosyal bilimlerden ayrılan idealist ve realist yaklaşımlar, kuramsal etkinliklerin amacının akılcı karar alıcıların işine yarayabilecek prosedür ve tekniklerin geliştirilme uğraşısı olması konusunda fikir birliği içindeydiler.[2]

Disiplinin varsayımlarına ilişkin disiplin-içi uzlaşma, ilk büyük tartışma olan İdealizm-Realizm tartışmasında sağlanmışken, gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasını disiplinin diğer disiplinler ve okuyucular karşısında deyim yerindeyse *rüştünü ispat* etme mücadelesi olarak görmek yerinde olacaktır. Yeni nesil Uluslararası İlişkiler çalışanlarına göre, disiplindeki temel varsayımların ve bu varsayımlara dayanarak geliştirilmiş olan önermelerin bilimselliğinin *evrensel* ölçütlere göre savunulamayacak durumda olması, ortaya ko-

---

2 Gerek idealist gerekse realist Uluslararası İlişkiler çalışanlarının yöntem konusundaki tutumlarının detaylı bir incelemesi için bkz. S. Smith, 'Paradigm Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science', *Millennium: Journal of International Affairs* (Cilt 16, Sayı 2, 1987).

nan bilgi birikiminin değeri ve güvenilirliği konusunda ciddi kuşkular uyandırıyordu. Bu kuşkuları ortadan kaldırmak için bilimsel ile ideolojik, nesnel ile öznel, evrensel ile tarihsel uluslararası ilişkiler önermeleri birbirinden ayrılarak, bilimsel, nesnel ve evrensel olan önermeler ideolojik, öznel ve tarihsel olan önermeler karşısında değerli kılınmalıydı.[3] İşte bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler araştırmalarında izlenmesi gereken yöntemin belirlenmesinde *bilimsellik* ölçütünün kullanılması giderek daha çok önem kazanmıştır.

Yönteme ilişkin olan bu tartışmanın ortaya çıkışında Soğuk Savaş döneminin tarihsel ve toplumsal koşullarının etkisi gözardı edilmemelidir. Çünkü, Soğuk Savaş yıllarında Uluslararası İlişkiler ideolojik kamplaşmalar çerçevesinde yürütüldüğünden, ideolojik olarak kurgulanmış böyle bir nesneye ilişkin olarak ortaya atılacak önermelerin, bu çatışmaların dışında olarak ve uluslararası ilişkilerin *gerçeklerini* nesnel bir şekilde temsil ediyormuşçasına sunulması gereksinimi vardı. Bu ortamda, Batılı ya da endüstriyel olarak gelişmiş devletlerdeki bazı çevreler, gerek Batı ittifakı gerekse Üçüncü Dünya'da Doğu bloğu tarafından desteklenen ideolojik propagandalara karşılık olarak, ideolojilerin giderek önemini yitirdiğini savunarak, bilimin ideolojinin yerine geçtiğini dile getirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, toplumsal ideolojiler *endüstri toplumunun* kendi entegrasyonunu gerçekleştirirken karşılaştığı, sınıf çelişkilerini aşmak için üretilen değerler sistemi olarak görülmüştür. *İdeolojilerin sonu* savına göre,[4] II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin

3 Bu bilimsel/ideolojik, nesnel/öznel ve evrensel/tarihsel kartezyen ayrımları, Uluslararası İlişkiler disiplininin söylemsel karakterinin nasıl ve niçin kurulduğuna ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu konuya çalışmanın sonunda tekrar dönülecektir.

4 İdeolojilerin sonu savı için bkz. D. Bell, *The End of Ideology* (New York: Collier, 1962), *D. Bell, Cultural Contradictions of Capitalism* (New York: Basic Books, 1976), R. E. Lane, *The Political Ideology* (New York, 1962) ve R. Aron, *The Opium of the Intellectuals* (London:1957).

önderliğinde ortaya çıkan dünya düzeni, teknolojik alanda daha önce benzeri görülmemiş bir sıçramayı olanaklı kılmıştı. Böylelikle, bilimsel ve teknolojik gelişme her türlü cinsel, sınıfsal ve ulusal sınırlamaları aşan nesnel ve evrensel bir değer taşıyordu. Artık *endüstri-ötesi* toplumların doğuşundan sözetmek olanaklıydı.[5] Bu çerçevede, Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu askeri güç ve ortaya koyduğu ekonomik gelişme Marksist-Leninist ideolojiden çok, ileri teknolojilerin uygulanmasına bağlanmıştır. Bu atmosferin etkisiyle, ideolojilerin sonu savı toplumsal bilimlerde giderek daha çok taraftar kazanırken, siyasetin anlamının da teknolojik gelişmenin gereklerine göre yeniden tanımlanması gereği dile getiriliyordu. Buna paralel olarak, toplumu ideolojik kamplara bölerek endüstri toplumunun çelişkilerini yeniden üretmektense, toplumsal ilişkilerde karşılaşılan sorunları bilimsel ve teknolojik gelişmenin olanaklarıyla çözümleme yaklaşımı benimseniyordu. Böylelikle, ideolojik olmayan bilimsel ütopyalar geliştirilebilir ve Uluslararası İlişkiler'in temel sorunu olan savaşların ortaya çıkışı bile bilimsel çözümler yoluyla önlenebilir ya da denetim altına alınabilirdi.

Bu epistemolojik kaygıların ve sosyo-politik koşulların etkisinde eski ve yeni kuşak Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının kutuplaşmalarını açık bir şekilde gözlemek olanaklıdır.[6] Avrupa düşünce geleneği içinde yetişen eski ku-

---

5 Endüstri ötesi toplum kuramları için bkz. A. Turaine, *The Post-Industrial Society* (New York: Random House, 1971), D. Bell, The *Coming of Post-Industrial Society*: A Venture in Social Forecasting (New York: Basic Books, 1973) ve B. Frankel, *Post-Industrial Utopias* (Cambridge: Polity, 1987)

6 Amerika'da yetişmiş Anglo-Saxon Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının Kıta Avrupası geleneğinde -özellikle Alman ve Fransız geleneklerinde yetişmiş olan düşünürler karşısında takındıkları tavır için bkz. J. Der Derian 'The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations' J. Der Derian ve M. Shapiro (der.) *International / Intertextual Relations* (Lexington : Lexington Books, 1989), s.7.

şak Uluslararası İlişkiler düşünürleri iki savaş yılları arasındaki dönemde Avrupa'da ortaya çıkan ekonomik ve politik sorunlar nedeniyle Amerika'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunda önemli katkıları olan bu düşünürler, Uluslararası İlişkiler'i siyaset kuramından bağımsız bir alan olarak görmedikleri gibi, bilim ile felsefe arasında da bir ayrım yapmıyorlardı.[7] Disiplinin *jön Türkleri* olarak adlandırılan yeni kuşak araştırmacılar disiplinin bilimsel bir kimlik kazanmasını, ideolojik ve öznel olmayan, nesnel ve evrensel bir yaklaşımı disiplinde genel bir kabul görmesinde gördüklerinden, eski kuşağın araştırma yöntemlerinin bu bağlamda yeniden gözden geçirmenin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu araştırmacılar Uluslararası İlişkiler disiplininin özerk bir bilimsel çalışma alanı oluşturduğunu savunurlarken, felsefenin etkilerini ortadan kaldırmayı kendilerine amaç edinmişler ve davranışsalcı bilim anlayışının da bu amacın gerçekleştirilmesi için en uygun araç olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla, bu kutuplaşmanın kökenini araştırırken, işe davranışsalcı bilim anlayışının temelleri ve Uluslararası İlişkiler disiplinine nasıl uyarlandığını inceleyerek başlamak yerinde olacaktır.

---

7 Avrupa'dan Amerika'ya göç eden eski kuşak Uluslararası İlişkiler düşünürlerinden en önemlilerinden birisi gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasında da taraf olmuş olan Hans J. Morgenthau'dur. Almanya'da Frankfurt Okulu'nda yetişmiş olan bu düşünür Yahudilere karşı girişilen saldırılar sonucunda çalışmalarına ABD'de devam etmek zorunda kalmıştır. Morgenthau'nun düşünce yaşamında ortaya çıkan Avrupa ve Amerika gelenekleri arasındaki gerilim için bkz. G. Russell, *Hans J. Morgenthau and the Ethics of American Statecraft* (Baton Rouge: Lousiana State University Press, 1990).

Uluslararası İlişkilerde Davranışsalcı Devrim

Bir bilimsel yaklaşım olarak, davranışsalcılık ilk önce psikoloji alanında tasarlanmıştır. B. F. Skinner[8] tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre, varolan psikoloji disiplini bilinç ve zihnin durumlarını inceleyerek bilimsel yargılar geliştiremezdi. Zaten bu incelemeler metafizik değerlerin disiplini etkilemesinin yolunu da açık bırakıyordu. Psikolojinin bilimsel statüsünün geliştirilmesi için erkek ve kadınların eylemleri, gözlemlenebilir durumları ve çevreleri inceleme konusunu oluşturmalıydı. Bu ise, insan eylemlerinin içe-bakış ve yorumlama yöntemlerinden çok, öngörü ve denetim yöntemleriyle açıklanabileceğini varsayıyordu. Ancak bu şekilde, insan davranışı ile çevresi arasında bilimsel yasalarla ifade edilebilecek ilişkiler saptanabilir, bunlar sınanabilir ve sonunda bilimsel literatüre katkılar sağlanabilirdi.[9]

G. C. Homans[10] davranışsalcılığın sosyoloji bilimine etkisini, toplumsal ilişkilerdeki kurallara ilişkin daha bilimsel genellemeler yapabilmenin davranışsalcılık sayesinde olanaklı hale geleceğine ilişkin inancın yaygınlaşmasına bağlamıştır. Ayrıca, davranışsalcılık dönemin etkili sosyoloji kuramı olan yapısal işlevselciliğin kuramsal çerçevesinde, araştırmacılar tarafından tutarlı bir şekilde uygulanabilirdi. Son olarak, toplumsal düzenin yeniden üretilebilmesi için, toplumsal aktörlerin davranışlarının belirli bir toplum anlayışına göre nasıl denetlenebileceğinin yöntemlerini ortaya çıkarmak açısından da, davranışsalcılık sosyo-politik bir iş-

---

8 B. F. Skinner, *The Behavior of Organisms* (New York: Appleton-Century-Croft, 1938).

9 G. C. Homans, 'Behavioralism and After', A. Giddens ve J.H. Turner (der.) *Social Theory Today* (Cambridge: Polity Press, 1987), s:5.

10 A.y., s. 64.

levi kendi içinde barındırıyordu. Böyle bir atmosferde, yaklaşık olarak bütün disiplinler kapılarını davranışsalcılığa açmışlardı. Bu disiplinlerde davranışsalcılık deyim yerindeyse, bir devrim gibi karşılanıyordu.

Diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında, davranışsalcılığın Uluslararası İlişkiler disiplinini çok daha geç etkilemeye başladığını ifade etmek mümkündür.[11] J. E. Dougherty ve R. L. Pfaltzgraff[12] davranışsalcılığın Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlanmasında etkili olan ve genç kuşak araştırmacılar tarafından ileri sürülen başlıca gerekçeleri şu şekilde sıralandırmıştır. Öncelikle, varolan yaklaşımların disiplinin sorunlarını tanımlamada ve çözümlemede yetersiz kaldığı düşüncesi çok yaygındı. Geleneksel yöntemlerle çalışan araştırmacılar sorunlarını tanımlasalar bile, sistematik olarak nasıl inceleneceğini ortaya koyamıyorlardı. İkinci olarak, geleneksel çalışmalar *güçler dengesi* yaklaşımının hakim olduğu, 19. yüzyıldaki *doğrudan sömürgecilik* döneminin uluslararası sistemi ve değerleri veri alınarak gerçekleştirildiğinden, II. Dünya Savaşı sonunda ABD önderliğinde yeniden kurulan dünya düzenini açıklayabilecek kuramların geliştirilebilmesinde işe yarayabilecek bir kuramsal

---

11 Uluslararası İlişkiler alanındaki çalışmaların uluslararası hukuk ve tarih yaklaşımlarının etkisinde kalması, davranışsalcı devrimin gerçekleşmesinin gecikmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası İlişkiler konusundaki bilgi birikiminin hukuki yorumlar, diplomatik hatıralar ve tarihsel örnek olay çalışmalarından ibaret kalmasında ise, Uluslararası İlişkiler alanında cevaplanacak soruların neler olduğuna, hangi yöntemlerin ya da kavramların uygun olduğuna ve hatta inceleme konusu olan Uluslararası İlişkilerin ne olduğuna dair bir uzlaşmanın olmayışının etkisi büyüktür. Bu konuda bkz. K. Knorr ve J.N. Rosenau, 'Tradition and Science in the Study of International Politics', K.Knorr ve J.N. Rosenau (der.) *Contending Approaches to International Politics* (Princeton: Princeton University Press, 1969) ile Y. H. Ferguson ve R. W. Mansbach, The Elusive Quest (Columbia: Columbia University Press, 1988)

12 J. E. Dougherty ve R.L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey* (New York: Harper & Row Publishers, 1990), ss. 544-545.

çerçeve sunmuyorlardı.[13] Üçüncü olarak, Uluslararası İlişkiler kuramlarındaki yetersizlikler devletlerin karar alıcılarını sorunlarını tanımlarken, kuramları gözardı etmeye ve daha çok pragmatik tavırlar sergilemeye yöneltmiştir. Bu ise, kuramsal gelişmenin önünü tıkamıştır. Dördüncü olarak, Uluslararası İlişkiler literatürü insan doğası gibi uluslararası ilişkilerle ilgisi olmayan, bu alandaki geçerliliği sınanmamış ve dolayısıyla veri alınmış varsayımlarla doldurulmuştu. Bu varsayımların geçerliliklerinin sınanması, disiplinin daha güvenilir varsayımlarla çalışabilmesine olanak sağlayabilecekti. Beşinci olarak, güvenlik, entegrasyon ve iktidar gibi yaygın olarak kullanılan kavramların değişik araştırmacılar, hatta aynı araştırmacı tarafından farklı ve tutarsız bir şekilde kullanılmış olması disiplin-içi iletişimi oldukça zorlaştırmıştır. Altıncı olarak, terminolojinin kullanılışında yaygın bir uzlaşmanın olmayışı, Uluslararası İlişkiler literatüründe ciddi bir bilgi birikiminin oluşmasını zorlaştırmıştır. Sonuç olarak, diğer disiplinlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanan nicel yöntemlerin ve kuramsal çerçevelerin kuram oluşturmada devrim niteliğinde sonuçlara yolaçacağı düşüncesi yaygınlaşmıştı.

Davranışsalcı devrimle ortaya çıkan yeni dalga araştırmacılar kendilerinden önceki düşünürlerin ortaya koyduklarından daha farklı nitelikte bir bilgi üretmeye aday olmuşlardır. Bu bağlamda, davranışsalcı okulun yükselişinde Thomas Kuhn'un[14] 1962 de yayınladığı *The Structure of Scientific Revolutions* (Bilimsel Devrimlerin Yapısı) adlı kitabı-

---

13 Uluslararası İlişkiler disiplininin Pax Americana olarak adlandırılabilinecek olan II.Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin değerlerinden ve bu çerçevede Amerikan dış politikasının önceliklerinden nasıl etkilendiği konusunda bkz. E. Krippendorff, 'The Dominance of American Approaches in International Relations', *Millennium: Journal of International Affairs* (Cilt: 16 Sayı: 2 1987).

14 T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: Chicago University Press, 1962).

nın etkileri gözardı edilemez.[15] Çünkü, davranışsalcı araştırmacıların başlıca varsayımları şuydu: Uluslararası İlişkiler akademik topluluğunun paylaştığı inançlar, değerler ve araştırma teknikleri Kuhn'un işaret ettiği doğa bilimlerindeki kalıplara benzer bir şekilde gelişebilir. Y.H. Ferguson ve R.W. Mansbach'a[16] göre, Kuhn'un çerçevesi kuramsal çelişkiler içindeki Uluslararası İlişkiler araştırmacılarına, kendi disiplinlerinde ilerlemenin nasıl olacağına ilişkin bir umut veriyordu. Bu umudu en açık ve sistematik bir şekilde Arend Lijphart[17] dile getirmiştir. Eğer, uluslararası ilişkilerde paradigmatik bir devrim gerçekleştirilirse, *doğru* kuramsal yöntemlerin ortaya konulmasıyla disiplinin daha bilimsel hale getirilmesi olanaklı olabilecekti.

Kuhn'a[18] göre gerçek paradigmaların işlevi, belli sorulara cevap bulmasında değil, araştırmacıların sorunlarını nasıl tanımlayacaklarını, çözümleri nasıl arayacaklarını ve dolayısıyla kuramları nasıl geliştirecekleri konusunda yönlendiren varsayımları ortaya koymalarında yatar. Diğer bir deyişle, paradigmalar olguların ne olduğunu değil, onları nasıl görmemiz gerektiğini söylerler.[19] Bu bağlamda, Lijphart[20] davranışsalcı yaklaşımın eski soruların yeni araştırma teknikleri ile tekrar değerlendirilmesinden çok, paradigmatik bir sıçramayı temsil ettiğini savunmuştur. Çünkü ona göre, davranışsalcı devrim kendine özgü bir metafor olan sistem kuramını uluslararası ilişkilere ithal etmiştir. Oysa, klasik yaklaşım iç ve dış siyasetin açık şekilde ayrı

---

15 Ferguson ve Mansbach, *a.g.e.*, dipnot 11, s. 13.

16 *A.y.*, s.22.

17 A. Lijphart, 'The Structure of the Theoretical Revolution in International *Relations*', *International Studies* Quarterly (Cilt 18, Sayı 1, 1974), ss. 41-74.

18 Kuhn, *a.g.e.*, dipnot 14, s. 64.

19 *A.y.*, s. 53.

20 Lijphart, *a.g.e.*, dipnot 17, ss. 41-42.

olduğu varsayımını içeren anarşi metaforu üzerinde temellendirilmişti. Çoğu davranışsalcı araştırmacı böyle bir ayrımı reddetmiş ve ulusal siyasal sistem anlayışından esinlenen bir uluslararası sistem metaforu kullanmaya başlamışlardı.[21]

Uluslararası sistem kavramının bu anlamda sistematik olarak uygulandığı ilk araştırma, K. W. Deusch'un[22] birleşik ve çoğulcu güvenlik topluluklarındaki bütünleşme üzerine yaptığı çalışma olmuştur. Bu çalışmada, realist araştırmacılar tarafından anarşi metaforunun geçerli olduğu varsayılan, bağımsız devletlerin oluşturduğu çoğulcu güvenlik topluluklarında, kalıcı barışın mümkün olduğu vurgulanmıştır. Bu düşünceyi Lijphart[23] klasik realist geleneğe karşı ciddi bir başkaldırı olarak değerlendirmiştir. Her ne kadar Lijphart değinmese de, Deusch devlet eylemlerini temel çözümleme birimi olarak almayışıyla da, realist gelenekten ayrılmıştır.

Davranışsalcı Uluslararası İlişkiler yaklaşımının, sistem kuramının geliştirilmesinde çok önemli rolü olmuştur.[24] Çünkü, sistem kuramının amacı, devletlerin uluslararası arenadaki davranışlarına ilişkin genellemeler yapılarak, uluslararası sistemdeki değişmelerin öngörülmesini sağlamaktı. Bu yolla, uluslararası ilişkilerin bilimsel olarak denetiminin mümkün olacağı da varsayılmıştır. Sistem kavramını "devletler, bloklar ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkilerin ve tekrarlanabilir davranışların bir sonucu" olarak

---

21 *A.y.*, s. 64.

22 K.W. *Deusch, Political Community and the North Atlantic Area* (Princeton: Princeton University Press, 1957).

23 Lijphart, *a.g.e.*, dipnot 17, s. 64

24 Uluslararası sistem kavramının davranışsalcı ekol tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı için bkz. A. N. Yurdusev, 'The Concept of International System as a Unit of Analysis' *METU Studies in Development* (Cilt: 21 Sayı: 1 1994), ss.157-162.

tanımlayan M. Kaplan,[25] devletlerin davranışlarında farklı uluslararası sistemlerde ne tür kalıpların ortaya çıktığına ilişkin çıkarımlar yapabilmek için altı farklı uluslararası sistem türü tanımlamıştır. Kaplan'a göre başlıca uluslararası sistem türleri; güçler dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, yönlendirici olan ve olmayan formlarıyla hiyerarşik sistem ve birim veto sistemi olarak sınıflandırılabilir. Max Weber'in[26] ideal tipler anlayışından esinlenen, Kaplan'ın bu çözümlemesi nicel gözlemlerden çok tümdengelimci bir yöntem izlediğinden davranışsalcı bilgi projesinin tüm özelliklerini gösteren örnek bir çalışma olarak değerlendirilmemelidir.

Charles McClelland'ın Tehdit Tanımlama Projesi empirik nicel gözlemlere dayalı uluslararası sistem modelleri geliştirme yönünde atılmış ciddi bir adım olarak görülmelidir. Bu anlamda, davranışsalcı Uluslararası İlişkiler araştırmacıları arasında ilk tümevarımcı araştırma projelerinden birini geliştirmiştir. McClelland'a[27] göre, devletlerin uluslararası çevreden aldıklarının ve verdiklerinin nicel ölçümleri yapılarak, devlet davranışlarının nesnel olarak tanımlanabilmesi mümkündü. Bunun için, McClelland devlet davranışlarının uluslararası krizlerde ortaya çıkardığı kalıplardan hareket ederek, potansiyel krizlere ilişkin genellemeler öne sürebilmek için, öncelikle gerekli verileri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu nedenle, ulusların nüfus, hammadde, askeri ittifaklarına ve uluslararası örgüt üyeliklerine vb. ilişkin verileri bilgisayar yardımıyla değerlendirerek önemli veri tabanları oluş-

25 M. Kaplan, *System and Process in International Politics* (New York: John Wiley, 1957), s. 21.

26 M. Weber, *Economy and Society* (Berkeley: University of California Press, 1968).

27 C.A. McClelland, *Theory and the International System* (New York: Macmillan, 1966), s. 90.

turmuştur. Bu veri tabanlarının başlıcaları: Varolan tehditler, uluslararası olay akışı ve varolan yükümlülüklerdir. Bu projede araştırma asistanı olarak görev almış olan Atila Eralp'ın[28] belirttiğine göre, verilerin çokluğu projenin başarısını olumsuz yönde etkilemişse de, daha sonra bu konuları inceleyecek olan araştırmacılar için çok değerli bir veri birikimi sağlanması, projenin disiplinin gelişimine yaptığı önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler'de davranışsalcı devrimin altmışlı yıllardan sonra gerçekleşmesinin nedenleri sayılırken, ellili yıllarda gerçekleşen elektronik alanındaki teknolojik gelişmelerin etkilerini gözardı etmemek gerekir. Çünkü, bu teknolojik ilerlemeler sayesinde geliştirilebilen bilgisayarlar, davranışsalcı araştırmacılara geniş veri tabanlarının etkin şekilde çözümlenebileceğine ilişkin güven verebilmiştir. Elektronik alanındaki bu ilerlemeler gerçekleşmeden davranışsalcı okulun çoğu varsayımı gerçekçi bulunmayacağından, bu varsayımların Uluslararası İlişkiler çevrelerindeki etkisi ince tebessümler oluşturmaktan öteye geçemeyecekti.

Davranışsalcı araştırmacıların bu çabalarından da anlaşılacağı üzere, yeni nesil araştırmacılar Uluslararası İlişkiler alanında güvenilir bilgi üretimini, ancak gözlemlenebilir verilerin toplanması ile olanaklı görüyorlardı. Genel *bir* Uluslararası İlişkiler kuramını olanaklı kılacak savların oluşturulması ve sınanması, ancak bu verilerdeki düzenliliklerin ortaya çıkarılmasına bağlıydı. Böyle bir kuram realizmde olduğu gibi ön kabule dayalı varsayımlarla değil, tümevarım yöntemi ile kurulabilirdi. Spesifik olarak, realizm her türlü gözlemin ötesinde olan insan doğasına ilişkin varsayımlara dayalı bir kuramsal çerçeve sunuyordu.

---

28 A. Eralp, 'Theory in International Relations: Three Major Debates', yayınlanmamış makale (Ankara: ODTÜ, 1989), ss. 14-15.

Oysa çoğu davranışsalcı araştırmacıya göre, Uluslararası İlişkiler kuramlarında gözlemlenemeyecek olan hiçbir şeye asla yer verilmemeliydi. Doğa bilimlerinde ve özellikle fizikte geliştirilmiş olan araştırma yöntemleri gözleme dayalıydılar. Bu yöntemlerin sosyal bilimlere ve dolayısıyla Uluslararası İlişkiler'e uyarlanması özünde sorunsuz olarak görülmüş ve ayrıca böyle bir uyarlamanın bu disiplinleri daha da bilimsel kılacağı varsayılmıştır.

Davranışsalcı Uluslararası İlişkiler yaklaşımının bilim anlayışını ve bu anlayışın başlıca uygulamalarını ortaya koyan önde gelen araştırmacıların katıldığı, 1-4 Temmuz 1966 tarihleri arasında yapılan, 'Uluslararası İlişkiler'e Yeni Yaklaşımlar' konulu Norman Wait Harris Konferansında, davranışsalcılığın Uluslararası İlişkiler'de nasıl bir bilim anlayışını savunduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.[29] Bu konferansın, *World Politics* dergisinde Hedley Bull ve Morton Kaplan'ın gelenekselciliğin ve davranışsalcılığın önde gelen temsilcileri olarak yaptıkları tartışma[30] ile aynı dönemde gerçekleşmesi bir rastlantı olarak görülmemelidir. Bu konferansın katılımcıları, davranışsalcılığın epistemolojik olarak hangi açılardan gelenekselcilikten üstün olduğunu açıkça savunmak zorunda kalmışlardır. Çünkü, yöntem olarak ne gibi yenilikler ortaya koyduklarını gösteremezlerse, böyle bir pozisyonun özgünlüğünü dile getirmek o derecede zor olacaktı. Bu çerçevede, Haywarth R. Alker ve Arthur I. Burns nicel tekniklerin Uluslararası İlişkiler'de an-

---

29 Bu konferansta sunulan bildiriler, davranışsalcılığın önde gelen simalarından Morton Kaplan tarafından iki yıl sonra konferansın adını verdiği bir kitap olarak yayınlanmıştır. Bu konuda bkz. M. Kaplan (der.), *New Approaches to International Relations* (New York: St.Martin's Press, 1968)

30 Bu tartışma için bkz. M. Kaplan, 'The New Great Debate: Traditionalism vs Science in International Relations', World Politics (Cilt 18, Sayı 1, October 1966) ve H. Bull, 'International Theory: A Case for a Classical Approach', *World Politics* (Cilt 18, Sayı 2, April 1966).

lamlı bir şekilde nasıl uygulanabileceğini göstermişlerdir. Buna paralel olarak, H. Guertzkow, Donald L. Reinken ve M. Kaplan sistem kuramının Uluslararası İlişkiler alanındaki uygulamalarından hareket ederek, *oyun kuramı* çerçevesinde *güç dengesi* kuramı gibi realizmin temel yaklaşımlarının, ne derecede uluslararası ilişkilerin *gerçekleriyle* uyumlu olduğunun, simulasyon tekniği aracılığıyla bilgisayarlarda sınanabileceğini savunmuşlardır.[31] Nicel tekniklerin kullanımı yoluyla Uluslararası İlişkiler kuramları ideolojik, öznel ve tarihsel önermelerden çok bilimsel, nesnel ve evrensel önermelere dayanacaktı.

Ferguson ve Mansbach[32] bu davranışsalcı devrimin altında, Amerikan sosyal bilim geleneğinde Uluslararası İlişkiler çalışan araştırmacıların açıkça tarih-dışı bir tavır takınarak, kendilerinden önceki gelenekten yöntemsel olarak ayrılma arzusunun yattığını dile getirmişlerdir. Çünkü, kültürlerarası bir boyut taşıyan Uluslararası İlişkiler'in sadece Batı ya da Avrupa merkezci bir tarih ve toplum anlayışı ile kavranmaya çalışılması davranışsalcılığın en temel ilkesi olan evrensellikle ters düşmekteydi. Bu yüzden kendilerini Batı düşünce geleneğinin yeni yorumcuları olarak görmemişlerdir. Bu temel zorunluluğa rağmen, davranışsalcılar kendi varsayımlarını Batı ve Avrupa merkezli olmayan alternatif bir bilgi kuramının geliştirilebilmesine zemin oluşturacak şekilde yeniden tanımlayabilmenin çok uzağında kalmışlar-

---

31 M. Kaplan tarafından *New Approaches to International Relations* (a.g.e., dipnot 29) adıyla derlenen bu araştırmalar şu başlıklarla yayınlanmıştır: H. R. Alker, 'The Long Road to International Relations Theory: Problems of Statistical Non-addivity', A. L. Burns, 'Quantitative Approaches to International Politics', H. Guetzkow, 'Some Correspondences Between Simulations and 'Realities' in International Relations', D. L. Reinken, 'Computer Explorations of the Balance of Power: A Project Report' ve M. A. Kaplan, 'A Note On Game Theory and Bargaining'.

32 Ferguson ve Mansbach, *a.g.e.*, dipnot 11, s. 14

dır.[33] Hatta, Batı ya da *Avrupa merkezciliğe*[34] dayalı pozitivist bilgi kuramını evrenselleştirmesi nedeniyle, davranışsalcılık kendi kuramsal çerçevesi içinden Batı ve Avrupa merkezciliğine karşı koymayı neredeyse olanaksızlaştırmıştır. Sonuç olarak, davranışsalcı bilgi projesi sadece Batı ve Avrupa merkezci değerleri içselleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dönemin başat gücü ABD'nin dış politika önceliklerini de yansıtmıştır.[35] Bu ise dönemin başat Uluslararası İlişkiler yaklaşımı olan Realizmin gözden geçirilmesini gerekli kılıyordu.

J. C. Garnett'e[36] göre, Realizm davranışsalcı araştırmacılar için ana temayı oluşturuyordu. Realist yaklaşım, insan doğasının siyasal davranışı nasıl belirlediğini ortaya koyamaması ve -eğer insan doğası nesnel yasalara dayanıyorsa, insanların nasıl olup da hata yaptıklarını açıklayamaması nedenleriyle de davranışsalcı okul tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Burada, realizmin devleti üniter, homojen ve rasyonel bir aktör olarak değerlendirerek devlet-içi alanı dışlaması ve sonuç olarak, devletleri sadece devletler arasında varolan anarşik yapı içindeki tutumlarıyla değerlendirmesi önemli bir sorun yaratmıştır. Realizmin rasyonel aktör var-

---

33 Sosyal bilginin uluslararasılaşması sürecinde karşılaşabilinecek sorunların detaylı bir incelemesi için bkz. N. J. Smelser, 'Problematics in the Internationalization of Social Science Knowledge' *Internationalization of Sociology* (Cilt:10 Sayı:4, 1992), ss. 20-45.

34 Avrupa Merkezciliğin tarihsel, toplumsal ve kültürel kökenleri için bkz. S. Amin, *Eurocentricism* (London: Zed Books, 1989). Uluslararası İlişkiler'de Avrupa merkezciliğin kökenleri konusunda ise bkz. V. Harle 'European Roots of Dualism and its Alternatives in International Relations' V. Harle (der.) *European Values in International Relations* (London: Pinter, 1990), ss. 1-15.

35 Uluslararası İlişkiler'de davranışsalcı bilgi projesinin evrenselci eğilimlerine karşı, özellikle akademik bilginin yerelleştirilmesi bir alternatif olarak sunulmuştur. Bu konuda bkz. S. F. Alatas, 'On the Indigenization of Academic Discourse' *Alternatives* (Cilt:18 Sayı:4, 1993), ss. 307-338.

36 J.C. Garnett, *Commonsense and the Theory of International Politics* (Albany: State University of New York Press, 1984), ss. 1-26.

sayımına karşı daha radikal bir eleştiri R. Snyder, H.W. Bruck ve B. Spain[37] tarafından öne sürülmüştür. Onlara göre, devletlerin davranışlarını anlamak için karar alıcıların kararları nasıl aldıklarına bakılmalıydı. Bu araştırmacılar karar alıcıların durumları nasıl algıladıklarının bilinmesinin, onların davranışlarının nedenlerine ilişkin, aktörlerin akılcı olarak davrandığı varsayımından daha gerçekçi açıklamalar ortaya konulmasına yardımcı olabileceğini savunmuşlardır. Ayrıca, bu karar alma yaklaşımı sayesinde devletlerin dış politikalarına ilişkin genellemeler yapılabilirdi. İronik olarak, nesnel önermeler peşindeki davranışsalcı yaklaşımın temsilcisi olarak görülebilecek olan karar alma yaklaşımının, siyasal realistlerin uluslararası çevrenin nesnel olarak algılandığı yaklaşımını öznel süreçleri vurgulayarak meydan okuması davranışsalcı yaklaşımın uygulamadaki çelişkilerini sergilemesi açısından önemlidir.

Realist Uluslararası İlişkiler geleneğine karşı davranışsalcıların yönelttikleri başlıca eleştirilerden biri de realizmin, özellikle 'güç', 'güç dengesi' ve 'ulusal çıkar' gibi temel kavramları tanımlama biçiminin çok muğlak olmasıdır. Buradaki sorun, bu terimlerden hiçbirinin özünde nesnel olarak tanımlanmayışı idi. Eğer araştırmacılar temel kavramlarını uygularken öznel değerlerini gözlemlerine temel alırlarsa, diğer gözlemcilere devlet adamlarının/kadınlarının eylemlerini yargılayabilecekleri tarafsız bir ölçüt sunamazlardı. Onlara göre bilimsel ifadeler herkesin üzerinde uzlaşması gereken ve toplumsal çatışma alanı olarak değerlendirilebilinecek siyasetten sıkı sıkıya ayrılmalıydı. Siyasal farklılıkların bilimsel dilden arındırılması için, en başta iktidar kavramı olmak üzere tüm kavramlar tekrar gözden geçirilmeliydi.

---

37 R. Snyder, H.W. Bruck ve B. Spain (der.), *Foreign Policy Decision Making* (New York: Free Press, 1962).

İktidar, devletlerin uluslararası sistem içindeki siyasal davranışlarını açıklamakta en çok başvurulan bir kavram olduğundan, bu kavramın çok açık, genel ve nesnel bir şekilde tanımlanması gerekiyordu.[38] Çünkü, davranışsalcı araştırmacılar evrensel olarak geçerli bir Uluslararası İlişkiler kuramının açıklama kapasitesinin, en çok iktidar kavramının iyi bir şekilde tanımlanmasına bağlı olduğunu düşünüyorlardı.. Bu amaçla, davranışsalcılar var olan bütün güç tanımlarını incelemeye başladılar. Bu incelemenin sonucunda, W. Domke[39] iktidar kavramının değişik araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kullanıldığının anlaşıldığını belirtmiştir. Bu durum ise, devlet davranışlarının değiştirilebilmesini sağlayabilecek yolların, diğer bir deyişle iktidarın kaynaklarının ve biçimlerinin çok farklı ve karmaşık olmasına bağlanmıştır.

Davranışsalcı okul uluslararası sistemdeki gelişmeleri devletlerin davranışlarına indirgeyerek açıklamaya çalıştığından, devletler arasındaki ilişkilerin içinde geçtiği tarihsel ve toplumsal bağlamı ve devletler arasındaki sorunların özgün doğalarını büyük ölçüde gözardı etmiştir.[40] Bu okulun temel varsayımlarını kanıtlamak yolunda karşılaştıkları ciddi sorunlar, davranışsalcılığın gelenekselcilik karşısında önceleri varolan güçlü pozisyonunu sürdürmesini de güçleştirmiştir. Çünkü, nicel ölçümler gerçekleştirilebilinse da-

---

38 İktidar kavramının Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi içinde nasıl bir kurucu rolü olduğuna ve bu kavramın Uluslararası İlişkiler'deki başlıca iktidar kavramsallaştırmalarının içinde nasıl yeniden formüle edildiğine ilişkin olarak bkz. O.F.Tanrısever, *A Comparative Study on the Three Major Views of State Power in International Relations* Yayınlanmamış Master Tezi (Ankara: ODTÜ, 1992).

39 K.Domke, 'Power,Political Capacity and Security in the Global System' R.J.Stoll ve M.D.Ward (der.) *Power in World.Politics* (Boulder: Lynne Reinnner Publishers, 1989), s. 159.

40 Tanrısever, *a.g.e.* dipnot. 38. s. 84.

hi, açıklamalar yanlış veya eksik kuramlar nedeniyle yetersiz kalıyordu. Nicel ölçümler ve kuramlar güçlü olsa dahi, hesaba katılmayan dışsal faktörlerin varlığı, hesaba katılan faktörlerin sonuç üzerinde ne ölçüde etkili olduğunun değerlendirilmesini güçleştiriyordu.[41] Sonuç olarak davranışsalcıların kendi içinde anlamlı kuramlar geliştirebilmeleri için çözümlemelerinde çok sıkı kontroller koymaları gerekiyordu. Ancak, bu da önermelerin farklı yorumlara daha da kapalı bir içerik yüklenmeleri sonucunu doğuruyordu.

Uluslararası İlişkilerde Gelenekselci Yaklaşımlar

Davranışsalcı okulun uluslararası ilişkilerin doğa bilimlerinde geçerli yöntemlerle araştırılmasının gerektiği savı, gelenekselci araştırmacılar arasında ciddi bir tepki uyandırmıştır. Onlara göre, genel olarak sosyal bilimlerin ve özel olarak uluslararası ilişkilerin konusunu oluşturan insan, *niteliksel* olarak çok farklı olduğu doğadan ayrı olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca insanların siyasal etkinliklerini kuramsallaştırmanın kendine özgü zorlukları vardır. Hans J. Morgenthau[42] bu durumu spesifik olarak şöyle dile getirmiştir;

> ulusal ve uluslararası siyasal dünya biricik, koşullara bağlı olan, öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen bir dünya olduğundan kuramsal olarak anlaşılmaya yatkın değildir.

Ayrıca, gelenekselci araştırmacıların savlarına göre tarihsel olarak teknolojik gelişme ile siyasal gelişme birbirine

41 Domke, *a.g.e.* dipnot. 39. s. 165.

42 H. J. Morgenthau, *Truth and Power* (New York: Knopf, 1970), s.193.

paralel yollar izlememişlerdir. Dolayısıyla, teknolojik gelişmelerin toplumsal konulardaki etkileri her zaman olumlu olmayabilir. Örneğin nükleer enerji teknolojisi uluslararası ilişkilerin güçler dengesinden çok korku dengesine göre gerçekleştirilmesini gerektirmiştir. Bu durumu ise, olumlu bir gelişme olarak değerlendirmek oldukça güçtür. Son olarak, doğadaki maddelerin duyguları, düşünceleri ve değer yargıları olmadığından, doğadaki hareketleri dışarıdan gözlemleyerek açıklamak mümkündür. Oysa, sosyal bilim araştırmacılarının, kendilerinin de parçası oldukları toplumsal ilişkileri, dışarıdan gözlemleyerek açıklamaları olanaklı görünmemektedir.

Davranışsalcı okulun veri aldığı ve sosyal olgulardan çok doğa bilimlerine uygun olan kuram tanımı, gelenekselci araştırmacılara göre, çok dışlayıcı idi. Davranışsalcı yaklaşıma göre *kuram*, olguların nedenlerine ilişkin açıklamalar bütünü olduğundan, kaçınılmaz olarak tümdengelimci yöntemi içinde barındırıyordu.[43] Zaten kuramların güçleri en az sayıdaki yasa ile çok sayıdaki olguyu açıklayabilmeleri ile ölçüldüğünden, davranışsalcı okulun temsilcilerinde her türlü olayın temel bir ilkeye göre gerçekleştiği gibi bir inancın varlığından sözetmek yanlış olmayacaktır. Eğer kuram, gözlemlenen durumlardan çıkarılan savlar toplamı olarak tanımlanırsa, kuramların ya mantıksal ya da görgül doğrulama kurallarına uygun olması zorunluluğu vardır. Ancak bu yolla, tüm davranışları açıklayabilecek ve geleceğe ilişkin öngörüler yapılabilmesini olanaklı kılabilecek genel bir Uluslararası İlişkiler kuramının oluşturulması sağlanabilirdi. Bu anlamıyla Uluslararası İlişkiler kuramı, devletler arasındaki siyasal ilişkiler hakkında ileri sürülen ve kendi içinde tutarlı *genel* savlar bütünü olarak anlaşılmalıdır.

Bu yaklaşımdaki *genel* ifadesi, gelenekselci araştırmacıları

43 G. C. Homans, *a.g.e.*, dipnot 9, s. 68.

rahatsız etmiş ve bu ifadenin temel gerçeklerle ilgili yargıları ve tarihsel çözümlemeleri dışladığı sonucuna varmışlardır. Hedley Bull[44] "Almanya Belçika'ya 4 Ağustos 1914'de saldırdı" ifadesinin Uluslararası İlişkiler kuramının alanı dışında bırakıldığını, ancak böyle olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde, tarihsel olayların biricikliğini vurgulayan ve onlar arasında zaman içinde aranan ilişkiler de Uluslararası İlişkiler kuramının alanı dışına itiliyordu. Oysa, Bull'a göre, uluslararası ilişkileri tam anlamıyla anlamak isteyenler için, uluslararası ilişkiler tarihi asla önemsiz sayılamazdı.

Gelenekselci araştırmacılara göre, Uluslararası İlişkiler bilimi genellemelerden çok özgünlüklerin ve biricik durumların ortaya çıkarılmasını amaçlamalıdır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesinde, diplomatik ve tarihsel örnek olaylar çalışılmasının önemi, gelenekselci okul temsilcileri tarafından ciddi şekilde vurgulanmıştır. Ayrıca, tarihsel çözümlemelerin, devletlerin uluslararası arenadaki siyasal davranışlarına ilişkin yapılan genel savların ne ölçüde geçerli olduğunun anlaşılması için gerçekleştirilen sınamalarda ham malzeme olarak çok önemli bir yeri vardır. Gelenekselci araştırmacılar, diplomatik ve tarihsel örnek olay incelemelerinin yanı sıra davranışsalcı okul tarafından küçümsenen araştırmacıların sezgi güçlerinin, bilimsel gelişmeye katkılarının nicel tekniklerle karşılaştırılmayacak şekilde önemli olduğunu da vurgulamışlardır.[45]

Genel bir Uluslararası İlişkiler kuramının geliştirilmesi, gelenekselci araştırmacılar için pek mümkün görünmediğinden dolayı, belirli konularda belirli zaman kesitleri için geçerli olabilecek, orta-ölçekli kuramların geliştirilmesi da-

44 Bull, *a.g.e.*, dipnot 30 , ss. 335-376.

45 R. Little, 'International Relations and the Methodological Turn' *Political Studies Quarterly* (Cilt 39, Sayı 4, 1991), ss. 466-469.

ha uygun bir amaçtır. Böyle bir amaç daha gerçekçi olabilirdi, çünkü; araştırma konuları gerek çözümleme birimi ve gerekse çözümleme düzeyi açısından açıkça sınırlandırılırsa, genellemelerin geliştirilmesi daha kolay olabilecekti.[46]

Gelenekselci düşünürler, yorumsamacı yöntemlerin Uluslararası İlişkiler'in yeni bir toplumsal disiplin olarak geliştirilmesinde vazgeçilmez bir yeri olduğunu dile getirmişlerdir. Onlara göre, Uluslararası İlişkiler'in çalışma konusunu anlamlı nesneler oluşturmaktaydı. Bu nedenle disiplinin amacı, nesne olan devlet faaliyetlerinin biricik anlamını ortaya çıkarmak olmalıydı. Aynı zamanda, bu hermönetik yöntem Uluslararası İlişkiler'in anlaşılmasında uyulması gereken belirli kuralları da içeriyordu. Richardson[47] bu kuralların gelenekselci yaklaşımdaki sınırlara işaret ettiğini Hedley Bull'un[48] şu cümlelerindeki ısrarına bağlar:

> Klasik yaklaşımdaki hermönetik anlam arayışının, onun özündeki temel felsefi çıkışa zıt bir tarafa yönelmesine izin verilmemelidir. Bu yolla, Uluslararası İlişkiler hakkında genel ifadelerin öne sürülmesine yolaçabilecek yorumlama kurallarının gelişmesi engellenebilir.

Davranışsalcı ekolün Uluslararası İlişkiler disiplininde bilgi birikiminin gelişmesinin önünde en büyük engel olarak gördüğü normatif yaklaşım, gelenekselci araştırmacılar tarafından uluslararası ilişkileri anlamaya aday tüm kuramların içermesi gereken bir yaklaşım olarak görülmüştür. Çünkü, Uluslararası İlişkiler kuramı amaçsız bir faaliyet

---

46 Garnett, *a.g.e.* dipnot 36, ss. 27-49

47 J. L. Richardson, 'The Academic Study of International Relations,' J. Miller and R. Vincent (der) *Order and Violence* (Oxford : Calerandon Press, 1990), s. 162.

48 H. Bull, 'International Relations as an Academic Pursuit' *Australian Outlook*:(Cilt 26, Sayı 3, 1972), s. 257.

olarak görülmemelidir. Bu kuramsal etkinliğin amacı, en çok kuramcının normatif tercihleri yardımı ile oluşturulabilir. Diğer bir deyişle, kuramların, uluslararası ilişkilerin seyri sırasında ortaya çıkan sorunlar karşısındaki konumlarını, ahlaki ve normatif açılardan netleştirmeleri gerekir. Bu da, kuram ile pratik arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğu sorununu kaçınılmaz olarak gündeme getirmektedir.

Gelenekselci araştırmacıların davranışsalcı okulu eleştirdiği diğer bir konuyu da kuram ve eylem arasındaki gerilimli ilişki oluşturmuştur Richard Little'a[49] göre, davranışsalcılar kuramların amacını uygulamacıların karşılaştıkları sorunların çözüm yollarına indirgemişlerdir. Buradaki amaç, devletlerin davranışlarındaki düzenliliklerin nedenlerinin anlaşılarak, denetim altına alınmasıdır. Böylece, kuramsal gelişme siyasal iktidar ilişkilerinin mantığı ve olanakları ile sınırlandırılmıştır. Oysa, gelenekselciler kuramsal faaliyetlerin devlet davranışlarını *denetlemek* için değil, *anlamak* için yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Gelenekselcilere göre, araştırmacılar kendilerini 'çıkar olarak tanımlanan iktidarlarını' *en fazlalaştırmaya* çalışan devlet adamlarının yerine koyarak, uluslararası ilişkileri daha iyi anlayabilirler.[50] Diğer bir deyişle, kuramcının pratiğe yönelişinin nedeni, uluslararası ilişkileri içinden anlamaktır.

Davranışsalcı okulun gelenekselci olarak adlandırdığı araştırmacılar, Uluslararası İlişkiler'in özünden çok yönteme, öznel yargılardan çok nesnel gerçeklere vurgu yapan davranışsalcıların, aslında tutucu bir bilim anlayışını sergilediklerini savunmuşlardır. Çünkü, baskın gerçek anlayışını nesnellik ve evrensellik ilkeleriyle veri almışlar ve entelek-

---

49 Little, *a.g.e.* dipnot 45. s. 468.

50 H. J. Morgenthau. *Politics Among Nations : Struggle for Power and Peace* (New York: Knopf, 1948), s. 5.

tüel statükoyu değiştirmeye aday gerçeklik anlayışlarını öznel olmakla suçlayarak akademideki olası değişimin önünü tıkamaya çalışmışlardır.

Uzlaşmaya Doğru

Richard Little[51] her iki yaklaşımda da pozitivist bilim anlayışının baskın olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, hem davranışsalcılığın hem de gelenekselciliğin, olguların varlığını, uluslararası ilişkilerin temsil edilmesinde nesnel bir kategori olarak veri alma eğilimleri, pozitivist bilim anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, her iki yaklaşım da pozitivist olarak kavradığı aynı gerçeklik anlayışını açıklamayı amaç edinmişlerdir. Bilgi kuramlarındaki benzerliklerin farkında olan davranışsalcı ve gelenekselci okullar arasındaki tartışma, yetmişli yıllarla birlikte yumuşamaya başlamıştır. Bu yumuşamayı Klaus Knorr ve James Rosenau[52] şu şekilde ifade etmişlerdir.

> Her ne kadar davranışsalcı ve gelenekselci yaklaşımlar birbirlerini tamamen dışlayan varsayımlar ve kurallar bütünü arasında bir tercih yaparak konuya yaklaşılması gerektiğini öne sürseler de, şimdi bu iki yaklaşım çatıştığı kadar birbirini tamamlayan ve bilgiye giden birden çok yolun olabileceğini kabul edebilen bir tavır sergilemeye başlamışlardır.

Disiplinde ortaya çıkan gelenekselcilik-davranışsalcılık kutuplaşmasının, Uluslararası İlişkiler hakkında bir bilgi birikimi gerçekleştirilmesi projesini tehlikeye atacak şekilde derinleşmesi ve disiplin-içi iletişimin iyice zorlaşması

---

51 Little, *a.g.e.* dipnot 45, s. 467.

52 Knorr ve Rosenau, *a.g.e.*, dipnot 11, s. 1.

da, her iki pozisyonun daha uzlaşmacı bir tavır geliştirmelerinde önemli rolü olmuştur. Çünkü, bir bilgi birikiminin oluşması ve disiplin-içi iletişimin sağlanması, hangi yöntemin daha bilimsel olduğundan çok, herhangi bir ya da birkaç yöntemin geçerliliğine ilişkin bir uzlaşmanın oluşmasına bağlıydı.[53] Diğer bir deyişle, araştırma teknikleri üzerindeki tartışma, disiplinin varoluşunu tehdit etmemeliydi. Daha sonra detaylı bir şekilde gösterileceği üzere, tartışmanın tarafları pozitivist bilgi kuramından hareket ettiklerinden, yüzeysel bir tartışmanın bu derecede tehlikeli boyutlara taşınması, hiçbir Uluslararası İlişkiler araştırmacısı için arzulanır bir durum değildi.

Davranışsalcılar ve gelenekselciler arasındaki tartışma, kuramların nasıl oluşturulacağı konusunda çok şeyi dile getirmişse de, ne araştırmalara temel oluşturacak varsayımlara ne de disiplinin cevap arayacağı soruların türlerine ilişkin kayda değer bir şey ortaya koyamamıştır. Bu tartışmayı, kuramlar arasında bir tartışmadan çok, tek bir kuramsal gelenek içinde, araştırmaların hangi tekniklerle yapılacağına ilişkin bir tartışma olarak görmek çok daha yerinde olacaktır. Bu sonucun ortaya çıkmasında, tartışmanın üzerinde temellendirildiği yöntem kavramının tartışmanın tarafları arasında çok yüzeysel bir şekilde değerlendirilmesinin önemli bir payının olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Davranışsalcılığın önemli temsilcilerinden, Abraham Kaplan[54] yöntem kavramını araştırmanın mantığı ile ilgilendirerek, yöntemin amacının araştırmacıların bilimsel araştırmanın ürünlerini değil, bizzat bilimsel araştırma sürecini en geniş anlamı ile anlamalarına yardımcı olmak olarak ta-

---

53 Bu konuda bkz. J. N. Rosenau (der.), 'Cumulative Processes: Philosophical Perspectives' *In Search of Global Patterns* (New York: Free Press, 1976).

54 A. Kaplan, *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science* (Scranton: Chandler Publishing. Co., 1964), ss. 22-24.

nımlamıştır. Daha sonra, Kaplan kullanımdaki mantık *-logic in use* ile yeniden-kurulmuş mantık *-reconstructed logic* arasında önemli bir ayrım yapmıştır. Ona göre, kullanımdaki mantık empirik incelemelerde araştırmacılarca kullanılan yöntemleri *-teknikleri* kapsarken, yeniden-kurulmuş mantık düşünürlerin geliştirdiği kullanımdaki mantığın diğer bir deyişle araştırma tekniklerinin dayanması gereken ilkeleri gösterir. Toplumsal bilimlerde birbirinden farklı yöntemsel yaklaşımların varlığı, bu ayrımın hemen ortaya çıkmasına yolaçmıştır. R. Keat ve J. Urry'e[55] göre, pozitivistler, gelenekselciler ve realistler tarafından geliştirilen farklı bilim anlayışları, aynı zamanda farklı yeniden-oluşturulmuş araştırma mantıklarının -yöntemlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum, sadece davranışsalcıların doğa bilimlerinde geçerli olan bilim anlayışını genel olarak toplum bilimlerine ve özel olarak Uluslararası İlişkiler'e uyarlanmalarını güçleştirmemiş, aynı zamanda, davranışsalcı ve gelenekselci okulun aynı -pozitivist- bilim ve yeniden-oluşturulmuş mantık anlayışına göre, araştırmalarda pozitivizmden kaynaklanan kullanımdaki mantığa dayandıklarını ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle, araştırma teknikleri üzerinde gelişen tartışmalar, asla ciddi bir yöntem tartışması haline dönüşememiştir. Bu ise tartışmanın giderek kısırlaşmasına ve önemini yitirmesine yol açmıştır.

Bu tartışmanın tarafları arasında bir uzlaşmanın ortaya çıkmasında her iki kampın içindeki pozitivist araştırmacıların kendilerini, bir taraftan yetmişli yıllarla birlikte ortaya çıkan bilimsel realizm ve kuramsal anarşizm ve daha sonra ortaya çıkan eleştirel kuram ve post-modernizm gibi yaklaşımlar karşısında savunma gereksinimlerinin ve diğer yandan gerek davranışsalcı ve gerekse gelenekselci Uluslararası

55 R. Keat ve J. Urry, *Social Theory as Science* (London: Routledge and Kegan Paul, 1975), ss.3-9.

İlişkiler araştırmacılarının pozitivist olmayan geleneklere sempati duyarak kendi geleneklerini dejenere etmelerinin önüne geçme kaygılarının önemli rol oynadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Yosef Lapid[56] pozitivizmin başat karakterini kaybetmesi sonucunda, Uluslararası İlişkiler disiplininde nesnelliğin yerini öznelliğe bırakarak paradigma, perspektif ve yöntem konularında daha çoğulcu bir yaklaşımın ortaya çıkmaya başladığını belirtmiştir. Lapid'in pozitivizm-sonrası olarak adlandırdığı bu dönemi, Dougherty and Pfaltzgraff[57] Davranışsalcılık-sonrası dönem olarak adlandırmışlardır.[58]

Zaman içinde Davranışsalcı okulun Gelenekselci okul ile paralelliklerinin daha çok vurgulanmasında, John Vasquez[59] Davranışsalcıların Realizmin temel varsayımlarına gerçekten meydan okuyamamasının önemli etkisinin olduğunu belirtmiştir. Vasquez geniş bir örnekleme dayanarak Davranışsalcı çalışmalar üzerinde yaptığı incelemesinde, çoğu Davranışsalcı araştırmacının Realizmin şu temel varsayımlarına göre hareket ettiklerini gözlemiştir.[60]

> (a) Ulus-devletler ya da onların karar alıcıları uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında en önemli aktörlerdir. (b) Ulusal ve uluslararası politika arasında kes-

---

56 Y. Lapid, 'The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era,' *International Studies Quarterly* (Cilt 33, Sayı 3, 1989), ss. 235-254.

57 Dougherty ve Pfaltzgraff, *a.g.e.* dipnot 12, s. 552.

58 Davranışsalcılık-sonrası *-post-behavioralism* konusunda daha detaylı bilgi için bkz. R. C. North ve M. R. Willard 'The Post-Behavioral Debate: Indeterminism, Probabilism and the Interaction of Data and Theory' M. Banks (der.) *Conflict in World Society* (Brighton: Wheatseaf Books, 1984), ss. 22-38.

59 J. Vasquez, *The Power of Power Politics*: A Critique, (New Brunswick,NJ: Rutgers University Press, 1981).

60 R. Mansbach ve J.Vasquez. *In Search of a Theory*. (New York : Columbia University Press, 1983).

kin bir farklılık vardır. (c) Uluslararası İlişkiler güç ve barış için yapılan bir mücadeledir. Bu mücadelenin nasıl ve niçin olduğunu anlamak ve bunun düzenlenmesi için yollar önermek disiplinin amacıdır. Bu amaçla en azından dolaylı olarak ilgili olmayan araştırmalar anlamsızdır.

K.J. Holsti[61] geleneksel yaklaşımlarla davranışsalcı devrimin sonuçları arasında temel bir devamlılık görmektedir. Ona göre, öncelikle her iki yaklaşım için de temel sorunsal değişmemiştir. Savaşın nedenleri ve barışın ve düzenin koşullarına dönük normatif ilgi, Uluslararası İlişkiler araştırmalarını ve eğitimini yönlendirmeye devam etmiştir. Siyasaya ilişkin araştırmalar Realist gelenekte hakim olan stratejik sorunsal bağlamında formüle edilmiştir. Sadece çalışmaların odağı, uluslararası ilişkilerdeki gelişmelere paralel olarak, savaşların nasıl yapılacağı konusundan, onların hangi yöntemlerle önlenebileceği ya da caydırılacağı sorununa kaydırılmıştır. Holsti ikinci bir süreklilik noktası olarak da, devletin hala temel araştırma konusu olmasını görmektedir. Her ne kadar Davranışsalcı yaklaşımlar devleti bir totalite olarak değil, onu oluşturan karar alıcılar, bürokrasiler ve bazı toplumsal grupların devlet politikalarının oluşturulmasında ve denetlenmesindeki rolleri bağlamında incelemişlerse de, devlet dışındaki yapılar bu araştırmacıların ilgi alanları içine girmemiştir.

Sonuç olarak, araştırmalar hangi analiz düzeyinde yapılırsa yapılsın, uluslararası ilişkiler devletler sistemindeki devletlerarası resmi ilişkileri ifade etmiştir. Davranışçı yaklaşımlar aktörler üzerinde dururken asıl sistemi analiz dışı bırakmışlardır. Diğer bir deyişle Davranışçı devrim Ulusla-

61 K. J. Holsti, The *Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory* (Boston: George Allen & Unwin, 1985), s.341

rarası İlişkiler'in kuramsal, metaforik ve normatif gündemini değiştirememiş, belirli bilgi formlarının eldc edilmesinde yeni yöntemler önermiştir. Fakat, yeni yöntemler yeni paradigmalar anlamına asla gelememiştir. Tartışma, paradigmatik bir devrimden çok, devletler arasındaki ilişkilerde çatışma mı yoksa işbirliği mi incelenmelidir gibi Uluslararası İlişkiler çalışanlarının normatif tercihlerinin bir sonucu olarak görülmelidir.

Tartışmanın Disiplinin Gelişimi Üzerindeki Etkileri

Her ne kadar Davranışsalcılık Realizmin varsayımlarından çok yöntemlerini sorgulamışsa da, disiplinin gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Öncelikle, araştırmacıların metodolojik ve kuramsal sorunların önemi konusunda, daha da bilinçli olmalarına katkısının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunu disiplini etkileyen tartışmalar içinde yöntemsel ve kuramsal konuların ellili yılların ortalarından itibaren giderek artan ağırlığında gözlemlemek mümkündür. Holsti[62] 1948-1968 ve 1968-1985 arasında ABD, İngiltere, Kore, Hindistan, Fransa, Kanada, Avustralya ve Japonya'da yayınlanmış olan kitapları incelemiş ve çıkarmış olduğu listeden disiplinde sembolik olarak varolan ulusal sınırların yıkılarak anlamlı bir iletişime doğru gidildiğini vurgularken, kuramsal çalışmaların bundaki önemini de vurgulamıştır. Araştırmacılar benzer sorunları benzer kavramlarla inceledikçe, birbirlerini daha çok anlamakta ve disiplindeki kuramsal gelişmeye daha çok katkıda bulunabilmektedirler.

Bu bağlamda, Davranışsalcı okulun disiplinin gelişimine katkıları şu üç başlık altında toplanabilir: Birinci olarak,

62 *A.y.*, ss. 102-128.

ulus-devlet üstü ve ulus-devlet altında, yeni çözümleme düzeylerinin olanaklı olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle, global toplumun yanı sıra uluslararası siyasal, ekonomik ve kültürel sistemler, bireyler, toplumsal sınıflar ve sivil toplum örgütleri Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli inceleme konularını oluşturmuşlardır. İkinci olarak, disiplinin diğer disiplinlerle iletişime geçmesini sağlayarak, Uluslararası İlişkiler çalışanlarının konularına daha geniş bir açıdan bakabilmelerine olanak sağlamıştır. Bu yolla, Uluslararası İlişkiler disiplini sadece felsefe, hukuk ve tarih disiplinlerinden esinlenmeyi bırakmış ve sosyolojiden psikolojiye, mühendislikten biyolojiye ve matematikten sibernetiğe kadar birçok disiplinde geliştirilen kavram ve düşüncenin Uluslararası İlişkiler incelemelerine uyarlanmasına başlanmıştır. Böylelikle disiplin, disiplinlerarası bir kimlik kazanmıştır. Son olarak, araştırma konularının tanımlanmasında daha seçici bir tavır sergilenmeye başlanmıştır. Böylelikle, herhangi bir araştırmacının herhangi bir yöntemle canı istediği herhangi bir konuda düşünce ileri sürmemesi gerektiği anlayışı gelişmiştir. Araştırmalar tasarlanırken; incelemenin konusu, o konudaki birikimin düzeyi ve yöntemin uygun olup olmadığı bakımlarından ince bir seçilime uğramaya başlamıştır.

Davranışsalcı okulun yükselişinde, Kuhn'un[63] 1962 de yayınladığı *The Structure of Scientific Revolutions* (Bilimsel Devrimlerin Yapısı) adlı çalışmasının önemli etkileri olduğundan, disiplinin gelişimi içinde Uluslararası İlişkilerin Kuhn'un doğa bilimleri için geliştirdiği bilimsel devrimin kurallarına uygun bir seyir sergilemediğinin ortaya çıkması, Davranışsalcılığın etkisinin azalmasına yolaçmıştır.[64] Aslında, bir dönemin baskın kuramları bilimsel dönüşümlerden

63 Kuhn, *a.g.e.*, dipnot 14.

64 *A.y.*, ss. 30-31.

çok, toplumda hakim olan kural ve modaların sonucunda ortaya çıkmaktadırlar. Nitekim, bu kuramlar davranışsalcı okul çerçevesinde yüklenmiş oldukları akademik, tarihsel ve toplumsal işlevlerde ortaya çıkan değişikliklere uygun olarak, yerlerini yeni paradigmalara bırakmışlardır. F. Parkinson[65] bu dönüşümde, davranışsalcılığın felsefeyi dışlamasının, veri çözümlemesi yerine veri toplamayı ve anlam yerine nicelleştirmeyi vurgulamasının önemli katkılarının olduğunu savunmuştur. Bu da gösteriyor ki, uluslararası ilişkilerdeki kuramsal etkinliği tek bir kurama veya paradigmaya *indirgemeye* çalışmaktansa, bu etkinliği uluslararası ilişkilere ilişkin varolan siyasal, öznel ve normatif farklılıkların yansıtılması çabası olarak görmek daha yerinde bir tavır olacaktır. Sonuç olarak, uluslararası ilişkileri, *dışarıdan* açıklamaya çalışmaktan çok, kuramlar arasındaki tartışmaların *içinden* anlamaya çalışmak, disiplinin sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

Devlet davranışlarının karar alma sürecine bağlı olduğunun ileri sürülmesinin bu çerçevede önemli sonuçları olmuştur. Davranışsalcı ekolün temsilcilerinden olan karar alma yaklaşımına göre,[66] Davranışsalcılığın evrensellik ve nesnellik ilkelerini izleyerek, öznel olanın ve normatif olarak farklı olanın incelenmesi gerektiği yargısına varması da gösteriyor ki kuramsal etkinliğin evrensellik ve nesnellik iddiasındaki tek bir çerçeveye indirgenmesi Davranışsalcı ekolün içinde dahi tam olarak kabul edilmemiştir.

Uluslararası İlişkiler çalışmalarında davranış üzerinde gerçekleşen yoğunlaşma, araştırmacıların davranışları açık-

---

65 F. Parkinson, *The Philosophy of International Relations: A Study in the History of Thought* (London: Sage, 1979), ss. 190-191.

66 M.F. Tayfur, 'Main Approaches to the Study of Foreign Policy' *METU Studies in Development* (Cilt: 21 Sayı: 1 1994), ss.119-122.

larken hangi çözümleme düzeyinde kalınmasının daha uygun olacağı tartışmasını doğurmuştur. J. David Singer[67] 1961 yılında yayınladığı '*The Level of Analysis Problem in International Relations* (Uluslararası İlişkilerde Çözümleme) Düzeyi Sorunu' adlı makalesinde devlet davranışlarına ilişkin açıklamaların ya sistem (uluslararası sistem) ya da birim (ulus-devlet) düzeyinde olabileceğini belirtmiştir. A Nuri Yurdusev[68] bu formülasyonun eksik olması ve çözümleme düzeyleri ile çözümleme birimlerini karıştırmasından dolayı da yanıltıcı olduğunu savunmuştur. Yurdusev'e göre çözümleme düzeyleri felsefi, kuramsal ve olgusal düzeyleri kapsarken, çözümleme birimleri bireyler, gruplar ve her şeyi kapsayan aktör olarak insanlıktan oluşuyordu.

Kanımca, Singer'in çözümleme düzeyleri ile birimlerini ayrıştıramamasının başlıca nedeni davranışsalcılığı karakterize eden yöntemsel bireyciliğe bağlanabilir. Roy Bhaskar'a[69] göre, yöntemsel bireycilik, toplumsal ilişkilere ilişkin olguların sadece toplumu oluşturan bireylere ilişkin gerçeklerle açıklanabileceğini savunan bir doktrindir. Singer uluslararası sistem düzeyini de onu oluşturan birimler olan ulus devletlerin toplamından az ya da çok bir şey olarak kavramsallaştırmadığından uluslararası sistemin ontolojik olarak nasıl varolduğunu gösterememiştir. Sonuç olarak, Uluslararası İlişkiler gerçekliğinin farklı kimlikler açısından farklı düzeylerde algılanılabileceğini sorunsallaştıramadığı için, davranışsalcılık bu düzeylerdeki ontolojik varoluşları da çözümleme çerçevesinin dışında bırakmak zorunda kalmıştır.

---

67 J.D. Singer, 'The Level of Analysis Problem in International Relations'. K. Knorr ve S. Verba (der) *The International System: Theoretical Essays* (Princeton: Princeton University Press, 1961), ss. 77-88.

68 A.N. Yurdusev, 'Level of Analysis and Unit of Analysis: A Case for Distinction,' *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 22, Sayı 1, 1993), ss. 77-88.

69 R. Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of Contemporary Human Sciences* (London: Harvester Press, 1979), s. 34.

Gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması, bilim konusundaki farklı düşüncelerin bir uzantısı olarak da görülebilir. Sosyal bilimler iki temel bilimsel gelenekten beslenmektedir. Birincisi, onyedinci yüzyılda ortaya çıkan, doğa bilimlerinden etkilenen ve sosyal olayların doğa olayları gibi nesnel gözlemlerle incelenmesinin olanaklı olduğuna dayanan düşüncedir. Diğeri ise, ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ve olayların farklı insan grupları için farklı anlamlar ifade ettiğini varsayarak, toplumsal olayların doğa olaylarından farklı olarak kendine özgü bir mantık içerdiği düşüncesidir. Araştırmacının kendisini, incelediği nesneden bilimsel yöntemler aracılığıyla soyutlayabileceğini varsayan, nedenselci gelenek toplumsal ilişkide ortaya çıkan düzenliliklerin ve değişimin evrensel yasalarını ortaya çıkarmaya çalışır. Birinci yaklaşımı *açıklamak* karakterize ederken, ikinci yaklaşımı *anlamak* karakterize etmektedir. Birinci yaklaşımda, olayların *dışından* nasıl açıklanabileceği, ikinci yaklaşımda, olayların *içinden* nasıl anlaşılabileceği üzerinde duran çabalardan söz etmek olanaklıdır.[70]

Bu iki ana gelenek, Uluslararası İlişkiler disiplinine Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması olarak yansımıştır. Ancak, her iki geleneğin kavramları disipline pozitivist bilgi kuramının baskın etkisi altında uyarlandığı için, özellikle Gelenekselcilikte vurgulanan yorumsamacılık yöntemi sosyal kuramdaki hermönetik gelenekten çok farklı bir şekilde disipline transfer edilmiştir.[71] Gelenekselcilikte baskın olan yorumsamacılık; yorumlama kurallarını, değerle-

---

70 M.Hollis ve S.Smith, *Explainimg and Understanding International Relations* (Oxford: Calerandon Press, 1992).

71 Yorumsamacılık yönteminin, Gelenekselci düşünürler tarafından, sosyal kuramdan Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlaması sırasında ne ölçüde hermönetik geleneğin başlıca temsilcilerinin anlayışına sadık kalındığının değerlendirilmesi için krş. Z. Bauman, *Hermeneutics and Social Science: Approaches to Understanding* (London: Hutchinson, 1978).

rini ve bakış açısını devlet adamlarının/kadınlarının perspektifleriyle biçimsel olarak çerçevelendirilmiştir.[72] Bu Kantiyan biçimsel yorumlama geleneğinin disiplindeki baskınlığı, modernizm-sonrası ve yapısalcılık-sonrası yaklaşımlar tarafından geliştirilen radikal yorumsamacılık geleneği ile seksenli yıllardan sonra ciddi şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Ancak bundan sonra, disiplinde sosyal kuramdaki hermönetik gelenek, kendi kavramları ile uyarlanmaya başlamıştır.[73]

Davranışsalcı okulun normatif değerlendirmeleri dışlayan ve görgül yöntemlere ağırlık veren genel bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirme çabasının, global toplumda geçerli olan kurallara, değerlere, geleneklere, anlamlara ve yorumlama biçimlerine ilişkin entelektüel çalışmaların gelişmesini bir anlamda engellediğini savunmak yanlış olmayacaktır. Bunda pozitivist bilgi kuramının Uluslararası İlişkiler disiplinindeki egemenliğinin yanı sıra normatif değerlendirmelerin devletler arasındaki iktidar ilişkilerine indirgenmesinin de önemli bir payı vardır. Richard Ashley[74] gelenekselci çalışmalardaki bilgi üretiminin amacının sadece uluslararası ilişkilerin nesnel çevresi üzerindeki denetimin arttırılması olmadığını, aynı zamanda onu anlamayı da içer-

---

72 Kantiyan biçimsel yorumlama teknikleri sıkı bir akılcılık anlayışına dayandığından, Altmışlı yıllarla birlikte, akılcılık ile görecelilik ilkelerinin yorumlama teknikleri açısından çelişkili bir durum ortaya koymadığı yönünde bir anlayışın ortaya çıkmasıyla toplumsal bilimlerde daha radikal yorumlama teknikleri ortaya çıkmıştır. Bu konuda bkz. M. Hollis ve S. Lukes (der.), *Rationality and Relativism* (Oxford: Basil Blackwell, 1982) ve P.Feyerabend, *Farewell to Reason* (London: Verso, 1987).

73 Uluslararası İlişkiler'de radikal yorumsamacılığın temsilcileri için bkz.. J.Der Derian ve M. Shapiro (der.), *International/Intertextual Relations* (Lexington: Lexington Books, 1989) ve J.George ve D. Champell 'Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations,' *International Studies Quarterly* (Cilt 34, Sayı 3, 1990), ss. 269-293.

74 R.K. Ashley, ' Political Realism and Human Interests' *International Studies Quarterly* (Cilt 25, Sayı 2, 1981), s. 212.

diğini belirtmiştir.[75] Ashley'e[76] göre, Gelenekselci araştırmaların sorunsalı,

> modern devletler dünyasında bir kişinin kendi geleneksel topluluğunun değerli bir üyesi olarak ve uzlaşma ile geliştirilen kurallar, haklar, anlamlar, amaçlar ve sınırlamalar ile birlikte yaşamasının nasıl mümkün olabileceğidir.

Gelenekselci araştırmacıların bu yöndeki çabalarının, özellikle radikal yorumsamacı geleneği izlemeye çalışan post-modernist Uluslararası İlişkiler araştırmacıları tarafından dikkate alınarak üzerinde düşünülmesinin Uluslararası İlişkiler'e normatif ve toplumsal bir boyut katılması yolunda ciddi yararları olabilecektir.

Y.H. Ferguson ve R.W. Mansbach[77] Uluslararası İlişkiler kuramının gelişebilmesi için başlıca şu önerileri getirmişlerdir. Öncelikle, tarihsel seçiciliğe yol açan etnik-merkeziyetçilik bırakılmalıdır. Uluslararası İlişkiler disiplininde etnik merkeziyetçilik kendisini genel olarak Batı ve özel olarak Avrupa merkeziyetçi tarih anlayışlarında gösterdiğinden, tarihsel olguların seçimi ve incelenmesi sırasında Batı ve Avrupa merkeziyetçi yaklaşımların terkedilerek, yerlerini daha çoğulcu yaklaşımlara bırakması yerinde olacaktır. İkinci olarak, kuramın belli davranış ve bilgi biçimleri üzerindeki meşrulaştırıcı etkileri nedeniyle, sıkı empirisizm-

---

75 Frankfurt Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden J.Habermas'ın bilginin, aklın araçsal, ilişkisel ve özgürleştirici formlarına ilişkin önerdiği kuramsal çerçeveden hareketle, Davranışsalcılığın araçsal akla, Gelenekselciliğin ise ilişkisel akla daha yakın oldukları savunulabilir. Bu konudaki daha ayrıntılı bilgi için bkz. J. Habermas, *On the Logic of the Social Sciences* çev. S. W. Nicholsen ve J.A. Stark (Cambridge: Polity Press, 1988).

76 *A.y.*, s. 212.

77 Y.H. Ferguson ve R.W. Mansbach, 'Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory' *International Studies Quarterly* (Cilt 36 Sayı 3, 1992), ss. 363-386.

den vazgeçilmelidir. Çünkü, klasik empirisist gelenek, olgu ve değerler arasında sıkı bir ayrım yaparak, baskın olgu yorumlama biçimlerine daha çok nesnellik ve bilimsellik atfetmiş ve bastırılmış olan diğer biçimleri, öznel olmakla marjinal bir konuma itmiştir. Bu ise, var olan iktidar ilişkilerini meşru göstermek için bilimsellik adına rahatlıkla kullanılabilmektedir. Üçüncü olarak, çözümleme düzeyleri açısından Uluslararası İlişkiler yaklaşımları Siyasal Realizmden Bilimsel Realizme yönelmelidir. Siyasal Realizm gerçekliğin değişik düzeylerinden çok, siyasal davranışların sonuçları ile ilgilendiğinden, gerçekliğin algılanmasına ilişkin olarak ortaya çıkan farklılıkları, sonuçlardaki benzerlikler nedeniyle gözardı etmiştir. Oysa, özellikle R. Bhaskar tarafından geliştirilen Eleştirel ya da Bilimsel Realizm, toplumsal ilişkinin göreceli ve toplumsal gerçekliğin de farklı düzeylerde farklı şekilde ortaya çıktığını savunarak, daha az dışlayıcı bir gerçeklik anlayışının geliştirilebileceğine işaret etmiştir. Son olarak, çözümleme birimleri açısından, ulusal/uluslararası ayrımının çözümleme birimlerinin türleri üzerindeki sınırlandırıcı etkisi yüzünden bu ayrımdan vazgeçilmelidir. Ontolojik olarak bu ayrımın sınırında kalan özellikle cinsiyete, kültürlere ve uygarlıklara ilişkin birçok oluşum Uluslararası İlişkiler çözümlemelerinin dışında bırakılmıştır. Oysa, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan birçok değişimde bu oluşumların çok önemli etkileri vardır.

Sonuç Yerine: Uluslararası İlişkiler Söylem(ler)inde Bilimsellik ve Kimlik

Bu çalışmanın girişinde belirtildiği gibi, gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasının ortaya çıkmasında Soğuk Savaş yıllarının ideolojik atmosferinin çok önemli etkileri ol-

muştur. Gerçekten de, bu tarihsel bağlamda yeşeren bir tartışmanın, gerek taraflarının gerekse onların öne sürdükleri önermelerin, bu kaygılardan kopukluğunu savunmak oldukça güçtür. Bununla birlikte, Soğuk Savaş yıllarında Uluslararası İlişkiler disiplinindeki baskın olan söylemin çözümlenmesinin, disiplinin günümüzde karşı karşıya bulunduğu kuramsal sorunların anlaşılmasına önemli katkıları olabileceğini savunmak olanaklıdır.

Uluslararası İlişkiler'de geçerli bilim anlayışının ne olacağı yönündeki tartışmanın belki de en önemli boyutu, devletler arasında var olan ilişkilere hangi toplumsal grupların değerleri ya da toplumsal kimlik pozisyonları açısından yaklaşılacağı sorunsalında yatmaktadır. Çünkü, bilim konusunda yapılan tartışmalar toplumdaki baskın iktidar ilişkilerinden tamamen bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Uluslararası İlişkiler metinleri bilimsel boyutlarının yanısıra ve bu boyuta içkin olarak, söylemsel bir boyuta da sahip olduklarından ulusal kimliklerin tahayyülü, tartışılması ve yeniden üretilmesi süreçlerinde etkin bir ideolojik işlev yüklenmiştir.[78] Uluslararası İlişkiler metinleri kendilerini temsil ettiği dünyanın dışındaymış gibi tutarak, kendilerini onun nesnel bir temsili olarak sunmuşlar ve aynı dünyayı temsil etme çabasındaki birçok entelektüel akımın bastırılmasına, gözardı edilmesine ve marjinalleştirilmesine

78 Bu açıdan bakıldığında, bilim/ideoloji arasındaki kartezyen ayrım anlamsızdır. Toplumsal/ulusal kimlikler ve onların değerleri karşısında tarafsız, nesnel ve evrensel bir bilimsel çabanın olanaksızlığı nedeniyle, her bilimsel metin oluşturduğu gerçeklik betimlemesi ile söylemsel ve o ölçüde de ideolojik bir işlevi içinde barındırmaktadır. Aynı şekilde, toplumsal taban bulabilmek için, kendi içinde bir akılcılığı içinde barındırma zorunluluğu olan ideolojiler de bilimsel bir boyutu kaçınılmaz olarak içerirler. Bilim, ideoloji ve toplumsal/ulusal kimlikler arasındaki ilişkilerin söylemsel boyutta nasıl içiçe varolduklarının detaylı bir incelemesi için bkz. T. Dant, *Knowledge, Ideology and Discourse* (London: Routledge, 1991) ve T. Eagleton, *Ideology: An Introduction* (London: Verso,1990).

yol açmışlardır. R.K. Ashley ve R. Walker[79] bu süreç içinde, bazı Uluslararası İlişkiler geleneklerinin marjinalleşmesini disiplindeki evrenselci ve nesnelci yaklaşımların araştırmacıların metinsel pratiklerini etkilemesine bağlamışlardır. Bu anlamdaki sonuçları açısından bakıldığında, Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmasının yeniden incelenmesi, ideoloji ve toplumsal kimliklerin hakim Uluslararası İlişkiler söylemi içinde nasıl kurulduğu, tartışıldığı, yeniden üretildiği ya da dönüştürüldüğüne ilişkin ciddi ipuçları verebilecek nitelikte olmasından dolayı çok önemlidir.

Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışmasında, Uluslararası İlişkiler'de *bilimsellik* ölçütünün ne olması gerektiği üzerinde düşünceler üretilirken, bir amacın da disiplini *ideolojik* olan önermelerden arındırmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[80] Bu bağlamda, Davranışsalcı okulun C. McClelland, G. Allison, R. Snyder ve K. Deusch gibi temsilcileri, diğer toplumsal bilimlerden uyarladıkları araştırma teknikleriyle, uluslararası ilişkilere ilişkin düşünce biçimlerini *ideolojik* ve *bilimsel* olarak ikiye ayırmaya çalışmışlardır. Bu düşünürler, ideolojiyi devletlerin karar alıcıları arasındaki bir iletişim biçimi olarak görerek, "insanların kafalarındaki zihinsel karmaşayı basitleştirerek azaltan ve o ölçüde de çarpıtan dünya görüşü" olarak tanımlamışlardır.[81] Bu şekilde, ideoloji devlet davranışlarını motive eden

---

79 R.K. Ashley ve R. Walker, 'Reading Dissidence/Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignity in International Studies,' *International Studies Quarterly* (Cilt 34, Sayı 3, 1990)

80 Davranışsalcı Uluslararası İlişkiler yaklaşımındaki hakim ideoloji anlayışının temelleri için bkz. E. Shils, 'The Concept and Function of Ideology' *International Enclopedia of the Social Sciences*, vol. 7. (New York: Macmillan ,1968), ss. 66-76 ve bu ideoloji anlayışının önde gelen bir uygulaması olarak bkz. A. Rapoport, *The Big Two: Soviet-American Perceptions of Foreign Policy* (Indianapolis: Pegasus, 1971).

81 K.W. Deusch, *The Analysis of International Relations* (Engle-wood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968).

bir faktör olarak kurgulandığından, ideolojik çatışmalar da, devlet davranışlarının hangi kurallara göre gerçekleştirileceği konusundaki çekişmelerle karakterize edilmiştir. Bu bağlamda, iletişimdeki yanlış anlamalar olarak görülen ideoloji, ilgili tarafların *bilimsel gerçekleri* daha çok öğrenmeleri ile tamamen ortadan kaldırılamasa bile, azaltılabilecektir. Bu yaklaşımda, ideolojik olarak kurulan ve temsil edilen dünyanın içselleştirilmesi sürecinde etkili olan ideolojik boyut ise, konu bile edilmemiştir. Oysa, bu süreçleri ortaya çıkarabilmek için ifade eden, dinleyici ve araştırmacı arasında geçen iletişimin ortaya çıkardığı anlamları yorumlarken, onları etkileyen söylemsel formasyonun normatif kurallarının ortaya çıkarılması gerekmektedir.[82] Bu normatif değerlerin ortaya çıkarılması için ise, günümüzde bile etkileri devam eden, dönemin baskın söylemi siyasal realizmin bilimsellik anlayışında kurulu ilişkilere dönük nasıl bir tavırın ortaya konulduğunu açıklamak gerekir.

Siyasal Realizmin ideolojik karakterini, onun uluslararası ilişkilerin siyasal boyutunu vurgularken, diğer boyutlarını -biraz da haksızlık yaparak- gözardı etmesine bağlayanları eleştiren Justin Rosenberg,[83] Siyasal Realizmin siyasal gerçekliğin belirli bir kuruluş biçimi olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Rosenberg'e göre, tutucu bir söylem olarak Siyasal Realizm, devletlerin iktidar uygulamalarındaki önceliklerini meşrulaştıran, ikilemlerini dramatize eden ve reel-politik olanaklarını ortaya koyarak, devletler sisteminin baskın yapılarının yeniden üretilebileceği kültürel değerlerin üretimine, yayılmasına ve geniş kitlelerce kabul edilerek hegemonik karakterini sürdürmesine olanak sağlamaktadır.

---

82 Davranışsalcı ideoloji anlayışının detaylı bir eleştirisi için bkz. C. Summer, *Reading Ideologies* (London: Academic Press,1979).

83 J.Rosenberg, *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, (Londra: Verso, 1984), ss. 9-37.

Bu çerçevede, Siyasal Realizm bu yapıları ayakta tutan sosyal ilişkileri, insanlar arasında değil de, sanki şeyler arasında nesnel ve doğal olgular olarak gerçekleşiyormuş gibi temsil ederek, bu ilişkilerin Uluslararası İlişkiler'de tartışma-dışı tutulmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde, varolan ilişkiler bütününün belirli bir zaman ve mekan halinin evrenselleştirerek yansıtılması, ilişkilerin yerelliğini ve tarihselliğini çarpıtmıştır. Bu ise, uluslararası ilişkilerdeki yapıların nasıl dönüştürülebileceğinin sorun-dışı ilan edilmesi sonucunu doğurmuştur.[84]

Uluslararası İlişkiler her şeyden önce insan eylemlerinin bir sonucu olduğundan, varolan yapıların nasıl dönüştürülebileceği sorununa, doğal olarak insanların hangi süreçler içinde bu eylemlerin özneleri haline geldiğinin incelenmesi sonucunda açıklık kazandırılabilir. İnsanlar kendi rollerinin ve kimliklerinin toplumsal olarak tanımlandığı siyasal düzenin özneleri haline, uluslararası ilişkileri de içeren, toplumsal bilimler tarafından kurulan toplumsal söylemler tarafından getirilirler. M. Foucault'a[85] göre, modern bireyler eylemlerini bu söylemlerin standartlarına göre biçimlendirdiklerinden, bu söylemlerin bir etkisi de, yerel, ulusal ve global düzeylerde bir normalleşme toplumunun oluşumuna yardımcı olmaktır. Siyasal Realist Uluslararası İlişkiler söylemi de, vatandaşların bu söyleme isteyerek katılmalarına ve dolayısıyla boyun eğmelerine katkıda bulunmaktadır. Dünya toplumunun kurumlarının idaresi ve gözetimi altında olduklarının farkında olan vatandaşlar, kendi eylemlerini hakim söylemler ışığında değerlendirerek, kendilerinin

---

84 Uluslararası İlişkiler'de ve doğal olarak Realist Uluslararası İlişkiler söyleminde ideoloji ve inanç sistemlerinin detaylı bir eleştirisi için bkz. J. MacLean, 'Belief Systems and Ideology in International Relations: A Critical Approach' R. Little ve S. Smith (der.) *Belief Systems and International Relations* (Oxford: Basil Blackwell, 1988), ss. 57-82.

85 M. Foucault, *The History of Sexuality* (New York: Pantheon, 1979).

normalleştirilmeleri sürecine aktif olarak katılmaktadırlar. Bu anlamı ile Uluslararası İlişkiler söylemi, toplumda bireylerin amaçlarını gerçekleştirmede kullanabilecekleri bir araç değildir. Bu söylem toplumsal kimliklerin hangi değerler etrafında kurulacağını belirleyerek, bireylerin kimliklerini oluşturma süreçlerine müdahale etme özelliğini taşımaktadır. Bu çerçevede, Uluslararası İlişkiler kuramını bir çözümleme aracı olarak görmekten çok, çözümleme nesnesi olarak görmemiz gerekmektedir.

Siyasal Realist Uluslararası İlişkiler yaklaşımını bir söylem olarak gören, M.Shapiro[86] uluslararası gerçekliğin bu söylem yoluyla temsil edildiğini belirtirken, bu temsil süreci içinde global, toplumsal ve siyasal yaşamımızdaki hakim bakış açılarının ve varolan hiyerarşilerin yeniden üretildiğini vurgulamıştır. Baskın dünya görüşünün kendisini evrensel -zaman ve mekan ötesi- imiş gibi sabitlemesini engellemenin yolu ise farklı kimlikler açısından da dünya politikasındaki gelişmelerin temsil edilebilineceğini göstermekten geçer. Uluslararası ilişkilerin nesnel temsilleri, anlamı kuramların oluşumu sürecinde sabitlenmiş olan dünyaya, insanların zihinsel ve dolayısıyla maddi olarak uyumlarını sağlayarak, toplumsal ilişkilerin akılcı bir çerçeve içinde denetlenebilmesini olanaklı kılmıştır. Bu denetim, her şeyden önce sembolik şiddetin en etkin uygulanabildiği, Uluslararası İlişkiler'deki Siyasal Realist metinsel pratikler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Siyasal Realist Uluslararası İlişkiler metinleri, güç dengesi kuralı gibi, nesnel ve evrensel yasaların belirlediği bir dünyayı nesnel olarak temsil etme iddiası içinde olduklarından, okurları ile diyaloğu baştan koparak, uygulanan sembolik şiddet yoluyla, okuyucula-

86 M. J. Shapiro, 'Textualizing Global Politics,' J. Der Derian ve M. Shapiro (der.) *International / Intertextual Relations* (Lexington : Lexington Books, 1989), ss. 11-22.

rın bu metinsel pratiklere katılımını sağlamaktadır

Bu çalışmayı takip eden farklı yapısalcılık anlayışları, normatif, eleştirel ve yapısalcılık sonrası Uluslararası İlişkiler kuramları üzerine yazılmış olan çalışmalar Uluslararası İlişkiler literatüründe Davranışsalcı okulun epistemolojik ve ontolojik farklılıklar karşısında takındığı tavizsiz tavır karşısında doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkan tepkilere ilişkin çok zengin örneklerle dolu olacaktır. Ayrıca, bu çalışmalar dünya politikasında Soğuk Savaş koşullarının tasfiyesine paralel olarak, bu dönemin baskın bilim anlayışının da nasıl değiştiğine ilişkin önemli ipuçları verecektir.

Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar

FARUK YALVAÇ

En yaygın anlamıyla Uluslararası İlişkiler devletler arasındaki ilişkileri inceleyen "bilim" dalıdır. Bir disiplin olarak Birinci Dünya Savaşı sonunda savaşı önleyebilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak uygulamada savaş nasıl önlenebilir sorusundan ziyade, *büyük* devletler arasında savaş nasıl önlenebilir sorusuna bir cevap aramıştır. Uluslararası İlişkiler disiplininin de incelediği konu aslında birbirlerine eşit egemen devletler arasındaki ilişkiler değil, "büyük devletler" arasındaki ilişkilerdir. Diğer sosyal bilim dalları arasında temelinde yatan güç unsurunu saklamayan hatta saklamaya gerek bile duymayan tek bilim dalının Uluslararası İlişkiler olduğunu söyleyebiliriz. Morgenthau'nun[1] herkesin bildiği ama artık belki herkesin kabul etmediği tanımıyla uluslararası politika her politika gibi bir güç mücadelesidir. İşte temelinde yatan ve açıkca itiraf ettiği bu güç unsuru nedeniyle Uluslararası İlişkiler disiplini büyük devletlerin artan ve azalan güçlerini ve bu gücün nasıl devam ettirilebileceğini

1 Hans J Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Alfred Knopf,1978).

göstermeye çalışan bir "güçlü devlet" disiplinine dönüşmüştür. Uluslararası politikaya bir "Amerikan sosyal bilimi" denilmesinin nedenlerinden biri de budur.[2]

Uluslararası İlişkiler kuramının başlangıç noktasını devletler içindeki yaşam ile devletler arasındaki yaşam arasında yapmış olduğu bir ayrım oluşturur. Devletler içi alan düzenin, devletler arası alan ise anarşinin hakim olduğu bir "sistem" ya da "toplum" dur. Devletler üstü bir devletin bulunmadığı devletler arası yaşamın en temel ilkesi anarşidir. Bu nedenle anarşik bir ortamı tartışırken yapı kavramının kullanılması çok çelişkili görünebilir. Yapı kavramının ifade ettiği düzenlilik birbirleriyle anarşik bir ortamda savaş halinde bulunan devletlerin durumunu anlatmak için gerçekten çelişkili bir ifadedir. Fakat bu anarşi ve düzensizliğin aslında gözle görünmese de büyük devletler tarafından kurulan bir düzeni yansıttığı düşünülürse bu durum kolaylıkla anlaşılabilir. Uluslararası politika biliminin temel kavramı olan güç dengesini alın. Anarşik bir ortamda düzenin gerçekleşebileceğini gösteren en iyi kavram gerçekten budur. Öyle ise devletler arası ilişkileri tanımlamak için bir yapı kavramının kullanılması yanlış değildir. Gerçekten de aşağıda tartışılacağı gibi Uluslararası İlişkiler kuramında yapı kavramı çok çeşitli şekil ve anlamlarda kullanılmıştır. Yanlış olan bu yapı kavramının, Uluslararası İlişkiler kuramının varsaydığı iç toplum/dış toplum ayrımı sonucu, sadece devletler arası ilişkilerin dinamiğini tanımlamak için kullanılması, devletlerarası toplumu diğer her türlü toplumsal ilişkiden soyutlamasıdır. Devlet/toplum ilişkisinin devletin davranışlarına bazı sınırlamalar koyabileceği ya da devletler

2 Stanley Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, 106. Cilt 3. Sayı (1977). Aynı zamanda bkz. Ekkehart Krippendorf, "The Dominance of American Approaches in International Relations", *Millennium*, (Cilt 16, Sayı 2, 1977) ss.207-214.

sisteminin işleyişinin sosyo ekonomik bir yapıyla ilgili olabileceği şeklindeki toplumbilimsel bir görüş doğaldır ki, devletin her türlü belirlenimden bağımsız ve salt siyasal niteliğiyle incelendiği klasik Uluslararası İlişkiler kuramına yabancı gelmiştir. Ashley'in belirtmiş olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler kuramı önce devletçi, sonra yapısalcı olmuştur.[3] Bu nedenlerden ötürü de yapı kavramı kullanıldığı ölçüde toplumsal kökenlerinden soyutlanmış formlar arasında oynanan bir yer değiştirme ya da satranç oyunu gibi tanımlanmıştır.

Yapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler Kuramı

Yapısalcılık terimi sosyal bilimlerde çok çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.[4] Soyut, determinist ve insan unsurunu ikinci plana atan bir düşünce akımı olarak bilinir. Toplumbilimlerde sürekli karşımıza çıkan ve çıkacak olan bir soruya, toplumsal yaşamın incelenmesinde bireylerin mi yoksa toplumsal yapıların mı ön plana alınması gerekir sorusuna toplumsal yapılara öncelik vererek cevap veren bir düşünce akımıdır. Kökenleri Durkheim ve Marx gibi düşünürlerin kuramlarında yatar. Günümüz sosyal bilim tartışmalarında, 1955 ile 1970'li yılların sonlarına kadar Fransız entelektüel ortamına hakim olmuş bir düşünce akımını tanımlamak için kullanılır. Bu dönem Sovyetler Birliği ve komünizme

---

3 R. Ashley, "The Poverty of Neorealizm," R.O. Keohane (der) *Neo-Realizm and Its Critics*, (New York: Columbia University Press, 1986), s.282.

4 Yapısalcı düşüncenin kapsamlı bir özeti için bkz. E. Kurzweil, *The Age of Structuralism: Lévi Strauss to Foucoult*, (New York: Columbia University Press, 1980). Aynı zamanda bkz. S. Clarke, *The Foundations of tructuralism: A Critique of Lévi-Strauss and the Structural Movement* (Brihgton: Harvester Press, 1981); H.Weltmayer, "Towards an Assessment of the Structuralist Integration of Marx, Lévi Strauss and Louis Althusser," *Science and Society* (Cilt 4. 1974), ss.385-421.

karşı duyulan hayal kırıklığı dönemidir. Jean Paul Sartre tarafından geliştirilen varoluşçuluk felsefesi toplumdaki ideolojik birliği sağlayabilmek için fazlasıyla bireysel ve sübjektif kalmıştır. Dönemin toplumsal ve ideolojik ihtiyaçlarına ne Marksizm ne de varoluşçuluk felsefesi cevap verebilmiştir. İşte yapısalcılık bu iki düşünce akımından ortaya çıkan boşlukta filizlenmiştir. Toplumsal yaşamın yüzeyinde görülen mekansal ve zamansal farklılık ve değişkenliğin temelinde yatan sürekliliği göstererek insanlar arasında aslında var olan ama görünmeyen bir evrenselliği ortaya çıkarmayı hedeflemiş, insanlığın entelektüel ve sosyal parçalanmışlığının arkasında onları birleştiren unsurları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Claude Lévi Strauss'un 1958 tarihli *Yapısal Antropoloji*[5] adlı kitabıyla sosyal bilimlerde tartışılmaya başlanmıştır. Dilbilimde Ferdinand de Saussure ve Noam Chomsky, ekonomide Maurice Godelier, felsefede Louis Althusser, edebi eleştiride Roland Barthes, bilim tarihi ve felsefede Michel Foucoult, psikanalizde Jacques Lacan, sosyoloji de Pierre Bourdieu gibi düşünürlerin görüşleriyle anılır.

Yapısalcı görüşün temel özelliğini toplumsal ilişkilerin bir sistem olarak incelenmesi gerektiği görüşü oluşturur. Yapısalcı düşünceye göre, bir bütünü oluşturan unsurlar arasındaki ilişkiler, o bütünü anlamada tek tek unsurların incelenmesinden daha önemlidir. İncelediği sistemlerin iç mantığını ya da işleyiş yasalarını ortaya çıkarmaya çalışır. Bu nedenle yapısalcı düşünce bireyselci açıklamalara karşıdır. İnsanın kendi kendisini anlaması da dahil olmak üzere insan davranışı daha derin, bağımsız olarak var olan bir mantık veya yapının insan pratiği aracılığıyla yansımasıdır. Yine yapısalcı açıklamada, eşzamanın (synchrony) artzamana (diachrony), yapısal çözümlemenin genetik ya da tarihi çözümlemeye

5 C. Lévi Strauss, *Structural Anthropology* (New York: Basic Books, 1963).

önceliği vardır. Bu nedenle yapılar toplumsal açıklamada pratikten önce geldiği gibi, yapısalcı düşünce pratiği yapılandıran objektif ilişkileri ortaya koymaya çalışır.

Uluslararası İlişkiler kuramında yapısalcılık burada söz konusu ettiğim yapısalcı düşünceden hem çok sonra ortaya çıkmıştır, hem de en azından başlangıç aşamalarında çok farklı bir anlamda kullanılmıştır. Uluslararası İlişkiler kuramında yapısalcı yaklaşımların, her ikisi de klasik realizmin 1970'li yıllarda başlayan eleştirisine dayanan iki kaynağı vardır. Bunlardan birincisi 1970'li yılların ortalarında realizme okulun içinden gelişen bir tepkidir. Diğeri ise dışarıdan, özellikle sosyoloji disiplininin egemen ve eşit devlet varsayımına dayanan realist paradigmayı dolaylı olarak eleştiren azgelişmişlik kuramları neticesinde gelişmiştir.

Keohane, Nye, Morse gibi düşünürler tarafından yapılan birinci eleştiri, realizmin devlete verdiği önemin teknolojik gelişmeler ve artan ekonomik ve siyasal bağımlılık nedeniyle azaldığını, devletler arasında yeni aktörler çıktığını, realist kuramın reddedilmese de, bu yeni gelişmeleri açıklayacak şekilde yeniden tanımlanması gerektiğini ileri sürmüştür.[6]

Realizmin varsayımlarını sorgulayan ikinci ve dışarıdan gelen eleştiri ise 1950'li yılların modernleşme kuramlarını eleştiren bağımlılık ve azgelişmişlik kuramlarının Uluslararası İlişkiler disiplinine yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Yapısal kavramı bu ortamda, azgelişmiş ülkelerin dünya sistemindeki yeri nedir sorusuna cevap arayan bağımlılık kuramlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Dev-

---

6 Bkz. R.O. Keohane ve J.P. Nye, der. *Transnational Relations and World Politics*. (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1977) ve *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. 2. baskı (Boston:Scott, Foresman and Company,1989); E.L. Morse, *Modernization and the Transformation of International Relations* (New York: Free Press and London:Collier-Macmillan), 1976.

let merkezli ve devletlerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuş olan realist paradigmanın azgelişmişlik ve devletler arası eşitsiz ilişkiler gibi daha toplumsal nitelikte olguları açıklayamaması bu görüşlerin yapısalcı okul adı altında yeni bir Uluslararası İlişkiler kuramı gibi değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler sonunda Uluslararası İlişkiler kuramı örneğin Pettman tarafından *çoğulcu* (pluralist) ve *yapısalcı* olarak ikiye ayrılmış,[7] çoğulculuk devletlerin egemen olduğu, devletlerin çıkarları peşinde koştuğu klasik realist Uluslararası İlişkiler paradigması ve varyantlarını kapsarken, yapısalcı yaklaşımlar dünya ekonomisi, üretim biçimi, üretim ilişkileri ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri ön plana alan ve devletler sistemini ikinci plana iten açıklamaları kapsamak üzere kullanılmıştır. Yine, Michael Banks tarafından Uluslararası İlişkiler'deki farklı paradigmalara ilişkin olarak çok yaygın olarak kullanılmış bir başka sınıflama,[8] Uluslararası İlişkiler kuramlarını realizm (Neorealizm), çoğulculuk ve yapısalcılık olmak üzere üç paradigmaya ayırmıştır. Bu sınıflamada çoğulculuk yukarıda değindiğimiz realizmin eleştirilerini kapsayan görüş için kullanılırken, yapısalcılık yine Pettmann'da olduğu gibi Marksist görüşten kaynaklanan ve emperyalizm ve azgelişmişlik kuramlarını kapsayan sınıf merkezli bir görüş olarak tanıtılmıştır. Uluslararası İlişkiler kuramındaki mevcut tartışmaları özetlemesi açısından çok faydalı olan bu ayrım, söz konusu paradigmalar arasındaki farklı epistemolojik ve

---

7 Örneğin bkz. Ralph Pettmann, *State and Class: A sociology of International Relations* (London: Croom Helm,1979). Örneğin Pettman klasik Uluslararası İlişkiler kuramını çoğulcu, azgelişmişlik kuramları ve dünya sistemi perspektifini de yapısalcı olarak nitelemekte bunların uzlaştırılmaları gereğini savunmaktadır.

8 Michael Banks,"The Inter-Paradigm Debate," Margot Light ve A.J.R. Groom, *International Relations: A Handbook of Current Theory,* (London: Frances Pinter,1985) bu görüştedir.

ontolojik başlangıç noktalarını göremediği için ve paradigmalar arası karşılaştırmayı bu eksende yapmadığı için bu kuramların birbirleriyle ilişkisini de tam olarak gösterememiştir. Diğer yandan yapısalcılığı Marksist-Leninist açıklamalarla, bağımlılık ve emperyalist kuramlarıyla sınırlandırarak bir taraftan örneğin (a) yapısalcı olmayan Marksizmle yapısalcılığı, diğer taraftan (b) yapı kavramının kullanıldığı ama yapısalcı olmayan örneğin realizm veya davranışçı okul ile yapısalcı düşünceyi ve nihayet (c) gerçekten yine yapı kavramının kullanıldığı ve diğer sosyal bilim dallarında ve felsefedeki yaygın anlamıyla yapısalcı unsurlar taşıyan Neorealizmle olan ilişkisi karıştırılmaktadır. Burada yapı, yapısal ile yapısalcılık kavramları arasındaki farklılıklara önem verilmemesinden ve yapısalcı yaklaşımlar ile ortodoks Uluslararası İlişkiler kuramının farklı ontolojilerinin dikkate alınmamasından kaynaklanan bir kavram kargaşası söz konusudur.

Realizmin bu iki ayrı kaynaktan gelişen eleştirileri sonunda, bu yazıda inceleyeceğimiz iki ayrı yapısal/yapısalcı Uluslararası İlişkiler kuramı ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Uluslararası İlişkiler kuramında en fazla tartışılmış olan ve Kenneth Waltz'ın devlet merkezli klasik realizme bilimsel bir temel kazandırmak isteyen *Neorealizm* kuramıdır.[9] Neorealizmle birlikte Neorealizmin görüşlerinin bir uzantısı olarak değerlendirebileceğimiz *yapısal realizm* (structural realizm) ya da *yapılanma realizmi* (structuration

9 Neo-realist okulun başlıca temsilcileri şu isimlerdir. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (Reading, MA and Londra: Addison-Wesley, 1979); Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press,1984); R. Gilpin, War and Change in World Politics, (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1984); S.D. Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, (Princeton: Princeton University Press, 1978), S.D. Krasner, ed., *International Regimes* (Ithaca, NY ve Londra: Cornell University Press, 1983).

realism)[10] adı ile bilinen bir diğer görüş bulunmaktadır. Bu okulun ana özelliği Neorealizme yöneltilen eleştiriler çerçevesinde Neorealizmi geliştirmektir. Yapısal realizm, Neorealizmin yapısalcı çerçevesinden ayrılmamakla birlikte, yapısalcı görüşün determinist yaklaşımını eleştirmekte, yapıların yapısalcı düşünüşteki belirleyici niteliğini sorgulamakta ve yapıların onu oluşturan edenlerle (agent) bir arada düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yapısalcı realizm bu yazıda Neorealizm ile birlikte değerlendirilecektir. İkinci görüş ise, benim *eleştirel yapısalcılık (critical structuralism)* adını verdiğim ve diğer ikisiyle karşılaştırıldığında toplumsal ilişkilere daha ağırlık veren, Uluslararası İlişkiler kuramının temelinde yatan pozitivist, tarihsel olmayan ve durağan açıklamaları kendisine hedef alan ve tarihsel materyalizmin görüşlerine dayandırılarak geliştirilmiş dünya sistemi perspektifi ve A.Gramsci'nin hegemonya kavramı çerçevesinde geliştirilen yapısal yaklaşımları kapsamaktadır.[11] Böylece, bir taraftan devlet merkezli Realist paradigma Neorealizm adı altında daha yapısal bir nitelik kazanırken, diğer yandan da Uluslararası İlişkiler'e özellikle Marksizmin ve tarihi materyalizmin görüşlerinden yararlanan ve ulusla-

10 Yapısal realizm ya da yapılanma realizmi B. Buzan, C. Jones ve Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealizm to Structural Realism*, (Columbia University Press: New York, 1993)'de geliştirilmiştir. Yapılanma realizmi özü itibariyle Dessler ve Wendt tarafından geliştirilen yapılanma kuramı ile Neorealizme yöneltilen diğer eleştirileri de dikkate alarak Neorealizmi geliştirme çabasıdır. Burada yer verildiğinden daha önemli bir çalışmadır. Konunun basitleştirilmesi açısından bu yazıda Neorealizmle birlikte değerlendirilecektir.

11 Eleştirel yapısalcılık terimi eleştirel okulun görüşlerini kapsasa da o okulun görüşlerinin ancak bir kısmını kapsar. Diğer yandan benim burada bahsettiğim eleştirel yapısalcılık daha geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Eleştirel kuram ve Uluslararası İlişkiler kuramının ilişkisi için bkz. R.Ashley, "The Poverty of Neorealizm." *International Organization*, 38. Cilt, No.2, (1984) ss. 225-286. Aynı zamanda R.O.Keohane, (der.) *Neorealism and Its Critics*, der. R.O.Keohane, (New York: Columbia University Press,1986) içinde, ss.??; M. Hoffmann, "Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate." *Milennium: Journal of International Studies*, 16 Cilt. (1987), ss.231-249 .

rarası toplumdaki eşitsiz ilişkiler sorunsalını kendisine temel almış daha toplumbilimsel nitelikte yapısalcı yaklaşımlar gelişmiştir. Ve daha da önemlisi, realizmin bu eleştirileri, Uluslararası İlişkiler kuramının gün geçtikçe sosyolojik bir yapı kazanmasına neden olmuş, sosyoloji bilim dalı da azgelişmişlik kuramları tartışmasına devletler sistemi ile ilgili tartışmaları kattığı için Uluslararası İlişkiler disiplini dalıyla bütünleşmeye başlamıştır.[12] Bu yazının ilk kısmı Neorealist ve yapılanma Realizmini, ikinci kısmı ise Eleştirel Yapısalcılığı tartışmaktadır.

Yapı, Yapılanma Ve Bilimsel Realizm

Uluslararası İlişkiler kuramında yapısalcı görüşlerle ilgili tartışmalarda gündeme gelen üç ana konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yapı kavramının kendisiyle ilgilidir. İkincisi yapı kavramının özellikle yapısalcı okuldaki determinist kullanım şekillerine bir tepki olarak doğmuş olan yapılanma kuramıdır.[13] Üçüncü konu ise, egemen pozitivist anlayışa bir alternatif olarak sosyal bilimlerde gün geçtikçe ağırlığını hissettiren bilimsel realizmin (scientific realism) Uluslararası

---

12 Bu konuya ilişkin olarak bkz. F. Yalvaç, "Sociology of the State and Sociology of International Relations," M. Banks ve M. Shaw (der), *State and Society in International Relations* (Brighton: Harvester Press,1991), ss.93-113.

13 Yapılanma terimi A. Giddens tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle *Central Problems in Social Theory* (Berkeley; University of California Press,1979) ve *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Cambridge, UK: Polity Press, 1984) kitaplarında geliştirilmiştir. Ama yapılanma kuramının ifade ettiği görüşler Giddens'dan da önce örneğin R. Bhaskar, *The Possibility of Naturalism* (Brighton: Harvester Press, 1979) da ifade edilmiştir. Aynı konu için bkz. D. Layder, *Structure, Interaction and Social Theory* (London: Routledge and Kegan Paul, 1981). Uluslararası İlişkiler kuramı ile yapılanma kuramının ilişkisi için de bkz. A. Wendt, "The Agent Structure Problem in International Relations Theory," *International Organization* (Cilt 41, Sayı 3, 1987), ss.335-70 ve D. Dessler, "What's at stake in the agent structure debate?" *International Organization* (Cilt 43, Sayı 3, 1989), ss.441-473.

İlişkiler kuramı ile ilgisidir.[14] Bilimsel realizmin uluslararası politikada kullanılan siyasal realizm kavramı ile ilgisi yoktur. Ancak, diğer yandan, toplumsal ilişkilere verdiği belirleyici önem nedeniyle, bilimsel realizmin ilkeleri aşağıda göreceğimiz gibi, bize toplumbilimsel anlamda bir siyasal realizm anlayışı verir. Buradaki tartışmalar açısından bilimsel realizmin önemi (a) Uluslararası İlişkiler'e pozitivist olmayan bir bilimsel yaklaşımı mümkün kılması; (b) pozitivist olmayan bir yapı kavramı olması ve bu nedenle yapısalcı (Neorealist) ve yapısal realizmin aşağıda tartışılacak olan yapı kavramlarını eleştirmesi ve nihayet, (c) yapı ile yapıyı oluşturan birimler arasındaki karşılıklı ilişkiye dayanan bir toplumsal yapı modeli önererek hem iradeciliğin (voluntarizm) hem de yapısalcılığın tek yanlı determinizmine bir alternatif sunmasıdır.

I. *Yapı Kavramı.* Toplum bilimlerinde en tartışmalı kavramlardan biridir. Farklı okullar, kavramı farklı biçimlerde kullanmışlardır. Bunlar arasında en etkili olmuş olanlar kavramın yapısal işlevselci (structural functionalist), yapısalcı (structuralist) ve Marksçı okullardaki kullanılış şekil-

14 Bilimsel realizm günümüzde özellikle Roy Bhaskar'ın yazılarıyla yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Bunun nedeni Bhaskar'ın bilimsel realizmin görüşlerini doğal bilimlerin uygulama alanının dışında toplum bilimlere de uygulaması ve toplumun doğal bilimlerde olduğu gibi, bilimsel bir incelemesinin yapılabileceğini göstermek istemesidir. Bunun için bkz. a.g.e. dipnot 13. Bu konuya ilişkin olarak ayrıca J. Aronson, *A Realist Philosophy of Science* (New York: St. Martins, 1984); J. Leplin, (der) *Scientific Realism* (Berkeley: University of California Press, 1984)'a bakılabilir. Bu yazıda daha çok Roy Bhaskar'ın görüşleri kullanılmaktadır. Bilimsel realizmin Uluslararası İlişkiler kuramı ile ilişkisi içinde Dessler, *a.g.e.* dipnot 13 ve Wendt, *a.g.e.*, dipnot 13 Yalvaç, *a.g.e.*, dipnot 12'ye bkz. Bilimsel realizm Uluslararası İlişkiler kuramına iki ayrı şekilde uygulanmıştır. 1. Yalvaç bilimsel realizmi, Uluslararası İlişkiler'de eleştirel bir kuramın temelini oluşturması açısından değerlendirmiştir. Eleştirel bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirilebileceğini göstermek için kullanılmıştır. 2. Dessler ve Wendt farklı şekillerde bilimsel realizmi yapılanma kuramı aracılığıyla yapısalcılığın determinizmini bertaraf etmek için kullanmıştır. Özellikle Dessler yapılanma kuramlarının rejim kuramlarını da kullanarak yapı/eden ilişkisine bir çözüm getirmek istemiştir.

leridir. İşlevselcilik Uluslararası İlişkiler kuramında en fazla, Marksizm ise en az etki yapmış olan görüştür. Yapısalcılık ise özellikle Neorealizm ile birlikte Uluslararası İlişkiler kuramına girmiştir.

Hem işlevselcilik, hem yapısalcılık ve hem de Marksizm bütünlükçü (sistemsel) yaklaşımlardır. Toplumsal eylemi birer sistem olarak incelerler. Diğer yandan, her üçü de farklı bilim anlayışlarına sahip olmakla birlikte, toplum bilimlerde doğacılığın yani toplumun 'bilimsel' bir incelemesinin mümkün olduğu konusunda birleşir. Şunu da belirtmek gerekir ki işlevselciliği, yapısalcılığı ve Marksizmi birbirlerinden tamamen ayırmak mümkün değildir. Örneğin, işlevselci Marksizm olduğu gibi, yapısalcı Marksizm de vardır ve işlevselcilik ile yapısalcılık birçok konuda birbirleriyle çakışır.[15] Ancak her üç okulda başat olan bilim kavramları üç ayrı yapı kavramını ayırt etmek için kullanılabilir.[16]

Kökenleri Comte, Durkheim ve Spencer'de olan işlevselcilik anlayışı genellikle pozitivist bir bilim anlayışı ile özdeşleştirilmiştir. Klasik anlamıyla işlevselciliğin kökeninde toplumların veya toplumsal sistemlerin "ihtiyaçları" olduğu ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimlerinin bilinmesinin, belli toplumsal süreçlerin neden öyle olduklarının bir açıklamasını da oluşturduğu fikri yatar. İşlevselci okulda yapı kavramı "görgül olarak verilmiş ilişkileri ve her birimin

---

15 Bu üç okulun birbirleriyle olan ilişkisinin tartışılması için bkz. W.K. Heydebrand, *"Marxist Structuralism"*, P.M. Blau ve R.K. Merton (der..) *Continuities in Structural Inquiry* (London: Beverley Hills, Sage Pub., 1981) içinde; M. Godelier "Structure and Contradiction in Capital", *Ideology in Social Science*, R. Blackburn (der.) (Glascow: William Collins and Sons Ltd., 1975) içinde, s.334-368; *Rationality and Irrationality in Economics* (Londra ve New York: New Left Books, 1972), özellikle giriş bölümü.

16 R. Keat ve J. Urry, *Social Theory as Science* (London: Routledge and Kegal Paul Ltd., 1975), özellikle 4 ve 5 bölümler. Keat ve Urry bu kitapta farklı yapı kavramlarını farklı bilim anlayışları çerçevesinde incelemektedir. Buradaki inceleme kısmen bu kaynaktan yararlanarak yazılmıştır.

toplumsal sistemin ihtiyaçlarını karşılamada diğerleriyle kurmuş olduğu düzenli bağlılıkları" ifade eder. Bu şekilde işlevselci okulda yapı kavramı görgül olarak gözlemlenebilecek etkileşim düzenlilikleri olarak anlaşılır.[17] Uluslararası İlişkiler kuramındaki birçok sistem tanımı, işlevselci okuldaki yapı tanımıyla aynı anlamda, gözlemlenebilir düzenlilikler şeklinde kullanılmıştır. Bilimi sadece ampirik gerçeğin betimlenmesi ve davranışsal düzenliliklerin gözlemlenmesi şeklinde anlayan pozitivist bilim anlayışı Uluslararası İlişkiler kuramındaki sistem yaklaşımının da temelini oluşturmuştur. Örneğin sistem yaklaşımının öncülerinden Morton Kaplan'ın sistem tanımı buna iyi bir örnektir. Kaplan'a göre sistem seçilen belli değişkenler arasında "tanımlanabilir davranışsal özellikler" olmasıdır.[18] Kaplan'ın tanımına benzeyen diğer tanımlar verilebilir. Bu tanımlarda önemli olan, birimler arasındaki ilişkileri açıklarken değişkenler belirlenmesi yönteminin, söz konusu değişkenlere gözlemlenemedikleri ölçüde ontolojik bir konum vermeyen atomcu ve pozitivist bir temelden hareket etmesidir. Bu nedenle bu sistem kuramları MacLean'in ampirik analitik adı verdiği bilimsel gelenek içine girerler.[19]

Yapısalcı okulda kullanılan yapı kavramı ise işlevcilikten ayrılır. Toplumsal olguların görünen ilişkilerini inceleyen yapısalcı işlevciliğin tersine, yapısalcı okulda kullanılan ya-

---

17 Tanımlar için bkz. Giddens, *Central Problems in Social Theory, a.g.e.* dipnot 13., s.16. Bu bağlamda genellikle Parsons'un yapı kavramı örnek olarak verilir. Parsons'a göre toplumsal yapı "yaşayan bir sistemin parçaları arasında belli bir zaman içinde görgül temellere dayanılarak istikrarlı bir şekilde varolduğu gösterilebilen herhangi bir ilişkiler setidir.". T. Parsons, "The Present Status of Structural Functionalist Theory in Sociology", L.A.Coser (der.) *The Idea of Social Structure* (New York: Harcourt, Price Joronovich,1975) s.287.

18 Bkz. M.Kaplan, *System and Processin International Politics* (New York: Wiley,1957).

19 J. MacLean, "Political Theory, International Theory and Problems of Ideology," *Millennium: Journal of International Studies* (10.Cilt, 2.Sayı , 1981), ss.102-125.

pı kavramı yüzeydeki ilişkiler ile gözlemlenemeyen ilişkiler arasında yaptığı ayrım ile bilimsel gerçekçiliğin yapı anlayışına yaklaşır. Bu anlamda, bir yapı kavramı aşağıda görüleceği gibi Kenneth Waltz'ın kuramında mevcuttur. Ancak, yapısalcı okuldaki yapı kavramı genellikle analitik bir kavram olarak kullanılıp *gerçek* yapıları ifade etmediği için bilimsel realizmde olduğu gibi *ontolojik iddiaları* yoktur.

Marksizm ise, bir taraftan yapı kavramının yalnızca görgül düzenliliklerle özdeşleştirilmesine karşı çıkarken işlevselcilikten ayrılır, diğer yandan yapı kavramının gözlemlenemeyen toplumsal ilişkiler olduğunu saptarken yapısalcılıkla birleşir. Fakat, Marksizmi yapısalcılıktan ayıran farklılık Marksizmde yapıların *gerçek toplumsal ilişkileri* ifade etmesidir. Marksist düşüncede kuramsal eylemin amacı, örneğin Neorealizmde veya yapısal realizmde olduğu gibi düşünce ürünü yapıların keşfedilmesi değil, gerçek yapıların ortaya çıkarılmasıdır. Bu anlamda, Marx'ın yapı kavramı örneğin yapısalcı görüşün temsilcilerinden Lévi Strauss'un yapı tanımından ayrılır. Lévi Strauss'a göre "toplumsal yapının görgül gerçekle hiçbir ilgisi olmayıp" yalnız bununla ilişkili olarak inşa edilmiş modeller" anlamına gelir.

Yapıların gözlemlenemeyen ilişkiler olduğu kabul edilmekle birlikte, Marksçı anlamda yapı görgül gerçekliğin değil, ama düşüncenin dışında varolan gerçek toplumsal ilişkiler anlamında kullanılır. Godelier'in ifadesiyle "yapı, gerçeğin parçası ama görünebilen ilişkilerin parçası değildir".[20]

II. *Yapılanma (Structuration) Kuramı.* Yapısalcılıkla ilgili tartışmalarda gündeme gelen ikinci konu bir sistemin yapısı ile sistemi oluşturan birimler arasındaki ilişkinin şeklidir. Her türlü toplum bilimsel kuramın birey ve toplum arasın-

20 M. Godelier, *Perspectives in Marxist Anthropology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s.45.

daki ilişkiye ilişkin açık veya zımni bir çözümü vardır. Çok genel olarak ifade edildiğinde, bireysel eylemin analizi en azından eylemin yer aldığı belli toplumsal ilişkilerin, sosyal yapıların incelenmesi de ilişkileri toplumsal ortamı oluşturan aktörlerin şu veya bu şekilde anlaşılmasını gerektirir. Öyleyse hem bireylerin, hem de toplumsal yapıların özellikleri toplumsal davranışın açıklanmasında önem taşır. Gerçekten de günümüz toplum biliminde bireyselcilik ve yapısalcılığın birbirlerini tanımlayıcı olduğu konusunda genellikle bir görüş birliği bulunmaktadır.

Uluslararası İlişkiler kuramında bu sorun iki ayrı şekilde incelenmiştir. Bunlardan birincisi ilk defa David Singer tarafından gündeme getirilmiş olan çözümleme düzeyi (level of analysis) sorunudur.[21] Singer bu konuyu ele aldığı 1961 tarihli yazısında devlet ve sistem düzeyleri arasında nedensellik ve sonuç açısından bir ayrım yapılması gereğine işaret etmiş, sistem düzeyine verilen önceliğin devletleri homojen birer birim olarak görerek devletler arasındaki benzerliği abartırken, birim düzeyindeki açıklamaların da devletler arasındaki farklılığı abartarak sistemin etkilerini ikinci plana ittiğini ileri sürmüştür. Ancak Singer bu iki düzeyin birleştirilip genel bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirilmesinin çok zor olduğunu ifade etmiştir.

Aynı konu son yıllarda tartışılmaya başlanmış olan yapı/eden (agent)[22] ilişkisiyle ilgili Neorealizmin başlattığı tartışmalarda gündeme gelmiştir. Özellikle Wendt ve Dess-

---

21 J.David Singer, "The Level of Analysis Problem in International Relations." K. Knorr ve S. Verba, (der.) *The International System: Theoretical Essays* (Princeton: Princeton University Press, 1961).

22 Literatürde "agent/structure" sözcükleri ile ifade edilen ikiliğin karşılığı olarak burada yapı/eden ifadesi kullanılmıştır. Bir bütün ile birimleri arasındaki ilişkinin birimlere aktif bir rol veren tanımlamasıdır. Sadece yapı/birey ifadesi yapı ile birimler arasındaki dinamik ilişkiyi yeteri kadar ifade edememektedir.

ler[23] Neorealizmin determinist görüşlerine karşı bilimsel realizmin ilkelerine dayanarak ve yapılanma kuramını esas alarak uluslararası sistem ile onu oluşturan birimler arasındaki ilişkiye dayanan yapısal bir uluslararası sistem kuramı geliştirmeye çalışmışlardır.

Birey toplum ilişkisi tartışmasında birim düzeyine açıklamalarında öncelik tanıyan kuramlar indirgemeci, birimleri ikinci plana atan görüşlere de, genel olarak, yapısal veya yapısalcı; birim ile bütün arasında bir çeşit diyalektik ilişki olduğunu, insan bilinci ile toplumsal yapının yeniden üretimi ve değişimi arasındaki etkileşimi inceleyen kuramlara da yapılanma (structuration) kuramı adı verilmiştir. Uluslararası İlişkiler kuramında, bunlardan birinci görüşe *realizm*, ikincisine *Neorealizm*, üçüncüsüne *yapısal realizm* veya *eleştirel yapısalcılık* görüşleri dahil edilebilir. Ancak, burada da bir ayrım gerekir. Yapısal realizm yapılanma kuramını Neorealizmin temel varsayımları çerçevesinde kullanırken, eleştirel yapısalcılık tam tersine Neorealizmin eleştirisini kendisine hedef alır. Farklı başlangıç noktalarının temelinde de farklı bilimsel yaklaşımlar yatar. Realizm, Neorealizm ve yapısal realizm *pozitivist* bir bilim anlayışını benimserken, eleştirel yapısalcılığa giren görüşler *bilimsel realizmin* görüşlerine daha yakındır.[24]

III. *Bilimsel realizm ve yapılanma.* Yapısalcılıkla ilgili tartışmalarda gündeme gelen üçüncü konu, bilimsel realizmin görüşleridir. Bilimsel realizm pozitivizmin eleştirisine

---

23 A. Wendt, *a.g.e.*, dipnot 13, ss.335-370 ve D. Dessler, *a.g.e.*, dipnot 13, ss.441-73.

24 Burada benim yapısal realizmin pozitivist olduğu görüşüne karşı çıkılabilir. Ancak yapısal realizmde yapı kavramı, Waltz'da olduğu gibi ancak birimlerin etkileşiminden türetilir ve ortaya çıkarıcı bir yapı kavramı reddedilir. Bilimsel realizmde ise yapı yüzeydeki olguları ortaya çıkaran ortaya çıkarıcı bir kavramdır.

dayalı bir bilim anlayışıdır. Uluslararası İlişkiler kuramında yapı/eden ilişkisiyle ilgili tartışmalarda gündeme gelmiştir. Literatürde çok tartışılmamış olsa da, bilimsel realizmin pozitivizm karşıtı görüşleri eleştirel kuram (critical theory) ile yakından ilgilidir ve burada eleştirel yapısalcılık adı verilen görüşlerle de uyumludur. Yapısalcılık tartışmalarıyla ilgili olarak bilimsel realizmin önemi birey toplum ilişkisinin tartışılmasında a) bir taraftan bireyselciliğin iradeciliğini diğer yandan da salt yapısalcı bir kuramın determinizmini engelleyen bir yapılanma kuramı geliştirilmesine olanak sağlaması ve b) toplumsal yapının insan eylemi aracılığıyla değiştirilebilmesine olanak kılan *dönüşümsel (transformational)* bir toplum modeli geliştirmesindedir.[25]

Bilimsel realizme göre bilimin içeriğini sadece görgül temele dayanan bilgi oluşturmaz ve bilgi sadece görgül deney ile edinilmez. Bu nedenle neyin var olduğu sorusu neyin bilinebileceği veya neyin gözlemlenebileceği sorunu ile aynı değildir. Bu nedenle bilimsel realizm ontolojik olarak yalnızca gözlemlenebilenin varolduğunu, epistemolojik olarak da yalnızca gözlemlenebilinenin bilinebileceğini savunan ampirik analitik gelenekten ayrılır. Bir şeyin gözlemlenememesi onun gerçek olmadığı anlamına gelmez. Bilimsel realizmin varsayımları ontolojik olarak gerçek yapı ve mekanizmalara dayanır. Böylece kuramsal kavramlar gerçek ilişkilerle özdeş olmasalar bile, bilimin amacı kuramlardan bağımsız bir gerçeğin bilgisini vermek ve gerçek belirlenimler arasındaki ilişkilere uyma çabasıdır.

Bilimsel realizm bu özellikleriyle sistem kuramlarındaki işlevselci ve yapısalcı görüşteki pozitivist yapı anlayışını eleştirir. İşlevselci ve yapısalcı görgülcülüğe karşı olarak,

25 Bu kavram Bhaskar tarafından kullanılmıştır. Uluslararası İlişkiler'e Dessler, Wendt ve Yalvaç tarafından uygulanmıştır. Bkz. dipnot 13 ve 14.

edenleri ortaya çıkaran gözlemlenemez sosyal yapıların varlığını ve açıklayıcı önemini kabul eder. Toplumsal yapıların, bireylerin davranışlarını mümkün kılıp sınırladığı ölçüde, gözlemlenemese de, somut etkileri vardır ve bu nedenle toplumsal yapılar *gerçektir.* Bilimsel realizme göre belli bir görüngünün (phenomenon) açıklanması da, o görüngüyü ortaya çıkaran yapının bir başka deyişle *toplumsal ilişkilerin* ortaya çıkarılmasına / anlaşılmasına dayanır.

Bilimsel realizme göre kuramlar, görüngülerin (phenomenon) nasıl temel bir ontolojinin ürünü olduğunu göstererek açıklama yaparlar. Bir kuramın açıklama gücü, birbirinden bağımsız olguları belli bir ontolojik temele indirgeme gücünden kaynaklanır. Bir başka deyişle görünürde birbirleriyle ilgisiz gibi görünen olguların aslında ortak bir ontolojinin ürünü olduğunu gösterir. Bir kuramın ontolojisi ne kadar kapsamlı ise o kuramın açıklama gücü de o kadar daha fazladır.[26]

Bilimsel realizmin bu ilkelerinin toplumsal yaşamın incelenmesinde uygulanması bize bireyselci ve bütüncü (holist) yaklaşımların sakıncalarını ortadan kaldıran bir toplumsal çözümleme şeklini mümkün kılar. Bilimsel realizme göre her türlü toplumsal eylem önceden var olan sosyal biçimlerin varlığını varsayar. Yapı bu ontolojide eylemden önce var olan çeşitli sosyal ilişkileri ifade eder. Bu nedenle "toplum her türlü amaçlı insan davranışının zorunlu bir şartıdır."[27] Toplumsal ilişkiler insan eyleminden önce var olduğu için insan eylemi bu toplumsal biçimleri *yeniden üretip değiştirir*

---

26 Imre Lakatos'a göre iki kuram F ve T'yi birbirleriyle karşılaştırırken, F'nin diğerine tercih edilmesinin nedeni hem T'yi açıklayabilmesi, hem de buna ilaveten yeni bazı olguları açıklayabilmesidir. Bilimsel realizme göre, F'nin T'den daha kapsamlı bir ontolojisi var ise F bir kuram olarak daha üstündür. Imre Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers*, Cilt 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), s.35.

27 Roy Bhaskar, *a.g.e.*, dipnot.13, s.43.

ama yaratmaz. Toplumsal yapılar ontolojik olarak onu oluşturan birimlere bağlıdır (yeniden üretip değiştirme işlevi) ama onlara indirgenemezler (yaratma işlevi). Bu nedenle birey/toplum ilişkisini bu şekilde tanımlayan toplumsal modele dönüşümsel model (transformational) adı verilmiştir. Dönüşümsel toplum modelinin ontolojisine göre, yapı eylemden önce var olan ve eylemin koşulu olan sosyal biçimleri ifade eder. Bu sosyal biçimler dil gibidir. Nasıl dil konuşmanın ön koşulu ise yapılar da eylemin ilk koşuludur. Dönüşümsel modele göre eylem ile yapı arasında ikili bir ilişki vardır. Birincisi, yapı eylemi hem mümkün kılar hem de olanaklarını sınırlar. Örneğin, dil iletişimi mümkün kılar ama aynı zamanda o iletişimin nasıl yapılacağına sınırlar koyar. İkincisi, yapı eylemin hem sonucu hem de aracıdır. Dil sadece konuşmanın aracı değil, ama aynı zamanda sonucudur ve kullanım ile zaman ve mekan içinde var olur. Demek ki, her türlü sosyal eylem toplumsal yapıyı varsayar. "Yapı pratiklerin yeniden üretiminin hem aracı hem de sonucudur." Giddens buna yapıların ikiliği ya da yapılanma adını vermektedir.[28] Bu şekilde bireylerle yapılar arasındaki ayrım muhafaza edilmiş ve ne iradeciliğe ne de determinizme düşmeden yapılanma kuramı adı altında bir toplumsal dönüşüm modeli geliştirilmiştir.

Burada yapı, yapılanma ve bilimsel realizm ile ilgili kısaca özetlenen görüşler, aşağıda tartışılacak olan farklı yapısalcı okulların değerlendirilmesinde kullanılacak kuramsal çerçeveyi de oluşturur. Aşağıda kısaca farklı yapısalcı okullarda kullanılan yapı kavramları, yapılanma kuramına yer verip vermedikleri ve ilgili olduğu ölçüde, bilimsel realizmin ilkelerini kullanıp kullanmadıkları, kullanmışlar ise nasıl kullandıklarına değinilecektir.

---

28 Anthony Giddens, *a.g.e.*, Central Problems in Social Theory, dipnot 13, s.93.

Realizmden Neorealizme

Ashley ve Walker[29] klasik realizmin uluslararası siyasal yaşamın objektif ve sübjektif yönleri arasında bir ayrım yaptığını, sistemin oluşumu ve yeniden üretiminde aktörlerin sübjektif algılamalarına önemli bir rol verdiğini, sosyal gerçekliğin doğasının değişebileceğine inandığını, dünyanın sadece sosyal aktörlerin gelişen pratikleri açısından anlaşılabileceği bir dünya görüşü olduğunu savunmuştur. Gerçekten de ne realizm ne de idealizmin açıklamalarında, uluslararası sistem belirleyici bir unsur olmamış, her iki görüş de nihai açıklamalarını insan doğasına ilişkin varsayımlarla yapmıştır. Realizm ancak davranışsalcı okulun eleştirileri sonucunda daha sistemli incelemelere yer vermeye ve ulus-devletleri davranışlarının belirlendiği bir *uluslararası sistemin* parçası olarak gören görüşe önem vermeye başlamıştır. Davranışsalcılar Realizmi devlet merkezli görüşleri nedeni ile değil, kuramlarını deneyimi yapılmamış ve deneyime açık olmayan hipotezler üzerine kurmuş olmaları ve bu nedenle de yeterince bilimsel olmamaları nedeniyle eleştirmiştir.[30] Davranışsalcı okulun pozitivist ilkelerine göre bilgi elde etmenin yolu insan tabiatına dayanan a-priori varsayımlar aracılığıyla değil, olguların gözlemlenmesi, düzenliliklerinin belirlenmesi ve bu gözlemlerden genellemeler yaparak kuramlar geliştirilmesidir.

Davranışsalcı okulun Realizme yöneltiği bu eleştiriler Uluslararası İlişkiler kuramında sistem açıklamalarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu konuya en sistematik bir şekilde ilk defa Kenneth Waltz *Man, The State and War* (In-

---

29 Ashley, *a.g.e.*, dipnot.3.; R.J.Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press,1993).

30 R. Little, "Structuralism and Neo-Realism," M. Light ve A.J.R. Groom (der), *International Relations: A Handbook of Current Theory* (London: Frances Pinter, 1985), s.80.

san, Devlet ve Savaş) adlı kitabında değinmiştir.[31] Waltz bu kitabında savaşı bir çözümleme düzeyi sorunu olarak incelemiştir. Waltz'a göre savaşların açıklanabileceği üç düzey vardır. Bunlardan birincisi insan doğasıdır. Bu tür açıklamalar insan doğasının sabit, çıkarının peşinde koşan ve kötü olduğunu savunur. İkinci düzey açıklamalar savaşların nedenini devletlerin yapısında bulur. Bu görüşe göre bir devletin yapısının demokratik olup olmaması o devletin savaşa eğilimli olup olmadığını da belirler. Üçüncü düzey açıklamalar ise, savaşı uluslararası sistemin anarşik yapısında görür. Waltz'ın da desteklediği bu görüşe göre "savaşlar onları engelleyecek bir şey olmadığı için çıkar." Waltz ilk iki düzeyin belli bir savaşın nedenlerini açıklamada önemli olabileceğini, ancak üçüncü düzey olmadan genel olarak savaşların neden çıktığının anlaşılamayacağını ileri sürer. Waltz'a göre savaşa neden olan uluslararası sistemin yapısıdır. Uluslararası sistemde devletler üstü bir devlet olmaması sistemin anarşik yapısını doğurur. Sistemin anarşik yapısı bütün devletleri bir güç ikileminin içine sokar, öyle ki hepsi kendi güvenliklerini diğerlerinin korkusunu artırmadan sağlamak zorundadır. Bu güvenlik ikilemi sistemden kaynaklanıp, sistemi oluşturan birimlerin inançları, değerleri, veya güçleri açısından açıklanamaz.

Waltz bir uluslararası sistem kuramı geliştirmek için *Man, The State and War*'da başlattığı projesini *Theory of International Politics* (Uluslararası İlişkiler Kuramı) isimli kitabında tamamlamaya çalışır. Waltz'ın bu kitaptaki amacı uluslararası sistemin önceliğini ön plana alan *yapısal* bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirmektir. Bir sistem kuramı geliştirmek sistem düzeyini sistemin yapısından ayırmak anlamına gelir. Waltz'a göre, sistem düzeyindeki fark-

31 K. Waltz, *Man, The State and War,* (New York: Columbia University Press, 1959) s.232.

lılığın belirlenememesidir ki uluslararası politika kuramlarının gelişmesini engelleyici ana unsur olmuştur.[32]

Waltz Uluslararası İlişkiler kuramlarını ikiye ayırır. Savaşların nedenini birim ya da devletler düzeyinde gören kuramlara indirgemeci kuramlar, sistem düzeyinde gören kuramlara ise bütüncül kuramlar adını verir. İndirgemeci kuramlar bütünü kısımların nitelikleri ve etkileşimleri açısından açıklarlar. Örneğin, Hobson ve Lenin'in emperyalizm kuramları bu nitelikte olup, uluslararası siyasal davranışı bir toplumun iç ekonomik güçleri ile açıklar. İndirgemeci kuramlar sistem düzeyinde etkili olan birçok nedeni ikinci plana atar ki, bu nedenler kısımların nitelikleri ve etkileşimleri ile açıklanamaz. İndirgemeci kuramlar nedenlerin birim düzeyinde olduğunu ve bu düzeydeki nedenler ortadan kaldırılırsa, sanki savaş da ortadan kalkacakmış sonucuna vardırır. Ama bu sadece nedenlerin değil, belirtilerin ortadan kalkmasıdır.

Waltz'a göre, Morgenthau, Kaplan, Rosecrance tarafından geliştirilen sistem kuramları da yukarıda sözü edilen indirgemeci nitelikte kuramlardır. Bu kuramlar sistem deyince, sadece sistemi oluşturan birimlerin etkileşimlerini anlar. Nedensel süreçlerin hepsi birim düzeyinde işler. Morgenthau gibi uluslararası güç mücadelesini insan doğasından çıkarsayıp, güce dönük olan içsel bir güdüye dayanan açıklamaların eksik yanı, açıklamak istedikleri olgudaki düzensizlikleri açıklayamamasıdır. Şayet insan doğası hep aynı ise, niye hep savaş yoktur? Diğer yandan, Kaplan ve Rosecrance gibi düşünürler tarafından geliştirilmiş olan uluslararası sistem kuramları da farklı çözümleme düzeylerini birbirine karıştırmış, uluslararası politik sistemin nitelikleri onu oluşturan öğelerin niteliklerinden türetilmeye çalışılmış, sistemin kendisine özgü nitelikleri gösterilememiştir.

32 Waltz, *a.g.e*, dipnot.9, s.78.

Waltz'a göre, devletler arasındaki etkileşimlerin sonuçlarını sistem düzeyinde unsurlar belirler. Aktörler arasında kolektif olarak onların bireysel özellikleri arasında bulunmayan nedenler etkilidir. Waltz işte bu nedenlerle, güç dengesi kuramını insan doğası ve birimlerin etkileşimlerinden değil, uluslararası sistemin anarşik yapısından çıkarımda bulunur. Bütün devletler kendi güvenliğini korumak zorundadır, ama bu amaç anarşik ortam tarafından sınırlanmaktadır. Zira herkesin stratejisi diğerlerine bağlıdır. Güç dengesi bunun sonucudur.[33]

Waltz uluslararası sistemin yapısı ile etkileşim içindeki birimler arasında ontolojik bir ayrım yapar. Yapıları tanımlamada, birimlerin etkileşimleri ve nitelikleri değil, birimlerin birbirlerine karşı durumları olarak tanımlanabilecek ilişkiler önemlidir. Bu ontolojiye göre, yapı kendiliğinden oluşan, birimlerin etkileşimi sonu ortaya çıkan eylemin beklenmeyen koşullarını ifade eder. Yapı kavramını tanımlarken, Waltz pozitivizmden kaçınmakta ve zaman zaman bilimsel gerçekçiliğin tanımına uygun bir yapı kavramına yaklaşmaktadır. "Yapı parçaların düzenlenişi ile tanımlanır," ve "bu düzenlemeler görülemez, incelenemez ve gözlemlenemez"; "yapı gördüğümüz bir şey değildir"; "sistem kuramında yapı oluşturucu bir kavramdır," gibi ifadeler bilimsel realizmin yapı tanımına çok yakındır. Bir başka yerde, gözlemlenemediği halde "yapının bir neden olarak işlev gördüğünü" ileri sürer.[34] Fakat, Waltz'ın bilimsel realizmden ayrıldığı ve görüşlerini halen ampirik analitik geleneğin bir parçası haline sokan nokta, bu yapıların gerçekten var olduklarını inkar etmesinde ve bunları insan bilincinin bir ürünü olarak görmesinde yatar. Waltz'a göre bu yapıların bilinmesi, ancak kuramcının bu yapıları "icad etmesi"

33 *A.y.*, s.18.

34 *A.y.*, s.72.

ile mümkündür.[35]

Waltz bu gözlemlenemeyen yapıları nasıl icad eder? Waltz'ın uluslararası sistem modeli mikro ekonomi ile yapılan bir benzetmeye dayanır. Mikro ekonomi kişilerin ve firmaların kendi çıkarlarına yönelik davranış ve etkileşimleri sonucu kendiliğinden nasıl bir düzen ortaya çıktığını tanımlar.[36] Bunun gibi, uluslararası sistem de, onu oluşturan birimlerin etkileşimlerinin beklenmeyen sonucudur. Waltz'a göre, uluslararası sistemin yapısı "görünmez el"in pazarda yarattığı ekonomik yapı gibidir. Nasıl satıcılar pazarın görünmez kısıtlamalarına karşı varlıklarını sürdürmek için mücadele verirlerse, devletler de anarşik bir sistemde varolma mücadelesi verirler. Bu endişe davranışlarını koşullar ve sınırlandırır. "Birimlerin etkileşimlerinden hepsini etkileyen ve sınırlayan bir yapı ortaya çıkar."[37] Waltz'ın ontolojisinde birim sistemden önce gelir ve davranış ile yapıyı ortaya çıkarır. Yapı devlet davranışını sınırlayıcı bir unsur olarak görülür ve bu nedenle de devlet davranışını şekillendirir ve kısıtlar. Ama ontolojik olarak, yapıyı ortaya çıkaran birimlerin etkileşimidir.[38] Demek ki, Neorealizmin ontolojisine göre, yapı kendiliğinden oluşan ve birimlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan eylemin amaçlanmayan koşullarını ifade eder.[39]

---

35 *A.y.*, s.80.

36 *A.y.*, s.89.

37 *A.y.*, s.90.

38 Wendt, *a.g.e.*, dipnot 13, s. 341.

39 Her ne kadar Waltz'ın kuramında yapılar birimlerin davranışlarını belirlese de yapı hakkında genel kuramsal yapısıyla uyumayan ifadeler de kullanmaktadır. "Her sistemde birim düzeyi ile sistem düzeyinin ağırlıklarının belirlenmesi gerekir." *A.y.* .s.80 "Yapı bir neden olarak işlev görür ama oyundaki tek neden değildir." *A.y.*, s.78,87. "Sonuçları ne yapı ne de birimler belirler. Her ikisi de birbirini belirler." Benzer görüşler sonra eleştirilerine vermiş olduğu cevaplarda da vardır. Bkz. K. Waltz, "Response to My Critics", R.O. Keohane (der) *Neorealizm and Its Critics*, (New York: Columbia University Press, 1986),s. 328, 343.

Waltz, yapının tanımlanmasında da yapısalcılığın önemli bir özelliği olan "artzaman-eşzaman" ayrımına sadık kalır. Yapı "parçaların düzenlenişi ile tanımlanır," ve kuramcının görevi "değişimin değil tekrarların açıklanmasıdır."[40] Diğer yapısalcılar gibi, Waltz'ın kuramı değişimi açıklamak için yetersiz olduğu gibi, sistemin tarihsel evrimini de ikinci plana atar. Değişim ise tanımlandığı ölçüde, mekanik bir anlamda sistemi oluşturan birimler arasında farklı düzenlemeler şeklinde anlaşılır.

Waltz sistem ve birim düzeyini birbirinden ayırdıktan sonra, sistemin yapısının üç özelliğini belirtir.

(I) *Sistemin düzenleyici ilkesi.* Uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi anarşidir. Waltz burada hiyerarşi ve anarşi arasında bir ayrım yapar. Hiyerarşi birimlerin bir güç hiyerarşisi çerçevesinde ve anayasal ve hukuki olarak örgütlenmiş şekilde birbirleriyle ilişki kurduğu siyasal sistemlerdir. İç politik sistemler bu nitelikteki sistemlerdir. Anarşik sistemler ise bu tür formel güç ilişkilerinin olmadığı ve kendi kendine yardım esasına göre işlev gören sistemlerdir.

(II) *Birimlerin işlevleri.* Devlet içi sistemler arasında alt üst ilişkileri olan, hiyerarşik ve birbirlerinden işlevsel olarak ayrılmış birimlerden oluşur. Uluslararası sistem herkesin birbirine eşit olduğu ve işlevleri aynı olan birimlerden yani egemen devletlerden oluşur.

(III) *Güç dağılımı.* Bütün uluslararası sistemler anarşik ve bütün uluslararası sistemlerde birimler işlevsel olarak birbirinden farklılaşmadığı için sistem yapısının en önemli özelliği güç dağılımıdır. Uluslararası sistemler güç dağılımı açısından birbirlerinden farklıdırlar. Güç birimlerin özelliği iken, güç dağılımı sistemin özelliğidir. Tarihsel olarak iki kutuplu ve çok kutuplu dışında başka bir uluslararası sistem olmamıştır.

---

40 *A.y.*, s.69.

Devletler fonksiyonel olarak birbirlerinden farklı olmadığı için, Waltz için ikinci özelliğin bir anlamı yoktur. Öyleyse, uluslararası yapıların tanımlanması ve karşılaştırılması iki özelliğe bağlıdır: Anarşi ve güç dağılımı. Devletler arasındaki savaşın devamı anarşiye, savaş sonrası uluslararası düzenin istikrarı ise iki kutuplu güç dağılımına bağlanmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı tanımına güç dağılımının katılıp başka özellikler katılmamasının nedeni, uluslararası sistemin bir kendi kendine yardım sistemi olmasıdır. Devlet davranışları, ideolojik farklılıklar, iç mülkiyet ilişkileri veya hükümet biçiminden ziyade, farklı güç dağılımlarından etkilenir. Hiyerarşik sistemlerde işbölümünün etkinliği birimleri uzmanlığa iter. Bu sistemlerde birimler kendilerini işlevsel olarak farklılaştırırlar. Anarşi ise benzer birimler ortaya çıkarır ve benzer birimler, egemenliklerini savunarak, adem-i merkeziyetçi bir yapı ortaya çıkarırlar. Sistemin yapısı o kadar güçlüdür ki, farklı birimler arasında ortak davranış biçimleri doğar ve siyasal birimler aynı biçimi alırlar. Düzenleyici ilke olan anarşi, rekabetçi bir ortam yaratır. Rekabet taklide, taklit ise benzerliğe neden olur. Bu şekilde, Waltz'ın kuramı, siyasal birimlerin, etkileşim öncesi birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, sistemin anarşik yapısı nedeniyle niye aynı biçimi almak zorunda kalacaklarını açıklar.

Bu yapının ilk iki özelliğine Ruggie derin yapı adını vermiştir.[41] Anarşi derin yapıyı, güç görünür yapıyı oluşturur. Gücü oluşturan, demek ki anarşik yapıdır. Derin yapılar oluşturucudur, zira görünür davranış biçimlerini ortaya çıkarırlar. Ruggie'ye göre, "derin yapısal düzeylerin nedensel önceliği vardır". Bu da "görünebilir olguların yüzeyine ya-

41 John G. Ruggie, "Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neo-realist Synthesis." R.O. Keohane (der.), *Neorealizm and its Critics* içinde (New York: Columbia University Press,1986), s.35.

kın yapısal düzeylerin daha derin düzeyler tarafından önceden yapılanmış bir ortamda etkilerini gösterdiği"[42] anlamına gelir.

Sistem değişimi, sadece anarşi ilkesi kendisini hiyerarşi ilkesiyle değiştirdiği zaman ortaya çıkar. Bu da ya bir dünya hükümeti ya da bir imparatorluğun kurulması anlamına gelir. Bu adem-i merkeziyetçi bir yapıdan, merkeziyetçi bir yapıya dönüşümü ifade eder. Böyle bir Neorealist dönüşüm tarihte hiç olmamıştır. Güç dengesi kavramı, sistem yapısının herhangi bir siyasal aktörün sistem içinde niye global hakimiyet kuramıyacağını açıklar. Dünya tarihi bu nedenle hiç değişmemiş bir sistem açısından açıklanabilir. Sistem içindeki güç dağılımında değişiklikler olmuştur, ama sistemin kendisi hiç değişmemiştir.

Waltz'ın geliştirmiş olduğu uluslararası politika kuramının mantığı açıkca ortadadır. Devletler üstü bir devletin olmadığı bir ortamda, uluslararası politik sistemin esas özelliği anarşik niteliğidir. Anarşik bir devletler sistemi farklı güç dağılımlarının sonucudur. Bu ise, uluslararası politik sistemin değişmez yapısını oluşturur. Demek ki Waltz'ın yapısal incelemesi, bugünkü güç dağılımının incelenmesiyle sınırlıdır. Diğer yandan güvenliği sağladığı için bugünkü sistemin en ideal güç dağılımı olduğu sonucuna da götürür. Böylece, Waltz'ın yapısalcı çözümlemesi, kendi deyimiyle uluslararası sistemin bu "durumsal tablosu",[43] büyük devletlerin uluslararası sistemdeki mevcut hakimiyetlerini meşru kılmak gibi bir amacı da gerçekleştirmiş olur.

---

42 *A.y.*, s. 150.

43 Waltz, *a.g.e.* dipnot 9, s.99.

Neorealizmin Eleştirileri

Uluslararası İlişkiler kuramında son yıllarda yer alan tartışmaların ana eksenini Waltz'ın yapısalcı kuramına yöneltilen eleştiriler oluşturmuştur. Neorealizme karşı yöneltilen bu eleştiriler, şu konularda yoğunlaşmıştır.

(1) *Devlet.* Waltz'ın kuramı statismi ya da devletçiliği açısından eleştirilmiştir. Wendt'in belirtmiş olduğu gibi, Neorealist kuramda iki türlü (ontolojik) indirgemecilik söz konusudur. Bunlardan birincisi, uluslararası sistemin sadece siyasal bir yapıya indirgenmiş olmasıdır. Bu eleştiri Realist ve Neorealist görüşlerin tümüne yönelik bir eleştiridir. Daha önce belirtildiği gibi ekonomi / politika veya iç toplum / dış toplum ayrımı gerçeğin çözümleme yöntemiyle kısımlarına ayrılıp, ayrı ayrı incelenebileceği ve buradan genellemelere gidilebileceğini savunan pozitivist anlayışın bir sonucudur.

Söz konusu olan ikinci indirgemecilik, uluslararası politik yapının ana birimlerinin devletler olduğu görüşüdür. Bu nedenle, Neorealizm uluslararası sistemin yapısını açıklarken indirgemeci görüşleri eleştirir, ama, kendisinin sistem yapısı tanımı ontolojik bir indirgemeciliğe kayar.[44] Bu nedenle, sistem yapılarının açıklayıcı rolüne ne kadar önem verirse versin, Neorealizm devlet ya da eden (agent) merkezli bir açıklamadır. Sistem yapılarını önceden var olan devletlerin özelliklerine indirgenmesi nedeniyle devletin kendisinin bir açıklanmasının yapılması olanaksızlaşır. Neorealizme göre, uluslararası sistem sadece devletler açısından düşünülebilir, zira sistemin yapısı onu oluşturan devletlerin nitelikleriyle açıklanmıştır. Bu nedenle, sistemin devletlerden önce gelmesi ve devleti ortaya çıkarması imkansızdır. Sistemde devletin ortaya çıkışını açıklayacak oluşturucu bir unsur yoktur.

---

44 Wendt, *a.g.e.*, dipnot 13, s. 341.

(II) *Pozitivizm*. Neorealizm pozitivist ilkeler üstüne inşa edilmiştir. Pozitivizmin Neorealizm üzerindeki etkileri iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi Neorealizmin her türlü gözlemlenemez yapı kavramına yaptığı referanslara rağmen görgücülüğü aşamaması, yapı kavramını sadece görünmez bir elin etkileri olarak görerek, gerçek toplumsal ilişkilere dayanan bir yapı kavramının yapısal bir Uluslararası İlişkiler kuramına yapacağı katkıları ve devletler sisteminin diğer toplumsal yapılarla olan ilişkisini gözardı etmesi ve bunların sonucu olarak değişime kapalı bir uluslararası sistem modeli geliştirmesidir. İkinci eleştiri özellikle Ashley tarafından geliştirilen ve Neorealizmin positivist niteliğinin Uluslararası İlişkiler'de eleştirel bir bakış açısını engellediği görüşüdür. Ashley Neorealizmi Habermas'dan aldığı terimlerle "teknik ussal bir bilgi biçiminin hakimiyetinin Uluslararası İlişkiler kuramındaki yansıması" olarak değerlendirmiş ve Neorealizme *teknik realizm* adını vermiştir.[45] Teknik realizmin temelini teknik bilgi ya da ampirik gözlemcilik oluşturur. Esas ilgisi sürekli olarak toplumsal kontrol alanını genişletmektir. Epistemolojik temelini görgücülük ve pozitivizm oluşturur. Fakat Ashley'e göre teknik çıkarlara dayanan bilgi tek bilgi şekli değildir. Ashley'e göre Morgenthau'nun görüşlerinin temsil ettiği ve pratik çıkarlara dayanan bir başka realizm türü *pratik realizmdir.* Pratik realizmin normatif ve tarihsel bir yanı vardır. Sadece anarşinin niye devam ettiğini değil uluslararası toplumdaki düzen ve istikrarın temelini oluşturan onaşmanın niteliğini anlamaya çalışır ve sistemin yeniden üretimini sistem yapılarının doğrudan bir sonucu olarak değil üye devletlerin bilinçli davranışlarının bir sonucu olarak görür. Ancak, teknik realizm gerçeğin bilgisini gözlemlenebilen gerçekle sınırlandırarak, pratik realizmin değişim potansiyelini de sınırlar.

45 Ashley, *a.g.e*, dipnot 3, s.228.

Her iki realizm dünyayı olduğu gibi ele alır ve realizmin dünyasının bizzat kendisini sorgulamaz. Bu iki görüş bir arada devletlerin teknik ve pratik çıkarlarının gerçekleştiği bir dünyanın meşrulaştırılmasını sağlar. Bu nedenle Ashley özgürleştirici çıkarlara dayanan bir üçüncü bilgi biçimi daha olduğunu ileri sürer. Özgürleştirici bilgisel çıkarın kökeni insan ihtiyaçlarının ışığı altında insanın düşünme kapasitesinde yatar. Özgürleştirici bilgisel çıkar teknik ve pratik bilgilerin birbirlerini güçlendirmesinden kaynaklanan durağan toplumsal şartlar ve saptırılmış iletişim koşullarından kurtulma çıkarını ifade eder. Özgürleştirici çıkarlar insan potansiyelinin gerçekleşmesini engelleyen sınırlara ilişkin bilginin yolunu gösteren bir rehberdir ve eleştirel bir Uluslararası İlişkiler kuramının da temelini oluşturur.

(III) *Tarih-dışılık*. Ashley'e göre Neorealizmin yapısalcı yaklaşımı tarihin dört boyutu üzerine sessiz kalır: Süreç, pratik, güç ve politika. Neorealizm, her şeyden önce tarihi bir süreç olarak inkar eder. Diğer durağan yapısalcı açıklamalar gibi, Neorealizmin de kuramsal kategorileri sabittir. *Homo economicus* olarak düşündüğü insan tipi sadece sistemin ondan talep ettiği sınırlı bir ussal mantığa göre davrandığından sistem üstünde eleştirel bir şekilde düşünemez. Pratik sadece yapısal sınırlamalar altında etkinliğin artırılmasından ibarettir. Kendi anlayışları ışığında pratiklerini yönlendirmekten ziyade, uygulamadaki işlevleri yapıları yeniden üretmektir. Neorealizm gücün toplumsal temeli ve sınırı kavramından da yoksundur. Gücü, sadece askeri güç olarak görür. Ve nihayet Neorealizmin politika anlayışı sadece bir tekniğe dayanır. Politika yapısal sınırlamalar altında ekonomik bir davranış çerçevesi içinde yorumlanabilecek yönlerine indirgenir. Bu şekilde, o ekonomik çerçevenin politik içereğini de eleştiriden muaf tutar.

(IV) *Değişim*. Neorealizme yöneltilen en önemli eleştiri

kuramın uluslararası sistemin değişimini açıklayamamasıdır. Kuram devletler bir kere var olduktan sonra devletlerin kendi kendilerini ve sistemi nasıl yeniden ürettiklerini açıklayabilmekte ancak sistem dönüşümünü açıklayamamaktadır.[46] Waltz'ın kuramında değişim ya yoktur (anarşinin derin yapısı değişmez) ya da çok az rastlanır. Değişim söz konusu olduğunda da, bu sadece çok kutupluluktan iki kutupluluğa geçiş gibi uluslararası sistemde bir pozisyon değişikliğini ifade eder. Halbuki, uluslararası sistemde sadece güç dağılımı ile ifade edilebilecek değişikliklerden çok daha önemli sosyo ekonomik değişiklikler olmuştur. Örneğin, Ruggie'ye göre Waltz'ın kuramı orta çağlardan çağdaş uluslararası sisteme geçişi açıklayamaz. Ruggie, Waltz'ın, sistemin ikinci yapısal özelliği olan birimlerin işlevsel olarak farklılaşmasını önemsiz görüp atmakta hatalı olduğunu ileri sürer. Orta çağ sisteminin modern uluslararası sisteme dönüşümü ancak birimlerin görmüş oldukları işlevlerinin nasıl değiştiği incelenerek açıklanabilir.[47]

(V) *Norm ve Kurallar.* Neorealist kuram uluslararası sistemin anarşik yapısını açıklayıp devletler arasındaki ilişkileri yöneten kuralları açıklamakta yetersizdir.[48] Waltz'ın sisteminde, kurallar ve işbirliği bir anomali olarak görülür. Ancak, amaçsal bir davranış şekli anarşik bir yapıda işbirliğini

---

46 John G. Ruggie, *a.g.e.*, dipnot 41, s.83.

47 *A.y.*, s.141.

48 Neorealizmin kuralları açıklayamayışı ve kuralların Uluslararası İlişkiler'deki rolüne ilişkin geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en dikkati çekenler şunlardır. Frederick V. Kratochwil, *Rules Norms and Decisions*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989); Nicolas G. Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, (Columbia: University of South Carolina Press, 1989); J.M. Grieco "Realist Theory and the Problems of International Cooperation", *Journal of Politics* (Cilt 50 Sayı 3 1988) ss.600-24 ve "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the New Liberal Institutionalism," *International Organization* (Cilt 42 Sayı 3, 1992) 485-508.

sağlayabilir. Ama, Neorealizmde sistemin yapısı amaçlanmadan kendiliğinden yeniden üretildiği için, amaçlı davranışlara yer yoktur. Oysa, örneğin hem çatışmanın hem de işbirliğinin aynı mantıksal çerçevede açıklanabileceği[49] ve anarşik bir alanda da işbirliğinin gerçekleşebileceği ileri sürülmüştür.[50] Wendt'e göre, anarşik bir sistem içindeki devletlerin kendi güvenliklerini kendi sağlamaları ilkesi bile anarşik bir sisteme özgü bir kural ya da bir kurumdur, zira kendi kendine yardım mantığına uymayan devletler sistemden atılır. Bu nedenle de kuralların varlığını tanımasa da Waltz'ın kuramı anarşi altında nasıl varolunacağına ilişkin kuralların varlığını kabul eder.[51] Buzan'a göre de, Hobbes'cu bir doğa durumundan uluslararası norm ve kuralların uyulduğu bir sisteme kadar farklı anarşi türleri vardır. İşbirliğinin mümkün olduğu anarşi türüne, Buzan *"olgun anarşi"* adını verir.[52] Bu nedenle, *kuralların yokluğunda* işleyen anarşik bir sistem ile *kurallara göre* işleyen anarşik bir sistem arasında ayrım yapar. Bull ve Watson da, aynı konuyu karşılıklı etkileşimleri nedeniyle bütün devletlerin davranışlarının diğerlerinin davranışlarını hesaba kattığı bir *uluslararası sistem* ile devletlerin, sadece etkileşimin ötesine giderek, birbirleriyle olan ilişkilerinde ortak kurallar ve kurumlar kurmuş oldukları ve bu düzenlemeleri korumakta ortak bir çıkarları olduğunu düşündükleri *uluslararası top-*

---

49 Frederick V. Kratochwil and John G. Ruggie, "International Organization: A State of the Art and an Art of the State." *International Organization,* (Cilt 40 Sayı 4 ,1986) ss. 753-775.

50 Kenneth A. Oye, "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies," *World Politics* (Cilt 38 Sayı 1,1985) ss.1-24.

51 Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," *International Organization* (Cilt 46 Sayı 3,1992,) ss. 391-425.

52 Barry Buzan, *People, States and Fear,* 2. baskı. (Boulder,CO: Rienner, 1991).

lum arasında bir ayrım yaparak açıklamışlardır.[53] Dessler de, Bhaskar ve Giddens'dan yararlanarak, devletlerin Neorealizmde olduğu gibi sadece *kendiliğinden* ortaya çıkan etkileşimlerini değil, aynı zamanda *amaçlı davranışlarını* da içeren bir sosyal eylem kuramı geliştirmeye çalışmıştır. Dessler, Waltz'ın ontolojisi ile yarattığı modele *pozisyonel model* adını vermekte, kendi daha kapsamlı ve bilimsel realizme dayanan ontolojisiyle geliştirmiş olduğu modele ise *dönüşümsel (transformational)* model adını vermektedir. Dönüşümsel modele göre yapı, pozisyonel modelde olduğu gibi sadece eylemin yer aldığı çevrenin bir parçası değil aynı zamanda eylemin bir aracıdır. Yapı davranışları sınırlar ama belirlemez. Pozisyonel ontoloji bütüncül örgütlenmenin sadece amaçlanmamış özelliklerini tanır.[54] Değişimsel model ise, toplumsal kurallara ontolojik bir konum verir. Eylem, kurallar tarafından hem sınırlanır, hem de bu kurallar eylemi mümkün kılar. Pozisyonel model sadece niyet edilmeyen kuralların yapısal statüsünü tanırken, değişimsel model amaçlanarak yaratılan kuralları da dikkate alarak pozisyonel modele göre daha yapısal ve açıklayıcı gücü fazla bir kuram geliştirir. Ama her iki model de kurallar ile eylem arasındaki ilişkiyi dikkate almak zorundadır.

(VI) *Yapı/eden (agent) ilişkisi.* Neorealist kurama yöneltilen en önemli eleştirilerden biri de, sadece yapılara önem vermiş olup, yapı/eden ilişkisini incelememiş olmasıdır. Bu eleştiriler özünde, Neorealizmin yapıları sadece sınırlayıcı olarak görüp edenlere (devletlere, kişilere) sadece sistemin yeniden üretimi açısından bir rol verdiğini ancak sistem yapılarına ilişkin örneğin sistemin dönüşümü açısından aktif bir müdahale öngörmediğini sorgular. Neorealistlerin bir

53 H. Bull ve A. Watson, der. *The Expansion of International Society.* (Oxford: Oxford University Press, 1977).

54 Dessler, *a.g.e.*, dipnot 13.

yandan devletin özelliklerine indirgenebilen bireyselci bir yapı tanımı vardır ama diğer yandan da edenler pasif bir unsur olarak sadece sistemin yapısını destekleyici birer unsur olarak görülür. Bu nedenle Wendt'in belirttiği gibi Waltz'ın kuramı yapı/eden sorununa bir çözüm getirebilecek bir yapıya sahiptir ama Waltz bundan yararlanmayarak sistemin belirleyici niteliğini ön plana koyar. Gerek Wendt gerek Dessler Waltz'ın kuramındaki bu eksikliği giderebilmek amacıyla bilimsel realizmin ilkelerini kullanarak bir yapılanma kuramı geliştirmeye çalışırlar. Wendt *yapılanma* kuramını daha çok devletler sisteminin incelenmesi için bir analiz yöntemi olarak kullanır. Wendt'e göre, Neorealizm yapı/birey sorununu bireylere ontolojik öncelik vererek çözmüştür. Bu nedenle, bireyselci bir ontolojisi vardır. Bunun sonucunda, sistem yapıları *ortaya çıkarıcı* değil, sadece *sınırlayıcı* olarak görülür. Şayet yapılar edenlerin (devletlerin) etkileşimi sonu ortaya çıkıyorsa, yapılar aynı zamanda edenleri ortaya çıkaramazlar. Bu nedenle, Wendt, hem devletlerin hem de edenlerin diyalektik bir ilişki içinde bulundukları ve yapı ve edenlerin birbirlerini karşılıklı olarak belirledikleri bir yapılanma kuramı geliştirme gereğine işaret eder. Dessler ise yapılanma kuramını kullanarak, yapısal bir uluslarası ilişkiler kuramı geliştirmeye çalışır. Bu kuram geliştirme çabasında, Dessler, eleştirel kuramda olduğu gibi, anarşi sorunsalının kendisini sorgulamaz. Tam tersi, anarşi sorunsalı kuramın yine temelini oluşturur. Dessler'in yapmak istediği anarşi mantığını daha sağlam temellere oturtmaktır. Bu hedefle Dessler'in özünde yaptığı uluslararası rejim ve normlar kuramlarını bir yapılanma kuramı çerçevesinde ve bilimsel realizmin de ilkelerini kullanarak Neorealizmin çerçevesine oturtmaktır. Devletlerin rasyonelliğinin kural yapma ve kurallara uymayı da kapsadığını göstererek, bir taraftan amaçlı devlet davranışının da sistemi yeniden

üretmekteki rolünü gösterir, diğer yandan yapılarla edenler arasında bir ilişki kurmuş olur.

Eleştirel Yapısalcılık (Critical Structuralism)

Burada eleştirel yapısalcılık olarak sınıfladığım görüşlerin özelliği yapılara toplumsal niteliği açısından bakan, bilimsel realizmin ve yapılanma kuramının temel ilkeleriyle uyumlu ve daha çok tarihsel materyalizmden etkilenen görüşleri kapsamasıdır. Buradaki yaklaşımlar çok genel hatlarıyla tarihsel materyalizmin kategorileri ve bilimsel realizmin ilkeleri çerçevesinde gelişebilecek kuramlara bir ipucu oluştururlar. Bunlar gibi diğer kuramlar geliştirilebilir.

Diğer yandan eleştirel yapısalcılığın birçok tartışmaya neden olmuş *eleştirel kuramla* (critical theory) doğrudan doğruya bir ilgisi olmamakla birlikte *eleştirel (critical)* bir niteliği vardır ve eleştirel okulun toplumsal değişime öncelik veren temel özellikleri bu görüşlerin de temelinde yatar.[55] Ancak genel Uluslararası İlişkiler kuramında olduğu gibi, eleştirel yapısalcılıkta da determinist görüşlerden yapılanma kuramına yaklaşan görüşlere kadar çok çeşitli bir görüş yelpazesi vardır. Örneğin dünya sistemi perspektifi daha determinist, Cox'un Gramşiyan kuramı yapılanma kuramına daha yakındır. Bu Marksizmin yapısalcı şeklinden, humanist Marksizme kadar değişen çok çeşitli yorumlarından kaynaklanmaktadır.

Çok genel hatlarıyla özetlenirse, eleştirel yapısalcılık aşağıdaki özellikleri taşır.

(I) *Kuram.* Eleştirel yapısalcılık kuram üretimi sürecini,

---

55 S Hoffmann,"Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate," *Milennium: Journal of International Studies,* (Cilt. 17,1987), s.77. Aynı konuda yine M. Hoffmann, "Conversations on Critical International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies,* (Cilt 17 ,1988), ss.91-95 Eleştirel görüş kitabın 6. bölümünde ayrıntısıyla tartışılmıştır.

tarihsel değişim süreçleri ile diyalektik bir ilişki içinde görür. Özne ile nesnenin birlikteliğini savunarak kuram ile pratik arasındaki ayrılmaz ilişkiyi gösterir. Bu özellikleriyle deneycilik ve pozitivizmin epistemolojik ve ontolojik bir eleştirisini sağlar.

(II) *Devlet.*

a. *Eleştirel yapısalcılık,* Neorealizmin uluslararası sistemi devlete indirgeyen anlayışını reddeder. Devlet de toplumsal ve tarihsel niteliği ile ele alınır. Devletin toplumsal yapı ve sınıflar ile ilişkisini, bu ilişkinin tarihsel olarak almış olduğu şekilleri ve devletler sistemine olan etkilerini göstermeye çalışır. Bu şekilde, Neorealizmin *devlet ve toplum arasında* yaptığı ayrımı reddederek, devletin siyasal niteliğinin sivil toplumdaki temellerini inceler. Devlet/toplum ilişkisinin tarihsel olarak almış olduğu biçimlerin incelenmesinde üretim ilişkilerine öncelik verir. Üretim ilişkileri, devlet ve Uluslararası İlişkiler arasındaki bağlantıları inceler.

b. Neorealizmin başlangıç noktası olarak kabul ettiği *ekonomi/politika* ayrımının kapitalist üretim biçiminin bir özelliği olduğunu göstererek, politik alanın kapitalist üretim biçimindeki toplumsal ilişkileri dikkate almaksızın incelenmesinin yetersizliğini ve ekonomik ve politik ilişkilerin bir arada alındığı, bütünlükçü bir yaklaşımın zorunluluğunu gösterir.

c. Eleştirel yapısalcılık Neorealizmin değişmeyen ve evrime yer vermeyen determinist uluslararası sistem anlayışını da eleştirir. Devletler sisteminin özgüllüğü, genel ve soyut bir toplumsal değişim sorunsalına göre değil, somut toplumsal koşulların dinamiğine göre incelenir. Özellikle, kapitalist üretim biçiminin şekillendirdiği devletler sisteminin kapitalist öncesi devletler arası ilişkilerin niteliğinden farklı olduğunu göstererek, konunun tartışılmasına tarihsel bir boyut kazandırır.

Devletler sisteminin incelenmesi de askeri gücü elinde bulunduran büyük güçlerin ve bunlar arasında oluşan dinamiğin incelenmesi şeklinde değil, hem askeri hem de ekonomik ve ideolojik üstünlüğü bir arada bulunduran hegemonik güçlerin yükseliş ve düşüşleri açısından incelenir. Hegemonya Neorealist görüşte olduğu gibi, sadece güç ve zora dayanan hakimiyet biçimini değil, yönetici sınıfların ahlaki veya entelektüel anlamda liderlik etmesi, yönetilen sınıfların rızasını elde etmesi ve böylece de kendi ideolojisini evrensel olarak sunması süreci olarak tanımlanır.

(III) *Yapı*. Eleştirel yapısalcılığın yapı kavramı da Neorealist yapı kavramından farklıdır. Toplumsal yapılar tarihseldir ve bu nedenle her zaman değişebilir. Ne tarihsel dönemleri aşan genel yasalardan ne de tarihin dışında veya öncesinde yapılardan bahsedilebilir. Eleştirel yapısalcılıkta kullanılan yapı kavramı bilimsel realizmin yapı kavramı ile yapılanma kuramına da uygundur. Eleştirel yapısalcılıkla yapısal realizm arasında bu konuda bazı farklar vardır. Buzan, Jones ve Little tarafından geliştirilen yapısal Realizm yapılanma kuramını devletler sistemi sorunsalı içine yerleştirirken, eleştirel yapısalcılıkta yapılanma kuramı devletin kendisinin yapısının araştırıldığı bir toplumsal değişim sorunsalının içine yerleştirilir. Bir başka deyişle, yapısal realizmden farklı olarak, eleştirel yapısalcılıktaki yapı kavramı toplumsal biçimleri ortaya çıkaran toplumsal ilişkileri ifade etmek için kullanılır ve yapıların tarihsel niteliğini vurgular.

(IV) *Değişim*. Yapılanma kuramına uygun olarak eleştirel yapısalcılıkta değişim kolektif insan eyleminin sonucu görülür. Her ne kadar toplumsal eylem mevcut sosyal yapılar tarafından sınırlanmakta ve mevcut yapılar içinde oluşmakta ise de, bu yapılar edenler tarafından değiştirilirler. Burada değişim ne Neorealizmde olduğu gibi, sadece devletler

arasındaki güç dağılımının değişimi ne de devletler sisteminin olası bir dönüşümü anlamında kullanılır. Değişim, burada devlet ve toplumun bir arada oluşturduğu yapının içinde onun yerine geçebilecek daha güçlü bir yapının ortaya çıkmasıdır.

Eleştirel Yapısalcılık ve Marksizm

Eleştirel yapısalcılık Marksist görüşle yakından ilgili olduğu için, Marksizmle eleştirel yapısalcılık arasındaki ilişkiye de kısaca değinmek gerekir. Bu konuya ilişkin olarak dikkati çeken ve Uluslararası İlişkiler kuramı açısından önemli olan üç ayrı husus vardır. Bunlardan birincisi Marx'ın dünya pazarıyla ilgili bitmemiş incelemelerinin bir sonucudur. Kapital'in son cildi dünya pazarı ve uluslararası ticarete ilişkin gözlemler tamamlanamadan kapanmaktadır. Bu nedenle Marx'ın yazılarında dünya pazarı, dünya pazarının devletler sistemi ile ilgisi gibi konulara hiç değinilmemiştir. Bu konular Marksist düşüncede incelendiği ölçüde emperyalizm kuramları tarafından incelenmiş ama bu kuramlarda bile dünya pazarı ve devletler sistemi ön planda olmamış, emperyalizm Waltz'ın da doğru olarak ifade ettiği gibi indirgemeci bir şekilde devlet içi ekonomik unsurların dışa taşması şeklinde incelenmiştir. Bu nedenle, bir dünya siyasal sisteminin varlığı gibi, bir dünya ekonomik sisteminin varlığı da azgelişmişlik sorunsalı etrafında gelişen bağımlılık kuramları ve dünya sistemi perspektifine kadar sistematik bir şekilde incelenmemiştir. Dünya sistemi perspektifi ve kapitalist devlet ve hukuk kuramları çerçevesinde geliştirilen görüşler, Marx'ın tamamlanmamış çalışmasından başlayarak devletler sistemi ile dünya ekonomisinin ilişkisi hakkında faydalı ama aşağıda göreceğimiz gibi henüz sonuçlanmış olmaktan çok uzak bir tartışma alanı başlatmış-

tır. Marksizm ve eleştirel yapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler kuramı ile ilgili ikinci konu Marksizmin bilimsel realizm ile olan ilişkisidir.[56] Çok geniş bir tartışma alanı oluşturan Marksizmin gerçekçi bilim anlayışına ilişkin olarak burada durulması gereken iki konu vardır. Bunlardan birincisi, toplumsal bütünlüğün anlaşılma şekli, diğeri ise, toplumsal yapı kavramına ilişkindir. İki konu birbirleriyle bağıntılıdır, şöyle ki; toplumsal ilişkilerin bütünlüğü içinde anlaşılması gereği yalnız görünürdeki toplumsal biçimlerin değil, fakat bunları ortaya çıkaran diğer toplumsal ilişkilerin de anlaşılmasını gerektirir. Bu toplumsal ilişkiler Marksist kuramda yapı kavramı ile özetlenir. Marksist bilim anlayışı görüntü biçimlerinin bunları mümkün kılan temel ilişkiler tarafından açıklanması gereğini vurgulaması nedeniyle de gerçekçi bilim anlayışıyla uyumludur.

Son yıllarda yapılan incelemeler, Marksizmin toplumbilim kuramları arasında bilimsel realizmin görüşlerine en uygun olan kuram olduğunu ileri sürmüştür.[57] Bilimsel realizmi yapılanma kuramı çerçevesi içinde geliştirmek isteyen Wendt, Dessler gibi düşünürler ile yapılanma realistleri konunun bu kısmını tamamen ikinci plana itmişler, bilimsel realizmi ve yapılanma kuramını siyasal realizmin temellerine oturtarak, Neorealist pozitivizmin varsayımlarını açıkça olmasa da devam ettirmişlerdir. Marksist kuramın toplumsal yapı kavramını toplumsal ilişkiler olarak tanımlaması, devlet, hukuk gibi toplumsal kurumları bu ilişkilerin almış olduğu biçimler olarak incelemesi, insan özgürlüğüne sınırlar koyan toplumsal formların insan pratiği ile

---

56 Bhaskar, *a.g.e.*, dipnot 13; D. Sayer, *Marx's Method: Ideology, Science and Critique* (Brighton: Harvester Press, 1979); J. Mepham ve D.H. Ruben (der.), *Issues in Marxist Philosophy: Epistemology, Science and Ideology*, (3. cilt ,Brighton: Harvester, 1979).

57 R. Bhaskar, *a.g.e.*, dipnot 13.

nasıl dönüştürülebileceğine ilişkin görüşleri, gerek Neorealizmden gerekse de yapısal realizmin soyut kuramından çok farklı *toplumbilimsel bir siyasal realizm* anlayışını mümkün kılar. Aşağıda dünya sistemi perspektifi ile birlikte kısaca incelenecek olan Cox'un görüşleri bu tür bir siyasal realizm anlayışı doğrultusunda ilk adımları oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bunlara benzer diğer kuramlar geliştirilebilir.

Dünya Pazarı ve Devletler Sistemi

a. *Dünya Sistemi Perspektifi (World System Perspective)*

Dünya sistemi perspektifi Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilmiştir.[58] Wallerstein sosyal bilimlerde bütüncül bir yaklaşımı en sistematik şekilde savunan düşünürlerden biridir. Wallerstein yöntem olarak, Lukacs'dan bütünlüğün önceliği ilkesini alır ve bu bütünlüğün inceleme düzeyinin tek bir devlet değil, ama dünya sistemi olduğunu savunur. Totalite ya da bütünlük kavramı yapısalcı (örneğin Althusserci) Marksizmde olduğu gibi dünya sistemi perspektifinin de temelini oluşturur. Wallerstein modern çağ ile modernlik öncesi dönem arasında bir ayrım yaparak, iki türlü dünya sistemi olduğunu ileri sürer. Bunlardan birincisi, dünya ekonomileri, diğeri ise, dünya imparatorluklarıdır. Dünya imparatorlukları tek merkezli bir siyasal yapıya dayanmakta iken, dünya ekonomileri bölgesel bir işbirliği çerçevesinde çok merkezli bir siyasal yapıya sahiptir. Kapitalizmin ortaya çıkışı ile dünya imparatorluklarının yapısı değişmiş ve gerçekten küresel boyutta ve siyasal güçten ziyade ekonomik güce

58 I. Wallerstein'ın en önemli çalışmaları şunlardır: *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the World Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974) ve *The Capitalist World Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979) ve *The Politics of the World Economy* (Cambridge University Press, 1984).

dayanan kapitalist bir dünya ekonomisi doğmuştur.

Dünya sisteminin varlığı kapitalist üretim biçiminin işleyiş şekline bağlıdır. Wallerstein'a göre kapitalizm, bir dünya ekonomisi olarak, 16. yüzyıldan bu yana dünya sisteminin dinamiğine hakim olmuştur. Kapitalist sistemin ana özelliği dünya sistemini değişim ilişkileri çerçevesinde bütünleştiren kar amacıyla pazar için üretimdir. Bu ilişkiler de dünyanın merkez, çevre ve yarı çevre olarak bölünmesine neden olur. Merkez güçlü devletler, vasıflı işçiler ve yüksek ücretlerle belirlenir; çevrede ise zayıf devletler ve düşük ücretli vasıfsız işçiler bulunur. Yarı çevre ise, hem merkez hem de çevrenin özelliklerini taşır ve merkezin çıkarlarına uygun kurumları destekler. Sistemin en önemli özelliği, çevreden merkeze artığın aktarıldığı eşitsiz bir yapıyı mümkün kılmasıdır. Artık transferinin çevreden merkeze doğru olmasının nedeni merkezde güçlü devletlerin bulunuşu ve eşitsiz değişimin gerçekleşebilmesi için de güçlü devletlerin gerekmesidir.[59] Böylece devletler sistemi, farklı devletlerin güç ve zayıflıkları ve bunlara dünya ekonomisinde düşen işlev, dünya işbölümünün ortaya çıkardığı eşitsiz bir ekonomik gelişmenin etkisi olarak görülür. Sistemin en güçlü devleti merkezin "hegemonik" gücüdür. Bu hegemonik gücün yükselişi, üretim, ticari ve mali rekabet üstünlüğüne, düşüşü ise bu rekabet gücünün zayıflamasıyla açıklanır. Hegemonik devletin ekonomik gücünün zayıflayarak, bu hegemonyaya rakip yeni devletlerin ortaya çıkışı, üretim ilişkilerinin yeni dengeyi yansıtacak şekilde yeniden örgütlenmesini zorunlu kılar; bunu ise dünya savaşları gerçekleştirir ve böylece yeni bir hegemonik devlet ortaya çıkar.

Çok genel hatlarıyla özetlediğimiz dünya sistemi perspektifine yöneltilen eleştiriler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

I. *Yapı*. Dünya sistemi perspektifindeki yapı kavramı ku-

59 *A.g.e.*, 1974, s.309.

ramın diğer görüşleri kadar tartışılmamıştır. Wendt dünya sistemi perspektifindeki yapı kavramını bilimsel realizm ve yapılanma kuramı ile uyumlu bulur.[60] Wendt'e göre dünya sistemi perspektifinde bireyselci ve ampirik olmayan bir yapı kavramı söz konusudur. Neorealizmin yapıları bireylerin etkileşimine indirgeyen kuramının tersine dünya sistemi perspektifinde bütünün parçalara ontolojik önceliği bulunur. Sistemin yapısı, analitik olarak onu ortaya çıkaran devlet ve sınıflardan bağımsız olarak görülür. Bu nedenle, Neorealizmin bireysel yaklaşımının tersine, Wendt'e göre, dünya sistemi perspektifindeki yapı kavramının Neorealizmde olduğu gibi bireylerin özelliklerine indirgenemediği için determinist ve edenleri ortaya çıkarıcı bir özelliği vardır. Yapı burada bilimsel realizmin de ilkelerine uygun olarak ortaya çıkarıcı bir anlamda kullanılır ve sistemin yapısı devletleri ortaya çıkaran bir güç olarak görülür. Diğer yandan, sistem yapısı Neorealizmde olduğu gibi güç dağılımından ziyade, dünya ekonomisinin *temelinde yatan ilişkiler* özellikle uluslararası işbölümü tarafından belirlenir. Bu şekilde, bireylerin (devletlerin) birey olarak varlıkları onların dünya kapitalist sistemi ile olan ilişkileri açısından açıklanır. Ancak, Wendt'in belirttiği gibi, bunun sonucu, dünya sisteminin yapısının dondurulması, nesnelleştirilmesi ve bireysel eylem ile değişime kapalı olmasıdır.[61]

Daha dikkatli bir inceleme ile Wallerstein'ın görüşleriyle Waltz'ın Neorealist görüşleri arasında fazla bir farklılık olmadığı da kolaylıkla görülebilir.[62] Wendt'in belirttiği gibi, dünya sistemi perspektifinin yapı kavramının determinist

---

60 *A.g.e.*, dipnot 13.

61 *A.y.*, s.344.

62 Bu konu F. Yalvaç, "World System Studies and International Relations", *Milennium: Journal of International Studies*, (3.Cilt. ,1980-81) ss.229-34'de incelenmiştir.

olduğu doğrudur. Ancak, bu determinizm Waltz'ın determinizminden daha farklı değildir. Bir başka deyişle Waltz'ın sistemi birimlerin özelliklerine indirgeyen aynı anlayış Wallerstein'da da vardır. Bergesen'in[63] gösterdiği gibi, Wallerstein'nın sistem yaklaşımı aslında aşmak istediği faydacı geleneğin sınırları içinde kalır. Wallerstein'ın kuramına göre, dünya sistemi içindeki işbölümü birimlerin etkileşimleri sonucu ortaya çıkar. Bergesen'e göre bu etkileşimin sonucu ortaya çıkan yapı Waltz'da uluslararası *siyasal sistemin yapısı* iken, dünya sistemi perspektifinde *uluslararası ekonomik sistemin* yapısıdır. Öyle ise Waltz'ın ekonomik analojisinin mantığı dünya sistemi perspektifinin yapı kavramını çıkarsamasında da geçerlidir. Her iki görüşte de yapı kavramı Smith'de olduğu gibi ekonomik çıkarları peşinde koşan bireylerin etkileşimlerinden ortaya çıkan piyasanın görünmez elinin sınırlayıcı etkisine benzer. Bu nedenlerle Bergesen'a göre, dünya sistemi perspektifi Marx, Weber ve Durkheim tarafından *toplum bazında* gerçekleştirilmiş olan paradigma değişimini *uluslararası toplum* bazında gerçekleştiremez. Bergesen'e göre dünya sistemi düzeyinde sosyolojik bir paradigmanın geliştirilebilmesi için bireysel çıkarın ussal takibine dayanan doğal bir düzen değil, toplumsal gerçeğin düzeni nasıl ortaya çıkardığını gösterebilmek gerekir. Bu ise bütün sistem ve yapı kavramlarının kullanılmasına rağmen dünya sistemi perspektifinin Waltz'ın kuramına benzer bir biçimde görgücü bir yapı anlayışı olduğunu ve positivizmin etkilerinden arınamadığını gösterir.

II. *Devlet.* Dünya sistemi perspektifinde devletlerarası sistem Waltz'ın kuramının tersine birimlerin özellikleriyle tanımlanmadığı için, bir devlet kuramı geliştirmek mümkün

63 A Bergesen, "From Utilitarianism to Globology," A. Bergesen (der), *Studies of the Modern World System* (London and New York: Academic Press,1980), s.281.

olur. Bir başka deyişle, dünya sistemi kuramında, devletlerin Neorealizmde olduğu gibi ontolojik bir önceliği olmadığı için, sistem yapılarının devleti ortaya çıkarması kuramsal olarak mümkün olur. Buradaki farklılık ontolojik bir farklılıktır. Neorealizm bireyselci bir ontoloji benimserken, dünya sistemi perspektifinin holistik bir ontolojisi vardır. Bu şekilde sistem yapılarının devlet biçimlerini nasıl belirlediği de ortaya konur. Dünya ekonomisinin işleyişi sonunda güçlü devletler merkezde yoğunlaşırken, zayıf devletler çevrede yoğunlaşmıştır.[64] Devletler merkezden dünya ekonomisinin çevresine geçebilirler ama sistemin ana yapısı değişmez. Ancak Wallerstein'a göre ileride sömürü ilişkilerinin hakim olduğu bu dünya ekonomisinden sosyalist bir dünya sistemine dönüşüm mümkün olabilecektir.

Dünya sistemi perspektifi devletler sisteminin incelenmesinde dünya ekonomisine belirleyici bir yer verilmesi nedeniyle, iç sınıf yapılarını dikkate almadığı, devletler arasındaki gelişme farklılıklarını açıklayamadığı ve güçlü devlet zayıf devlet genellemelerinin tarihsel gerçeklere uymadığı konularında da eleştirilmiştir.[65] Devletlerin dünya ekonomisinin merkezinde oldukları için mi güçlü yoksa, güçlü oldukları için mi dünya ekonomisinin merkezinde oldukları belli değildir. Özellikle güçlü devletlerle merkez ekonomileri arasındaki bağıntının tam olmadığı ifade edilmiştir.[66]

III. *Yapı-eden (agent) ilişkisi.*

Wendt'e göre Neorealizm ve dünya sistemi perspektifinin yapı/eden (agent) sorununa olan determinist yaklaşımı birbirine benzemekte ise de, bu benzerlik ikisinin de zayıf nok-

64 Immanuel Wallerstein, *a.g.e., The Modern World System,* dipnot 58, s.355.

65 Örn. bkz. C. Chase Dunn, "Interstate System and Capitalist World Economy: One Logic or Two?" *International Studies Quarterly,* Sayı 1 (1981) ss.19-42.

66 Peter Gourevitch, "The International System and Regime Formation: A Critical Review of Anderson and Wallerstein," *Comparative Politics* (10 Cilt 3 Sayı), ss.419-508.

tasını oluşturur. Yapılanma kuramı her iki görüşte görülen bu eksikliğin giderilmesine yöneliktir. Neorealizm devletler sisteminin yapısını, onu oluşturan birimlerin özellik ve etkileşimlerine indirgerken (devletler), dünya sistemi kuramcıları devlet ve sınıfları kapitalist dünya sisteminin kendisini yeniden üretme gereksiniminin bir yansıması olarak görür. Yapılanma kuramı ise, hem birim hem de yapılara eşit ontolojik statü vererek, gerek birimler açısından gerekse de sistem açısından tanımlanabilecek bir indirgemecilikten kaçınır.

b. *Sermaye Mantığı Okulu (Capital Logic School) ve Devletler Sistemi.*

Dünya sistemi perspektifinin determinist görüşlerine benzeyen bu nedenle de yukarıda yaptığımız eleştirilerin yine kısmen geçerli olabileceği bir diğer görüş Sermaye Mantığı Okuludur ve özellikle Claudia von Braunmühl tarafından geliştirilmiştir.[67] Braunmühl'de bütünlük kavramının dünya pazarı düzeyinde düşünülmesi gerektiğini savunmakta ve dünya sistemi perspektifinde olduğu gibi devletler sistemine dünya pazarına bağımlı bir yer vermektedir. Braünmühl, "en genel soyutlamaların yalnızca mümkün olan en zengin somut gelişme ortasında çıkması" ve Marx'ın yöntemi gereğince "şeylerin özünün en gelişmiş görüntü biçimlerinin belirlenmesi" gereği olarak, sermayenin hareketinin çözümlenmesi gereken somut düzey olarak ulusal devletin değil, dünya pazarının alınması ve "sermaye birikimi(nin) kavramsal olarak dünya pazarı bağlamında yeniden inşasını" gerektirdiğini göstermektedir. Neorealizmin tersine "ulusal sermaye ve onunla ilgili devlet bir başlangıç noktası olmaktan ziyade, dünya pazarı *a-priori* çözümleme düzeyi" olarak ele alınmalıdır.[68] Açıklanması ge-

---

67 C. von Braunmühl, "The Nation State and the World Market: National Organization of the Bourgeois State," Holloway ve S. Picciotto (der), *State and Capital* (London: Arnold,1978).

68 *A.y.*, ss.162-163.

reken de, özünde hareketi uluslararası olan sermayenin nasıl ulusal devlet biçimini aldığıdır. Böylece, Braunmühl daha önce Pashukanis tarafından ortaya atılan ve sınıf hakimiyetinin niye aynı zamanda bir devlet biçimine büründüğüne ilişkin sorunsalı genişleterek, dünya pazarının niye birbirleriyle rekabet halinde bulunan bir devletler sistemi biçimini almış olduğunun açıklanması gerektiğini savunmaktadır. Bunun nedenini Braunmühl, kapitalizmin bir dünya sistemi olmasına rağmen, tarihsel olarak ulusal kapitalizmler olarak gelişmesinde bulur. Braunmühl'e göre, ayrı ayrı sermaye birikim süreçleri, tek bir birim etrafında birleşmekten ziyade, feodal dönemden kalan mevcut sınırlar ve hakimiyet biçimleri kullanılarak ve bunların işlevleri değiştirilerek birbirleriyle rekabet içinde bulunan burjuva devleti haline gelmiş ve burjuva devleti de "uluslararası sistemde rekabet eden burjuvazilerin politik-ekonomik güçlerini koruma işlevini" yüklenmiştir.[69] Kapitalist üretim biçiminin yeniden üretimi başından beri ulusal bir biçim almış, mevcut sınırlar sermayenin topraksal temelini oluşturmuştur. Bu nedenlerle, Braunmühl dünya pazarındaki rekabete ulusal kapitalizmlerin gelişmesinde başat bir rol vermekle birlikte, birbirleriyle rekabet içindeki devletler sisteminin burjuvazi ile işçi sınıfları arasındaki siyasi hakimiyet momentini anlamadan gerçekleştirilemiyeceğini savunmaktadır. Burjuva ulusal devleti, sınıf ilişkilerinin toplumsal üretiminin esas yeridir. Devletlerin birbirleriyle devamlı mücadele halinde olmalarının ve devletler üstü bir devlet kuramamalarının nedeni bu gerçekte yatar.[70] Burjuva devletinin örgütlenmesi artık değerin devamlı olarak elde edilmesine dayandığı sürece, devletler arası anarşi devam edecektir.

---

69 *A.y.*, s.175.

70 *A.y.*, s.176.

Siyasal Realizmin Yeni Biçimleri

Dünya sistemi perspektifinin devletler sistemine ilişkin deterministik görüşlerine bir tepki olarak, Uluslararası İlişkiler kuramında siyasal gerçekçiliğin yeni biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu görüşler bir taraftan Neorealizmin tarihsel olmayan yapısına tarihsel bir kimlik kazandırmak isterken, diğer yandan devletlerarası sistemi dünya sistemi perspektifinin dünya ekonomisinin yapısını incelemesine benzer bir şekilde incelemeye çalışmıştır. Örneğin, Modelski[71] tarafından geliştirilmiş olan uzun dönem-liderlik kuramına göre, dünya ekonomik sistemi gibi bir uluslararası politik sistem de vardır. Nasıl dünya ekonomisinin işleyişinde ekonomik döngüler varsa, global politik sistemin işleyişinde de siyasal döngüler mevcuttur. Aşağı yukarı yüzer yıl olan bu siyasal döngüler hegemonik savaşlar ile birbirinden ayrılmakta, bu savaşlarda bir dünya gücünün düşüşü ve bir diğerinin yükselişi ile sonuçlanmaktadır. Dünya güçlerini dünya sistemi perspektifinde olduğu gibi ekonomik değil ama askeri ve özellikle deniz gücü tanımlamaktadır. Modelski'ye göre, Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD gibi global politik sistemde bu anlamda dünya güçleri olmuş devletler aynı zamanda uluslararası ekonomik sistemi de şekillendirmişlerdir. Bu nedenle, siyasal sonuçları şekillendiren dünya ekonomisi değil, ama dünya sistemi perspektifinin tersine, siyasal yapılar dünya ekonomisini şekillendirmiştir.

Nihayet dünya sistemi perspektifinin bir eleştirisi olarak gelişen diğer bir görüş, devletler sisteminin dünya ekonomisinden analitik olarak bağımsız bir incelemesinin yapılması gerektiğini vurgulamakta, ama devletler sisteminin incelenmesi-

71 G. Modelski, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation State", *Comparative Studies in Society and History*, (2. Cilt, 1978), ss. 214-235.

ni salt devletlerarası etkileşimlerle sınırlamayıp devletler sisteminin iç sınıf ilişkilerine olan etkileri ile birlikte incelenmesi gereğini vurgulamaktadır. Devletler sisteminin ve özellikle devletlerarası askeri mücadelenin iç sınıf yapılarına olan etkisi Skocpol'da[72] olduğu gibi ya toplumsal devrimler çerçevesinde ya da Anderson[73] ve Zolberg'de[74] olduğu gibi farklı siyasal rejimlerin ortaya çıkışına ilişkin olarak incelenmiştir.

Gramşiyan Görüşler

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız yaklaşımlar dünya ekonomisinin, devletler sisteminin ve iç sınıf yapılarının bir araya getirildiği bütüncül bir yaklaşımın zorunluluğuna dikkati çekmektedir. Yine farklı yaklaşımlara yöneltilen eleştirilerin gösterdiği gibi, gerek ekonomik, gerekse politik anlamda bir determinizm dünya ekonomisi ve devletler sistemi arasındaki karmaşık yapıyı anlamamıza yeterli olmamaktadır. Bu konulara ilişkin olarak son yıllarda Gramsci'nin görüşlerinin Uluslararası İlişkiler'e yapabileceği katkının incelenmesi ve özellikle Gramsci'nin hegemonya kavramı devletler sistemindeki tartışmalara farklı bir yön kazandırmıştır.[75] Gramsci'nin devlet ve politikaya ilişkin gö-

---

72 T. Skocpol," Wallerstein's World System: A Theoretical and Historical Critique," *American Journal of Sociology,* (82. Cilt, 1977), ss.1075-1090.

73 P. Anderson, *Lineages of the Absolutist State,* (London: Verso Editions ve New York: Schocken,1979).

74 A. Zolberg, "Strategic Interactions and the Formation of Modern States:France and England," *International Social Science Journal,* (4. Cilt, 1980), ss.687-716.

75 Stephen Gill (der), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) içinde özellikle Stephen Gill, "Epistemology, Ontology and the Italian School," ss.21-48 ile Robert Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method," ss.49-66 ve "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory," *Milennium: Journal of International Studies,* (10. Cilt 2. Sayı, 1981),ss. 126-155'dan yararlanılmıştır.

rüşlerinin burada incelenen konular açısından en önemli yanı, onun sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi anlayış biçimi ve hegemonya kavramıdır. Gramsci için devletin ve politik alanın incelenmesinde önemli olan sınıflar arasındaki dengedir. Devlet yalnız ekonomik belirlenimlerin sonucu ya da sermaye mantığı okulunda olduğu gibi salt üretim biçimi düzeyinde oluşturulmuş soyut kavramlar çerçevesinde değil, toplumsal formasyon düzeyinde sınıf çatışması ve sınıflar arası dengeler açısından incelenmektedir. Bu çerçeve içinde, Neorealist kuramda olduğu gibi devletin yalnızca hükümet aygıtı anlamında ve politikanın da zor ve güç anlamında kullanıldığı dar anlam terkedilmekte, sivil toplumu da içeren ve devletin hükümet aygıtı ve hegemonya aygıtı, politikanın da zorlama ve onaylama olarak anlaşıldığı genişletilmiş bir anlam kullanılmaktadır. Bu şekilde yönetici sınıfların hakimiyeti de yalnızca güç ve zora dayanmamakta, ama yönetici sınıfın bir yandan "ahlaki" veya "entelektüel" anlamda hegemonik bir liderlik etmesine, diğer sınıflarla tarihsel bir blok kurmasına, diğer yandan da sınıfların onamasını elde etmesine, gerektiğinde onlara tavizler vermesine ve bu şekilde kendi ideolojisini evrensel olarak sunmasına bağlı olmaktadır.

Robert Cox yukarıda kısaca özetlenen Gramsci'nin görüşlerini devletler arası ilişkilere uygulamaya çalışmıştır.[76] Cox önceki çalışmalarında eleştirel bir kuramın temellerini oluşturmuş, daha sonra bu kuram üzerine kendi Gramşiyan yaklaşımını geliştirmiştir. Cox'a göre toplumsal gerçeğin bilgisi toplumsal pratikle iç içedir. Bu nedenle "kuram her zaman birisi ve bir amaç için" olup belli bir toplumsal ve siyasal ortamın kuramıdır.[77] Cox'a göre iki türlü kuram

76 R. Cox, *"Gramsci, Hegemony and International Relations"*, dipnot 75.

77 Cox, *"Social Forces, States and World Orders,"* dipnot 75, s.129.

vardır. Mevcut olan bir düzende problemlerin çözümüne yönelik olan kuramlar sorun çözme kuramıdır. Bu tür bir kuram dünyayı varolan toplumsal ve güç ilişkileriyle birlikte ele alıp bu ilişkileri sorgulamaz. Mevcut yapıların sürekliliğini varsayar. Eleştirel kuram ise, kuram sürecinin bizzat kendisini sorgular ve dünyanın düzenine ilişkin alternatif görüşler geliştirir. Sorun çözme kuramları mevcut düzen ile ilgilenirken, eleştirel kuramın varolan düzeni aşan bir yapısı vardır. Sorun çözme kuramlarının tersine eleştirel kuram mevcut kurum ve bunların temelinde yatan sosyal ve güç ilişkilerini veri olarak almayıp tam tersine bunların kökenlerini ve nasıl değişebileceklerini veya değişmekte olup olmadıklarıyla ilgilenir. Varolanın devamını varsaydığı için sorun çözme kuramları tarihsel değildir. Eleştirel kuram ise, toplumsal değişim süreci ile ilgilenen bir tarih kuramıdır ve değişen bir gerçek ile ilgilendiği için kavramlarını sürekli olarak değişen nesnesine göre ayarlar. Nihayet, eleştirel kuramın mevcut toplumsal ve siyasal düzenin dışında alternatif bir toplumsal ve siyasal düzen öngördüğü için normatif bir yanı vardır. Mevcut düzendeki dönüşüm potansiyelini ortaya çıkarmaya çalışır ve alternatif bir düzenin ortaya çıkarılması için gerekli eyleme rehber oluşturur.

Cox'a göre, realizmin sorun çözme kuramı olarak başat olan ideolojik şekilleri, Neorealizm adı altında Uluslararası İlişkiler disiplinine hakim olmuştur. Neorealist hegemonya kuramları tarihsel ve siyasal olarak Soğuk Savaş tarihi ve politikasının bir parçası olup, süregelen bir süpergüç çatışmasının nasıl kontrol edilebileceği ile ilgilidir. Bu Soğuk Savaş ortamını değişmez ve nesnelleşmiş bir gerçek olarak gören Neorealist kuramın tersine, mevcut kuramlara ve güç ilişkilerine verilmiş gerçekler olarak değil bunları sorgulayan, nasıl ortaya çıktıklarını inceleyen eleştirel bir yaklaşım gerekmektedir. Bu amaçla, Cox Neorealizmin görüşlerini

Gramsci'nin görüşlerinden yararlanarak geliştirdiği bir kuram aracılığıyla eleştirmeye çalışır ve Uluslararası İlişkiler kuramını geleneksel devlet merkezli görüşlerinden kaydırıp toplumsal güçlerin özgürleştirici potansiyeline dayalı bir eksene oturtmaya çalışır. Cox, Gramsci'nin askeri, stratejik ya da jeopolitik dengedeki değişiklikler olarak gözlemlenen uluslararası güç ilişkilerini toplumsal ilişkilerdeki esas değişikliklere bağladığını, bunun ise, farklı bir Uluslararası İlişkiler kuramı ortaya çıkardığını ileri sürer. Uluslararası İlişkiler'e uygulandığında, hegemonya kavramı ne Neorealizmde olduğu gibi salt askeri güçle, ne de dünya sistemi ya da sermaye mantığı okulunun görüşlerinde olduğu gibi salt bir ekonomik rekabet gücüyle tanımlanmakta, ama ideolojik üstünlüğü de içermektedir. Dünya sistemi de ne yalnızca bir dünya ekonomisi ne de yalnızca politik bir sistem ama global bir sivil toplum olarak düşünülür. Hegemonya, bir devletin diğerlerini sömürdüğü bir düzen değil, ama diğer devletlerin çoğunun kendi çıkarlarıyla uygun bulduğu bir düzendir. Diğer yandan, hegemonyayı bir taraftan bir sınıfın belli bir toplum çerçevesi içinde kurmuş olduğu ulusal hegemonya, ikinci olarak da ulusal hegemonyasını kurmuş olan bir sınıfın dünya sistemindeki hegemonyası olmak üzere iki biçimde düşünür. Bu anlamda, dünya hegemonisi "hakim bir toplumsal sınıfın kurmuş olduğu iç hegemonyanın dışavurumudur." Bu tür hegemoniler toplumsal ve ekonomik devrimlerini gerçekleştirmiş toplumlar tarafından kurulur. Hegemonik bir dünya devleti hegemonyasının gerektirdiği uluslararası kurumları ve kuralları da oluşturur. Cox burada kuralların ve kurumların devletler sisteminin yeniden üretilmesindeki rolünü görür. Uluslararası kurumlar merkez ülkelerindeki hegemonik sınıfların çıkarlarıyla yakından ilgili olduğu için, dünya düzenini değiştirme sorunu, uluslararası düzeyde değil, yeni tarihsel

blokların kurulacağı ulusal düzeyde olacaktır. Uluslararası düzende bir değişikliğin olabilmesinin ön şartı, ulusal düzeyde değişikliklerin ortaya çıkmasıdır.

ABD hegemonyasının bugün zayıflamış olması kapitalist ilişkilerin evrenselleşmesine bir tehdit oluşturmaz. Bu kriz bir ideolojik meşruluk krizidir. Kendi hegemonik mantığını global topluluğa eskisi gibi kabul ettirememenin ve diğer ülkelerin de bunu eskisi kadar kolay kabul etmemesinin yarattığı bir krizdir. Bu krizin temelinde, Neorealizmin devletler arası etkileşim düzeyine indirgenemediği için anlayamadığı uluslararası ekonomik yapıda ortaya çıkan değişiklikler yatar. Bu değişiklikler uluslararasılaşmış bir üretim sürecinin ve onun getirdiği uluslararası işbölümünün toplumsal güçlerde ortaya çıkardığı değişikliklerle ilgilidir. Gittikçe bağımlılığı artan bir dünya ekonomisinde üretimin uluslararasılaşması süreci, üçüncü dünya ülkelerinin bu süreç içinde marjinalleşmesi, daha çok siyasal ve ekonomik katılım ve sosyal özgürlük isteyen yeni güçlerin ortaya çıkması gerçek bir değişimin ve hegemonya karşıtı yapıların ortaya çıkabilmesine olanak sağlamaktadır.

Eleştirel yapısalcılık bir taraftan bilimsel realizmin ilkeleri ile diğer yandan da, bunun sonucu olarak, yapılanma kuramı ile uyumlu bir görüştür. Eleştirel yapısalcılıkta kullanılan yapı kavramı toplumsal ilişkiler olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle bu yapı kavramı bilimsel realizmin pozitivist olmayan gerçekçi yapı anlayışına uymaktadır. Diğer yandan, toplumsal değişim sürecinin hem toplumsal hem de kolektif insan bilinci ile olan ilişkisini ön plana alarak yapılanma kuramının dönüşümsel toplum modeli ile de uyumludur. Eleştirel yapısalcılığın gerek bilimsel realizm ile gerekse yapılanma kuramı ile ilişkisi daha ayrıntılı olarak incelenebilir. Ama eleştirel yapısalcılık Neorealizm veya dünya sistemi perspektifi gibi tek bir okulu değil çok farklı

kaynaklardan gelişen görüşleri kapsadığı için bu biraz daha zordur. Ancak gerek bilimsel realizmin gerekse de yapılanma kuramının temel ilkeleri eleştirel yapısalcılığın ana varsayımlarında zaten mevcuttur. Eleştirel yapısalcılığın burada incelenen görüşlerin dışında daha nasıl geliştirilebileceği önümüzdeki dönemin önemli araştırma programlarından birini oluşturacaktır.

Sonuç

Uluslararası İlişkiler kuramında yapısalcı yaklaşımlar 1970 ve 1980'li yıllardaki kuramsal tartışmaların ana eksenini oluşturmuştur. Gerçekten de, önceki dönemlerin idealizm/realizm ve davranışsalcılık/gelenekselcilik tartışmalarına benzer bir şekilde, yapısalcılık, Uluslararası İlişkiler disiplininin ana konusunun ne olduğu, nasıl incelenmesi gerektiği gibi disiplinin özünü ilgilendiren birçok tartışmaya neden olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine büyük bir dinamizm kazandırmıştır. İçinde bulunduğumuz *yapısalcı sonrası* veya *pozitivizm sonrası* dönemin tartışmalarının başlangıç noktasının, *yapısalcı* görüşlere yöneltilen eleştirilerden kaynaklandığı söylenebilir.

Uluslararası İlişkiler kuramındaki yapısalcı yaklaşımlar, ilginç bir gelişme izleyerek sadece devletler sisteminin siyasal dinamiğini inceleyen yapısalcı yaklaşımlardan (Neorealizm ve Waltz), toplumsal yapının her yönünün Uluslararası İlişkiler kuramıyla ilişkisinin incelendiği bütüncül ve toplumbilimsel kuramlara (örneğin eleştirel yapısalcılık) doğru bir gelişim göstermiştir. Bu nedenle yapısalcı görüşler çok uzun süre diğer toplumbilimlere kendini kapamış olan Uluslararası İlişkiler kuramında birey/toplum ilişkisi, toplumsal gerçeğin oluşum biçimleri gibi toplumbilim kuramlarının en önemli sorunlarının tartışıldığı bir ortam ya-

ratmıştır. Bu nedenle salt bir yapısalcı kuramın Uluslararası İlişkiler disiplini içinde belki ömrünü tamamlamış olduğu iddia edilebilir ama yapısal nitelikte Uluslararası İlişkiler kuramı disiplinler arası bu karşılıklı etkileşimin de sonunda henüz çok başlangıç noktasındadır. Bir taraftan Uluslararası İlişkiler kuramındaki yapısalcı görüşlerin toplumbilimsel bir nitelik kazanması, diğer yandan da toplumbilimlerin Uluslararası İlişkiler kuramının geleneksel konusunu oluşturan devletler sisteminin dinamiğinin toplumsal yapıları nasıl etkilediğini tartışmaya başlamış olması, iki disiplinin henüz tam olarak gerçekleşmeyen yakın bir işbirliğini de sağlamaktadır. Sanırım bu kapsamda bilimsel realizmin toplumbilimlere en önemli katkılarından biri, toplumsal gerçeğin belirlenimlerinin sonu gelmez bir gerçek arayışına bağlı olduğudur.

Uluslararası İlişkiler kuramında bir kuram ve yöntem olarak yapısalcılık belli bir dönemi kapsamaktadır. Ancak, yapısalcı çözümlemenin yapıları donduran ve tarihden soyutlayan görüşleri, devletler sisteminin değişmez niteliğini savunan, devletleri her türlü toplumsal ilişkiden soyutlayan, tarihsel olmayan birey/devlet analojileri ile devletler sisteminin dinamiğini anlamaya çalışan Uluslararası İlişkiler kuramında hep mevcut olmuştur. Gerçekten de devlet öncesi ve devlet sonrası ayrımı birçok kavram ve kategorinin tarihsel olarak özgül anlamlarını unutmamıza neden olmuş, iç toplum/dış toplum ayrımı benzer toplumsal ilişkilerin hem devlet içi yaşam hem de devletlerarası yaşama sınırlamalar koyabileceği görüşünü dikkate almamıştır. Kavramlar ve kategoriler evrensellik kazanmış, doğal ve zorunlu görünmüştür. Yapısalcılığın Uluslararası İlişkiler kuramına belki de en büyük katkısı Uluslararası İlişkiler kuramının temelinde yatan bu varsayımları ortaya çıkaracak tartışmaları başlatmış olmasıdır. Bunun da ötesinde, yapısalcı

görüşe yöneltilen eleştiriler aslında belli bir okulun eleştirileri olmaktan çıkmış, Uluslararası İlişkiler disiplinini ve bunun da ötesinde modern çağın ortaya çıkardığı bütün kurum ve bilgi biçimlerini sorgulayan bir şekle dönüşmüştür.

Yapısalcı görüşün eleştirileri göstermiştir ki, uluslararası sistem kendi özerk belirlenimlerine göre dinamiği olan ayrı bir toplumsal yaşam alanı değil, genel toplumsal düzenin bir parçasıdır. Devletler sisteminin incelenmesi de zorunlu olarak belli tarihsel sosyal yapılar tarafından belirlenen toplumsal güç biçimlerini ve ilişkilerini yansıtır. Öyle ise, anarşiyi başlangıç noktası alan biçimsel / hukuksal sorunsal yerine devletler sistemini daha geniş bir toplumsal totalitenin jeopolitik yönleri olarak gören tarihsel bir sorunsalın geliştirilmesi gereği, artık her toplumbilim gibi Uluslararası İlişkiler kuramının da başlangıç noktasını oluşturmak zorundadır. Ancak, bunu yaparken, yapısalcı okul gibi dünyayı olduğu gibi *anlama* çabamız, onu *değiştirmekten* tamamen vazgeçtiğimiz anlamına gelmemelidir.

Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları

İHSAN D. DAĞI

Normatif uluslararası teoriler, Uluslararası İlişkiler'in etik boyutuyla ilgilenen ve disiplinin daha geniş anlam ve yorum sorunlarını da açmaya çalışan yaklaşımlardır. Felsefi öncülleri ve soyut görülebilecek önermelerine rağmen uluslararası politikanın en aktüel sorunlarını hem düşüncenin hem de "siyasal eylemin" gündeminde aynı anda tutmaya çalışmaları önemli bir katkı alanı oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininin siyasal felsefe içindeki zengin düşünsel köklerini açığa çıkarması ve bunları güncel sorunlara uyarlaması bakımından da normatif yaklaşımlar uluslararası politikayı basit bir betimleme biçimine dönüştüren perspektiflerden farklılaşır. Bu anlamda Uluslararası İlişkiler'e teorik ve pratik düzeylerde önemli katkılar sağlama potansiyeline ve zenginliğine sahiptir. Bu bölümde normatif boyut içermeyen bir uluslararası teorik yaklaşımın uluslararası sorunları ele alış biçiminde ve çözüm önerilerinde neden eksikler taşıyacağı, neden normatif uluslararası teoriye ihtiyaç duyulduğu genel olarak incelenecektir. Ayrıca normatif yaklaşımların felsefi ve tarihsel kökleri ortaya

konularak Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki problemli yeri ele alınacaktır. Normatif yaklaşımların salt bir felsefi önermeler yığını olmadığını, fakat güncel uluslararası sorunlar üzerinde durduğunu göstermek üzere "savaş, uluslararası adalet ve insan hakları" normatif bir perspektiften açıklanacaktır.

Uluslararası İlişkiler ve Normatif Teori

Normatif teoriler temelde birey, toplum, devlet ve uluslararası toplum arasındaki ilişkilerin etik örgüsüne bakar. Böylesine bir etik bakışın da kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu düşünür. Çünkü yaşam, etik alanın dışında cereyan etmez. Bütün sosyal ve siyasal problemler özünde normatiftir, değer ve kabullere dayalı bir öz taşır. Metodolojik olarak da bilimsel sürecin ve faaliyetin gerisinde "değerlere" ilişkin çözülmesi gereken bir sorunsal, bir temel tercih olduğunu düşünür normatif kuramcılar.

Normlar, sosyal ve siyasal ilişkileri kuran kurallardır. Normatif teori bu kuralların betimlenmesi ve açıklanmasından çok bunların ahlakiliğinin temellendirilmesi, oluşan ilişkiler ağının değerlendirilmesi, ve gerektiğinde dönüştürülmesini öngörür. Normatif teorinin hareket noktası "ne oluyor-ne yapılıyor" sorularının ötesine geçip "ne olmalı-ne yapılmalı"nın ortaya çıkarılması arzusudur. Yani "gerçekliğin" betimsel anlatımının yetersizliğinden hareketle bu gerçekliği etik olarak daha kabul edilebilir bir biçime dönüştürmenin de cevabını arar. Açıklayıcı girişimlerin de önemli normatif içeriğinin olduğu düşünülür, çünkü olguların açıklayıcı bir çerçevede betimlenmesi onların anlamlarının normatif yorumuna dayanır. Açıklama yorumsayıcı ise normatiftir de. "Ne yapmalı"nın cevabını ararken "ne"nin açıklanması gerekir. Bu özellikleriyle normatif teoriler hem

açıklayıcı hem de kural koyucu-yol göstericidir.[1] Normatif yaklaşımların "siyasa yönelimli" ve öngörücü işlevleri bu özelliklerinin bir uzantısı olarak mevcuttur. Bu anlamda, karar vericilere kılavuzluk rolü üstlenmesi işleviyle egemen yaklaşımlardan farklı görünmeyebilir. Ama fark, normatif teorinin siyasa yöneliminin etik içeriği ve hedefidir.

Temelde "ne yapılmalı" sorusu insan iradesinin varlığına ilişkin inancı ve alternatif hareket tarzlarının mümkün olduğunun kabulünü yansıtır. "Ne yapmalı-yapılmalı" sorusunu irdeleyen normatif önermeler ancak aktörlerin özgürlüğünü tanımakla anlamlı hale gelir. Normatif düşünceler dış dünyaya biçim verebilir.[2] Realist yaklaşımların aksine normatif teori koşulların dayatıcı determinizmine karşı, eylemin iradî "seçilebilirliğini" benimser. "Çıkar maksimizasyonu" hesabıyla belirli bir hareket tarzının kaçınılmazlığı görüşünü, başka bir ifadeyle "ulusal çıkar" tanımlamasının öngördüğü tekçi ve dayatıcı mantığı reddeder. Yol gösterici özelliği ile normatif teori "seçmeye" ve "eyleme" ilişkindir. İnsan iradesinin gerçekleştirilmesinde moral kılavuzluk yapmayı amaçlar. Ama, pozitivizmi reddederken kartezyen aklın evrenselleştirici ve tekleyici öncülleri ile bir tür "aydınlanmacı tuzak"a düşerek "seçeneklere" dayalı özgürlükçü söylemini de kaybedebilir. Bunu, "uluslararası normatif düzenin her şeyi aşan bir amacı olmalıdır ve bunun kabulü gereklidir" gibi bir ifade yansıtır.[3] Büyük ölçüde toplumsal ve tarihsel görecelik öngören komüniteryen tavır yerine Kant'çı felsefenin evrenselci ve dolayısıyla tekçi söylemine dayanmak zorunda kalır. Hakikatin evrenselliği tartışması

1 H.C.Dyer, "Normative Theory and International Relations", H.C. Dyer and L.Mangasarian (der.), *The Study of International Relations: The State of the Art*, (London: Macmillan, 1989) ss. 175-177.

2 M.Frost, *Towards a Normative Theory of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s.55

3 Dyer, *a.g.e.*, 1. dipnot s. 179.

normatif teori içerisinde kozmopolitan ve komuniteryen ayrışmalarıyla ortaya çıkar.

Toplumsal ve siyasal yaşam üzerine fikir yürütmeye özgürlük, adalet, insan hakları, eşitlik gibi normatif kavramları açıklamakla başlarız. Benzer içerikli normatif kavramlar uluslararası alana ilişkin ifadelerde de hemen görülür. Egemenlik, savaş, devletlerarası eşitlik-eşitsizlik, bağımsızlık, self-determinasyon gibi normatif içerikli kavram ve sorunsalların uluslararası siyasal teori tarafından açılımları gerekir. Bunlara ancak disiplinlerarası geniş bir perspektiften bakıldığında tatmin edici cevaplar verilebilir. Uluslararası İlişkileri genel olarak sosyal ve siyasal teori ile ahlak felsefesi bağlamında daha bütüncül bir yaklaşımla ele almak, alanın normatif zenginliğinin ön şartıdır.[4] Diğer türlü savaş, açlık ve ekolojik sorunlar gibi konulara Uluslararası İlişkiler disiplininin geleneksel kalıplarında uygun etik cevaplar vermek mümkün görünmüyor.

Normatif yaklaşımlar teori oluşturma sürecinin, bilimsel açıklamanın ve hatta siyasetin (hangi ilke ve düşünceye dayanırsa dayansın) bir alan olarak normatif tercihlerden uzak olmadığını kabul etmekle birlikte bazı uluslararası sorunlar üzerinde yoğunlaşır. Veya, bazı sorunlar "acil" normatif açıklamalar bekler. Böylece doğrudan bir normatif düşünce biçimi başlar. Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin olarak ortaya çıkmasına da temel bir pratik ve normatif sorun sebep olmuştur: Savaş. Savaşların neden çıktığı, nasıl son verilebileceği, nasıl yapılması gerektiği, ne zaman meşru olabileceği gibi sorular Uluslararası İlişkiler üzerine düşüncelerin başlangıç noktası olmuştur.[5] Uluslararası İlişki-

4 C. Brown, *International Relations Theory: New Normative Approaches* (London: Macmillan, 1992), s. 4.

5 M. Hoffman, "Normative Approaches", M.Light and AJR Groom (der.), *International Relations: A Handbook of Current Theory* (London, 1985), s. 28.

ler'e ilişkin ilk yazılı metin olduğu ileri sürülen kitap, Thucydides'in *Peleponezya Savaşı Tarihi*'dir. Yani, Uluslararası İlişkilerin temelinde savaş ve barış gibi normatif bir kaygı yatmaktadır. Bu bağlamda, savaş karşıtı hareketler de normatif teorinin ilgi alanına girer. Devlet, vatandaşlarını savaşa katılmaya ahlaken zorlayabilir mi? Vatandaşların, orduya ve savaşa katılmama hakkı olabilir mi? gibi sorular normatif cevaplar bekler.

Savaşa ilişkin güncel sorunlar da normatif uluslararası teorinin alanına girer. Bunlar arasında nükleer silahların edinilmesi, geliştirilmesi, kullanılması ve sınırlandırılması normatif cevaplar gerektiren önemli sorulardır. Nükleer silahlara sahip olmak ve bunları kullanmak ahlaken savunulabilir mi? Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması ile nükleer bir tekelin kurulması ve diğer ülkelerin nükleer silahlara sahip olmasının engellenmesiyle uluslararası bir eşitsizliğin yaratılması haklılaştırılabilir mi? Nasıl?

Terörizmin de hangi koşullarda neden meşru olup olmadığına ilişkin sorular normatif temellendirmelere ihtiyaç duyar. Terörizm neden kabul edilemez? Terörizmin meşru sayılabileceği durumlar olabilir mi? Teröristi kim? Belki de özgürlük savaşçısı? FKÖ yıllarca terörist eylemlerde bulunduktan sonra şimdi nasıl Filistin halkının meşru temsilcisi ve özerk Filistin bölgesinin yönetsel sorumlusu olarak tanınmışsa, benzer biçimde bağımsızlık savaşı verdiklerini söyleyen terör örgütleri de bir gün uluslararası kabul görebilir.

Geleneksel olarak devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmaması gerektiği söylenir. Bu, devletin özerk bir moral özne olarak tanınmasından ve devlete tanınan negatif egemenlik hakkı kavramından kaynaklanan Uluslararası İlişkiler'in temel ilkelerindendir. Normatif yaklaşım genelde bu varsayımları- kabulleri tartışır. Devletin gerçekten de moral

özerkliği olabilir mi? Egemenlik hakkı devlete vatandaşlarına karşı istediği gibi davranma hakkı verir mi? Vermezse bunun, yani egemenliğin sınırları nelerdir? Bu sınırlar bittiğinde uluslararası karışmamazlık ilkesi geçerliliğini yitirir, müdahale meşru olur mu? Özellikle insan hakları ve çevre sorunları gibi küresel sorunlar karşısında devletin egemenlik alanlarının giderek sınırlandırıldığı gerçeği bu soruların pratik zeminini oluşturur.

Normatif uluslararası teorinin katkıda bulunacağı bir diğer konu self-determinasyon talepleriyle ilgilidir. Self-determinasyon bir grup hakkıdır ve bir ulusun veya halkın kendi yönetimini belirleme talebine ve hakkına dayanır. Böyle bir hakkın moral temeli nedir? Geleneksel uluslararası hukukun, sadece sömürge halklarına tanıdığı bu hak, Soğuk Savaş sonrası Doğu Blokunda federal yapıların dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletlerin ve kendi devletlerini kurmak isteyen azınlıkların taleplerinin anlaşılmasında ve temellendirilmesinde hayatî önem taşımaktadır. Bağımsızlık yolunda savaş verdiklerini iddia eden gruplara karşı uluslararası toplumun geliştireceği yaklaşım sadece pozitif hukukla değil; etikle de temellendirilmelidir. Self-determinasyon hakkı kime aittir, hangi koşullarda verilir? Bir halkın mevcut bir devletten ayrılarak başka bir devlet kurma girişimi ne zaman meşru olabilir? Uluslararası toplumun bu konudaki tutumu ne olmalıdır?

Özellikle Batı Avrupa ülkelerinin iç politikalarının anahtar konularından biri haline gelen mülteciler üzerine de normatif uluslararası teorinin söyleyecekleri vardır. Siyasal nedenlerle kendi ülkelerinde yaşamsal tehlike içinde bulunduğundan başka ülkelere göç etmek zorunda kalan mültecilerin sığınma hakkı sınırlandırılabilir mi?[6]

Bir başka önemli konu uluslararası ekonomik eşitsizlikler

6 G.Elstrom, *Ethics for a Shrinking of World*, 1990, s.27.

ve yoksul ülkelerden gelen adalet talepleri, daha adil paylaşım istekleridir. Bu, temelde bireylerin ve toplumların diğer birey ve toplumlara karşı ahlaki yükümlülükleri olup olmadığına ilişkin bir sorundur. Dünyadaki yoksulluk kimin problemidir? Sadece yoksulların mı? Zengin ülkelerin halklarının yoksul ülke halklarına karşı ahlaki bir sorumluluğu var mıdır? Kalkınma bir hak mıdır? Kaynak ve gelir eşitsizlikleri nasıl giderilebilir?

Bütün bunlar uluslararası güncel sorunlardır ve bu biçimde normatif teorinin temel sorunsallarıdır.[7] Yani, normatif teori soyut felsefi meselelerle uğraşmaz, onun yerine ahlak felsefesini uluslararası güncel sorunlara uygulayarak daha farklı, yol gösterici ve entelektüel olarak da zengin bir yaklaşım geliştirir. Fakat normatif teorinin önermeleri, pozitivist bir bilim anlayışından farklı olarak gözlemlenebilir, test edilebilir olgular dünyasına değil, "ne olmalı-ne yapılmalı"nın değerler ve moral tercihler dünyasına aittir. Kısaca, normatif uluslararası teori, birey ve toplum yaşamında "iyi" ve "doğru"nun cevabını vermeye çalışan moral önermelerin ulusal toplumlarla sınırlı olmadığını göstermeye çalışır. Etik değerlendirmeler ve yargılar "suyun önünde" durmaz, sınır tanımaz; özellikle ulusal sınırların giderek nominalleştiği günümüzde.

Normatif teorinin kökenleri klasik felsefecilere dayanır; Plato ve Aristo'dan başlayıp özel olarak "uluslararası" sorunlar üzerinde duran Grotius, Vatten, Wolff, Pufendorf, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant ve Mill'e kadar uzanır. Özgürlük, adalet, hak, görev ve yükümlülükler siyasal teorinin temel sorunsalları olduğu gibi normatif teorinin de ilgi odağıdır.[8] Genelde Anglo-Sakson bir nitelik taşıyan, Pufen-

7 Uluslararası normatif teorinin ilgi alanına giren diğer konular hakkında bkz. Frost, *a.g.e.*, dipnot 2 , ss. 82-83.

8 Hoffman, *a.g.e.*, dipnot 5, ss. 27-28.

dorf, Vatten, Wolff ve Grotius gibi uluslararası kuramcıların temsil ettiği klasik yaklaşım "doğa yasası" ve "toplumsal sözleşme" gibi kavramlar üzerine kuruludur. Bireye, bireyin "iyi" ile "kötü"yü ayırdedebilme yeteneğine inanan bu yaklaşım rasyonalist bir öz taşır. Bu nitelikleri ile iki savaş arası dönemin İdealist hareketinin ilham kaynağıdır. Klasik yaklaşım, devlete ve ulusal çıkarlara mutlak moral öncelik tanımak yerine "uluslararası toplum" düşüncesi üzerinde durur. Ana düşünce, ahlakiliğin çıkardan ayrı bir şey olduğudur. "Uluslararası toplum", gelenekler, normlar ve prensiplerle biri diğerine ilintilenmiş bir devletler topluluğunu ifade eder. Böyle bir topluluğun moral temeli ulusların kendi kaderini tayin hakkı, karışmama ilkesi, savunma hakkı, güç dengelerinin korunması ve *pacta sund servanda* gibi ortak kabuller üzerine kurulur.[9]

Bunun ötesinde daha radikal bir normatif damar da vardır; ahlakilik ve adil davranış biçiminin devletin sınırlarını aşan ve devletlerüstü bir evrensellik taşıdığını öngören kozmopolitan yaklaşım. Kozmopolitan tavır, eski Yunan'a kadar uzanır. "Polis" (şehir devleti) etrafında gelişen "vatandaşlık" kavramına karşı Stoacular, ahlakiliği ve iyiyi evrenselde arar; "polis"in değil "kozmos"un vatandaşı, evrensel bir şehrin üyesi, yani kozmopolitan olduklarını söyler Stoacular.[10]

Bir dünya devleti önermesi zorunlu olarak kozmopolitan dünya görüşünden çıkmaz. Esas olan kozmopolitan düşüncenin devlet merkezli siyasal yapılanmaları ahlakiliğin referans temeli olarak görmemesidir. Bunun karşısında komüniteryen yaklaşım moral değerlerin toplum kaynaklı olduğunu, bireyin hayat ve kimliğinin anlamının siyasal toplumun bir türevi olduğunu öngörür.

---

9 *A.y.*, ss. 32-34.

10 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, s. 23.

Uluslararası İlişkiler'de kozmopolitan düşünceyi, yazdığı *Ebedi Barış* adlı eseri ile en etkin biçimde temsil eden düşünür Kant'tır. Kantçı etik, evrenselci boyut ve amaç taşır. Bireyler, devletler ve diğer aktörlerden oluşan ve her aktörün etik ve rasyonel davrandığı kozmopolitan bir dünya topluluğunda evrensel hukukun mümkün olacağı ve böylece ebedi barışa ulaşılacağı düşünülür. Kant'a göre iç siyasal düzen ile dış ilişkilerin biçimi ve niteliği ayrıştırılamaz. Bunlar birbirine sıkıca ilintilidir. Dış ilişkilerin hukuk çerçevesinde yürütülmesi sorununu çözmeden içeride mükemmel bir anayasal düzen oluşturulması mümkün değildir.[11] Bu nedenle Kant'ın "Ebedi Barış" projesinde bireyin devlete karşı haklarını koruyan bir cumhuriyetçi öge, bir devletin diğer devletlere karşı haklarını düzenleyen uluslararası hukuk, ve genel insanlık dünyasının bir parçası olan bireyin evrensel haklarını meşrulaştıran ve temellendiren bir kozmopolitan ahlak boyutu vardır.

Kant, açık diplomasi, saldırmazlık, self-determinasyon, müdahale yasağı, savaşta hukuk dışı araçların kullanılmaması, uluslararası güveni sağlamanın önkoşulu olarak silahsızlanma gibi modern uluslararası sistemin de temel kabulleri haline gelmiş ilkeleri dile getirir. Barışın kurumsallaşması gerektiğini düşünen Kant, barışı, savaşın olmadığı bir durumdan ibaret saymaz. Ebedi barışın üç temel şartı vardır. Birincisi, siyasal toplum içinde yaşayan bireylerin sivil hakları üzerine kurulu bir cumhuriyet; yasaları halkın yaptığı ve güçler ayrımının olduğu bir siyasal rejimdir bu. İkinci olarak, birbiriyle ilişki halindeki devletlerin uluslararası hakları (birbirlerine karşı olan hakları) üzerine kurulu bir uluslararası düzen. Bu, ulusların haklarını özgür ve barışçı bir devletler federasyonunda uluslararası hukuk çerçe-

---

11 *Kant's Political Writings*, H.Reiss (der.), (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s.47.

vesinde koruyan bir yapılanmadır. Federasyon, bir dünya devleti değildir, zaten böyle bir devlet, kurucu birimlerine karşı tam bir egemenlik kurarsa hem etkin bir yönetimi sağlayamaz hem de özgürlükleri tehdit edebilecek otoriteryen bir yapıya dönüşebilir. Sözkonusu olan bireylerin ve devletlerin gönüllü katılımına dayanan bir devletler federasyonudur. Üçüncü olarak, insanlığın evrensel oluşumunun temel taşı olan bireyler ile devletler arasında küresel uyumu mümkün kılacak kozmopolitan haklar üzerine bir uzlaşı ilkesine ulaşılması. Bununla Kant, insanlardan ve devletlerden meydana gelen iki "doğa halini" bir araya getirir ve her biri için sivil-yasal çerçevenin altını çizer. "İnsanlar" sivil bir temel yasa oluşturmak için, "devletler" hukuka bağlı bir uluslararası düzen kurmak için, "insanlar ve devletler" kozmopolitan - evrensel bir hukuk ve adalet sistemi oluşturmak için bir araya gelirler.[12]

Kant için bireyler gibi devletler de ilişkilerini "tek taraflı ilkelere" göre düzenleyemezler. Kendi çıkarlarımızı gerçekleştirmek için giriştiğimiz bir eylem, başkalarını kendi amacımız için araçsallaştırıyorsa ahlakî olamaz. Evrensel ahlakî yasalara uygunluk kendini diğer aktörlerden ayrıcalıklı değil aynı görmeyi gerektirir. Ancak genel bir yasa olmasını istediğimiz bir ilke üzerinde eylemin ahlaken temellendirilebileceği tezi uluslararası ilişkilere de açımlanmak zorundadır.[13] Ahlakîlik nasıl bireyin kendi çıkarlarına referanslarla temellendirilemezse, "ulusal çıkar"a yollamada bulunarak da haklılaştırılamaz. Dış dünya ile ilişkilerde salt ulusal iyiler, doğrular ve çıkarlarla değil, evrensel iyiler, doğrular

12 Bkz., *Kant's Political Writings*, s.93-96, 99-105.; M. Howard, *International Relations in Political Theory* (London, 1992), ss. 87-90; Brown, ss. 31-44; W.B. Gallie, *Philosophers of Peace and War* (Cambridge: Cambridge U.P., 1978), ss. 8-36.

13 A. Linklater, *Men and Citizens in International Relations*, (London: MacMillan, 1984) ss.108-117.

ve çıkarlarla da hareket edilmelidir: İnsanlığın egemen devletler biçiminde bölünerek kendi çıkarlarını başlı başına bir amaç, diğer ülkeleri de araç olarak nitelemesi Kantçı liberal ahlakla bağdaşmaz.[14]

J. Bentham, faydacı ahlak teorisiyle, moral eylemin kendi başına bir değer olduğunu savunan Kant'tan oldukça farklılaşmış olmakla beraber her ikisi de kozmopolitan bir dünya kavramlaştırmasını paylaşırlar; "değer üreten", toplumsal referanslar ve sınırlar değildir kendi başına, evrensel insan topluluğudur.[15]

Bu anlamda, Marksizm de kozmopolitan olarak nitelenebilir. Komünist Manifesto, "bütün dünya işçileri birleşiniz", "işçinin vatanı yoktur" gibi söylemiyle sınıfsal temele de dayansa, kozmopolitan bir yaklaşımı ifade eder. Ulusal toplumun ve insanlık topluluğunun bütün bireylerini kapsamayan ve insanları üretim araçlarına sahipliklerine göre neredeyse "kurtulmuşlar" ve "lanetliler" gibi teolojik bir ayrıma tabi tutan Marksizm, sınıfsız toplum hedefi çerçevesinde yine de kozmopolitan bir amaç güder.[16]

Temelde savaşların önlenmesi ve barışın tesisi gibi normatif bir kaygı taşıyan Uluslararası İlişkiler disiplininin yirminci yüzyılın başındaki siyasal öncülüğünü idealistler yapmıştır. İdealistlerin belirgin özelliği barışa hukuk ve hukukun kurumsallaşmasını sağlayacak uluslararası örgütler aracılığıyla ulaşılabileceği inancıydı.[17] Uluslararası hukuka dayanan bir uluslararası toplum fikri Kant ve Grotius'dan geliyordu. Güç dengesi siyasetinin yarattığı I. Dünya Savaşı sonrası dönemde barışın hukuksal ve kurumsal şartlarını

---

14 Ihsan D. Dağı, "Liberalizmin Uluslararası Politika Açmazı", *Polemik*, Mart-Nisan 1994, s.18.

15 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, ss. 43-44.

16 *A.y.*, s. 45.

17 Hoffman, *a.g.e.*, dipnot 5, s. 28.

hazırlamak gerektiği fikri, teoride kabul görürken, Milletler Cemiyeti ve Kellogg-Briand Paktı gibi teşebbüsler pratikte de benzer arayışlar olduğunu gösteriyordu.

Devletler ve insan toplulukları arasında kaçınılmaz bir çıkar çatışmasının olmadığı düşüncesi İdealistler'in temel varsayımlarındandır. Uluslararası ilişkilere de yansıyan bir toplumsal uyumun bulunduğu görüşü, insan doğası, işbirliğini zorunlu kılan uluslararası ticaretin getirdiği faydalar veya küresel varolma sorunu gibi faktörlerle açıklanır. Bu iyimser hava örneğin Woodrow Wilson'un self-determinasyon ilkesini kabulünde görülür. Bu ilkenin uygulanmasıyla devletler arasındaki büyük sürtüşmelerin nedeninin ortadan kalkacağı, çünkü böylece hiçbir ülkenin diğer ülkelerin topraklarında talepte bulunma hakkının kalmayacağı düşünülür.[18]

19. yüzyılın sonunda T. H. Green de devletlerarası ilişkilerde "moral çıkarların uyumundan" söz etmiştir. Green'e göre her devletin moral hedefi aynıdır; vatandaşlarının kendi başına bir değer olarak kendi kendilerine gerçekleşmelerini sağlamak. Dolayısıyla devletler bu moral amaca diğer devletlerin de benzer amaçlara ulaşmasını engellemeden ulaşabilirler.[19]

İdealist geleneğin bir diğer önemli varsayımı objektif bir adalet anlayışının olabileceği inancıdır. Kartezyen aklın üstünlüğü esasına dayanan bu yaklaşım, zaman ve toplumdan, kültürden bağımsız, mutlak ve evrensel bir ahlaklılık ölçütünün varlığını öngörür. Yine bu bağlamda, insanın rasyonel ve iradî bir varlık olduğunu, iyiyi kötüden ayırdedebilme yetisine sahip bulunduğu varsayılır. İnsanın muhakeme gücüne ve bunun sonucu ulaşılan doğrular üzerinde hareket etme iradesine olan bu iyimser inanç, 19. yüzyıl

18 T. Taylor, "Utopianism", S.Smith (der), *International Relations: British and American Perspectives*, (Blackwell, Oxford, 1985), s. 93.

19 *A.y.*, s. 94.

Avrupası'nda yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelerden, bir başka deyişle "ilerleme düşüncesi"nden etkilenmiştir. İdealistler, mantıksal olarak açıklanmış "çözümler"in halk tarafından benimseneceğine inanırlardı; insanlar felaketlere izin vermeyecek kadar akılcıydılar.[20]

İşte bu varsayımlar çerçevesinde idealistler Uluslararası ilişkilerin iyileştirilmesi ve özellikle de savaşların ortadan kaldırılması için öneriler geliştirdiler. Savaş, insan doğasının veya çıkar çatışmalarının değil yanlış anlamaların ve yanlış hesapların sonucudur. Bunları arttıran bir faktör olarak silahlanma yarışı savaşın asıl sebeplerinden biridir. Uluslararası barışı sağlamanın yolu güven ve itimadı tesis etmekten geçer. Bu ise, daha az silahlanarak, hatta çok taraflı silahsızlanma sürecine başlayarak mümkündür. Ayrıca, uluslararası hukuksal süreç ve mekanizmaların adaleti sağlayacağına ilişkin güvenin oluşması da sorunları savaşa kalkışarak çözmeye karşı bir alternatiftir.[21] Uluslararası çatışmaların önemli bir kısmı yanlış anlamalardan kaynaklandığına göre, tarafları bir araya getirerek, müzakere çerçevesi sağlayacak sürekli bir konferans hüviyetinde olan bir uluslararası örgüt barışı muhafazada önemli bir rol üstlenecektir. Milletler Cemiyeti böyle bir düşüncenin, kısmen de kolektif güvenlik arayışlarının eseridir. W. Wilson'un hararetle savunduğu "açık diplomasi"nin de savaşları önleyeceği düşünülüyordu. Açık diplomasi; bir yandan hükümetlerarası yanlış anlamaları en aza indirirken, diğer yandan da devlet adamlarını ve müzakerecileri kamuoyu sorgulamalarına açık hale getirecekti. Açıktan müzakere yapan hükümetlerin (özellikle bunlar demokratik rejimlerse) çok daha makul davranmak zorunda kalacaklarına inanılıyordu.[22]

---

20 *A.y.*, s. 95.

21 Hoffman, *a.g.e.*, dipnot 5, s. 29.

22 Taylor, *a.g.e.*, dipnot 18, ss. 95-97.

Uluslararası politikaya yönelik bu iyimser yaklaşım, Nazi Almanyası'nın yükselişi, Milletler Cemiyeti'nin iflası ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gücünü ve desteğini kaybetti. Ama, tümüyle de yok olmadı. Objektif adalet, ilerleme, rasyonel insan ve ortak-üst çıkar gibi temel kavram ve kabullere dayanan idealizmin, II. Dünya Savaşı sonrası birçok çalışmalar üzerinde izleri olduğu ileri sürülebilir.[23] Birleşmiş Milletler ve BM uzman kuruluşlarının oluşturulmasında idealist ve işlevselci izler vardır. Entegrasyon üzerine birçok düşüncede idealistlerin etkisi görülür. "Bağımlılık" ve "Dünya Toplumu" gibi kavramlaştırmalarda da idealist kaygılar ve izler vardır. Nükleer silahlara karşı ve ekolojik dengenin korunmasına yönelik uluslar-üstü sivil hareketler de "global var olma ve ortak yaşamsal çıkar" gibi kavramların etrafında idealist bir söylem geliştiriyorlar. Sonuçta barış hareketleri ve barış incelemeleri, çevreci hareketler ve Üçüncü Dünyacı oluşumlar idealizmin çağdaş biçimleri olarak görülür. Ayrıca, Richard Falk, M.Mendlovitz, R.Kothari ve A.Mazrui gibi akademisyenlerin öncülük yaptığı Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP) Uluslararası İlişkileri normatif bir perspektiften "düzenleyici" çağdaş bir idealist teşebbüstür. WOMP uluslararası ilişkilerin yapısının dönüştürülmesi ihtiyacından yola çıkar. Bu da yeni değerlerin yönlendirdiği yeni bir dünya düzeninin inşaası sürecinde egemen devletler sisteminin gücünün azaltılmasını öngörür. Fakat bu bir dünya devleti anlamına gelmez. Falk, siyasal olarak böylesine bir otorite temerküzünü mümkün görmez. Etik açıdan da merkezileşme farklı grupların çoğulcu birlikteliğini tehdit edebilir.[24] Değişik ülkelerden biraraya gelen bilim adamları uzlaşılan dört temel değer etrafında çalışmaya başlamıştır. Bunlar; kolektif şiddetin en aza

23 *A.y.*, ss. 99-100.

24 R. Falk, *Promise of World Order*, 1989, s.15.

indirilmesi, ekonomik refahın en yukarıya çekilmesi, sosyal ve siyasal adaletin en yükseğe çekilmesi ve ekolojik dengenin muhafazasıdır. Barış ve adalet ilkelerine bağlı globalist bir anlayış geliştirmeye çalışan bu ekolün esin kaynakları devletlerarası ve toplumsal ilişkilerde devlet gücünün kötüye kullanılmasını engellemeyi öngören liberalizm; sosyal refah temelli bir ekonomik ilişkiler biçimi öngören sosyalizm; insan faaliyetleri ile doğa arasındaki ilişkileri yeniden ele alan ekolojik hümanizm; ve karmaşık sosyal ilişkileri dinamik ve düzenli bir işleyişe dönüştüren küresel modelleştirmedir.[25] Bu özellikleriyle WOMP uluslarüstü bir sosyal reform hareketidir.

Normatif yaklaşımlarda evrensellik-yerellik açmazı Falk'da ve Dünya Düzeni Modelleri Projesinde görülebilir. Batılı geleneği "tek"e indirgemeci bularak eleştiren Falk, çoğulcu hakikatlerden (veya hakikatlerin çoğulluğundan) gelen düşünce zenginliğine açık olmak gerektiğini düşünür. Tekçi açıklamaların ancak aynı anda birden fazla açıklama ve anlamlandırmanın geçerli olabileceği kabulüyle zenginleşeceğine inanır.[26] Oysa böyle bir çoğulcu hakikat anlayışı kozmopolitan normatif yaklaşımların bütüncül ve evrenselci açıklamaları ve amaçlarıyla bağdaşmaz. Dünya düzeni modelleri geliştirirken farklı kültür ve coğrafyaların katkılarını özellikle hedeflemek yine de projenin evrensel bir proje olduğu ve evrensel geçerliği olduğu iddia edilen değerlere dayandığı gerçeğini değiştirmez.

Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşum yıllarında ve sonraki dönemlerdeki özel dünya koşulları, disiplinin yapısını ve içeriğini ve hatta metodolojisini neredeyse belirledi. Uluslararası İlişkiler dış dünyanın "gerçeği" ile ilgilendi

---

25 Falk, *The End of World Order: Essays on Normative International Relations*, (Holmes and Meier: New York: 1983) , ss.71-89.

26 Falk, *Promise of World Order*, s.5.

hep, onun bir fotoğrafını yakalamaya çalıştı; gerçek dünyada neler olup bitiyordu? Bu soruda tabii ki pozitivist dünya-bilim görüşünün derin izleri vardı. Disiplin betimleyici ve açıklayıcı bir amaç güderken bunun nasıl yapılacağına ilişkin tam bir netlik de yoktu: Belki empirisizm? Gelenekselci ve 1960'larda yaygınlaşan davranışçı ekolün temsil ettiği bilimci metodolojik ayrışmada bu anlamda fazla da bir fark yoktur. Her ikisi de objektiflik kabulü, önermelerin "olgulara" bakılarak doğrulanabileceği inancı ve dolayısıyla veriler ile önermeler-sonuçlar arasında objektif bir ilişkilendirmenin mümkün olduğu tezleri ile pozitivist bilim anlayışını yansıtırlar.[27] Yani, her ikisinde de olguların epistemolojik üstünlüğünün kabulü vardır. Uluslararası İlişkiler'in diğer bilim alanlarına karşı "rüştünü ispat etme" gayretinin belki de bir sonucu olarak disipline katı bir olgu-değer ayrıştırmasına giden yaklaşımlar egemen olmuştur; olgular dünyasından objektif açıklamalara ve önermelere ulaşma kaygısı... Siyasa önerileri boyutu normatif teorilerde de vardır, yalnız şu farkla; normatif teoriler dış dünyayı, olgular dünyasını tek başına bir veri olarak almazlar. Etik temele dayandırılan bir hareket biçimi önermek normatif teorilerin siyasal önerilerinin özünü oluşturur.

Daha önce de ifade edildiği gibi klasik Uluslararası İlişkiler kitapları hep savaşın sona erdirilmesi, barışın egemen kılınması sorunsalıyla başlar. Fakat bu çıkış noktasına rağmen normatif değil açıklayıcı yaklaşımlar genel kabul gördü disiplinde, çünkü bu disiplinin bilimselliğinin de bir göstergesiydi.[28] Yeni ve ayrı bir bilgi dalı olma iddiasıyla Uluslararası İlişkiler daha geniş bir siyaset kuramı ve siyaset felsefesi dünyasını görmezden geldi; ne kadar "kendine özgü" bir alan olduğunun ispatı endişesiyle, siyasal felsefe

27 Frost, *a.g.e.*, dipnot 2, s. 15.

28 *A.y.*, *ss.* 11-12.

ve siyasal teori köklerinden koptu, içine kapandı.[29] Oluşum aşamasındaki bir bilim için normatif-spekülatif konular ve yöntem değil, bilimselliği sağlayıcı bir yöntem ve yaklaşım önemliydi. Buna ilaveten, II.Dünya Savaşı sonrası idealist-görüşlerin içine düştüğü durum Uluslararası İlişkiler'i "empirik, olgusal ve açıklayıcı" olmaya itti. "Ne olmalı"nın spekülatif ve bilim dışı dünyasından "ne oluyor"un olgular dünyası tercih edildi. Uluslararası İlişkiler normatif temelinden koparak pozitivist bir gidişe yöneldi. Hobbesçu bir iktidar mücadelesi paradigması ekseninde entelektüel açıdan fazla yaratıcı olmayan "varoluş mekanizmaları"nın pozitif bilimine dönüşmeye çalıştı. Dış dünyanın nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin kuramlar üretmek tercih edilmedi. Martin Wight'in sorusunu başka bir bağlamda yinelemek gerekiyor; "neden normatif uluslararası teori yok"? Mervyn Frost'a göre, disiplin üzerindeki bu pozitivist hegemonya ve ayrımcılık normatif yaklaşımların gelişmemesinin temel nedenlerindendir. İkinci önemli neden ise, ahlakî yargının genelde siyasette ve özelde Uluslararası İlişkiler'de geçersiz olduğuna ilişkin şüpheci görüşün etkinliğidir.[30] Bu faktörlerden birincisi, metod olarak ahlaktan bağımsız bir epistemolojik alan yaratırken ikincisi, moral alanın Uluslararası İlişkiler'e uyumsuzluğunun altını çiziyordu. Aslında 1950-60'lı yıllarda sadece normatif yaklaşımlar değil, yaygınlaşan sosyal mühendislik ekolünün etkisiyle siyaset felsefesi de ciddi bir krize itilmişti. Sosyal bilimlerde de katı bir pozitif-normatif analiz ayrımı yapılarak normatif yaklaşımlar, spekülatif değer yargıları olarak nitelenerek değersizleştirilmişti.[31]

---

29 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, s.83-84

30 Frost, *a.g.e.*, dipnot 2, s.1.

31 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, s. 8-9.

1960'ların sonuna doğru devlet merkezli-realist yaklaşımların (klasik veya davranışçı realistler) güncel sorunlarla ilintisi sorgulanır oldu. Bu yıllarda Vietnam Savaşı ve 1967 Arap-İsrail Savaşı önemliydi. Vietnam Savaşı yılları birçok kişinin akademik ilgisinin oluştuğu ve dönüştüğü bir dönemdi. Savaş, müdahale, self-determinasyon ve ulusal çıkar gibi birçok kavram Vietnam tecrübesinin ışığında yeniden sorgulandı. Uluslararası hukuk özellikle Richard Falk'ın çalışmalarıyla daha eleştirel bir boyut kazandı. Hukukun sadece "oyunun kurallarıyla değil oyunun bizzat kendisi"yle ilgili olduğu ifade edilmeye başlandı. Uluslararası adalet felsefi açılımları ve aktüel boyutuyla tartışılmaya açıldı. ABD'nin Vietnam'da şiddet kullanması etik bulunmazken Arap-İsrail Savaşı "meşru savaş" (just war) tezlerine örnek teşkil etti.[32] Savaş olgusuna gösterilen bu ilgiyle Uluslararası İlişkiler disiplinine "değer" yeniden taşınıyordu. Önemli olan nokta "moral" değer ve değerlendirmenin pratik-aktüel bir boyutunun bulunduğunun görülmesiydi.[33] Moral ifadelerin epistemolojik konumunun ötesinde "ne yapmalı" pratik sorusunun ivediliği normatif yaklaşımları son yirmi yılda iyice güncelleştirdi.

Taylor'un ifade ettiği gibi, 1960'lar sonrası iyice belirginleşen üç önemli küresel sorunsal da uluslararası politikada normatif yaklaşımların güncelliğini ve gerekliliğini destekleyen olgulardı. Bunlar nükleer silahlar, çevre kirliliği ve Kuzey-Güney ayrışmalarıdır.[34] Nükleer tehlikenin devam edegelmesi "güç dengesi" merkezli realist söyleme olan güveni yıkarken "barış hareketleri"nin ve sonra da "barış araştırmalarının" ortaya çıkmasına neden oldu. Ekolojik sorunların küresel boyutları ve buna ilişkin gelişen bilinçle, in-

32 M.Walzer, *Just and Unjust Wars* (New York: Basic Books, 1977).

33 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, s.10.

34 Taylor, *a.g.e.*, dipnot 18, ss.100-102.

sanlığın ortak mirası ve çıkarı, ve kader birliği gibi kavramların realist anlayışta yerinin olmadığı görüldü. İnsanlararası ve toplumlararası ilişkilerde,insan-doğa ilişkilerinde uyum öngören yeni bir tür uluslararası işbirliği arayışları gelişip global çevreci hareketleri yarattı. Kuzey-Güney refah kutuplaşması da Üçüncü Dünyacı hareket ve çalışmalara zemin oluştururken uluslararası servetin daha adil dağılımını sağlayacak mekanizmaların yaratılması taleplerini arttırdı. Ayrıca insan hakları ihlallerinin ulaştığı boyut ve yarattığı uluslararası duyarlılık bir yandan uluslararası sivil insan hakları hareketini doğururken diğer yandan uluslararası normatif teoriye yeni bir alan yarattı.

Kısaca bu dört küresel sorun kozmopolitan bir bakış açısına, ahlakî bir endişeye ve pratik bir ihtiyaca dayalı normatif yaklaşımları zorunlu kıldı. Betimleyici ve açıklayıcı teorilerin "ne oluyor"a aradıkları cevabın ötesinde "ne yapmalı"yı irdeleyen normatif yaklaşımları pratik sorunların içine itti. Ayrıca son yıllarda pozitivist sosyal bilim anlayışına yönelik eleştirilen yoğunlaşması Uluslararası İlişkiler'de de post-pozitivist yaklaşımları daha kabul edilebilir kıldı.[35] Yine Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı güncel sorunlar da normatif açıklamalar gerektiriyor. Bunlardan self-determinasyon hakkının sadece hukuksal değil, moral sınırlarının da çizilmesi önemli; Kafkasya'da Gürcüler bu hakka sahipken Çeçenlerin neden mahrum olduğunun ahlaksal bir savunusu varsa, yapılmalı.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler'in temeli "iç işler-dış işler" ayrımına dayanır. Bu ayrımla dış dünyayla olan ilişkilerin moral ve pratik özerkliği sağlanır aslında. Yani iç siyasetten farklı olarak dış siyasetin özgül bir mantığı, kuralı ve gereği olduğu, bu biçimde dış siyasetin moraldışı, değerlerden bağımsız, objektif ulusal çıkar maksimizasyonuna da-

35 Frost, *a.g.e.*, dipnot 2, ss.110-111.

yanan bir alan olduğu düşünülür. Kısaca dış politika eylemlerinin ahlakiliği değil ulusal çıkara ulaşmada etkinliğidir önemli olan. "İçişleri-dışişleri" soyutlaması ayrıca devletlere egemenlik ve karışmazlık ilkesi çerçevesinde "içeride" özerk bir alan sağlaması bakımından da işlevseldir. Bu biçimde devlet, dış dünyadan bağımsız kendi başına bir moral özne ve egemen güç olarak tanınır.

Bu bağlamda Realizm uluslararası ilişkileri normatif teori için uygun olmayan bir alan olarak görür; uluslararası ilişkiler amoral bir güç mücadelesinin egemen olduğu bir alandır. Ahlakçılık ve siyaset iki farklı düzlemde bulunan, farklı sorunsallar taşıyan faaliyet biçimleridir. Siyasal hayat ve ahlaki hayat birbirlerinin içine geçmez, alanına karışmaz. Hobbes'un deyimiyle "herkesin herkesle savaş halinde olduğu" bir durumda hiçbir şey gayri-ahlaki olamaz. Hukukun olmadığı bir toplumda adaletsizlik de yoktur.[36] Realistler için normatif görüşler değil "güç gerçeği" uluslararası politikanın belirleyici öğesidir. Ahlakçılık ile "raison d'etre" arasında uzlaşmaz bir durum, bir çatışma olduğu düşünülür. "Raison d'etre" her zaman önceliğe ve üstünlüğe sahiptir. Dolayısıyla aslında Realizmin de normatif bir tercih olduğu söylenebilir. Devletin egemenlik hakları ve güvenlik çıkarlarının moral önceliği sözkonusudur realistler için. Tümüyle moral değerlendirmenin dışlanmadığı fakat "moral özne"nin kim olduğuna ilişkin bir farklılaşma sözkonusudur. Burada Realizm üzerinde Hegelci bir iz bulmak mümkün görülüyor; her ikisi için de önce devlet gelir moral olarak, çünkü devlet, milletin ve bireyin varoluş çerçevesidir.

Realistler, özel ilişkileri düzenleyen ahlak anlayışıyla ka-

---

36 G. L. Goodwin, "Theories of International Relations: The Normative and Policy Dimensions", T.Taylor (der.), *Approaches and Theory in International Relations* (London: Longman, 1978), s.286.

musal ilişkilerin düzenlenemeyeceği veya bu ikisinin farklı iki alan olduğu görüşünü savunurken ulusal ve uluslararası düzeyde bireyler ve devletler sıkça moral bir dil kullanırlar; adaletten, hak ve yükümlülüklerden bahsederler.[37] Bu, etik tavır ile siyasal eylem arasındaki geçişkenliği açıklayabilir.

Uluslararası politikaya normatif yaklaşımlara karşı, üstün bir siyasal iradenin olmadığı ve dolayısıyla "anarşi"nin egemen olduğu uluslararası ilişkilerde evrensel kabul görmüş moral prensip ve normların olmadığı ileri sürülür. Normlar ve değer sistemlerinin çokluğu sözkonusudur. Bunlar arasında seçim yapmanın objektif bir kriteri de bulunamaz. Dolayısıyla ahlakçı bir siyaset yürütmek dayatıcıdır, toplumların özgün değerler sistemini yadsır, bu bakımdan emperyalistiktir. Üstelik uluslararası düzeni ve barışı tahrip edip, sistemi daha çatışmacı hale getirme tehlikesi de vardır. Modern dünyada insanların bağlılıkları ve kimlikleri parçalanmıştır. Modern insan, Nietzsche'nin tasvir ettiği "Tanrı'nın ölümü" sonrasını yaşamaktadır; siyasal, sosyal, moral ve dinsel alanlarda belirleyici bir konsensus yoktur.[38] Soğuk Savaş sonrası Avrasya coğrafyasında patlayan mikro milliyetçilikler, bağımsızlık hareketleri ve bunların üstünde "medeniyetler savaşı" tezi bu oydaşı yokluğunu bir yandan yaratırken, diğer yandan da meşrulaştırıyor. İdeolojik farklılaşmalar ve kültür-medeniyet çoğullukları uluslararası oydaşı şansını da azaltıyor, çünkü her biri ancak kendi referans çerçevesini anlamlı buluyor. Çoğulculuk aynı zamanda bu çoğulluğu oluşturan birimler arasındaki geçişkenliği ve etkileşimi de engelleyebiliyor, dışa kapalı birimlere dönüştürebiliyor. Sonuç olarak, böyle bir kültürel çerçevede normatif sorunların evrensel yanıtlarını geliştirmek zor gö-

37 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, s. 25; Forst, *a.g.e.*, ss.72-73.

38 Frost, *a.g.e.*, dipnot 2, ss.87-88.

rülebilir. Frost, böyle bir tabloyu abartılı bulur;[39] devletler ve toplumlar birbiriyle konvansiyonel ilişkilere giriyorlarsa ortak, yani norm yaratıcı bir zemin mevcuttur.

Uluslararası arenada anarşinin egemen olduğu, bu anarşi içinde devletlerin "güç gerçeği" yoluyla ulusal çıkarlarını maksimize ettiği bir dünyada kural, norm ve moral değerlerin fazla anlamlı olmadığı görüşüne karşı, temelde uluslararası arenanın anarşi içinde olmadığı söylenebilir. Uluslararası ilişkileri düzenleyen kurallar, normlar, ilkeler ve kurumlardan oluşan bir mekanizma vardır. Yani uluslararası toplum Hobbesçu betimlemenin aksine "doğa halinde" değildir, devletlerin kabul ettikleri bir normlar dizgesi vardır. Genel kabul görmüş yerleşik normların varlığının ölçütü Frost'a göre "norma karşı olan bir tez veya eylemin özel bir haklılaştırma gerektiğine ilişkin genel kabuldur".[40] Uluslararası ilişkilerde normlara her zaman uyulmayabilir, ama bu, normların olmadığı anlamına gelmez. Devletler, norm dışı tez ve eylemlerini özel bir söylemle "haklılaştırmaya" çalışırlar; işte bu, uluslararası normatif bir düzenin göstergesidir. Devletlerarası ilişkilerde barış "iyi", savaş ise "kötü" bir ilişki biçimidir. Çünkü barış halinde bulunan devletler bu durumu haklılaştırmak için çaba sarfetmezken, savaşa başvurulduğunda bunun "haklı ve meşru" olduğunun gösterilmesi çabasına tanık oluruz.

Uluslararası Sorunlara Normatif Yaklaşım

Savaş ve Barış

Normatif yaklaşımın ender olarak gelişkin olduğu bir alan savaş, savaşın meşruluğu ve savaşın etik sınırları konusudur. Teolojik kökenli "meşru savaş doktrini" Aydınlanma

39 *A.y.*, ss.90, 92

40 *A.y.*, s.121.

Dönemi sonrası geliştirilerek Lahey ve sonradan Cenevre sözleşmeleriyle uluslararası hukukun temel metinleri arasına girmiştir.

Uluslararası barış üzerine düşünenler savaş sorunsalıyla uğraşmak zorundadır. Savaş, bireylerin varlık ve özgürlüklerinin diğer devletler tarafından çiğnendiği bir durum olduğu kadar ulusal düzeyde despotizmi doğurucu ve meşrulaştırıcı bir süreç olarak adil, uyumlu, ve güvenli bir toplumsal projeyi imkansız da kılar. Hukukun üstünlüğünün kurulması uluslararası düzeyde savaş ve savaş tehdidinin olmadığı bir duruma ihtiyaç duyar.

Savaşın sürekliliği kimi zaman insan doğasıyla veya insanların ve devletlerin doğa halinde yaşamalarıyla açıklanır; uluslararası politikada devletlerin güç ve çıkar mücadelesinde kullandıkları en etkin yöntem olarak da dile getirilir. Kimilerine göre de savaş, Clausewitz'in meşhur nitelemesiyle, siyasetin başka araçlarla devamıdır; siyasetin bir aracıdır.[41] Dolayısıyla "güç dengeleri"nin kurulmasında ve yeniden düzenlenmesinde etkin bir rol yüklenilir savaşa.

"Barış filozofu" Kant da, savaşı en büyük kötülük olarak nitelemesine ve çıkar savaşlarını ebedi barışın önündeki en büyük engel görmesine rağmen savaşların hemen biteceğini beklemez. O'na göre devletlerin sorunlarını barışçıl yollarla çözmeyi tercih etmeleri hem moral yetkinlik hem de kurumsal-hukuksal oluşumları gerektirir. Kant'ın savaşları düzenleme, kurallar koyma çabasında savaşların sonlandırılmasının kolay olmayacağı kabulünü görebiliriz. Savaşlar madem olmaktadır, onu öyle yapalım ki ileride barışın kurulması tamamen imkansız olmasın. Kant için savaş "normal" bir insan faaliyeti değildir ama, pratikte mevcut olan bu sorunun kısa dönemde en azından "makul ve adil" bir

41 W.B.Gallie, *Philosophers of Peace and War,* (Cambridge University Press, Cambridge, 1978), ss.37-65.

biçimde yürütülmesini sağlamak gerekir. Kant'ın ebedi barış projesinin de parçası olan savaşa ilişkin yaklaşımı üç ana noktadan oluşur: İleriye yönelik gizli bir savaş rezervasyonu taşıyan barış antlaşması geçerli sayılamaz; hiçbir savaş koşulu barış zamanında karşılıklı güveni kurmayı imkansız kılacak eylemleri haklılaştıramaz; devletler diğer devletlerin yönetim yapısına ve sürecine zorlayıcı müdahalede bulunamazlar.[42]

Kant'ın savaşı anormal olarak nitelemesine karşılık Hegel savaşı işlevsel bulur. Savaş, mutlak bir kötü değildir, halkın etik değerlerinin oluşmasına ve korunmasına katkıda bulunabilir. Dolayısıyla ebedi barış istenilen bir şey olmayabilir. Hegel'e göre savaş, bireylerin bireyselliklerini cesur fedakârlıklar geliştirmelerine ve göstermelerine fırsat sağlar. Bu süreçte kendilerini "gerçek" bir birey yapan kamusal değerleri benimserler. Çünkü bireyselliğin kaynağı da adına savaştıkları devlettir.[43] Bu şekilde, bireyselliklerinde devletin kurucu yerini tanımış olurlar. Böylesi "faydacı" bir görüş savaşı, devletin kutsallığının-aşkınlığının yeniden üretildiği bir rituel, olarak görür; rituel bireyin kutsal devlete feda etmesidir kendini. Hegelci anlamda bireyi ve bireysel kimliği yaratan devlet olduğuna göre, birey yaratıcısına savaş aracılığıyla kurban edilir. Bu, neredeyse dinsel bir anlatım biçimidir. Gerçekte savaş, devletin kutsallığını-aşkınlığını yeniden üreten ve bireysel kimlikler üzerinde devletin "kurucu gücünü" arttıran bir süreç olarak "devletin bekası" için işlevseldir. Ama bu ahlaken savunulamaz.

Walzer, *Just and Unjust Wars* adlı kapsamlı çalışmasıyla savaş konusundaki moral bakışlara çağdaş ve felsefi bir boyut getirdi. Savaşı tümüyle amoral olarak nitelemek yerine hangi koşullarda bunun meşru olabileceğini açıklamaya ça-

42 *Kant's Political Writings*, ss.93-96.

43 Howard, *a.g.e.*, dipnot 12, s.86.

lıştı. Zaten meşru savaş doktrini de temelde savaşa toptan karşı olmak değil, hangi koşullarda savaşın meşru ve hatta ahlaken kaçınılmaz olduğu üzerine kuruludur. Aslında Walzer'in meşru savaş kuramı saldırıya karşı koyma hakkı, saldırganın cezalandırılması gerçeği ve önleyici savaşın olabilirliği etrafında gelişir.[44] Walzer, bağımsız ve moral özerkliğe sahip devletlerden oluşan bir uluslararası toplumun varlığını kabulüyle başlar kuramına. Devletlerin moral ve siyasal özerkliğinin tanınması bunlara uluslararası toplum içinde birtakım haklar sağlar. Toprak bütünlüğüne ve siyasal egemenlik hakkına saygı devletlerin sistem içindeki en temel haklarıdır. Dolayısıyla devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal egemenlik hakkına müdahalede bulunmak saldırganlık olarak nitelenir. Saldırganlık suçtur ve iki hareket biçimini meşrulaştırır; saldırıya uğrayanın meşru savunma savaşı ve saldırıya uğrayan taraf veya uluslararası toplum tarafından saldırganı uluslararası hukuka uymaya zorlamak. Saldırgan devlet askeri olarak pasif duruma getirildikten sonra cezalandırılabilinir de. Irak'ın işgal ettiği Kuveyt'ten uluslararası koalisyon tarafından savaş yoluyla çıkartılması ve savaş tazminatı ödemeye zorlanması meşru savaşın güncel bir örneğidir.

Walzer, "hukukçu paradigma" olarak nitelediği yukarıdaki çözümlemeyi genelde kabul eder. Devletin moral özerkliği konusunda son derece ısrarlı olmasına rağmen, yine de bazı çok ağır insan hakları ihlalleri durumunda insancıl müdahalenin meşru olabileceğini benimser. Ayrıca "önleyici savaş"ı 1967 Arap-İsrail savaşından hareketle meşru görme eğilimindedir.

Kısaca "meşru savaş" kavramı bir yandan hangi koşullarda savaşa başvurmanın meşru olduğunu, diğer yandan da savaşta kullanılabilecek meşru araçların ne olduğunu irde-

44 M. Walzer, *a.g.e.*, dipnot 32, ss.61-62.

ler. Savaşa ilişkin bu normatif değerlendirmeler uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalar aracılığıyla büyük ölçüde uluslararası hukuka entegre olmuştur. Belki de asıl sorun, konvansiyonel olmayan şiddet kullanımlarıdır. Güncel bir sorun olarak terörizm normatif teorinin ilgi alanına girer. Terörizmi herkesin lanetlediğini, lanetlenmesi gerektiğini söyleyerek sorun çözülemez. Birçok terör örgütü, eylemlerinin meşru, çünkü davalarının haklı olduğunu savunur. Yani moral bir referans noktası geliştirir teröristler.[45] Amacın siyasal, yani gayri-şahsi olması, "dava"nın çok özel olduğu iddiası masum insanların öldürülmesini nasıl haklılaştırabilecek? Adi cinayet ile "siyasal" cinayet ayrımı yapılması ve cinayetin siyasal amaçla işlenilenin meşru veya masum görülmesi hangi genel ahlak ilkesi çerçevesinde savunulabilir? Bu soruların cevabı önemlidir. Çünkü, konvansiyonel olmayan şiddet kullanımı "terörizm" olarak nitelenmedikçe uluslararası sempati ve destek bulacak, bu da şiddeti teşvik edecektir.

Milliyetçi ve ayrılıkçı hareketlerin yoğunlaştığı Soğuk Savaş sonrası dönemde "terörist" ile "özgürlük savaşçısı" arasında bir ayrım yapabilmek bunlara sağlanan uluslararası desteği haklılaştırabilmek veya destek sağlamak üzere dünya kamuoyunu harekete geçirmek için de elzemdir. Bu ayrımı kolaylaştıracak durumlardan önemli birisi "bağımsızlık savaşı" yürüttüklerini iddia eden grupların Cenevre Savaş sözleşmesine uygun bir eylem biçiminde olmalarıdır. Ayrıca sorunun özünde self-determinasyon gibi bir siyasal hakkın gruba tanınıp tanınmaması olduğundan bu hakkın moral içeriğini ve sınırını mümkün olduğunca çizmek gereklidir. Böylece Boşnakların bağımsızlık mücadelesi kabul edilirken, Çeçenler devlet otoritesine isyan eden asiler olarak nitelenmeyecektir.

45 Frost, *a.g.e.*, dipnot 2, ss.187-190.

Uluslararası adalet talepleri uluslararası politikanın gerginlik noktalarından birisidir. Talebin gerisinde, biçimsel eşitliği tanınan devletlerin ekonomik ve siyasal eşitliği elde etmede uluslararası toplumun yükümlülükleri olduğu düşüncesi yatar. Kuzey-Güney refah kutuplaşması adalet taleplerinin hem temeli, hem gerekçesi hem de siyasal gerginlik noktasını teşkil eder. Doğu-Batı ayrışmasının sona ermesi ve ekonomik gruplaşmaların yoğunlaşmasıyla Kuzey-Güney farklılaşmasının giderek daha da sertleşeceği, uluslararası politikanın varlıklılarla yoksullar arası bir çatışma eksenine oturacağı tezleri ileri sürülmektedir. "Yeni dünya düzeni" söylemi ve üstelik bunun uluslararası hukukun üstünlüğü gibi normatif bir temelde yapılması daha "adil" bir uluslararası düzenin kurulması isteklerini de arttırmıştır. Hatta egemen devletlerin hakları üzerine kurulmayan, devlet merkezli olmayan, yani kozmopolitan bir adalet teorisinin oluşturulması gereği dile getirilmektedir.[46]

Geleneksel uluslararası teori, uluslararası zenginlik ve yoksulluk gibi konuları ilgi alanının dışında değerlendirir. Özerk devlet anlayışı toplumları da atomlaştıran, izole eden ve sınırötesi moral yükümlülüklerin dışında tutan bir tutumdur. Evrensel ahlak teorisine rağmen Kant da uluslararası ekonomik eşitsizlikler üzerinde durmaz. Bu normaldir de, çünkü farklı siyasal birimler arasında oluşan uluslararası ekonomik eşitsizliğin tarihi veya bilinci yenidir.[47]

Uluslararası adalete ilişkin kuramsal ve felsefi açılımlar Rawls'ın *A Theory of Justice* adlı çalışmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır.[48] Rawls, sözleşmesel temelli bir sosyal adalet

46 J. Thompson, *Justice and World Order* (London: Routlege, 1991) ss.12-13.

47 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, ss.157-158.

48 Rawls'ın kitabının bazı bölümlerinin Mustafa Erdoğan tarafından Türkçe çevirileri için bkz. *Yeni Forum*, C.7, No.164, 1986, s.181-21; No.165, ss.21-24;

kavramı geliştirirken esasen bunu kendi kendine yeterli bir ulusal toplum varsayımı çerçevesinde yapmıştır. Uluslararası adalete ilişkin görüşü ise, Rawls'ın adalet teorisini uluslararası ilişkilere uyarlayanlar tarafından fazla konvansiyonel bulunmuştur.

Rawls, adalet kuramını varsayımsal bir durumla açıklar. Bireyler, toplumsal ilkeleri belirlemek ve toplumsal değerlerin adil paylaşım biçimleri üzerinde karar vermek amacıyla biraraya gelirler. Rasyonel olan, belirli bir adalet kavramına sahip, toplum sorunlarına ilişkin teorik ve pratik bilgiler taşıyan bireyler kendilerinin toplum içindeki yerlerine, gelir ve servetlerine, eğitim düzeylerine ilişkin kişisel bilgilerden mahrumdurlar. Yani bireyler toplum içinde kendi konumlarına ilişkin bir bilinmezlik perdesi ardındadırlar. Bu durumda Rawls, toplumsal kurumların temel şartı olarak bireylerin iki temel ilke üzerinde anlaşacaklarını düşünmektedir. Öncelikle adil bir toplumda bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirme "özgürlüğü" esastır, dolayısıyla her kişinin temel özgürlüklere sahip olma hakkı vardır (eşit özgürlük ilkesi). İkincisi, toplumsal değerlere sahip olmada eşitsizlik ancak bu eşitsizlik toplumun en dezavantajlı kesimlerine en çok avantaj sağlayacaksa meşru olabilir (ayrı tutma ilkesi).[49] Her birey toplumsal kaynaklar ve faydanın, kendisi hangi konumda olursa olsun aleyhinde olacak biçimde dağıtılmasını rasyonel olarak istemeyecektir. Dolayısıyla "ilk durum" varsayımı bir tür sosyal adalet anlayışıyla sonuçlanır. Rawls, "ilk durum" varsayımını genişletip, yine bilinmezlik perdesinin ardında farklı devletlerin temsilcilerini uluslararası ilişkilerin temel normatif ilkelerini belirlemek üzere bir araya getirir. Kendi toplumlarının özgül şartlarını

No.166, ss.19-23; No.167, ss.22-24.

49 J.Rawls, *A Theory of Justice*, (Cambridge, Mass: Harvard University PRess, 1971), ss.130-142.

bilmeyen fakat uluslararası politikaya ilişkin teorik ve pratik bilgiyle donanmış temsilciler, güçlü devletlerin kendi devletleri olmama ihtimaline karşı bunların güçlerini zayıflara karşı kullanmalarına izin vermeyecek bir düzenleme öngöreceklerdir. Varılan ilkeler; devletlerin eşitliği, self-determinasyon, içişlerine karışmama, *pacta sund servanda,* meşru müdafaa hakkı gibi uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun geleneksel ilkeleridir.[50]

Ulusal adalet anlayışındaki radikalizmine karşı, Kant gibi kozmopolitan düşünceye dayanan Rawls'ın uluslararası adalet çıkarımı hayal kırıklığı yaratır. Brian Barry, uluslararası gelir eşitsizliği gözönüne alındığında Rawls'ın analizinden neden gelirin uluslararası yeniden dağıtımı ilkesi çıkmadığını sorgulamaktadır.[51] Eşitsiz dağılımı "ilk durum"da bir araya gelen temsilcilerin bildiği varsayılmaktadır, çünkü; dolayısıyla Rawls'ın ulusal düzeyde öngördüğü yeniden paylaşım ilkesinin uluslararası "ilk durum"da da çıkması beklenirdi. Özünde paylaşımcı ve eşitlikçi ilkeleriyle Rawls'ın adalet teorisinin uluslararası alana uyarlanabilir olduğu iddiasını getirir Beitz. Bu, Kuzey ve Güney arasında hızla açılan gelir farklılıklarına karşı yükselen uluslararası adalet taleplerinin felsefi ve kurumsal temeli de olabilir. Fakat Beitz, Rawls'ın özgürlük ve ayrı tutma ilkelerini uluslararası alana geldiğinde yanlış uyguladığını iddia etmektedir.

Rawls, toplumsal yaşamı bir işbirliği örgüsü olarak görmekte, bu işbirliğini güçlendiren faktör olarak da toplumların kendi kendilerine yeterliliğini, dış ilişkilerin en azda olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla farklı ulus-devletler arasındaki ilişkiler sosyal adalet-ayrı tutma ilkesi çerçevesinde düzenlenemez. Beitz, yanlışlığın burada yapıldığını düşünmektedir. Dünya toplumları birbirine karşılıklı ba-

50 *A.y.*, s.378.

51 B.Bary, *Theories of Justice,* 1989, ss.183-189.

ğımlılıklar içindedir. Bu şekliyle dünya, bir bütün olarak sosyal işbirliği şeması betimlemesine uygun hale gelmiştir. Uluslararası alan giderek daha fazla ulusal toplumsal modele benzediğinden, ulusal düzeydekine benzer bir "sosyal adalet" ilkesinin geliştirilmesini meşru kılar. Büyüyen küresel eşitsizlik, kıtlık ve çevre kirlenmesi de bunu gerektirir. Ekonomik ve siyasal karşılıklı bağımlılıklar gerçekten de küresel bir sosyal işbirliği şemasını doğruluyorsa ulusal sınırların temel bir moral önemi yoktur demektir. "Toplumsal işbirliği ulusal sınırlarla sınırlı değilse yükümlülüklerin de sınırı ulusal değildir. Aynı devletin sınırları içinde yaşayan bireylerin birbirlerine paylaşımcı yükümlülükleri olduğu gibi farklı ülkelerin insanlarının da benzer yükümlülükleri vardır".[52] Dolayısıyla Rawls'ın iki adalet prensibi de küresel olarak uygulanabilir.

Beitz'e göre Rawls'ın önerdiği uluslararası "ilk durum" uluslararası adaletin en önemli sorunlarından birini hiç ele almaz. Böyle bir "ilk durum"da devletler doğal kaynakların dağılımı sorununu da çözmek isteyecektir. Temsilciler, kendi ülkelerinde neyin ne kadar olduğunu bilmemekle beraber kalkınmanın önemli bir girdisinin doğal kaynaklar olduğunu bilecektir. Kaynakların doğal dağılımını olduğu gibi kabul etmeyi moral olarak keyfi bulacaklardır. Dolayısıyla doğal kaynakların ve kaynaklardan sağlanan faydanın yeniden dağıtılması gerektiğini düşüneceklerdir.[53] Bunu, ülkede toplumsal işbirliği programının başarılı bir biçimde işleyebilmesinin ve dolayısıyla "adil" siyasal kurumların gelişebilmesinin şartı olarak göreceklerdir.[54] Yeniden dağıtımın hangi standartlara göre yapılacağı teknik bir sorundur. Ye-

52 C.Beitz, *Political Theory and International Relations*, (Princeton: Princeton University Press, 1979), ss.151, 128, 181-182.

53 *A.y.*, ss.137-138.

54 *A.y.*, s.141.

niden eşitsiz bir dağılım olacaksa bu eşitsizlik, en yoksul ülkelere en çok fayda sağlamakla haklılaştırılacaktır. Böylece kaynak yoksulu ülkeler, adil toplumsal-siyasal kurumların oluşmasına kaynak kıtlığının bir engel teşkil etmeyeceğini bileceklerdir. Dolayısıyla uluslararası adil bir ekonomik düzen ulusal düzeyde adil bir toplumsal-siyasal yapının oluşmasını sağlayacaktır.[55]

Böylesi bir teoriyi uygulamaya aktarabilmek için global toplumsal paylaşımı yönetecek ve dayatacak bir örgüte, siyasal inisiyatif ve siyasal kurumlara ihtiyaç vardır.[56] Bunun ise ne kadar mümkün ve arzu edilir bir yapılanma olduğu tartışılmalıdır. Ayrıca yeniden paylaşım kimlere yapılacak, kaynak aktarılanlar kim olacaktır? Doğrudan bireyler mi, yoksa devletler mi? Peki kaynak aktarımı yükümlülüğü kimin üzerindedir? Varlıklı ülkelerin devletlerinin mi, yoksa vatandaşlarının mı? Global paylaşımcı adaletin moral olarak kabul edilmesi de birtakım pratik sonuçlar doğurur. Öncelikle uluslararası yardım talebi etik bir temele oturur. Dış yardımlar sadece yardımseverlik duygularıyla değil bir tür adalet saikiyle yapılacaktır. Yardımlara eklenen siyasal koşullar savunulamaz olacaktır. Yoksul ülkeler için kalkınma bir "hak" olacak ve varlıklı ülkeler bu hakkı sağlamakla "yükümlü" hale gelecektir. Ayrı tutma ilkesinin küresel uygulanımı uluslararası ekonomik düzen üzerinde de reformist yansımalar bulacak; uluslararası mali ve ticari süreç ve kurumlar paylaşımcı amaçlar için yeniden düzenlecektir.

Brown, son yirmi yılda zengin/yoksul kutuplaşması üzerine felsefi çalışmaların yoğunlaşıp konunun felsefi gündeme girmesine karşılık siyasal gündemden hızla uzaklaştığı-

55 Beitz, böyle bir anlayışın yokluğunda ülkelerin "kötü kaderlerini" değiştirmek ve ulusal düzeyde adil kurumlar oluşturmanın ekonomik temelini kurmak gerekçesiyle gerekli kaynakları bulmak üzere savaşa başvurabileceklerini, bunun da gayri-meşruluğunu söylemenin zor olduğunu öne sürer. *A.y.*, s.142.

56 Thompson, *a.g.e.*, dipnot 46, s.15.

nı ileri sürmektedir. 1980 ve 1983 Brandt Raporları Keynezyen paylaşımcı görüşlerin son etkili ifadesiydi. Soğuk Savaşın sona ermesiyle Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde başlayan liberalleşme süreci küresel siyasal gündemi bu bölgelerde pazar ekonomisinin kurulması önceliği üzerine yoğunlaştırdı; uluslararası ekonomik adalet talepleri küresel siyasal gündemin üst sıralarına çıkamadı.

Uluslararası paylaşım, aslında varlıklı toplumlarda insanların bireysel çabalarıyla, yetenekleriyle ve emekleriyle oluşturdukları değerlere başka toplumların el koyması girişimi biçiminde de nitelenebilir. Ayrıca dış yardımla ayakta duran bir ülkenin bir süre sonra kitlesel kıtlıklarla karşı karşıya kalması kaçınılmaz görülür. Dış yardım ulusal düzeyde pazar sisteminin işlemesini önlediği gibi, yardımın siyasal iktidar veya Somali örneğinde görüldüğü gibi savaş beyleri tarafından manipüle edilerek etkinliğini kaybedeceği ileri sürülür. Üstelik, servetin sürekli eşit dağılımını sağlamak da mümkün değildir. Serveti, yani toplumsal değerleri dağıtmak istiyorsunuz; peki hangilerini? Ahlaka, siyasal yapıya, kültüre, eğitime, zihniyete ilişkin servet üreten faktörleri ve değerleri, yani maddi olmayan üretim faktörlerini ve ürünleri nasıl dağıtırsınız? Maddi serveti adil dağıttığımız bir durumda bile bu faktörler aynı kaldığı sürece eşitsiz kaynak dağılımı sorunu bir süre sonra yeniden ortaya çıkacaktır. Brown'un ifade ettiği gibi ekonomik başarı veya başarısızlık "ilk durum"da doğal kaynakların dağılım biçimiyle de açıklanamaz.[57] Yani kaynakların yeniden dağıtımı mutlaka adil bir uluslararası düzene yolaçacak denemez.

Uluslararası paylaşımcı tezlerin pratik sonuçlarına yönelik itirazların ötesinde liberteryenler, paylaşımcı yaklaşımlara hem ulusal hem de uluslararası düzlemlerde karşı çıkarlar. Liberteryen görüşe göre esas olan negatif özgürlük hak-

57 Brown, *a.g.e.*, dipnot 4, s.76.

larıdır. Refah hakkı, kalkınma hakkı, ekonomik haklar gibi daha ileri giden hak talepleri bunu sağlamakla yükümlü tutulan insanların özgürlük hakkının ihlalidir. Zengin ülkelerden yoksul ülkelere dış yardım aktarımı biçiminde de ortaya çıkan başkalarının yararına vergilendirmek mülkiyet hakkının gaspı olarak nitelenir. Liberteryen adalet anlayışının özü "yeniden dağıtıma" karşı olmaktır.[58] Kimdir dağıtacak olan? Devlet mi? Bu, devletin minimal işlevini aşar, üstelik böyle bir işlevi yüklenen devlet minimal da kalamaz, bireysel özgürlüklere devlet müdahalesinin yolu açılır. Liberteryenler uluslararası adalet taleplerine ancak bireylerin gönüllü yardımları çerçevesinde olumlu cevap verirler.

Adaleti evrensel kapsayıcılıkta gören liberal anlayışa karşı komüniteryanlar da yerel toplumların özgül tarihsel ve toplumsal dayanaklardan gelen farklı adalet anlayışları olacağını öne sürerler. Belirli bir toplumda ve gelenekte yeşeren adalet anlayışını evrenselleştirmenin yanlış olduğu, dolayısıyla uluslararası adaletin dayandığı evrensel-tekçi önkabulde bir yanılsama olduğu söylenir. Çünkü adaletin çerçevesi ulusal siyasal toplumdur.[59] Bu durumda uluslararası paylaşımcı adalet sorunu yoktur, vatandaşların mutlak meşru önceliği vardır. "Önce vatandaş gelir" tezi komüniteryanların sınırötesi yükümlülük görüşlerine getirdiği en güçlü cevaptır. Ülke içinde yoksulluk sınırının altında yaşayan vatandaşlar varken yabancılara yönelik bir sorumluluk olabilir mi? Hükümetler kendi vatandaşları ve yabancıların temel ihtiyaçlarını karşılamak arasında bir seçim yapmak zorundalarsa genellikle birincisini seçerler. Demokratik rejimlerde vatandaşlara karşı sorumluluk ve hesap vermek zo-

---

58 R.Nozick, *Anarchy, State and Utopia* (New York: Basic Books, 1974); A.Yayla, *Liberal Bakışlar* (Ankara, Siyasal Kitapevi, 1993).

59 O. O. Neill, "Transnational Justice", D.Held, der., *Political Theory Today*, (Cambridge, Polity, 1991), s.281.

runda oluş böyle bir tercihi daha da yaygınlaştırır. Elstrom, devletin vatandaşlarına yönelik özel sorumluğunu kabul etmekle birlikte "hayatın idamesi"ne ilişkin genel sorumluluğu olduğunu da ifade eder. Bütün insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak, ülkenin kendi işlerini ciddi biçimde baltalamadığı sürece kurumların ve devletin insanlığa karşı genel yükümlülüğü geçerlidir.[60]

Kalkınmış ülkeleri ve onların tarihsel olarak uyguladıkları ekonomi politikaları gerikalmışlığın tek sebebi olarak suçlayan Üçüncü Dünya ülkeleri Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen talebini ortaya attılar. 1974'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri kararı kabul edildi. Üçüncü Dünya'nın uluslararası siyasal arenada başkaldırışıydı bu. 1970'lerde yükselen bu dalga teorik olarak "bağımlılık tezleri"nin izlerini taşıyordu. Gerikalmışlık ve uluslararası eşitsizlik kapitalist dünya ekonomisinin yarattığı "merkez-çevre" örgüsüyle açıklanıyordu. Gerikalmışlık tamamen yapısaldı ve dış kaynaklıydı kısaca; yoksul ülkeler "geri bırakılmıştı." Bağımsızlık sonrası iktidara gelen liderlerin kurdukları baskı rejimi, ulus-kurma sürecinde ülke içindeki farklı etnik ve dinsel gruplara karşı başlatılan savaş, bunun için silahlanmaya harcanan paralar, yanlış ekonomik politikalar vs. yoksulluğu günümüze kadar taşıyan faktörlerden görülmüyordu. Kıtlık ve açlıktan her zaman başkaları mı sorumlu...? Etiyopya dünyanın en yoksul ülkesi. Kapitalist dünya ekonomisi mi sorumlu yalnızca? Eritre'ye karşı yürütülen savaş? 1973 sonrası uygulanmaya çalışılan Leninist-Kolektivist model? İdeoloji uğruna yanlış uygulanan tarım politikaları?

Adalet talepleri, değişim talepleridir de. "Düzen" için, istikrar için adalet taleplerinin karşılanması şart. Dolayısıyla uluslararası barışın kurucu unsurlarından birisidir, uluslar-

60 Elstrom, *a.g.e.*, dipnot 6, ss.27-28.

arası ekonomik eşitsizliğin giderilmesi. Eşitsizliği giderme sorumluluğunu yalnızca dış dünyaya bırakmak ise adil bir tavır olmayacaktır. Dahası hiçbir kalkınmış ülke vatandaşı devlete ödediği vergiyi, dış yardımlar yoluyla birçok Üçüncü Dünya ülkesinde egemen olan yozlaşmış siyasal elitlerinin heba etmesine razı olmaz.

İnsan Hakları mı Devlet Hakları mı?[61]

Özgürlüklerin tanınması, garantisi ve sağlanması "sosyal"dan "siyasal"a geçişin ana gerekçelerinden birisi olarak devletin temel işlevidir. Dolayısıyla insan hakları temelde ulusal düzeyde çözülmesi gereken bir sorundur. Devlet, insan haklarının hem koruyucusu ve fakat hem de en büyük potansiyel düşmanıdır. Devletin insan haklarını keyfi bir biçimde düzenlemesi, hatta çiğnemesine karşı, insan haklarının global bir sorun olarak uluslararası düzeyde gözetilmesi ve korunması gerektiği ileri sürülebilir. İnsan haklarının uluslararası bir sorun olarak ortaya çıkması ve uluslararası faaliyetlerin konusu olması devletlerarası ilişkilerin ve uluslararası sistemin geleneksel temellerini sarsacak bir gelişmedir. Bu, insan haklarının dış politika yapımına bir faktör olarak dahil edilmesiyle pratik, teorik ve moral açmazlar da yaratacaktır. Dış politika ve insan hakları temelde farklı siyasal faaliyet alanlarına ve düşünce yapılarına dayanır. Evrensel insan hakları, kozmopolitan bir dünya görüşü ve siyaset modeli öngörürken, dış politika geleneksel olarak devlet merkezli bir paradigmayı yansıtır.

Kozmopolitan anlayış uluslararası ilişkilere yaklaşımında, insan tekini ve insan gruplarını başlangıç noktası olarak alır. Ulusal sınırlar uluslararası etikin de sınırlarını çize-

61 Bu bölüm kısmen yazarın "Uluslararası Politika, İnsan hakları ve Kürt Sorunu" (*Yeni Forum*, Haziran 1993) adlı yazısından aktarılmıştır.

mez. Ulusal sınırların ötesinde uluslararası moral yargı mümkün ve gereklidir. Uluslararası politikanın özneleri bireyler ve gruplar olmakla birlikte "global topluluk" siyasetin genel çerçevesini oluşturur.[62] Diğer taraftan, devlet-merkezli görüş uluslararası ilişkileri eşit, egemen ve bağımsız devletler arası ilişkiler olarak tanımlar. Modern uluslararası sistem devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin eşitliğini, egemenliğini ve özerkliğinin kabulü üzerine kuruludur. Devletin egemenlik "hakları"nın uluslararası düzeninin kurucu ilkesi olarak tanınması demek, bu hakların dış müdahale ile ihlalinin yasaklanmasını sistemin ana prensibi olarak belirlemek demektir.[63] Bu yaklaşımın temel özelliği, kozmopolitan görüşten farklı olarak, insan tekini ve gruplarını değil, devletlerin haklarını referans çerçevesi olarak almasıdır. Devletler, özerk moral öznelerdir ve özerklikleri gereği kendiliğinden hakları vardır; egemenlik. Devletin moral bir ünite olduğu görüşü Locke, Bentham Mill ve Hegel'e dayanır; ve ulusal toplum ile uluslararası toplum arasında kurulan analojiden çıkartılır. Uluslararası toplum, ulusal toplumun bir açılımıdır ve bu açılımında bireylerin rolleri ve etikleri devletler tarafından üstlenilir. Sonuç olarak devletler, ulusal toplumdaki bireyler gibi özerk ve egemendirler; dış müdahaleden bağımsız iç işlerini uygun gördükleri biçimde düzenleme hakkına sahiptirler.[64] Yerel analojiyle devletin özerkliğine ve dolayısıyla karışmama ilkesine ulaşmak problemlidir. Birey ile devlet arasında niteliksel benzerlikler bulmak ve karşılaştırmalar yapmak mümkün

62 C.Beitz, *a.g.e.*, dipnot 52; and "Bounded Morality: Justice and the State in World Politics", *International Organizations*, (Cilt 33, Sayı 3, 1979).

63 J.Vincent, *Human Rights and International Relations*, (Cambridge Uni., Cambridge, 1990), s.118, 129. D.Hill, "Human rights and Contemporary State Practice". *Human Rights and Foreign Policy*, (der.) D.Hill, (Mamillan; London, 1989), ss.25, 41.

64 Walzer, *a.g.e.*, dipnot 32, s.54.

değildir. Bireylerden farklı olarak devlet kendi başına bir değer değildir ve değer üretecek bir amaçsallığı da yoktur.[65] Devlet, bireylerin ortak değer ve amaçlarını gerçekleştirmelerine katkıda bulunan araçsal bir kurumdur.

Uluslararası ilişkilerde etik temelli eylem ve düşünce, Hobbes ve Machiavelli'ye dayanan ve uluslararası ilişkilerde moral söylemin anlamsızlığını, yersizliğini vurgulayan Realizm tarafından sorgulanır. Realistlere göre, devletlerin eylemlerini yönlendiren en temel değer, devletin varlığını koruma çabasıdır.[66] Evrensel değerlerden bahsetmek mümkün değildir. Değerler ancak yerel olabilirler. Bütün evrensel moral değerler söylemi belirli çıkarların rasyonelleşmesinden başka bir şey değildir. Morgenthau'nun uluslararası politikada insan hakları sorununa yaklaşımı böyle bir anlayışı yansıtır. Morgenthau, insan haklarının uluslararası eylemlerle gerçekleştirilmeye çalışılmasını moral ve pratik olarak mümkün görmez. Öncelikle, evrensel moral değerlerden bahsetmek mümkün değildir. Bu değerler her toplumun tarihsel ve yerel özellikleri çerçevesinde evrimleşir. İnsan hakları kavramı da toplumsal bakımdan görecelidir. Evrensel oldukları teziyle bir kısım değerlerin başka bir topluma dış politika aracılığıyla empoze edilmeye çalışılması moral emperyalizmdir. İnsan hakları dış politika pratiğinde uygulanabilecek bir proje de değildir. Dış siyasal ilişkiler ahlaki değerlere değil fakat stratejik ve ekonomik çıkarlara dayanır.[67]

Gerçekte moral değerler ve insan haklarına ilişkin kaygıların, devletlerarası ilişkilerde ve uluslararası örgütlerde bazı önemli roller oynadıkları yadsınamaz. İnsan haklarının

---

65 Beitz, *Political Theory and International Relations*, s.179-180.

66 J.D. Miller, "Morality, Interest and Rationalization", *Moral Claims in World Affairs*, (der.), R. Pettman,(Croom Helm; London. 1979), ss.36-51.

67 H. Morgenthau, "Human Rights and Foreign Policy", *Moral Dimensions of American Foreign Policy*, (der.), K.Thompson, 1984, ss.344-347.

mahiyetine, öncelik sıralamasına ve koruma mekanizmalarının etkinliğine ilişkin tartışmalar devam etse de, uluslararası toplumun soykırım, devlet güdümlü işkence, toplu katliam ve sürgün gibi eylemlere karşı sessiz kalmadığını gösteren bir uluslararası insan hakları hukuku oluşmuştur. Egemen bir devletin kendi vatandaşlarına, egemenlik haklarına dayanarak, istediği biçimde muamelede bulunabileceği düşüncesi bütün devletlerin üstlendiği uluslararası hukuk kurallarıyla tarihe karışmıştır. Birleşmiş Milletler kurucu yasası, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve izleyen Sivil ve Siyasal Haklar ile Sosyal ve Ekonomik Haklar Sözleşmelerinde imzası bulunan bütün devletler, insan haklarının "ulusal" olmakla birlikte "uluslararası bir nitelik ve boyut" da taşıdığını kabul etmişlerdir. Birleşmiş Milletler çerçevesi dışında, Helsinki Sonuç Antlaşması ve özellikle çeşitli bölgesel insan hakları sözleşmeleri de temel insan haklarını devlet hegemonyasına karşı koruyacak bölgesel düzeyde mekanizmalar geliştirmişlerdir.[68] Uluslararası insan hakları rejimi, bireyin uluslararası hukuk ve politikanın süjesi olmadığı yolundaki gelenekde ve devletin kendi halkına yönelik bütün politikalarının bir içişleri sorunu olduğuna ilişkin prensipte ciddi gedikler açmıştır.[69] Bu durumda insan hakları, devletin uluslararası meşruiyetinin ölçütünü oluşturmaktadır. Uluslararası meşruiyet sadece egemen bir devlet olarak self-determinasyon prensibi çerçevesinde tanınmaya değil, aynı zamanda ülkede yaşayan birey ve gruplara uluslararası belgelerde öngörülen haklarının tanınmasına ve sağlanmasına da bağlıdır.[70] Bu, devletlerin egemenlik

68 A.H. Robertson, *Human Rights in the World,* (Manchester Univ., Press, 1989).

69 L.Henkin, "Introduction", *The International Bill of Rights,* (der.), L.Henkin, (Colombia University Press; New York, 1971).

70 Vincent, *a.g.e.,* dipnot 63, s.130 ve S.Hoffman, "Reaching for the Most Difficult; Human Rights As A Foreign Policy Goal" *Daedalus,* Cilt 112, No.4, s.21-22.

haklarının uluslararası normlarla sınırlandırılması anlamına geldiği gibi, devletin özerk bir moral süje olarak uluslararası alanda varlığının yerel siyasal yapılanmadan bağımsız olmadığını da göstermektedir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler, en azından legal düzeyde, siyasetin Machiavellian tanımı ve pratiğinden "kozmopolitan uluslararası etik"e doğru bir kayma eğilimindedir.

Temel insan haklarının sistematik bir şekilde yok edildiği bazı durumlarda, ülkenin egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne saygının istisnalarının olması gerektiği yolundaki tezler "insani müdahale" kavramını ortaya koymuştur. İnsani müdahale ile uluslararası toplum, insan hakları normlarının fiziki bir yaptırımla (güç kullanarak) uygulanmasını sağlamaktadır.

İnsani doğrudan müdahaleye karşı tezler genelde iki gruba indirgenebilir. Öncelikle, böyle bir müdahalenin devletin moral özerkliğine ve egemenlik haklarına bir tecavüz teşkil ettiği ileri sürülür. Devlet, moral bir ünitedir ve kendi başına varoluşundan kaynaklanan "hakları" ihlal edilemez. Anarşinin egemen olduğu uluslararası toplumda ulusal toplulukları bağlayacak devletler üstü moral bir otorite de yoktur.[71] Ayrıca her devletin kendi politikasını istediği gibi belirlemede yalnız bırakılması self-determinasyon ilkesi gereğidir. İnsani müdahale kavramına, bu istisnanın uluslararası sistem ve politika üzerine yapacağı muhtemel etkilere atıfta bulunarak da karşı çıkılabilir. Bu tür bir istisna kötüye kullanılma potansiyelini içinde taşımaktadır; devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda bu istisnayı manipüle ederek bir süre sonra kural haline dönüştürmeleri mümkündür. Sonuç olarak uluslararası düzen müdahaleci anlayış ile tehlikeye sokulacak, barış ve güvenliğin dayanağı uluslararası istikrar, yerini, kaotik bir yapıya bıracaktır. Bütün bunlar ulusal ve uluslararası düzey-

71 H.Bull, *The Anarchical Society* (London: Macmillan, 1977), ss.3-77.

de adil bir topluluk kurmak amacına yönelmiş de olsa, adaletin önkoşulu olan "düzen" yıkılmış olacaktır.[72]

Devletin özerk bir moral süje olduğu önermesi Doğal Haklar teorisi çerçevesinde eleştirilmektedir. Devletin nihai varlık nedeni vatandaşların "doğal haklar"ının tanınması ve sağlanması ise, doğal haklardan kaynaklanan insan kaynaklarını sistematik olarak çiğneyen bir hükümet, kendi varlık nedeniyle çelişmiş olacaktır. Dolayısıyla Teson'a göre devlet, halk ile olan başlangıç sözleşmesini ihlal etmiş ve meşruiyet temelini kaybetmiştir.[73] Yerel olarak meşruluğu kabul edilmeyen bir devlet, uluslararası düzeyde de meşru değildir ve "egemenlik hakları" sözkonusu olamaz. Bu durumda diğer devletler ve uluslararası kuruluşlar devlet terörünün kurbanlarına doğrudan yardım etmek hakkına sahiptirler. Teson'un dış-silahlı müdahaleyi meşru gördüğü olaylar soykırımı, toplu köleleştirme, kitle katliamlarıyla sınırlı kalmayıp, bu düzeye ulaşmayan ihlalleri de kapsamaktadır.

Beitz, yalnızca, kurumları "uygun adalet prensipleri" üzerine kurulmuş devletlerin, kendi başlarına özerk bir moral süje olarak "hak" sahibi olabileceğini ileri sürmektedir.[74] Devletin özerk bir moral süje olarak haklarının olması, bireylerin özerklik haklarının devlet tarafından tanınmasına ve sağlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla bir devletin içişlerine müdahale edilmesi iki şartın mevcut olmasıyla meşruiyet kazanır, devletin kurumları "uygun adalet prensipleri"ne göre adil değil ise ve müdahale adil yerel kurumların yapılanmasıyla sonuçlanacak ise, müdahale meşrudur. Walzer da devlet haklarını bireysel sözleşmesel haklarla temellendirir. Siyasal egemenlik ve toprak bütünlüğü gibi temel devlet

---

72 Vincent, *a.g.e.*, dipnot 63, s.114.

73 F.Teson, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality* (New York: Transnational, 1988), s.15.

74 Beitz, *Political Theory and International Relations*, ss.81-91.

hakları nihai anlamda birey haklarından çıkar. Normal şartlarda ancak meşru savunma ve saldırganın cezalandırılması anlamında meşru kabul ettiği güç kullanmayı Walzer, insani müdahale anlamında "insan haklarının kitlesel ihlali" durumunda da kabul eder bir istisna olarak; "insanlığın moral bilincini şok edici" ihlallerdir bahis konusu olan.[75] Ama bu yeterli midir? Eğer devletin egemenlik hakkı vatandaşların insan haklarına saygı göstermesine bağlıysa, ondan doğuyorsa temel insan hakları ihlallerinin tümünün doğrudan dış müdahaleyi haklılaştırdığını söylemek gerekmez mi?

Uluslararası düzenin insani müdahale kavramıyla kaosa sürükleneceği tezi istikrarın adaletten önce geldiği, adalet pahasına istikrarın riske atılmaması gerektiği önkabulüne dayanır ve tartışmaya açıktır. Ayrıca, bir devletin egemenlik alanında insan haklarının sistematik bir biçimde ihlal edilmesine karşı uluslararası toplumun doğrudan müdahale ile hakları restore ettiği bir uluslararası sistemde, insan haklarının uygulanması konusunda süratle genel bir standarda ulaşılabilir. Dış müdahale yaptırımı karşısında devletler insan hakları politikalarını süratle gözden geçirerek uluslararası standartlara uymaya çalışacaktır. Dış müdahalenin uluslararası örgütler, özellikle Birleşmiş Milletler tarafından yürütülmesi ulusal çıkarlar güdülmesini de sınırlayacaktır. Sonuç olarak, insan haklarına saygı gösteren, siyasal sistemini demokratik modeller çerçevesinde örgütleyen devletlerden oluşan bir uluslararası sistemde barış ve istikrarın sağlanması çok daha mümkündür.

Birleşmiş Milletler kurucu yasasının, bir devletin iç işlerine müdahalesini yasaklayan 2(7) maddesine rağmen insan hakları adına yapılacak bir dış müdahalenin meşruluğu ileri sürülebilir. Sorun egemen devletin hangi eylemlerinin "iç işleri" alanına girdiğidir. Ancak bu soruna açıklık getirildikten

75 Walzer, *a.g.e.*, dipnot 32, ss.53, 107.

sonra iç işlerine karışmama yasağı uygulanabilir. Herhangi bir konu "uluslararası bir mahiyet" kazandığı oranda devletin egemenlik haklarının dışına çıkar ve dolayısıyla iç işlerine karışmama yasağı ortadan kalkar. Buradan insan hakları sorununa dönersek BM kurucu yasası ve izleyen insan hakları sözleşmeleriyle konu uluslararası bir nitelik kazanmıştır ve ulusal devletlerin mutlak egemenlik alanından çıkmıştır. BM Kurucu Yasası'nın 55 ve 56. maddeleri üye ülkelerinin, BM ile işbirliği içinde, insan haklarına saygının yaygınlaştırılması için harekete geçmesini öngörür. Her üye devlet bu alanda yalnız bir hakka değil aynı zamanda sorumluluğa da sahiptir. Sonuç olarak devletlerin insan haklarının koruyucusu olduğu kadar en büyük çiğneyicisi de olduğu gerçeğinden hareketle, insan haklarını mistik "devlet hakları"na karşı koruyacak, devletler karteli üzerinde uluslararası mekanizmaların etkinliğinin arttırılması gerekmektedir.

Savaş ve barış, uluslararası adalet ve insan hakları konuları etrafında oluşan tartışmalarda normatif yaklaşımların siyasa yönelimli özelliklerini görmek mümkündür. Normatif yaklaşımlar, uluslararası güncel sorunlar üzerinde dururken zengin felsefi kaynakları içinde kaybolmayıp çözüm önerileri getirme çabasındadırlar. Bu yönüyle "problem çözücü" bir bilim anlayışını yansıtırlar. Ama bunun yanında normatif teorilerin oldukça "eleştirel" bir boyutu da vardır. Genelde kozmopolitan bir perspektiften mevcut yapılanmaların sorgulanması veya daha az radikal bir bakışla mevcut ilişkilerin "değer"lendirilmesi, kısaca olaylar ve olgulara etik bir boyutun eklenmesi bile Uluslararası İlişkiler'e eleştirel bir katkı sağlamaktadır. Normatif yaklaşımların siyasa yönelimli önerilerinin, dönüşüm ve reform taleplerinin etik arka planı hem problem çözücü hem de eleştirel özellikleri bir arada bulundurarak Uluslararası İlişkiler disiplinine güncel ve felsefi bir zenginlik katmaktadır.

Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark

E. FUAT KEYMAN

1980'li yılların ikinci yarısının Uluslararası İlişkiler kuramında yeni bir dönüm noktası olarak kabul edilmesinin gerisinde yatan neden, eleştirel düşünce tarzı olarak nitelenebilecek çalışmaların giderek artan bir sayıda ortaya çıkması ve böylece kuramın tarihinde ilk defa pozitivist yönteme ciddi bir alternatifin gündeme gelmesidir. Eleştirel kuram, Gramşiyan eleştirel kuram, postmodernizm, feminizm, ve sömürge sonrası söylem: Bu yaklaşımların Uluslararası İlişkiler kuramına sokulması bir taraftan kuramın egemen paradigması olan Realizm ve onun pozitivist yöntemine ciddi bir eleştiriyi olası kılarken, diğer taraftan yeni bir Uluslararası İlişkiler vizyonu kurma çabasına önemli bir katkıda bulunuyordu. 1990'ların başında artık bu yaklaşımların kuram içinde meşruluk kazandığını ve yeni bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımı olarak ele alındıklarını görüyoruz. Robert Keohane'nin uluslararası örgütlere yaklaşımları "ussal" ve "eleştirel" olarak iki sınıf içinde toplaması, her ne kadar eleştirel yaklaşımın meşruluğuna bir saldırıyı ve Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin bu yaklaşıma ilgisini engellemek

amacını içerse de, eleştirel düşünce tarzının kuram içinde önemli bir yerinin olduğunun da kanıtıydı.[1] Bu anlamda şu saptamayı yapmak yanlış olmaz: Eğer 1980'li yıllar Realizm eleştirileri ekseninde "paradigmalar arası tartışma" dönemi olarak nitelenirse, 1990'lı yıllar da Uluslararası İlişkiler kuramında "eleştirel dönem" olarak nitelenebilir.

Bu çalışmanın amacı eleştirel düşünce tarzını ana hatlarıyla tanıtmak. Bu tanıtım üç etaplı bir yöntemi içeriyor: Birinci olarak eleştirel dönemin Uluslararası İlişkiler kuramına getirdiği yenilikleri ortaya koyacağım. İkinci olarak eleştirel düşünce tarzı içinde yeralan ve egemen konumda olan Habermascı eleştirel kuramı, Gramşiyan eleştirel kuramı ve postmodern söylemi, kendi özgünlükleri içinde, hem aralarındaki farkları vurgulayarak hem de her birinin içerdiği sorunları gündeme getirerek tartışacağım. Üçüncü ve sonuç kısmında da eleştirel bir Uluslararası İlişkiler kuramının giderek karmaşıklaşan global ilişkileri hangi bağlamlarda anlamamıza katkıda bulunduğunu belirteceğim.[2]

Uluslararası İlişkiler Kuramında Eleştirel Dönem

En genel anlamıyla eleştirel dönem, Uluslararası İlişkiler kuramının bir modern toplum söylemi olarak tanımlanmasını niteler. Bu niteleme içinde savlanan, bir taraftan uluslararası ilişkilerin sadece devletler-arası ilişkileri değil, aynı zamanda devlet-sivil toplum bağlantısını da kapsayan bir

1 R. Keohane, 'International Institutions: Two Approaches', *International Studies Quarterly* (No. 32, 1988).

2 Gerçekten de, eleştirel kuramın feminizm ve sömürge-sonrası eleştirel yaklaşımları da kapsaması gerekmektedir. Bu yaklaşımların değerlendirilmesi için bakınız, E. Fuat Keyman "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu" M. Yeğenoğlu, E. Fuat Keyman, M. Mutman (der) *Oryantalizm, Hegemonya, Kültür-Fark* (İletişim Yayınları, İst. 1996).

sürecin ürünü olduğudur. Diğer deyişle, Uluslararası İlişkiler kuramı, Rob Walker'ın önerdiği gibi, devletler-arası ilişkilerin açıklanması olarak temsil edildiği ölçüde eleştirilmesi kolay, modern toplumun iktidar-egemenlik ilişkilerinin kurulmasına ve yeniden üretimine katkıda bulunan bir söylem olarak temsil edildiği ölçüde de çok ciddi olarak ele alınması gereken bir kuramdır.[3] Diğer taraftan, Uluslararası İlişkiler kuramı siyasal düzeyin alanını sadece devletle sınırladığı ölçüde, nesnel bilgi üretilmeyen fakat iktidar-egemenlik ilişkileriyle bağlantılı, belli bir iktidarı ya da çıkarı meşrulaştıran bilgi üreten bir söylem olarak hareket eder. Kuramın bağımsızlığı ve nesnelliği tezinin yıkılması anlamına gelen bu sav, aynı zamanda bilgi ve iktidar (power) arasındaki ilişkiyi sergiler. Bu anlamda, eleştirel dönem Uluslararası İlişkiler kuramı içinde bu kuramın işleyiş tarzı ve yöntemleriyle ilgili ortaya çıkmış radikal bir dönüşümü simgeler, ve kuramın modern toplumun eleştirel söylemleri tarafından yeniden kurulması işlemini ifade eder.

Bu genel saptamadan sonra eleştirel dönemi tanımlayan somut girişlere eğilebiliriz:

(I) Uluslararası İlişkiler kuramının moderniteye yerleştirimi: Burada geliştirilen sav modernite projesinin uluslararası ilişkilerin tarihsel ve mekansal temelini oluşturduğudur. Uluslararası İlişkiler kuramı modernite projesinin ürettiği bir söylemdir ve bu anlamda Batı-merkezli bir anlatı biçimidir. Realizm'in devleti ayrıcalıklı bir aktör olarak kullanmasının nedeni ve sonuçları ancak modernite sorusunun sorulmasıyla çözümlenebilir.

(II) Bilgi iktidar ilişkisinin tanınması: Kuramın modernite sorusu içinde değerlendirilmesi bize nesnel bilgi olarak sunulanın gerçekte öznel olduğunu ve belli bir çıkara hiz-

3 R.B.J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

met ettiğini gösterir. Epistemolojiye atfedilen bağımsız ve nesnel statü, ki bu modernite projesinin bilgi üretim tarzını niteler, ve olgularla değerler arasında yapılan kesin ayırım belli bir ussallık biçiminin hegemonyasını yaratmaya katkıda bulunduğu sürece özünde siyasaldır. Araçsal ussallığın Uluslararası İlişkiler kuramının işleyiş tarzını belirlemesi ve pozitivizmi egemen yöntem statüsüne yükseltmesi modernitenin dünya üzerindeki iktidarını yeniden ürettiği sürece, bilgi-iktidar ilişkisinin tanınması yeni bir uluslararası ilişki vizyonu yaratılmasının ön koşuludur.

(III) Eleştirel bilgi üretimi ve kuramın normatif boyutunun tanınması: Eğer bilgi soyut değil fakat siyasal, yani iktidar ve çıkar ile ilişkiliyse, Uluslararası İlişkiler kuramının uluslararası sistemi devletler-arası ilişkilere indirgemesinin belli bir dünya düzeninin hegemonyasının yaratılmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Fakat, bu gerçek her zaman maskelenir ve gizlenir, ve bunun temel mekanizması kuramın bağımsız bir araç olarak tanımlanmasıdır. Eleştirel kuram, bu nedenle, iki işlevi üstlenir: Hem kuramın nasıl iktidar ve çıkar ile ilişkili olduğunu göstermek, diğer bir deyişle araçsal ussallığı ve modernite projesinin tek yanlı işleyiş tarzını eleştirmek, hem de alternatif bir dünya düzeninin kurulması için yol göstericilik yapmak. Bu yüzden, eleştirel bilgi normatif bir bilgidir, ve açıklama ve değiştirme işlevlerini aynı anda gerçekleştirir.

(IV) Kimlik/fark ilişkisinin Uluslararası İlişkiler kuramının temeli olarak görülmesi: Kuramın modernite projesine yerleştirimi ve bilgi-iktidar ilişkisinin tanınması, uluslararası sistemin işleyiş tarzının Batılı modern (erkek) kimliğin egemenliğinin kurulmasıyla olan ilişkinin tanınmasını sağlar. Eleştirel düşünce tarzı, bir taraftan Uluslararası İlişkilere yeni bir demokratik vizyon getirmeyi amaçlarken, diğer taraftan moderniteyi sorunsallaştırma girişimindedir. Bura-

daki amaç, hem uluslararası ilişkilerin toplumsal gruplar (kimlikler), devletler ve dünya düzeni arasında bir eklemleme noktası olduğunu vurgulamak, hem de uluslararası sistemin gerçekten kapitalist, Batı-merkezci ve ataerkil bir kültürel yapıda olduğunu sergilemektir.

Bu kuramsal girişimler eleştirel düşünce tarzını oluşturan yaklaşımlar arasındaki ortaklığı simgeler. Fakat, hemen belirtmek gerekir ki, bu ortaklık aynı zamanda farklılıkların temelidir. Çalışma boyunca açıklık kazanacak olan bu nokta, Habermascı eleştirel kuram, Gramsiyan eleştirel kuram ve postmodern söylemin moderniteyi farklı açılardan eleştirmeleri, farklı kavramlarla uluslararası ilişkileri çözümlemeleri, ve farklı vizyonlara sahip olmalarıyla ilintilidir. Bu anlamda, eleştirel dönem belli ortak paydaları olan farklı söylemleri içerir. Bu söylemler arasındaki farklılıkları irdelemek eleştirel düşünce tarzının Uluslararası İlişkiler kuramına yaptığı katkıları ve aynı zamanda bu katkıların "sınırlarını" belirlemek açısından önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde bu belirleme işlemine girişeceğiz.

Habermascı Eleştirel Kuram ve İletişimsel Ussallık

Habermascı eleştirel kuramın Uluslararası İlişkiler kuramına entegre edilme çabasının gerisinde üç ana nedenin olduğunu görüyoruz. Birinci olarak, Uluslararası İlişkiler kuramının içindeki pozitivist yöntemin egemenliğinin kaynaklarını arama çabasının bizi zorunlu olarak modernite sorusuna götürmesi.[4] Uluslararası sistemin hem devletler düzeyinde hem de uluslararası örgütler düzeyinde işleyiş meka-

4 Uluslararası İlişkiler ile modernite arasındaki bağlantının kapsamlı bir irdelemesini *Globalization, State, Identity/Difference* (New Jersey: Humanities Press, 1996) kitabımda yaptım.

nizmasının "araçsal ussallık" olması kuram ile modernite projesi arasındaki bağlantıyı ortaya çıkartıyor. Uluslararası sorunların ister gelişme ya da barış, isterse güvenlik bağlamında olsun "teknik sorunlar" olarak görülmesi ve bu sorunlara insan faktörünü katmayan "teknik çözümler" aranması, diğer bir deyişle belli bir araç-amaç anlayışının sorun çözücü mekanizma olarak kabul edilmesi modernite sorununu gündeme getiriyor. Çünkü, bu sorun çözücü mekanizmanın somut sonucu Batı modernitesinin dünya üzerindeki egemenliğini yeniden üretmekten başka bir şey değil.

Bu bağlamda, son yıllarda Uluslararası İlişkiler kuramı içinde Habermascı eleştirel kurama artan bir ilginin olduğunu görmekteyiz.[5] Habermas'ın bilginin bağımsızlığını savunan pozitivizme getirdiği eleştiri ve bilgi ile çıkar arasındaki ilişkiyi vurgulaması bu ilginin nedeni. Habermas'a göre modernite projesi, teknik bilgi ile araçsal ussallık arasındaki ilişki üzerine kurulur, ve bu anlamda araçsal ussallığın toplumun her alanına yansımasını tanımlar. Uluslararası ilişkiler bu süreçten bağımsız değildir: Aksine bu sürece içseldir. Bu noktada şu sonucu çıkarabiliriz: Eğer pozitivist bilgi üretim tarzı ile araçsal ussallık temelinde toplum üzerine inşa edilen egemenlik arasında bir bağlantı varsa, o zaman Uluslararası İlişkiler kuramındaki pozitivist egemenlik sadece yöntemsel bir sorun değildir: Aksine dünya düzeninin belli bir iktidar temelinde kurulma sürecine içseldir.

İkinci olarak, Habermas'ın modernite anlayışı uluslararası sistemin ve dünya düzeninin nasıl işlediğinin çözümlenmesine önemli bir katkıda bulunur. Habermas modernite

---

5 Bkz. A. Linklater, *Beyond Realism and Marxism* (London: Macmillan, 1990), A. Linklater, 'The Question of the Next Stage in International Relations Theory' *Millennium* (No: 21, 1992), s. 77-101, A. Linklater, *Men and Citizens in the Theory of International Relations* (London, Macmillan, 1990) ve M. Hoffman 'Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate', *Millenium*, (No: 2, 1987).

projesini "bitmemiş bir proje" olarak niteler.[6] Bunun nedeni de modernitenin vermiş olduğu iki söz'den -ilerleme ve özgürlük, ya da kapitalist teknolojik gelişme ve demokrasi- sadece birini gerçekleştirdiği, fakat diğerini tutmadığıdır. Modernite, ilerlemeyi gerçekleştirirken, özgürlük ve demokrasiyi geri plana atar. Daha somut olarak, modernitenin araçsal ussallığı tüm topluma yaygınlaştırması, üretim düzeyinde teknolojik gelişmeyi sağlarken özgürlüğü de yok etmektedir. Bu anlamda, Habermas'a göre modern toplum tek taraflı bir ussallık tarafından yönetilir, araçsal ussallık. Ve özgürlük yerine egemenlik ilişkilerini üretir. Aynı mantık içinde, Uluslararası İlişkiler'i de tek taraflı bir ussallık anlayışı temelinde kurulmuş, uluslararası sistemin meşruluğunu sağlayan bir kuram olarak görebiliriz. Uluslararası İlişkiler kuramı, uluslararası sistemin teknolojik ilerlemeyi amaçlayan hareket tarzını meşru kılar. Fakat, bunu yaparken demokrasi sorusunu da araçsal ussallığın egemenliğine bırakır. Böylece, serbest piyasa ekonomisinin demokratik bir dünya düzenini yaratacağı varsayılırken, gerçekte üretilen Birinci Dünya'nın dünya üzerindeki egemenliğini pekiştirmektir. Sonuçta, Uluslararası İlişkilerde ilerleme gerçekleştirilirken, özgürlük ve demokrasi sözü tutulmamaktadır. Habermas'ın eleştirel kuramının katkısı da bu noktada yatar. "Araçsal ussallık yoluyla teknolojik ilerlemenin demokrasi sorusu karşısında öncül ve ayrıcalıklı statüsünün niçin Uluslararası İlişkiler kuramı içinde bir veri, sorunsuz bir olgu olarak ele alındığının ancak modernite projesi üzerinde odaklaşmayla yanıtlanabileceği savı" felsefi kaynağını Habermas'ın eleştirel kuramında bulur.[7]

Üçüncü olarak, Habermas'ın modernite projesini yeni bir

---

6 J. Habermas, *The Philosophical Discourses of Modernity* (Cambridge: Polity, 1987).

7 Linklater, *Beyond Realism and Marxism*, dipnot 5, s. 19.

ussallık anlayışıyla tamamlama çabası Uluslararası İlişkiler kuramına yeni bir vizyon getirir. Habermas'a göre modern toplumun sorunu araçsal ussallığın bireyler arası ilişkilerde iletişimi yok etmesi ve böylece kamu alanını sömürgeleştirmesidir. Bu nedenle, yapılması gereken, araçsallığın iletişimsel ussallıkla yer değiştirmesidir. Eğer araçsal ussallık ilerlemeyi yaratırken demokrasiyi gerçekleştiremiyorsa, iletişimsel ussallık kamu alanını canlandırarak devlet-toplum ilişkilerinde demokratikleşmenin yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Böylece Habermas üretim ile iletişim arasında bir ayırım yaparak, iletişim alanı üzerinde yoğunlaşır, ve bu alanın demokrasinin temeli olduğunu savunur. İletişimsel ussallığın toplumsal ilişkiler içinde yaygınlaştırılması ve bireyin bu yeni düzene adaptasyonu demokrasinin ön koşuludur. Özneler arası ilişkiler düzeyinde gerçekleşecek iletişimsel ussallık modernitenin vermiş olduğu ikinci sözün de (demokrasi ve özgürlük), yaşama geçmesini sağlayacaktır. Sonuçta, modernite projesinin tek taraflılığı ortadan kalkacak, özne ile kendisi arasında ve özne ile doğa arasında bir uyum sağlanacaktır. Benzer bir biçimde, iletişimsel ussallığın uluslararası sistemin temel işleyiş mekanizması olması demokratik bir dünya düzeninin yaratılmasını olası kılar. Demokratik bir dünya düzeni içinde aktörler arasında kurulacak iletişim egemenlik ilişkilerinin ortadan kalkmasına ve belli bir kamusal alanın kurulmasına yardım eder. Böylece, var olan sorunlara çözüm bu iletişim içinden çıkarak katılımcı bir demokrasi anlayışını da gündeme getirir. İletişimsel ussallık sonuçta hem var olan düzenin bir eleştirisini, hem de bu düzenin demokratik bir yapıya dönüştürülmesini amaçlar.

Habermascı eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramını yaratmaya çalışan Andrew Linklater, bu bağlamda, eleştirel kuramın felsefi, ampirik ve pratik amaçları olduğunu önerir:

"Felsefi düzeyde, eleştirel kuram tarihsel olarak kurulmuş özgürlük ve evrensellik kavramlarıyla hareket eden alternatif bir dünya düzeni sunmayı amaçlar. Ampirik olarak, bu kavramların gerçekleşmesini sınırlayan sosyolojik engelleri saptar, ve pratik olarak, bu engellerle dünya düzeni arasında bir köprü kuracak stratejiler üretir.[8] Bunu yaparken, eleştirel kuram uluslararası sistemi tarihsel ve dinamik bir sistem olarak niteleyerek, (a) özne ile maddi dünya arasındaki ilişkiler, (b) özne ile diğer aktörler arasındaki toplumsal koordinasyon amacını güden ilişkiler, ve (c) özne ve kendi benliği arasındaki "kimlik" kurma ilişkisi üzerinde odaklaşır. Böylece, eleştirel kuram tarihsel bir durumun "somut" gerçeklerini betimlediği ölçüde açıklayıcıdır, aynı zamanda da bu durum içinde değişimi zorlayan bir toplumsal müdahale gibi işlev gördüğü sürece kurucu bir siyasal projedir. Bu özelliğiyle, Linklater, "eleştirel kuramın Uluslararası İlişkiler kuramının birleştirici temeli olmaya namzet" olduğunu önerir. Daha somut olarak söylersek, "eleştirel kuram yeni bir uluslararası ilişkiler vizyonu yaratarak farklı yaklaşımlar arasında ortak bir platform yaratabilir".[9]

Bu platformun kurucu öğeleri normatif devlet kuramı, sosyolojik topluluk sorusu, ve pratik/reform sorusudur. Linklater'e göre eleştirel kuram yoluyla devletin egemenlik hakları ve dışarsayıcı (exclusionary) pratikleri sorgulanabilir. Buradaki amaç, yeni bir dünya düzeni vizyonunun temeli olarak "etiksel evrenselliği" yaratmak, ve böylece uluslararası örgütlere, uluslararası sivil toplum hareketlerine ve demokratik bir yapıya dönüştürülecek ulusal kimliklere sistem dönüştürücü bir nitelik kazandırmaktır. Diğer bir deyişle, geleneksel egemen devlet modelini sorgulayarak uluslararası sisteme devlet-dışı aktörleri entegre etmek, ve

8 Linklater, *The Question of Next Stage*, dipnot 5, s. 82.

9 A.y., s. 91.

bu aktörlerin kuracağı kamu alanı içinde etiksel bir evrensellik anlayışını üretmek, eleştirel kuramın kuracağı yeni uluslararası ilişkiler vizyonunun amacıdır. Bununla birlikte, bu yeni vizyonu somutlaştırmak için hem sosyolojik düzeyde topluluk sorusunu hem de pratik düzeyde reform sorusunu sormak gerekir. Bu bağlamda, Linklater Habermas'ın iletişimsel ussallık nosyonuna gönderme yaparak, kozmopolitan ve evrensel ahlak ilkeleri üzerine kurulacak bir topluluk anlayışının alternatif dünya düzeninin kurucu öğesi olması gerektiğini önerir. İletişimsel ussallık farklı kimliklerin birarada yaşamasının platformunu oluşturarak, kimlikler arası karşılıklı tartışmaya ve karar alma süreçlerine aktif katılmaya dönük bir "öğrenme süreci" yaratır. Bu anlamda, reformlar, şimdiye kadar dışlanmış kimliklerin, devletlerin ve örgütlerin de katılacağı bir iletişim ağı içinde üretilmiş kararlar doğrultusunda yapılacak, ve demokratik bir dünya düzeninin farklı kimlikleri dışarsayıcı değil fakat içerseyici bir topluluk anlayışı üzerinde kurulmasını amaçlayacaktır. Sonuçta, Linklater'ın yapmak istediği, iletişimsel ussallık yoluyla kozmopolit bir ahlak anlayışını yaşama geçirecek ve böylece demokrasiyi gerçekleştirebilecek bir dünya düzeni vizyonunu Uluslararası İlişkiler kuramının temel normatif amacı olarak gündeme getirmektir.[10]

Eğer Habermascı topluluk anlayışı kozmopolit bir ahlak anlayışı üzerine kurulacaksa, Linklater'ın yanıtsız bıraktığı iki önemli sorunun yanıtlanması gerekir: Kozmopolit ahlak anlayışı ile modernite arasındaki ilişki ve kozmopolit ahlakın yaratılmasının olasılığı ve sınırları. Bu iki soru aynı zamanda Habermascı eleştirel kuramın iki temel sorununu da gündeme getirir. Birinci soru çerçevesinde sorun şöyle formüle edilebilir: Eğer modernite Aydınlanma Döneminden beri global bir nitelik taşıyan bir proje ise, modernitenin

10 *A.y.*, s. 99.

araçsal ussallık yoluyla işleyişi yalnızca Avrupa'ya içsel değil, Avrupa-dışı kültürlerin "geleneksel" olarak tanımlanmasıyla meşruluk kazanmış global bir işleyiştir. Diğer bir deyişle, araçsal ussallık bir kozmopolitan ahlak biçimidir ve farklı kimlikleri Avrupalı modern kimliğin egemenliğini pekiştirecek bir "ötekilik" (otherness) içinde yok ederek işler. Bu nedenle, iletişimsel ussallık temelinde kurulacak bir kozmopolit ahlakın, "demokrasi" anlayışının demokratik olabilmesi için, ilk önce modernitenin Avrupa-merkezli ve global hareket tarzının sorgulanması gerekir ki, bu da farklı kimliklerin farklılığını tanımanın ön koşuludur. Fakat, Habermascı eleştirel kuram bu çaba içinde değildir: Moderniteyi Avrupa'ya içsel görür, modern kimliği veri alır ve modern kimliğin iletişimsel ussallığa adapte olacağını kabul eder. Daha somutta, ussallığın Batı ussallığı olduğunu sorgusuz bir tarzda kendisine başlangıç noktası alır. Böylece, iletişimsel ussallık temelli kozmopolitan ahlak anlayışından beklenen, farklı kimliklerin bir birey olarak Batı ussallığına adapte olmaları ve iletişime girmeleridir. Fakat, bu varsayım kimliğin tarihsel ve söylemsel kurulmuşluğunu göz ardı ederek, Batılı modern kimliği evrenselleştirir. Bu anlamda, her ne kadar Habermascı eleştirel kuram farklı kimlikleri içerseyici bir topluluk yaratmaya çalışsa da, bu topluluğun temelini iletişimsel ussallık nosyonunda gördüğü ölçüde, Batı modernitesinin dünya üzerindeki egemenliğini yıkacak bir nitelik taşımamaktadır. Daha ilerde, postmodern söylemi incelerken göreceğimiz gibi, bu niteliğin kazanımı için moderniteye, farklılıkların marjinalleştirilmesiyle modern kimliğin ayrıcalıklı bir statüye getirilmesi projesi olarak bakmak gerekmektedir.

Habermascı eleştirel kuramın ikinci sorunu, kozmopolitan ahlak anlayışının gerçekleşmesinin olasılığı ve sınırları sorusuna sadece normatif düzeyde yaklaşmasıdır. Üretim

ilişkileriyle iletişim arasında bir ayırım yaparak, Habermascı eleştirel kuram, modernite projesine onun kapitalist üretim tarzının egemenliği altında işleyen ekonomik boyutunu ele almaksızın araçsal ussallık ekseninde yaklaşır. Bu ayırım, "üretim" kategorisine gerekli önemin verilmemesi sonucunu yaratırken, modern toplumun "kapitalist üretim tarzı + ulus devlet" niteliğini ve global modernitenin sermayenin globalleşmesi anlamına geldiği gerçeğini gözardı eder. Üretim kategorisinin önemini vurgulamak ekonomik indirgemecilik yapmak değildir: Aksine uluslararası sistemin kapitalist işleyiş tarzını göz önünde bulundurmak ve dünya ekonomik sisteminde var olan iktidar-egemenlik ilişkilerinin kurulmasındaki rolünü tanımak anlamına gelir. Bu anlamda, iletişimsel ussallık temelinde kurulacak kozmopolitan ahlakın kapitalist bir dünya düzeni içinde gerçekleştirileceği gerçeğini vurgulamaktır. Bu vurgu yeni bir vizyonun kurulmasının "sınırlarını da" görmenin gerekliliğini gündeme getirir. Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasında kurulacak iletişim nereye kadar "dünya düzeninin belli çıkarları üretmesi ve güvence altına alması" olgusu içinde olasıdır? Bu soruya yanıt vermek için "global sermaye" ve araçsal ussallık ilişkisinin eleştirel bir değerlendirilmeye sokulması gerekir. Fakat, bu değerlendirme, Habermascı eleştirel kuram içinde, üretim-iletişim ayrımı yapıldığı sürece, olası gözükmemektedir. Diğer taraftan, global sermayenin hangi bağlamlarda yeni bir dünya düzeni vizyonu yaratmanın "sınırlarını" belirlediği sorusu Gramşiyan eleştirel kuramın başlangıç noktasıdır. Bu kuram "üretim-iletişimsel" ussallık bağlantılarının değerlendirilmesi sürecinin odak noktası olarak Antonio Gramsci'nin "hegemonya" kavramını kullanır. Bundan sonraki bölümde Gramşiyan eleştirel kuramın Uluslararası İlişkiler kuramına yaptığı katkılar ve bu katkıların sınırları üzerinde duracağız.

Gramşiyan Eleştirel Kuram ve Hegemonya

Son yıllarda, Uluslararası İlişkiler kuramı içinde Antonio Gramsci ve onun hegemonya kavramı üzerinde önemle durulduğunu ve ciddi çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Gill ve Law bu önemin temel kaynağının dünya düzeni olgusunun ne şekilde anlaşılması gerektiği sorusunda yattığını önerir.[11] Gill ve Law bu soruya genel yanıtın Realist paradigma içinde iki farklı biçimde oluşturulduğunu ileri sürerler. Birinci yanıt, anarşik dünya düzeninin egemen lider devlet tarafından kurulduğunu öneren "hegemonik denge" kuramıdır. İkincisi ise, "hegemonya sonrası" (after hegemony) diye tanımlanan kuramdır. Bu kuramlar rasyonel ulus devletlerin işbirliği içinde yaşamalarının kendi çıkarları doğrultusunda olduğunu varsayarak ve bu işbirliğini yaşama geçiren kurumsal yapının lider devletin hegemonik gücünün azalmasından sonra da işlerlikte kalacağını önererek, dünya düzeninin yeniden üretiminin uluslararası kurumlar tarafından olanaklı kılındığını söyler. Gill ve Law bu yaklaşımların devletçi olduğunu, ve bu nedenle varolan iktidar-egemenlik ilişkilerini anlamakta yetersiz bir açıklama tarzını gündeme getirdiklerini söyler. Dünya düzeninin ekonomik ve ideolojik düzeylerine yeterince önem vermeyen bu yaklaşımların sınırlı niteliği üçüncü bir yaklaşıma gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramının Uluslararası İlişkiler'e ve uluslararası siyasal ekonomiye uygulanması üzerine kurulmaktadır.

Gramsci'nin hegemonya kavramını Uluslararası İlişkiler'e uygulama çalışmaları hegemonya kavramının üç temel noktada önemli olduğunu sergiler.[12] Birinci olarak, bu çalış-

---

11 S. Gill ve D. Law, *The Global Political Economy* (London, Wheatsheat, 1988).

12 Bkz. E. Avgelli ve C.N. Murphy, *America's Quest for Supremacy and the Third World: A-Gramscian Analysis*, (London: Pinter, 1988), S. Gill, *American Hegemony and Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press,

malar dünya düzeninin yeniden üretiminde özneler-arası ilişkiler (inter-subjective relations) dediğimiz kültürel boyutun önemini ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak, özne-nesne ikilemine ve gerçekliğin salt nesnel yorumlanmasına karşı çıkarak, Uluslararası İlişkiler kuramı içindeki pozitivist yöntemin egemenliğine karşı çıkma olasılığını yaratır. Üçüncü olarak bu çalışmalar, hegemonik istikrar kavramının devlet endeksli iktidar anlayışını sorgulayarak, hegemonya sorusunun çok boyutlu niteliğini gündeme getirirler. Bu üç noktayı birbirleriyle ilişkili kılansa, bu çalışmaların Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerine eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramı yaratma çabasıdır. Bu açıdan, gerçekleşmesi istenen, pozitivist sorun-çözücü kurama karşı bir eleştirel kuram geliştirmektir. Gramşiyan eleştirel kuram bu anlamda hegemonya kavramını kullanarak dünya düzeninin siyasal, ekonomik ve ideolojik örgütlenmesini çözümleyecek, Realizm'in "ticaret ilişkileri" ağırlıklı ekonomi anlayışını "üretim ilişkileri" temelinde yeniden kuracak, ve böylece dünya düzeni, devletler ve toplumsal sınıflar arası ilişkileri irdeleyecek bir tarzda hareket edecektir. Sonuçta, Gramşiyan eleştirel kuram üretim ile kültür (iletişim) arasına bir ilişkisellik kurarak, var olan dünya düzenini değiştirme eyleminin hem "olasılığını" hem de bu olasılığın "sınır(lar)ını" ortaya çıkarmaya çalışacaktır. Üretim ilişkileri'ne verilen bu kuramsal ağırlık, pozitivizme olduğu kadar Habermascı "iletişimsel ussallık" anlayışına da ciddi bir alternatif olmaktadır.

Bu noktaları irdelemek için, Gramşiyan eleştirel kuramın Uluslararası İlişkiler'e uygulanmasına öncülük etmiş ve önemli bir katkıda bulunmuş Robert Cox'un çalışmasına

---

1990), S. Gill, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), ve C.N. Murphy ve R. Tooze, *New International Political Economy* (Boulder: Lynne Rynner, 1993).

eğilmek gerekir.[13] Cox, Antonio Gramsci'nin kavramları ile "gündemdeki Uluslararası İlişkiler teorisinin revizyonunu" amaçlar. Dünya düzeninin üretiminin ve yeniden üretiminin anlaşılması için "Uluslararası İlişkiler kuramının temel konusu olması gereken devlet/sivil toplum bağlantısı" üzerinde odaklaşmak gerekir. Cox'un önerisi, Uluslararası İlişkiler kuramının devletin, toplumsal sınıfların ve dünya düzeninin tarihsel eklemlenme tarzlarını çözümlemeyi amaçlamasıdır. Gill'e göre, bu çözüm belli yöntemsel prensipler temelinde tarih ve sosyal kuramın entegrasyonunu sağlaması nedeniyle çok önemlidir. Gramsci'nin önemi de bu noktada yatmaktadır. Kuram, devletin ve toplumsal sınıfların eklemlenmesinin tarihsel gelişiminin anlaşılmasında yararlı olduğu sürece, dünya düzeninin anlaşılmasına da yardımcı olur. Bu ayrıca dünya düzeninin değiştirilmesi için yeterli bir temel oluşturmayı da hedeflemektedir.

Bu nedenle, Cox "bir kuram başka kuramlardan üretilmemelidir" savını yapar: "Kuram, kavramlara ve hipotezlere zemin oluşturacak ampirik-tarihsel çalışmalar üzerine dayandırılmalıdır".[14] Ve kuram her zaman bir amaç içindir. Bir kuram her zaman kendinin üretildiği tarihsel bağlama ve bu bağlamın sorunlarına göre çalışır. Başka bir deyişle, kuram tarihseldir: Soyutlandığı an metafiziksel duruma geçer ve açıklayıcı gücünü yitirir. Devlet-sivil toplum ayırımı burada güzel bir örnektir. Tarihsel olarak ele alındığında, devlet ve sivil toplum o kadar iç içe girmişlerdir ki, devlet ve sivil toplum arasında analitik bir ayırım yapmak

---

13 Bkz. R.W. Cox, 'Social Forces, States and World Orders', *Millennium*, (no: 10, 1981), R.W. Cox, Gramsci, Hegemony and International Relations', *Millennium* (No. 12, 1983), R.W. Cox, *Production, Power and World Order* (New York: Columbia University Press, 1987), ve R. W. Cox, 'Towards a Post-hegemonic conceptualization of World Order', J. Rosenau (der) *Governance without Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

14 Cox, *'Gramsci, Hegemony and International Relations'*, dipnot 13, s. 162.

olanaklı değildir. Bu anlamda, hem devlet hem de sivil toplumla ilgili geliştirilen bir kuram, metafiziksel olmamak için, daima belli bir zaman-mekan ilişkisi içinde geliştirilmelidir.

Bu bağlamda, Cox'a göre bir kuramın yerine getirdiği iki ayrı amacı vardır: Belirli bir mekan/zaman içinde oluşan sorunların çözümüne yardımcı olmak ve yeni bir dünya düzeni vizyonu yaratmak için gerekli eleştirel bir düşünce tarzı yaratmak. Ayrı görülmelerine rağmen, bu iki amacın entegre edilmesi gerekir. Aksi takdirde kuram, örneğin Realizm, yalnızca sorun-çözücü olur ve tamamiyle analitik ve tarihdışı olma riski ile karşı karşıya kalır. Bir kuramı eleştirel yapan, bu iki amacın beraber gerçekleştirilmesi, kuramın tarihselleştirilmesidir. Eleştirel kuram bundan dolayı hem sorunların saptanması ve çözümü için hem de yeni bir dünya düzeni vizyonu için gerekli bir rehberdir. Salt sorun-çözücü kuramlara karşı, eleştirel kuram hem dünya düzeni, devlet ve toplumsal sınıflar arası eklemlenmeyi açıklar, hem de bu eklemlenme tarzına alternatifi kurmaya çalışır.

Cox bu iki amacın entegre edilmesi için gerekli olan en önemli kavramın Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya kavramı olduğunu savunur. Gramsci'nin hegemonya kavramını derinlemesine incelemeden önce onun Realizm tarafından kullanılan hegemonya kavramından farkını belirtmek gerekir. Realist hegemonya kavramı genelde dünya güç merkezlerinin ortaya çıkması, yükselmesi ve krize girmesi sürecini açıklamada kullanılır. Burada vurgulanan nokta liderlik nosyonudur: Liderlik bir siyasal yapı tarafından gücün ele geçirilmesi, uluslararası ilişkileri düzenleyecek kuralların yaşama geçirilmesi, ve böylece uluslararası sistemde istikrarın sağlanmasıdır. Realist hegemonya kavramı şu varsayıma dayanır: Uluslararası sistemin istikrarı için hegemonik bir ulus-devlet ve bu devletin gücünün tanın-

ması ön şarttır.[15] Fakat egemenlikle (domination) aynı anlamda kullanılan hegemonya kavramı yalnızca yönetenle yönetilen arasındaki egemenlik ilişkisini ortaya çıkarır. Yönetilenin hegemona verdiği "rıza" (consent) ve bu rıza'nın üretilmesinin ideolojik mekanizmaları dikkate alınmaz. Gramsci'nin hegemonya kavramını değerli kılansa, hegemonyanın iki temel boyutu olan, egemenlik ve rıza elde etme süreçlerini birbirleriyle ilişkili olarak ele almasıdır.

Gramsci "egemenlik" sorununa iki ayrı açıdan yaklaşır. Bir tarafta, egemenlik ideolojik yönlendirmeyle sağlanan rıza'dan kaynaklanır.[16] Siyasetin gruplar arasında uzlaşma sağlayan tarafını açıklayan Croce'nin "etik-politik" fikrine dayanarak Gramsci, halk desteğinin veya rızasının bir düzenin yeniden üretimine nasıl katkıda bulunduğunu gösterir. Öte taraftan, egemenlik için öncelikli olarak ekonomik ve siyasal güç gerekir. Bundan dolayı, Gramsci'ye göre, hegemonya, ekonomik/siyasal güç (egemenlik) + rıza (kültürel liderlik) olarak formüle edilmelidir. Bir toplumda, hem ekonomik ve siyasal amaçların birliğinin hem de bu amaçların egemen sınıflarla ilişkisini maskeleyen rızaya dayalı kültürel ve manevi birliğin sağlanması o toplumdaki farklı gruplar üzerinde tek bir toplumsal grubun hegemonyasını yaratır.

Gramsci'nin hegemonya kavramı çok yönlü ve karmaşık bir süreci niteler, ve toplumsal ilişkileri belirleyen değerleri, normları ve pratikleri bir bütünsellik anlayışı içinde kapsar. Böylece, ekonomik faktörler ve üst yapısal dinamikler birbirleriyle ilişkilendirilirken, hegemonya kavramı da bir toplumsal mekanda çok yönlü kurulmuş bir liderlik sürecini adlandırır. Bu anlamda, hegemonya kavramı Uluslararası

15 *A.y.*, s. 168.

16 Ayrıntılı bilgi için bakınız, S. Golding, *Gramsci's Democratic Theory*, (Toronto: University of Toronto Press, 1992) ve E. Fuat Keyman, 'Extending the Boundaries of Gramscian Critical Theory', *Canadian Journal of Political Science*, çıkacak.

İlişkiler teorisinde en az üç ana sorunun çözülmesinde kullanılabilir. İlk olarak, altyapı-üstyapı (base/superstructure) metaforundan üreyen ekonomik indirgemecilik sorununun çözümünde önemli bir işlev görür. Hegemonya ekonomik altyapi ile siyasal/ideolojik üstyapı arasındaki ilişkinin birinin önceliği olmaksızın verili bir zaman ve mekan içinde nasıl oluştuğunu göstermektedir. İkincisi, siyasal indirgemecilik sorunu hegemonya kavramı yoluyla, sivil toplum/devlet ilişkisinin ve devletler-arası (inter-state) sistemin ekonomik ve kültürel boyutlarının tanınmasıyla çözülebilir. Üçüncü olarak, Realizm ve dünya sistemi kuramlarına karşı, hegemonya kavramı dünya düzeninin tarihsel olarak kurulduğunu ve epistemolojik değil fakat tarihsel ontolojik bir bütünselliği (historical totality) sergilediğini simgeler. Diğer bir deyişle, dünya düzeni bir gerçeklik değil, fakat belli bir merkezin liderliğinin pekiştirilmesini sağlayan hegemonik bir kurumsal yapıdır.

Gramsci'nin hegemonya kavramını kullanarak, Cox, hegemonya için lider devletin siyasi ve ekonomik gücünün gerekli olduğunu fakat bunun yeterli bir koşul olmadığını önerir. Lider devletin gücü dünya düzeninin üretilmesine temel olabilir: Ama kurulu düzenin yeniden üretilmesi için yeterli koşul değildir. Bu nedenle de, altyapı-üstyapı ilişkisinin bir bütün olarak nasıl kurulduğunu anlamamız, diğer bir deyişle dünya düzeninin hem üretim hem de yeniden üretim süreçleri üzerinde odaklaşmamız gerekir. Cox'a göre hegemonya hem iktidarı hem de bu iktidarın rıza yoluyla yeniden üretimini, sonuçta bir düzenin kurulmasını ima eder. Güç + Rıza anlamındaki hegemonya kavramından Cox aşağıdaki önermeleri çıkarmaktadır. Birincisi, her sistemin kendi kendini yeniden üretmesi için bir düzene ihtiyacı olmasıdır; bu yeniden-üretim aslında iktidar-egemenlik ilişkilerinin yeniden-üretimidir. Bu anlamda, dünya düzeni bir normalleştirilme

ve düzenleme işlemini niteler. Normalleştirilme ve düzenleme, verili bir düzende (ulusal veya global) mevcut çatışma tarzlarının sınırlarını çizen ve onlara belli bir anlam veren hegemonik bir ideolojiyle mümkündür. Bundan dolayı da, düzenin yeniden-üretimine yardımcı olan hegemonik ideoloji "rıza yaratma" işlevini evrensel bir dil (değerler ve fikirler) kurarak görür. Ve bu evrensel dile (örneğin Soğuk Savaş sonrası dönemde kullanılan liberal demokrasi ve serbest pazar ekonomisi nosyonları) göre var olan sistemin kurucu elemanları arası ilişkiler, bu elemanların çıkarları ve talebleri formüle edilir. "Rıza" yaratımı hegemonya için gerekli olduğu ölçüde, lider devletin hegemonyasını kurabilmesi kendisinin siyasal ve ekonomik gücü kadar evrensel bir dil'i gündeme getirme becerisine de bağlıdır.

Bu bağlamda Cox şunu önerir:

> Hegemonik olmak için bir devlet kavramsal düzeyde evrensel olan bir dünya düzenini kurmak ve korumak zorundadır: Bir devletin dolaysız olarak diğerlerini sömürdüğü bir düzen değil fakat ülkelerin (en azından hegemonya alanı içindeki devletlerin) kendi çıkarlarını hegemonik devletin çıkarlarına uyum gösterebilecek bir tarzda formüle ettikleri bir düzen. Böylesi bir düzen sadece devletler-arası terimlerle algılanamaz, çünkü çıkarların uyumluluğu hem ideolojiktir hem de toplumsal grupların rızalarını içerir. Kurulacak dünya düzeninin hegemonik olması sadece devletler-arası ilişkilerin değil, ayrıca sivil toplum ilişkilerinin düzenlenmesini de gerektirir: kendi alanı içinde yer alan ülkelerin toplumsal sınıfları arasında bağlantıyı ortaya çıkaran bir global üretim tarzı'nın yaşama geçmesi.[17]

17 Cox, *Production, Power and Order*, dipnot 13. s. 32.

Hegemonik dünya düzeni hem devletleri hem de o devletlerin yer aldığı toplumsal yapının iç dinamiklerini ihtiva eder. Bundan dolayı, Cox'a göre hegemonya devlet-sivil toplum karşılıklı ilişkilerinin bir uzantısı olarak kurulmuş dünya düzenini, diğer bir deyişle kapitalist üretim tarzının uluslararasılaştırılması sürecine anlam verir. Böylece hegemonya, *dünya düzeni, toplumsal güçler ve devletler arasında "bir eklemleme noktası"* olarak tanımlanır.

Gramşiyan eleştirel kuramın Uluslararası İlişkiler kuramına katkısını altı noktada sıralayabiliriz:

(I) Dünya düzeninin tarihsel olarak kurulmuşluğunu tanımak uluslararası sistem ile toplumsal kurumlar ve güçler arasındaki ilişkilerin diyalektik bir ilişki olduğunu görmemize yardım eder.

(II) İktidar ve güç ilişkilerinin sadece devletler arası değil aynı anda devlet-sivil toplum arasında yer aldığını işaret etmek, iç ve dış dinamikleri hesaba katan bir egemenlik-bağımlılık anlayışını gündeme getirir.

(III) Devleti potansiyel olarak bağımsız bir nesne olarak görmek yerine "devlet-sivil toplum ilişkisi" içinde düşünmek sivil toplum ve toplumsal sınıfların devlet üzerindeki etkilerine önem verir.

(IV) Dünya düzeni devletler-arası sisteme indirgenmeyerek düzen-hegemonya sorusu ekseninde çözümlenir. Bu çözüm iki açıdan önemlidir. Birinci olarak, hegemonya sorusu dünya düzenini "üretim" kategorisi temelinde tarihselleştirir, ve böylece düzenin kuruluşunda rol oynayan ekonomik, siyasi ve ideolojik faktörler eşit ağırlıklı olarak ele alınır. İkinci olarak, ekonomik düzeyin kavramsallaştırılmasının odağı ticaret ilişkilerinden üretim ilişkilerine kaydırılarak, Uluslararası İlişkiler kuramının devlete verdiği ayrıcalıklı aktör rolü reddedilir.

(V) Dünya düzeninin hegemonik bir düzenin kurulması

olarak tanımlanması, ve bu bağlamda, düzenin yeniden üretiminde "rıza" yaratmanın öneminin vurgulanması bize değişim sorusuyla ilgili önemli ipuçları verir. Gramşiyan eleştirel kuram bu noktada Habermascı eleştirel kuramdan ayrılır, çünkü hem değişimin olasılığı hem de bu olasılığın sınırlarıyla ilgili bir düzen çözümü sunar. Diğer bir deyişle, özneler-arası ilişkilerde iletişimsel ussallığın yaratılması ekonomik düzeyde değişime yol açmadığı sürece hegemonya sorununa bir çözüm olmayacaktır. Gramşiyan eleştirel kuramın üretim ve ideoloji/kültür arasında ilişkisellik kurması değişim sorusuna daha kapsamlı bir yaklaşımı gündeme getirir.

(VI) Dünya düzenine özneler-arası ilişkiler temelinde yaklaşmak Uluslararası İlişkileri çözümleme tarzını, Habermascı eleştirel kuramda olduğu gibi, epistemolojik düzeyle sınırlar. Gramşiyan eleştirel kuramın önemi onun dünya düzenini hem epistemolojik hem ontolojik çözümlemesinde yatar. Cox'un ileri sürdüğü gibi:

> Ontoloji bir araştırmanın başlangıcında yatar. Varlıkların aralarındaki ilişkilerin ortaya çıkışını ve biçimini içeren belirli bir yapı ileri sürmeden global politikadaki bir problemi tanımlayamayız... Her zaman bir ontolojik başlama noktası vardır... Anlayışta öznel olan bir şey pratik ile nesnel olur. Devletin fiziki varlığı olmamasına rağmen bizim devleti nesnel bir gerçeklik olarak anlamamız bunun bir örneğidir.[18]

Bu alıntıdan iki önemli noktayı çıkarabiliriz. Birincisi, Gramşiyan eleştirel kuram dünya düzeni sorusuna ontolojik bir soru olarak bakarak düzenin tarihsel ve ideolojik/kültürel oluşumunu kendisine başlangıç noktası alır. Bu

18 Cox, *'Towards a Post-hegemonic Conceptualization of World Order'*, dipnot 13, s. 13.

ise dünya düzenini bir gerçeklik olarak gören Realizm'e karşı önemli bir harekettir. İkincisi, ontolojik bakış açısı bize öznel ile nesnel arası ilişkiyi gösterir, ve bu bağlamda algılanan hegemonya kavramı, Habermas'ın sadece öznelerarası ilişkiler düzeyinde kurduğu, iletişimsel ussallık kavramından daha yararlı gözükmektedir.

Gramşiyan eleştirel kuramın olumlu özelliklerini vurgulamak bu kuramın önemli sorunlar içerdiğini gözardı etmek anlamına gelmemelidir. Gerçekten, Cox'un uyguladığı Gramşiyan eleştirel kuram en azından iki temel sorunla karşı karşıyadır. Bir taraftan hegemonya kavramının toplumsal sınıflar düzeyinde kullanılması kuramın sınıf indirgemeci eğilimini ortaya çıkarır. Diğer taraftan, sınıf kategorisinin toplumsal sınıf oluşturmayan kimlikler karşısında (örneğin kültürel, etnik, cinsel ve ırksal kimlikler) ayrıcalıklı olması bu kurama ataerkil ve Avrupa merkezci özellikler vermektedir. Uluslararası ilişkilerin "özü" olarak ele alınan üretim ilişkilerine göre tanımlanmış üretim tarzı kavramı bu kuramı sınıf indirgemeci yapabilir. Dünya düzeninin nasıl sağlandığını anlamak için Cox üretimle işe başlar. John Ruggie'ye göre bu başlangıç noktası bir sorun doğurur. Üretime verilen öncelik özneler-arası ilişkiyi üretime indirgemeyi ima eder.[19] Fakat, bununla birlikte Ruggie'nin savını da irdelemek gerekir, çünkü üretim ile bağlantılı olarak öznelerarası ilişkiyi düşünmek her zaman indirgemeciliğe yol açmaz. Üretimle başlamanın sorun doğurup doğurmayacağı üretimden ne anlaşıldığı ile ilgilidir. Eğer üretim kavramından indirgemeciliğe doğru bir eğilim içermeyen, "varolan maddi koşulların üretimi ve yeniden üretimi"ni anlıyorsak, bu geniş tanımı içinde üretime öncelik verilebi-

19 J.G. Ruggie, 'International Structure and International Transformation: Space, Time and Method', E. Czempiel ve J. Rosenau (der) *Global Changes and Theoretical Challenges* (Toronto: Lexington, 1991), s. 32.

linir. Buna karşın, üretimden sadece ürünlerin üretimini ve dolaşımını anlıyorsak, bu tanım çerçevesinde üretime verilen öncelik indirgemecilik sorununu yaratır. Cox üretim kavramını ikinci anlamda alıp sadece sosyal sınıflara göre tanımladığı için sınıf indirgemeciliği sorunuyla karşı karşıyadır. Hegemonya kavramı bağlamında bu indirgemeciliğin yansıması, sınıf egemenliği ve onun devletle bağlantısının devlet/sivil toplum ilişkisinin temeli olarak düşünülmesidir. Bu yolla özneler-arası ilişki sınıflar-arası ilişkiye, yani üretime indirgenir.

Üretim ilişkilerine göre tanımlanan hegemonya Gramşiyan eleştirel kuramda önemli bir sorunu daha ortaya çıkarır. Bu da dünya düzeninin üretilmesi ve yeniden-üretilmesi süreçlerinin sınıf indirgemeci çözümlenmesinin sınıf dışı kimlikleri ele almamasıdır. Buradaki sorun eleştirel kuramın sınıf ve sınıf dışı kimlikler arasında bir ontolojik seçim yapması ve bu seçiminde sınıf dışı kimliklerin sınıf kimliği içine özümsenmesidir. Diğer bir deyişle, bireyin sınıf kimliğinin birincil olması varsayımı yapılarak diğer kimlik konumlarının bu ayrıcalıklı kimlik içinde eritilmesidir. Bu da, farklı kimliklerin tek bir kimlik konumu (sınıfsal konum) içinde aynılığa indirgenmesinden başka bir şey değildir. Buradaki sorun, Gramşiyan eleştirel kuramda hegemonya sorusunun kimliğin oluşumuna dışsal düşünülmesidir. Ama, eğer hegemonik ideolojiyle elde edilen "rıza" düzenin yeniden üretiminin ön koşuluysa, ve bu anlamda hegemonik dünya düzeninin kurulması için çatışmaları çerçeveleyen bir evrensel dil gerekiyorsa, o zaman hegemonya kimliğin kurulma sürecine içseldir: *Hegemonya özneler-arası ilişkiye dışsal değil, bu ilişkinin kurucu ögesidir.* Bu nedenle, örneğin Laclau ve Mouffe'nin iddia ettikleri gibi, şayet sınıf ve sınıf dışı kimlikler arasında ontolojik bir seçim yapmazsak ve üretimi "var olan koşulların üretimi ve yeniden-üretimi" olarak tanımlarsak,

sınıf indirgemeciliğinin ötesine geçmiş oluruz.[20]

Farklılığın sınıf kategorisi ekseninde aynılığa indirgenmesinin, Gramşiyan eleştirel kuramın dünya düzeninin yeniden üretiminde önemli bir işlev gören ataerkil ve Avrupa merkezli söylemleri dikkate almamasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Hatta bu sav kuramın ataerkil ve Avrupa merkezci bir söylem ürettiğini önermesini de içermektedir. Bu önermeyi açmak için hegemonya ile kimlik arasındaki içsel bağı irdelemek gerekiyor. Bu gereksinim bizi zorunlu olarak Uluslararası İlişkiler kuramına "kimlik" sorusunu yerleştirmeyi amaçlayan postmodern söylem'in alanına iter.

Postmodern Söylem ve Kimlik/Fark

Postmodern söylemin Uluslararası İlişkiler kuramına girişi Richard Ashley'nin Realizm'i eleştirdiği "Neo Realizm'in Sefaleti" makalesiyle başlar.[21] Belli noktalarda Habermascı ve Gramşiyan eleştirel kuramlarla benzeşmesine rağmen Ashley'nin eleştirisi üç noktada özgün ve farklı bir nitelik taşır:

(1) Bu kuramlardan farklı olarak, postmodern söyleme göre modernite sorusu Uluslararası İlişkiler kuramının içerseyici/dışarsayıcı bir pratik olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Uluslararası İlişkiler kuramı farklı kimlikleri dışlayıcı ve "ötekileştirici" (othering) bir pratik olarak işlev görür, ve "modern Kartezyen (erkek) ussal benlik" kategorisini ayrıcalıklı bir konuma yerleştiren, Derrida'nın terimini kullanırsak "logo-merkezci" bir kuramdır. Postmodern söylem bu logo-merkezci işleyişi yıkarak, Uluslararası İlişkiler kuramının kabul ettiği hiyerarşik düzenlemeyi ters çevirir: Farklı kimliği ve parçalanmayı birlik/bütünlüğe karşı destekleyerek.

---

20 E. Laclau ve C. Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy* (London Verso, 1985).

21 R.K. Ashley, *'The Poverty of Neo-Realism'*, *International Organizations* (No. 38, 1984), ss. 225-286.

(II) İletişimsel ussallık ve toplumsal sınıf üzerine kurulmuş köktenci epistemolojik, ontolojik ve etiksel düşünce tarzlarına karşı, postmodern söylem köktenciliğe her anlamıyla karşı çıkarak, var olan düzeni dönüştürmeyi amaçlar. Burada gerçekleştirilmeye çalışılan, farklılıkların tanınması üzerine kurulmuş toplumsal ilişkilerin radikal demokratikleştirilmesi projesi, ve köktenci olmayan bir etik anlayışının Uluslararası İlişkiler kuramına yerleştirilmesidir.

(III) Postmodern söylem kendisinin maddi koşulunu, içinde yaşadığımız dönemin postmodern bir durum olduğunu savlayarak meşrulaştırır. Bu nedenle, modernite projesini bitmemiş bir proje olarak görmez, yeni bir ussallık anlayışıyla bu projeyi tamamlamak çabasına girmez: Aksine, postmodern söylem modernite projesinin hegemonik yapısının radikal bir eleştirisi olarak kendini sunarak postmodern durum'u açıklamaya ve bu duruma özgü kökten olmayan bir çözüm tarzını kurmaya çalışır.

Bu üç nokta, aralarındaki belli farklara rağmen, sayıları gittikçe artan Richard Ashley, Robert Walker, James Der Derian, Jim George, William Connolly, ve David Campbell gibi Uluslararası İlişkiler kuramcılarını biraraya getirir, ve "dünya politikasının postmodern okunması" olarak tanımlanan postmodern söylemi yaratır.[22] Postmodern söylem belirsizlik, parçalanma ve fark nosyonları yoluyla uluslararası ilişkilere yaklaşır. Belirsizlik nosyonu Realist Uluslararası İlişkiler

22 Bkz. J. Der Derian ve M. Shapiro (der) *International/Intertextual Relations* (Toronto: Lexington, 1987), R.K. Ashley ve R.B.J. Walker (der.) 'Speaking the Language of Exile', *International Studies Quarterly* (special issue, 1990), J. Der Derian, On. Diplomacy (Cambridge: Blackwell, 1987), J. Der Derian, *Anti-Diplomacy* (Cambridge: Blackwell, 1992), D. Campbell, Writing Security (Minneapolis: Minnesota Press, 1992), W. Connolly, *Identity/Difference* (Ithaca: John Hopkins University Press, 1991), M.J. Shapiro, *Reading the Postmodern Policy* (Minneapolis: Minnesota Press, 1992), J. George, *Discourses of Global Politics* (Boulder, Lynne Rynner, 1993), ve R.B.J. Walker, *Inside/Outside* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

kuramının devlet aktörüne verdiği ayrıcalıklı rol ile ilişkilidir. Realizm uluslararası sistemi devletler arası sisteme indirgeyerek ve dünya politikasını devlet aktörünün merceğiyle okuyarak belli bir belirlilik anlayışını kurar. Fakat, bu belirlilik uluslararası ilişkilerin ekonomik, kültürel ve söylemsel işleyiş tarzını gözardı ederek sadece güvenlik ilişkilerine dayalı Soğuk Savaş mantığını yeniden üretir. Bu anlamda, belirsizlik nosyonu uluslararası ilişkilerin tarihsel ve söylemsel kurulmuşluğunu, çok boyutluluğunu ve karmaşık yapısını tanımayı olası kılar. Parçalanma nosyonu, Realizm'in kendisine veri aldığı modern, Batılı, erkek, ussal benlik anlayışının bugün farklı yerlerden gelen –feminizm, sömürge-sonrası eleştiri, ırkçılığa karşı mücadele gibi– sorgulamalar sonucunda parçalandığını simgeler. Bu anlamda, parçalanma nosyonu Uluslararası İlişkiler kuramının modernist niteliğinin eleştirisini ve kuramsal bir çoğulculuğun gündeme getirilmesini olası kılar. Fark nosyonu ise Realizmin modern kimliği merkezileştirmek için farklı kimlikleri dışladığını sergilemekte kullanılırken, kimlik-fark ilişkisini tanıyan bir politika anlayışını da yaratır. Böylece, fark nosyonu uluslararası ilişkilerin, farklılıkların tanınması yoluyla radikal demokratik bir dünya düzeninin yaratılması amacına dönük bir tarzda yeniden kurulmasını olası kılar.

Böylece, postmodern söylem Realizmin belli bir iktidarı, ki bu modernite projesinin iktidarıdır, yeniden üreten bir bilgi pratiği olduğunu, ve Uluslararası İlişkiler kuramının sınırlarını çizen ve farklı söylemleri bu sınırların dışına atan bir şekilde işlev gördüğünü vurgular. Diğer bir deyişle, genelde Uluslararası İlişkiler kuramı özelde Realizm, kuramsal olarak ne söyledikleri bağlamında değil, fakat söylediklerinin "söylemsel etkileri" bağlamında ele alınmalıdırlar. Çünkü, önemleri bu noktada yatar. Walker'ın saptadığı gibi, "Uluslararası İlişkiler kuramları dünya politikasıyla ilgili

yaptıkları açıklamalar düzeyinde ilgi çekici değillerdir: Fakat uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan yapısal ve tarihsel değişimlerle ilgili savların sınırlanması ve engellenmesi işleminin mekanizmaları olarak düşünüldükleri zaman daha çok önemlidirler".[23] Walker'ın vurgulamak istediği şu noktadır: Realizm eleştirisi sadece kuramsal ve yöntemsel olmamalıdır, çünkü Realizm'in gücü kuramsal değil, farklı kuramsal yaklaşımları engelleyen mekanizma olarak siyasal ve ideolojiktir. Bu anlamda, Realizm bir Uluslararası İlişkiler kuramı olarak sorgulanması kolay, fakat modern devlet'in bir ideolojisi olarak çok güçlü bir yapıya sahiptir. Realizm, bu nedenle, bir kuram olarak değil, modernite projesinin özgün ve etkili bir söylemi olarak düşünülmelidir. Postmodern söylemin de eleştirel bir kuram olarak gücü, Realizm'i logo-merkezci bir söylem olarak tanımlamasında yatar.

Postmodern söylemin Uluslararası İlişkiler kuramını bir "dışlayıcı söylem" olarak moderniteye yerleştirmesi, söylemin ortak platformunu nitelerken, bu platformun üzerine kurulmuş iki farklı yaklaşımın olduğunu görüyoruz. Bu yaklaşımları, kökleri yapısalcılık sonrası felsefenin iki ünlü ismi Michael Foucault ve Jacques Derrida'ya giden "söylemsellik" ve "metinsellik" (textuality) olarak adlandırabiliriz. Postmodern söylemi bu şekilde ikiye ayırmanın yararları şu iki noktada yatar. Birincisi, ayırım bir taraftan söylemin maddiliğini görmemize yardım ederken, diğer taraftan, söylemin metin olarak anlaşılmasındaki sorunları da görmemizi sağlar. Gerçekten, Michael Barrett'in vurguladığı gibi, söylemin Derrida'da "metin" ile özdeşleştirilmesine karşın, Foucault'un söylem kavramı tarihsel bağlamla ilgilidir ve maddi olarak kurulmuştur.[24] Bu anlamda, söylemsellik bize modern Batılı ussal benliğin ayrıcalıklı ve egemen kim-

23 Walker, *Inside/Outside*, dipnot 22, s. 11.

24 M. Barrett, *The Politics of Truth* (Stanford: Stanford University Press, 1991).

lik konumuna getirildiği tarihsel bağlamın (ki bu bağlam modernitedir) kapsamlı bir sorgulanması olasılığını verirken, metinsellik Uluslararası İlişkiler kuramlarının "yapı çözümü" (deconstruction) ile sınırlıdır. İkinci olarak, söylemsellik kimlik kurulma süreçlerinin tarihsel ve söylemsel özelliğine dikkatimizi çekerek, bize alternatif bir Uluslararası İlişkiler kuramı kurma olasılığını verirken, metinsellik sadece varolan kuramların hiyerarşik ve dışlayıcı niteliklerini sergilemekle sınırlıdır.[25]

Postmodern söylem, hem söylemselliği hem de metinselliği içinde barındırır. Örneğin, postmodern söylemin kurucularından Richard Ashley'nin çalışmalarına baktığımız zaman, bu çalışmaların söylemi bir metin olarak kullandığını görürüz. Ashley'nin yapmağa çalıştığı, Realist metinleri okuyarak bu metinlerin merkezci yapısını ortaya çıkarmak, nasıl farklılıkları aynılığa, açıklığı kapalılığa, belirsizliği belirliliğe ve tarihselliği olguculuğa indirgediklerini, ve böylece nasıl köktenci ve özcü bir Uluslararası İlişkiler kuramı yarattıklarını sergilemektir.[26] Bunu yaparken Ashley Derrida'nın geliştirdiği "yapı çözümü" işlemini kullanır, ve Realist metinlerin tali karşıtlıklar-iç/dış Doğu/Batı, kadın/erkek, anormal/normal, değer/olgu gibi ekseninde kurulduklarını söyler. Bu karşıtlıklar masum değildir, kutupların birisi her zaman egemenken, diğeri bu egemenliği pekiştirici bir tarzda, eksik ve olumsuz niteliklerle tanımlanır. Doğu'nun azgelişmişliği Batı bilgisini egemenleştirirken, kadın kimliğine verilen kodlar erkek hiyerarşisini kurarlar. Buradaki logo-merkezci işleyiş şudur: Batı ya da erkek egemen-

25 Bkz. E.F. Keyman, *Globalization, State, Identity/Difference*, dipnot 4, bölüm:3.

26 R. Ashley, 'Living on Border Lines', J. Der Derian ve M. Shapiro (der.), *International/Intertextual Relations*, s. 259-323, ve R. Ashley 'The Geopolitics of Geopolitical Space', *Alternatives* (No. 12, 1987).

liği, Doğu ya da kadın "ötekileştirildiği" zaman olasıdır. Bu da, farklı kimliklerin farklılıklarının tanınmayıp, egemen kimliğin "öteki"si konumuna indirgenmeleri anlamına gelir. Ashley'e göre, Realizm'in yaptığı da tam anlamıyla budur: Ataerkil ve Avrupa merkezci bir Uluslararası İlişkiler kuramı yaratmak. Realizmin uluslararası sistemi devletlerarası sisteme indirgemesi, devleti egemen ussal aktör olarak tanımlaması, ve uluslararası güvenlik ilişkilerine dünya düzeninin temel ilgi alanı niteliğini vermesi, özünde ataerkil ve Avrupa merkezcidir, çünkü gündemde olan belli bir kimliği egemen benlik olarak kurulması ve yeniden-üretilmesi çabasıdır. Savaş, soğuk savaş, güçler dengesi, nükleer silahların geliştirilmesi: Tüm bu Realist Uluslararası İlişkiler kuramının ayrıcalıklı konuma getirdiği olgular, ve böylece ekonomik, kültürel, söylemsel ve normatif faktörlerin kuramdan dışlanması, Batılı modern erkek benliğinin egemenleştirilmesi sürecinden bağımsız değildir.

Ashley'nin metinsel yapı çözümleri, her ne kadar Uluslararası İlişkiler kuramının logo-merkezci işleyişini gösterdiği ölçüde önemli ise de, ciddi bir sorunla karşı karşıyadır. Connolly'nin de belirttiği gibi, bu sorun metinsel pozisyonun genel sorunudur ve yapı çözümü işleminin bir "açıklama tarzı" olarak hareket etmeyi reddetmesinden kaynaklanır. Kuramın gerekli bir bütünselliğe sahip olmaması yapı çözümünü kuram-karşıtı bir konuma iter. Realist metinlerin yapı çözümünden alternatif bir kuramsallaştırma sürecine geçiş metinsellik içinde olanaksızdır, çünkü metinselliğin temel hedefi olan bütünsellik nosyonu metinselliği nitelemeye başlıyacaktır. Bu yüzden, Ashley sürekli olarak alternatif bir Uluslararası İlişkiler kuramı yaratma girişiminden kaçınır, ve böyle bir girişimin, diğer eleştirel kuramlara gönderme yaparak, köktenci ve bütünsel olacağını savunur. Bu anlamda, Ashley sürekli bir "kuramsal ertelemecilik" (the-

oretical postponism) içindedir. Ve bu kuramsal ertelemecilik savunması, uluslararası ilişkilerin, etnik savaşlardan ekolojik felaketlere kadar, yeni bir anlayış tarzına gereksinim duyduğu zaman yapılır. Ashley'nin metinsellikle sınırlı postmodern söylemi'nin bu ciddi sorunu son yıllarda dikkatlerin "söylemsellik" yaklaşımına kaymasına neden olmuştur.

Örneğin, James Der Derian'ın diplomasi çalışması postmodern söylemselliğin en önemli örneklerinden biridir.[27] Der Derian, Foucault'un geneoloji (genealogy, özgeçmiş) metodunu kullanarak diplomasinin nereden ve nasıl başladığını, ve ne tür değişimler gösterdiğini araştırır. Bu araştırma diplomatik pratiklerin iktidar, hukuk ve düşünce sistemleriyle ilişkisini ortaya çıkarırken, aynı zamanda belli bir kimlik/fark ilişkisini de kurduğunu gösterir. Sonuçta, Der Derian diplomatik pratiklerin özne ile özne'nin boyunduruk altına girdiği düzen arasında ilişkileri düzenleyen pratikler olduğunu önerir. Benzeri bir biçimde, David Campbell güvenlik pratiklerinin geneolojik çözümlemesini yapar.[28] Campbell'in araştırmasının amacı dış politika ile kimlik üretimi arasındaki ilişkiyi sergilemek, ve böylece Amerikan dış politikasının nasıl farklı kimliklerin ötekileştirilmesi süreci üzerine formüle edildiğini göstermektir. Diğer bir deyişle, Amerikan kimliğinin kapsamlı bir geneolojisini sunmaktır. Campbell'e göre dış politikayı bir devletin kimliğine dışsal düşünmek indirgemeci ve yanlıştır. Aksine dış politika devletlerin kimliklerini güvence altına alma mekanizmalarından biridir. Bunun nedeni de, "devletin ontolojik bir statüsünün olmaması ve uluslararası sistemde egemen bir aktör olarak algılanmasıyla ilgili statüsünün zamansal ve mekansal olarak dış politika pratikleri yoluyla kurulduğudur." Campbell'in burada söylemek istediği iki

27 Der Derian, *On Diplomacy*, dipnot 22

28 Campbell, *Writing Security*, dipnot 22.

boyutlu bir öneridir: Devlet, Realizm'in aktör modeline karşıt olarak, ontolojik bir varlığı olmayan ve tarihsel olarak kurulmuş bir kimliktir, ve dış politika siyasal bir pratik olarak devletin kimliğinin kurulma sürecine içseldir. Dış politika devletler-arası sınırları yeniden üreten bir pratiktir. Bu anlamda, dış politika işleyiş tarzı olarak sadece devletler-arası ilişkiler ile sınırlı değildir. Aksine, bir devletin kimliğinin kurulma sürecine içsel olduğu sürece, hem uluslararası ilişkilerle hem de ulus-içi ilişkilerle bağlantılıdır, ve bir devletin iç/dış ilişkiler bağlantısını kuran mekanizmadır. Diplomasi söylemi gibi güvenlik söylemi de, sonuçta kimlik/fark ilişkisi içinde kurulmuş bir söylemdir.

Postmodern söylemselliğin diğer bir örneği de William Connolly'nin uluslararası ilişkileri bir "ötekileştirme süreci" olarak çözümlemesidir.[29] Connolly, Uluslararası İlişkiler'in tarihini 1492 yılında Christopher Columbus'un "Yeni Dünya" keşfine kadar geri götürerek, Doğu/Batı karşıtlığını Uluslararası İlişkiler kuramının merkezine yerleştirir. Farklı medeniyetlerle karşılaşma olarak nitelenen yeni dünya'nın keşfi, Batı medeniyetini üstün, diğer medeniyetleri vahşi ve barbar olarak temsil ettiği sürece ortaya çıkan sonuç, modern benliğin egemen kimlik olarak kurulmasının farklı kimliklerin ötekileştirilmesi sürecinin bir ürünü olmasıdır. Connolly'e göre bu ötekileştirme süreci uluslararası ilişkilerin kültürel temelini oluşturur. Doğu'nun sömürgeleştirme süreciyle, Üçüncü Dünya'nın emperyalizmle, ve Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş ile "öteki" konumuna sokulması, Uluslararası İlişkiler kuramının modernite projesinin iktidarıyla ilişkisini ortaya çıkarırken, aynı zamanda bu kuramın bir söylem olarak ele alınmasının gerekliliğini gündeme getirir. Connolly'e göre bu değerlendirmenin en önemli sonucu demokrasi sorusunda yatar. Eğer Uluslara-

29 Connolly, *Identity/Difference*, dipnot 22.

rası İlişkiler kuramı modern devletin bir söylemi ise demokrasinin kurulma ve yeniden üretim süreçleri de ulusal sınırlarla sınırlandırılmamalıdır. Demokrasi, karşıt olarak, modern benlikle/öteki arasındaki ilişkiye yerleştirilmeli ve global bir nitelikte düşünülmelidir. Diğer bir deyişle, demokrasi sorusunun öznesi, Connolly'e göre, kimlik olmalı ve kimliğin her zaman farkla ilişkili kuruluş biçimi ve bu biçimin sorunsallaştırılması –daha da somutta, modern benliğin bütünsel yapısının sorgulanması– demokrasi tartışmasının odak noktası olmalıdır. Ancak bu bağlamda Uluslararası İlişkiler kuramı alternatif bir tarzda yeniden kurulabilir.

Der Derian, Campbell, ve Connolly örneklerinde gördüğümüz gibi, postmodern söylemsellik metinsellikle sınırlı değildir. Aksine, söylemi kimliğin tarihsel kuruluşunun anlaşılması ve çözümlenmesi mekanizması olarak kullanır. Bu anlamda, Uluslararası İlişkiler kuramına yeni bir, kimlik/fark ilişkisi olarak tanımlanan, çerçeve getirir, ve bu çerçeveden kuramı ve dünya politikasının farklı boyutlarını yeniden kurar. Buradaki amaç, hem Uluslararası İlişkiler kuramının Batı modernitesinin hegemonyasını pekiştiren bir söylem olduğunu göstermek, hem de dünya politikasının farklı boyutlarını, diplomasi, dış politika, ve Doğu/Batı karşıtlığı gibi, yeniden kavramsallaştırmaktır. Sonuçta, postmodern söylemsellik, metinselliğin kuramsal ertelemeciliğine karşın kuramsal kuruculuğu destekler, alternatif bir Uluslararası İlişkiler kuramı kurmaya çalışır, ve bunu yaparken de tarihselcidir. Realizm'in tarih dışına koyduğu özcü devlet, kimlik ve sistem anlayışını tarihselleştirir, ve böylece Uluslararası İlişkiler kuramının ciddi bir sorgulamasını "modernitenin niçin hegemonik bir proje olduğu" sorusu ekseninde başarıyla gerçekleştirir.

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkiler Kuramı

Bugün dünya politikasının görünümüne bakarak, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve böylece Doğu Bloku teriminin uluslararası ilişkilerden silinişinin Soğuk Savaş'ın bitiminden çok daha ciddi sonuçlarının olduğunu söyleyebiliriz. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem tam bir belirsizlik yaşamakta. Sovyetler Birliği'nin çöküşü bir taraftan var olan sosyalist sistemin yok olması ve böylece serbest pazar ekonomisinin evrensel kod olması anlamına gelirken, ve siyasal düzeyde liberal demokrasinin tarihin bitimiyle özdeşleşmesini olası kılarken, diğer taraftan Soğuk Savaş döneminin temel denge mekanizması olan "güçler dengesi"nin de ortadan kalkmasına yol açtı. Bu anlamda da, liberal demokrasi + pazar ekonomisi formüllü yeni dünya düzeni çağrısı umutlarını kısa sürede gelişen etnik savaşlar ve etnik kıyımlarla yitirdi. Bosna, Somali, Ruanda güçler dengesinin kalktığı bir sistemin çatışma ve çelişkiye ne kadar açık olduğunu örneklediler. Güvenlik düzeyindeki bu belirsizlik Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin girmiş olduğu bunalımın sadece bir boyutu. Ekonomik düzeyde gittikçe artan ticaret savaşı ve bölgesel ticaret bloklarının (Avrupa Birliği, NAFTA, Güney Asya Birliği süreçleri gibi) yaratılma çabaları, globalleşen dünya ekonomisinin bölgesel güçler arası rekabet temelinde örgütleneceğinin göstergesi oldular. Kültürel düzeyde de, Batı modernleşmesinin evrenselleşmesine karşı gelişen yerel hareketleri gözlemliyoruz. Köktencilikten (dinsel, etnik, milliyetçi) demokratik kimlik politikalarına kadar farklı siyasal amaçları günlük yaşama sokan bu kültürel hareketler evrensellik/yerellik karşıtlığından çıkan bir belirsizlik durumunu gündeme getiriyorlar.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde oluşan bu belirsizlik durumu ve siyasal, ekonomik, ve kültürel dönüşümler

iki noktayı belirgin olarak ortaya çıkartmakta. Birincisi, Uluslararası İlişkileri devletlerarası ilişkilere indirgeyen Realist Uluslararası İlişkiler kuramının sistemin işleyiş mekanizmalarını açıklamadaki yetersizliği alternatif bir Uluslararası İlişkiler kuramının yaratılmasını gerekli kılmakta. İkincisi ise, Realizmin devleti ayrıcalıklı aktör konumuna getirip yaklaştığı uluslararası sorunlar (Balkanlar'daki etnik savaş örneğinde olduğu gibi) karmaşık ve çok boyutlu yapıları içinde farklı çözüm yollarını gerektirmektedir. Üstelik, bugünün dünyasındaki sorunlara devletlerarası ilişkiler düzeyinde yaklaşmak sorunların çözümüne değil, daha çok sorunların çözümsüzleşmesine katkıda bulunmaktadır.[30] Bu iki nokta bizi çok önemli bir soruyla başbaşa bırakır: "Hem Uluslararası İlişkilerin karmaşık yapısının anlaşılmasında bize yardımcı olacak hem de yeni ve demokratik bir dünya düzeni vizyonunun oluşturulmasına rehberlik edecek bir Uluslararası İlişkiler kuramının nasıl kurulacağı ve ne tür epistemolojik, ontolojik ve normatif niteliklere sahip olacağı?"

Bu çalışmanın başında vurguladığımız gibi, eleştirel kuram bu soruya verilebilecek yanıtlardan biridir ve Uluslararası İlişkiler kuramında yeni bir dönemi tanımlayacak güçte ve niteliktedir. Fakat, bu saptamayı yapmak eleştirel kuramın sorunlarını gözardı etmek anlamına gelmez. Habermascı ve Gramşiyan eleştirel kurumların ve postmodern söylemin güçlü ve zayıf noktalarının ortaya çıkartılması ve bu yaklaşımlar arası benzerlik ve farklılıkların vurgulanması eleştirel bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirmenin gerekli aşamalarından biridir. Bu çalışmanın katkısı da bu noktada yatmaktadır.

---

30 Bu bağlamda, kapsamlı bir Realizm eleştirisi için bakınız, M. Shaw, *Global Society and International Relations* (Cambridge: Polity, 1994). Aynı zamanda, Balkanlar, Somali ve Kuzey İrlanda örnekleri için, bkz, K. Bush ve E.F. Keyman, 'Rethinking Security in a Post-Cold War World', (Konferans Tebliği, Canada, 1995).

Post-Yapısalcı Yaklaşımlar*

NECATİ POLAT

Yurttaş Kane'de, Kane'in eski bir arkadaşı olan Jed Leland şunu diyor Kane için: 'Charlie'nin kendisinin asla acımasız biri olduğunu söylemiyorum. Onun yaptıklarıydı acımasız olan.' Leland'ın acımasız *olmakla* acımasız *davranmak* arasında yaptığı bu ayrım, Wittgenstein'ın özel dil *(private language)* diye adlandırdığı ünlü varsayıma dayanıyor.[1] Sözcüklerle şeyler arasındaki ilişki bir adlandırma ilişkisidir; sözcükler şeylerin birebir karşılığıdır. Dilin doğası hakkındaki bu geleneksel varsayım kabul edilirse, dilin esas olarak insan yaşamını ya da pratiğini aşkın bir olgu olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bu yüzden, tarihsel olarak 'yanlışlığı' kesin bile olsa, dilin, doğası gereği özel bir yapı taşıdığı düşüncesi bir zorunluluk oluyor: Pekala insan dili, başlangıçta tek bir insan tarafından, bu insanın kendi özel kullanımı

(*) Bundan önceki bölümde 'postmodern söylem' olarak sözü edilen yaklaşımları, bu yaklaşımların öncüsü durumundaki yazarların tutumunu izleyerek 'post-yapısalcılık' *(poststructuralism)* olarak anıyorum.

1 L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, çev. G.E.M. Anscombe (Oxford: Blackwell, 1988), par. 243 vd.

için tasarımlanmış, daha sonra zamanla ötekilerce öğrenilip yaygın kullanıma ulaşmış olabilirdi. Başka bir deyişle, *ötekiler,* dil için esaslı, kurucu bir zorunluluk değildirler. Bu düşünce, geleneksel söylemlerin, dilin aşkın ya da Tanrısal bir katkı, bir *armağan* olduğu görüşüne yaklaşıyor. *Yurttaş Kane*'de Leland'ın acımasızlık ile acımasızlık-benzeri arasında yaptığı radikal ayrım için özel dil varsayımı merkezi bir önem taşıyor, çünkü ayrım, Kane ile *ötekiler* arasında köklü bir kopukluğu varsayıyor. Kane'in kendisinin, kendi davranışının hakikatini belirleme durumunda bulunan *tek* kişi olduğu farzediliyor. *Ötekilere* gelince, Kane'in asla acımasız olmadığı yolunda görüş bildiren Leland dahil, onlar Kane'in davranışı konusunda yalnızca *kestirimlerde* bulunabilirler. Çünkü, geleneksel olarak acımasız diye nitelenen davranışın ayrılmaz bir parçası olan ve bu davranışı nihai olarak tanımlayan, Wittgenstein'ın başka bir yerde 'gölge varlık' adını verdiği[2] egemen bulunuş *(presence),* Kane'in kişisel bir *ayrıcalığı* olmaktadır. Sözkonusu aşkınlık durumunu doğrudan, aracısız yaşayan tek insandır Kane. Acımasızlık olgusu bakımından eylemin sahibi olan Kane'in bu yaşadığı, acımasızlığın bir kavram olarak temsil, aktarma, gösterme, yeniden-üretme, öyküleme ya da benzetilemelerinden bütünüyle aşkın bir *bulunuş* halidir.

Wittgenstein'a göre ne var ki, paradoksal olarak, acımasızlık ya da dildeki öteki herhangi bir kavram için o kavramın kullanımları bakımından esas olan, geleneksel yaklaşımların ikincil ve asalaksı bir konuma koyduğu *görünümler,* yani kavramın sıradan temsil, yeniden-üretim ya da öykülemeleridir. Özel dil varsayımını tartışırken *Philosophical Investigations*'da bir yerde Wittgenstein, kafasında dramatik bir sahne tasarlayan, daha sonra da ötekiler için bu sahneyi bir çizim halinde kağıda döktüren birinden söze-

2 L. Wittgenstein, *The Blue and Brown Books* (Oxford: Blackwell, 1989), s. 36.

der.[3] Kuşkusuz çizimin işlevi bir tasarımın temsilidir *(representation)*. Bununla birlikte, ekliyor Wittgenstein, geleneksel olarak çizime iliştirilen bir işlev daha var. Çizim, aynı anda, bir öyküleme, bireyin kafasındaki özel bir nesnenin yeniden-üretimi, bir temessüldür *(re-presentation)*. Buna göre, çizim, onu çizene, onu çizen durumunda olmayanların algılayamayacağı bir doğrudanlık, bir bulunuş ifade etmektedir. Daha doğrusu, ötekilerin, çizimi algılarken çizimin arkasındaki yaratıcı zihinsel oluşumu tam anlamıyla kavradıklarına *emin olmaları* olanaklı değildir. Wittgenstein'a göre, dilde anlam etkilerinin kavramsallaştırılmasında geleneksel felsefi düşünüş başından beri bu türden bir 'ikili işlevi'[4] varsaymıştır. Başka bir deyişle, geleneksel im *(sign)* kavramı, imleyen *(signifier)* ile imlenen *(signified)* biçiminde bir ikili karşıtlığı veri kabul etmektedir.

Buna karşılık, Wittgenstein, bu iki 'işlevin' bütünüyle mutlu bir birliktelik oluşturabileceği yolundaki geleneksel beklentinin yanlış olduğunu savunmaktadır. 'Acı' kavramını alalım. Eğer benim normal olarak *acı* diye adlandırdığım olgu insanların acıları olduğunda davranışlarında temsil ettikleri ya da gösterdikleri ise (birinci işlev), benim aynı anda bu sıradan acı gösterilerinin *ötesinde*, bu gösterileri *aşkın* olduğu varsayılan bir şeyi (ikinci işlev) *acı* olarak adlandırmaya kalkmam mantıklı olmayacaktır.[5] Aksine, temsil olayının sürekli arkasında, onun bir tür gölgesi olduğu iddia edilen geleneksel *bulunuş* kavramı –yani, üretim ve yeniden-üretim, ya da doğrudanlık ve benzetileme arasında gözetilecek *radikal* bir ayrım– dilde anlam oluşumunu bütünüyle olanaksızlaştıracaktır. Çünkü o takdirde, bir varsayı egemenlik, varsayı bulunuş, sadece acımasızlık ve acı kav-

3 *A.g.e.*, dipnot 1, par. 280.

4 A.y.

5 Krş. *a.y.*

ramlarına ilişkin olanları değil, *bütün* söz edimlerini *özel* edimlere dönüştürecektir. Derken, *özel* bir dil ya da im dizgesi –Derrida gibi söylersek– yinelenebilirlikten *(iterability)*[6] yoksun olacaktır. Öykülenebilir ya da yeniden-üretilebilir olmayan bir dil ise iletişilmez, edinilmez bir dil olarak kalacaktır. Kısacası, özel bir dil bir *dil* olmayacaktır. Oysa acımasızlık ve acı gibi durumlar açıkça yeniden-üretilebilir durumlardır; öykülenebilir, gösterilebilir, izah edilebilir durumlar. Bunlar, başka bir deyişle, Wittgenstein'ın ölçütler *(criteria)* adını verdiği olguların[7] tanımladığı durumlardır. Ölçütler anlam edimleri için baz oluşturur, ve öykülemeler, temsiller, yeniden-üretimler gibi geleneksel olarak anlam oluşumunda dışlanan ya da uçsu konumlara itilen her şeydirler. Buna göre, her durumda acımasızlık, acımasızlık olarak *geçen* ya da bilinendir.

Yurttaş Kane'de Leland'ın acımasız şeyler *yapmakla* acımasız *olmak* arasında yaptığı ayrımda açık olan, ayrımın Charles Foster Kane'in acımasızlığı için etkili bir apoloji halini alması. Tarih ile kuram, yapış ile oluş arasında inşa edilecek radikal bir ayrım, belli bir tarihsel açılım, bir yapış'ı, meşrulaştırma işlevi görebilir. Çok farklı olmayan bir meşrulaştırma işlevi uluslararası siyasette Realist argümana sıkça atfedilmiştir. Buna göre, Realizm, modern ülkesel devletin acımasızlık ve zorbalığını, dayandığı aşkın, egemen insan-kendisi kavramının doğal bir uzantısı sayarak aklileştirmektedir. 'Dünya' diye kaydediyor Morgenthau, '... insan doğasındaki yerleşik güçlerin bir sonucudur.'[8] Böylece insan doğası, tarihin kadim kuşatıcılığına bir istisna oluşturmaktadır. So-

---

6 J. Derrida, *Margins of Philosophy*, çev. A. Bass (Brighton: Harvester Press, 1986), ss. 307-330.

7 *A.g.e.*, dipnot 1, par. 257 ve 580; dipnot 2, ss. 24-25.

8 H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Alfred A. Knopf, 1967), s. 3.

nuçta hodbin bir akılsallık olarak tanımlanan bir insan doğası kavramı eşliğinde, modern devletin kaygı ve stratejileri bir *kaçınılmazlık* niteliği kazanmaktadır.

Paradoksal olarak ne var ki, *meşrulaştırma pratikleri* adını verebileceğimiz bu tür kuramsal aklileştirmeler konusunda suçlamaların *geleneksel* muhatapları insan ile tarih arasında radikal ve belirleyici ayrımlar postüle edenler olmamıştır. Aksine, kurulu zorbalık ve acımasızlıkları aklileştirme, önemsizleştirme suçlamalarının geleneksel muhatapları, Sofistler ile başlayıp kabaca Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein, Derrida'ya inen bir düşünce damarı içerisinde bu ayrımları *sorgulama,* bu ayrımları çözme ve etkisizleştirmeye yönelik çabalar olmuşlardır. Buna göre, pratiğin siniksel açılımlarından köklü bir kopma, ya da pratikle *mesafe* sağlama kavramsallaştırmalarını toptan reddederek, bu düşünce kolu, tarihten eleştiri, değişim ve dönüştürüm alıştırmalarının yürütülebileceği ayrık bir özgürleştirim alanını yasaklamaktadır.

Buna karşılık, İdealist uluslararası siyaseti, özgürleştirim düşüncesinin olası en üst örneği saymak gerekebilir.[9] Çünkü İdealizm, bütünüyle pratikler üstü, özerk ve indirgenmez bir alan varsayımı üzerine kuruludur: Yaşantının kuşatıcı açılımlarına yakalanmadan, yaşantının serinkanlılıkla değerlendirilip aşılabildiği bir alan. İdealizmin bu pratikten bağımsız, ancak pratiği dönüştürücü etkiye sahip kuram düşüncesi, Realistlerin çokça eleştirdiği bir varsayım olmuştur. Ancak şu kadarı açık ki, yalnızca buradan kalkarak

9 Krş. A. Linklater, 'The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical-Theoretical Point of View', *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 21, Sayı 1, 1992), s. 98: 'Eleştirel kuramın Uluslararası İlişkiler kuramının bundan sonraki evresine yapabileceği özgül katkı, özgürleştirim tasarımının disipline daha çok merkezi olması gerektiği öncülü ile başlıyor. Eleştirel kuram, eski, ancak son altmış ya da yetmiş yılda disipline yön vermiş çeşitli düşünsel gelişme ve tartışmaların ışığında modernleştirilmiş bir idealist programa dönüşü savunuyor.'

bir Realizm ve İdealizm (ya da 'Ütopyanizm') karşıtlığı çizmek çok da kolay olmayacaktır. *Eğer İdealizmin ayırdedici özelliği gerçekliğe* –Wittgenstein'ı izleyerek adına küresel siyasetin 'ölçütleri' denebilecek olgulara– yeterince eğilmemesi, bunun yerine egemen, aşkın kimi imlenenlere dayalı programlar üretmesi ise, karşıtlığın ayrıcalıklı terimi durumunda olan Realizmin kendisini İdealizmin bir türevi olarak tanımlamak mümkün olabilir. Realizmin varsaydığı 'insan doğası' kavramı tarihin tam da İdealistçe bir olumsuzlanmasından başka bir şey midir? Modern devlet bu olumsuzlamayı küresel düzeyde yeniden-üretmekten fazla bir şey yapmamaktadır. Sonuçta ortaya çıkan ulusal ve uluslararası karşıtlığı, insan doğasını tanımlayan kadim egemenliğin yalnızca bir yansıması olmaktadır. Böylece geleneksel metafiziğin belirleyici özelliği durumundaki bir temayı açıkça olumlayan Realizmin, '(ütopyanların sandığı gibi) kuramın pratiği değil, pratiğin kuramı yarattığı'[10] yolundaki Realist ilkeye pek de önem vermediği söylenebilir. Aksine, *Yurttaş Kane*'in acımasızlığı *şeyleştirdiği* gibi, Realist söylem modern devleti şeyleştirmekte, tarihsizleştirmektedir: modern devlet, anlamını, tarih içinde kendinden –kendi özgül yapış ve işleyişlerinden– *yalnızca bağımsız* olarak değil, aynı zamanda kendine *rağmen* kazanmaktadır. Modern ülkesel devleti olanaklı kılan egemen bulunuş varsayımı, modern ülkesel devletin zorbalıklarını aklileştiren ilkedir de.

'Fark' Ediş

Uluslararası siyasetin post-yapısalcı okumaları, bu gelenekten kesin bir kopma savı taşımaktadırlar. Bu bakımdan, yaygın yanlış anlamaların aksine, yerleşik söylemlerin tipik

10 E.H. Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (London: Macmillan, 1978), s. 63.

çelişki ve kusurları ile kendi sınırları konusundaki farkındalık fukaralıkları kadar, *etiksel* kaygılar da, insan ve tarih, doğrudanlık ve temsil, imlenen ve imleyen gibi geleneksel karşıtlıklara yönelik post-yapısalcı sorgulama ve etkisizleştirmelerin itici gücü olmuşlardır. Richard Ashley, post-yapısalcı stratejiler uygulayan uluslararası siyaset çalışmalarının iki ayırdedici özelliğini şöyle ifade ediyor: (a) ulusal olan ile uluslararası olan arasındaki geleneksel karşıtlığa duyulan inançsızlık; (b) insan ile tarih arasındaki geleneksel karşıtlığa duyulan inançsızlık.[11] Geleneksel karşıtlıkların gerisindeki bulunuş –ya da, Ashley'nin deyimiyle, 'egemenlik paradigması'– varsayımlarının tek tek olaylar temelinde deşifresi, esasen *etiksel* bir işlemdir, çünkü nihayet deşifre edilen bir *yalandan* başka bir şey değildir: 'İnsanın egemen bir varlık olarak, özgül, tarih içinde kotarılmış, son derece yaygın, ve sonuçları itibariyle etkili bir yorumu.'[12] Egemen insan kavramı kabul edilemez, çünkü kavram *kusurlu* ve dolayısıyla inandırıcılıktan yoksundur. Bu, gösterilebilir. Ancak bundan da önce, egemen insan kavramı *siyasal* açıdan sağlıksız olduğu için hoşgörülemez. Egemen bir oluş, bir bulunuş olarak insan, 'ehil bulunup, hukuk, yasak, sınırlama konuları üzerinde sınırsız düşünme yetkisi verilen bütün o egemen öznelere sorgusuz sualsiz bir güç aktarımı durumudur.'[13] Egemen insan kavramı, hergünkü toplumsal ve siyasal yaşamın örgütlenmesinde yetki dağıtımı ve meşruluk tahsisi için baz alınamayacak kadar *kendinden* tehlikeli bir kavramdır.

---

11 R.K. Ashley, 'Living on Border Lines: Man, Poststructuralism, and War', J. Der Derian ve M.J. Shapiro (der), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (Massachusetts ve Toronto: Lexington Books, 1989), ss. 259-321.

12 *A.y.*, s. 269.

13 *A.y.*, s. 270.

Thrasymachus'un Sokrates'e yaptığı ünlü adalet tanımı –adalet 'güçlünün avantajına olandır'[14]– egemen, duyularüstü bir insan kavramına olan inançsızlığın özlü bir anlatımıdır. Sözkonusu anlatımın geleneksel olarak çarpıtılmış sinisizmi, tarih içinde adil olanı *yüceltmeyi* reddetme azminden başka bir şey değildir. Adil olan ile adil olmayan arasındaki geleneksel radikal ayrımı olumsuzlayan, metinselleştirici, tarihselleştirici Sofist tutum, iktidar edimleri, siyasal ve toplumsal dahletme ve dışlama işlemleri önünde, *daha* dirençli bir tutum olabilir. Kölelik, yabancı düşmanlığı ya da korkusu, cinsel ayrımcılık, tutuculuk gibi konularda tarihsel Sofist yaklaşımların[15] nihai siyasal başarısı, bunun bir göstergesidir. İronili olan, kuşkusuz, şu: Bu ve benzeri konularda muhalif kampı paylaşmış bulunan sonraki Atinalı filozofların tarih içindeki muazzam siyasal yenilgilerine karşın, bu filozofların Sofistleri etiksel mülahazaları ilgisiz addeden siniklerden ibaret bulan görüşleri, günümüze kadar taraftar bulmuştur. Sonuçta, düşünsel ilgi ve dikkatlerine insan ve tarih, bulunuş ve yokluk gibi her biri *içkin* bir tehlike işareti olan ayrımları merkez edinmiş geleneksel filozoflar değil de *Sofistler* meşrulaştırma pratikleri ile iştigal etmekle suçlanmışlardır.

Türlü alanlardaki bulunuş ve yokluk türevi ayrımları saptama, çözme ve etkisizleştirme uğraşıları, tam tersine, pratiğin özgül açılımlarını *rahatsız* etme, *gayrımeşrulaştırma* gayesi taşımaktadırlar. Bu çözme ve etkisizleştirme stratejileri, her bir tarihsel egemenlik, bulunuş savı arkasında, Thrasymachus'un söylediği gibi bir 'güçlünün,' bir zorbanın saklı varlığına işaret etmek amacındadırlar. Adalet konusunda *risk* almayı reddetmektedirler, çünkü daha önce alın-

14 Plato, *The Republic*, çev. A.D. Lindsay (London: Everyman's Library, 1950), I, 338.

15 Sofistlerin toplumsal ve etiksel konulardaki tarihsel tutumlarının bir dökümü için bkz. G.B. Kerferd, *The Sophistic Movement* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), bl. 12.

mış risklerin insanlığa ne kadar pahalıya malolduğunu bilmektedirler. Geleneğin ayrımlayıcı, hiyerarşileştirici alıştırmalarını olumsuzlayan bu tutumlar, en sağlıklı adalet kavramını, konuların sonsuzca *sorunsallaştırılmasında* bulmaktadırlar. Bu ise adalet düşüncesinin olanaksızlaştırılması değil, aksine yüceltilmesidir. 'Yapısızlaştırma *(deconstruction)* adalettir,' diyor Derrida.[16] 'Her an en sapkın bir hesaplamayla yeniden kotarılabileceğinden, kendi başına bırakıldığında, hesabedilmez ve verici adalet düşüncesi kötüye, hatta en kötüye hep çok yakın duracaktır.'[17] Ne var ki, sürekli devinme durumunda, inançsız bir okuma tarzı olarak yapısızlaştırma, olası sapkın hesaplamalara karşı adalete sadece bir tür *eklemede* bulunma kaygısı taşımamaktadır. Aksine, karakteristik bir yapısızlaştırmacı tersyüz edişle, her durumda ek, adaletin kendisi olmaktadır. Adalet, başka bir deyişle, homojenleştirici pratiklerin her zaman her yerde bastırıp yoketme eğilimi gösterdiği uçsu olan, muhalif olan, farklı olandır. Bu, yapısızlaştırmacı adalet stratejilerinin geleneksel adalet kavramsallaştırmalarından –mesihçi ya da felsefi– tam da ayrıldığı noktadır. Mesihçi ve felsefi kavramsallaştırmalara Derrida'nın verdiği ad, çevrenler *(horizons)*. 'Yunanca adın da ima ettiği üzre, çevren, hem bir açılma, hem de bitimsiz bir olgunlaşmaya, bir *bekleme* dönemine işaret eden bir sınırdır.'[18] Bekleme; sunulmak üzere bekleme, kuşatıcı bir düşünce içinde yer bulmak, egemen bir akılsallıkça emilmek üzere bekleme: ne büyük lüks adalet için! Adalet, beklemez.[19] İşte yapısızlaştırma, adaletin –uçsu olanın, muhalif

16 J. Derrida, 'Force of Law: The "Mystical Foundation of Authority",' D. Cornell et al. (der), *Deconstruction and the Possibility of Justice* (New York ve London: Routledge, 1992), s. 15.

17 *A.y.*, s. 28.

18 *A.y.*, s. 26, vurgu ekli.

19 *A.y.*

olanın, bastırılanın– bu hayati ve indirgenmez *acilliğine* karşılık vermektedir. Bu bakımdan, adalet, hukukun aksine, *yapısızlaştırılamayandır*.[20] Adalet *yapı*sızlaştırılamaz, çünkü adalet *yapı*laştırılamaz. Adalet *yapı*laştırmaya ve yeniden-yapılaştırmaya direnir. Başka bir deyişle, adalet, bir kavram, bir soyutlama, bir nesneleştirme olarak tam da *olanaksız* olduğu için olanaklıdır.

Yurttaş Kane, Kane'in edimlerindeki acımasızlık ile egemen bir bulunuş olarak acımasızlığı bir karşıtlık ilişkisi içerisinde anlamaktadır. Egemen bir bulunuş olarak *iyilik* ise, Kane'in çocukluk kızağı Rosebud'ın aşkın niyetselliğinde anlatım bulur. Böylece *iyilik* de iyilik olarak geçen ya da bilinenden *fazla* bir şey olmaktadır. İyiliğin iyilik olarak geçenden farklı bir biçim alabileceği düşüncesi, yapısızlaştırmacı bir sorgulamaya açık davettir. Ancak bu türden bir sorgulama her günkü iyilik kavramının zorunlu bir kapanımı sonucunu asla doğurmaz. Acımasız olan ve iyi olan, adil olmayan ve adil olan gibi her günkü yaşama ait ayrımlar, yapısızlaştırmacı okumaların semantik yersizleştirmeler sonucu işlevsizliğe mahkum ettiği karşıtlıklar değildirler. Herhangi bir ikili karşıtlığı hedef alan yapısızlaştırmacı bir okuma, sözkonusu karşıtlığın özgül düzeyde olanaklı kıldığı siyaset ve çıkarlar alanına bir *keşiftir*. Bu anlamda, yapısızlaştırmacı okuma, sözkonusu karşıtlığın meşrulaştırdığı iktidar edimlerini bir çözümleme denemesinden ibarettir. Bu deneme, aynı zamanda, devredeki iktidar edimlerinin dışladığı farklı ve uçsu *oluş biçimlerinin* de –kurulu zorbalık ve acımasızlıkların iyilik tasarımlarıyla zorunlu bir karşıtlık ilişkisi içerisine konduğu– bir keşfidir. Ne var ki, sürekli devinme durumunda olan bu yakın-okuma, zorbalık ve iyilik, adalet ve adaletsizlik gibi ayrımlara ancak sili altında *(under erasure)* yer verecektir. Başka bir deyişle, aynı anda,

20 *A.y.*, ss. 14-15.

sözkonusu karşıtlıkların yeni ve eşit ölçüde baskıcı kimi meşrulaştırma pratikleri üretme yolunda olası kullanımlarına karşı uyaracak ve uyanık bulunacaktır.

Bu bakımdan, yapısızlaştırmacı stratejilere yönelik yaygın yanlış anlamaların aksine, yapısızlaştırmacı okumaların zorunlu olarak ayırıcı ölçütlerin yokluğu sonucunu doğurduğu, böylece bizzat *fark* düşüncesini dıştaladığı çıkarsamasında bulunmak doğru olmayabilir. Yapısızlaştırmacı okumalar, tarih içerisinde rakip pratikler arasında yapılacak seçimlerin, iyi olan ile kötü olan, adil olan ile adil olmayan arasında kullanılacak tercihlerin siyasal önemini hafife almaktan uzaktırlar. Dıştalamak orda kalsın, yapısızlaştırma, fark'ı *(difference) esas* alır. Yapısızlaştırmanın dıştaladığı, *şeyleştirilmiş* bir fark kavramıdır. Fark ile şeyleştirilmiş bir fark kavramı, yokluk olarak fark ve egemen bir kip üzere fark: bu ikililer arasındaki geleneksel hiyerarşinin çözülmesi, yersizleştirilmesi, doğrudan yapısalcı sorunsalın bir eleştirisinin sonucudur. Bu eleştiri, Derridacı post-yapısalcılığın çıkış noktasını oluşturur. F(a)rk *(différance)* –Derrida'nın, 'fark' sözcüğünün etimolojisi ve Fransızca'daki anlam alanı üzerinde oynayarak önerdiği bir neolojizm[21]– fark'ın özgül her durumda *mevcut* olduğu gerçekliğine işaret eder. Bu, benzememe, fark taşıma anlamında fark'tır *(différer)*. Her durumda mevcutluğu olumlanan bu fark, aynı zamanda yapılmış, siyasal, ve kararlaştırılmaz bir olgudur da. Bu ise erteleme, firak anlamına gelen fark'tır *(différer)*. Kararlaştırılmazlık *(undecidability)*, insan ile tarih, bulunuş ile yokluk arasındaki geleneksel ayrımın etkisizleştirilmesinin bir sonucudur. Kararlaştırılmazlık, bulunuş ile yokluk arasındaki özgül her bir ayrıma esas oluşturan, *genelleştirilmiş* yokluktur. Böylece, im'in, yani acımasızlığın, acının, iyiliğin, bizzat yapısalcı sezi dolayımında olumlanan

21 *A.g.e.*, dipnot 6, ss. 1-27.

ilişkiselliğine, fazladan, bu ilişkiselliği şeyleştirme düşüncesine yönelik bir *direnç* eklenmektedir. Derrida'nın deyimiyle, 'etkiden, im'in düzeninden taşmış bir hakikat ya da köken deşifre etme düşlerine'[22] direnmek suretiyle, im gibi, bizzat im'in ilişkiselliğini yakalama ve tutsak etmeye yönelik bireysel girişimler de ilişkisel, firaksı, tarihsel olarak tanımlanmaktadırlar: olası başka çıkar ve meşrulaştırma pratiklerini ifşa ederken bile, sözkonusu girişimler kendileri her defasında, zorunlu olarak, potansiyel çıkar ve meşrulaştırma pratiklerini barındırıyor olacaklardır. Bu nedenle, olası en makul etiksel sorumluluk kavramı, yapısızlaştırmacı sav ve sonuçlar da dahil olmak üzere, tek tek her bir egemen bulunuş savı içinde 'enerjik [bir] yokluk sorusunu,' radikal bir kararlaştırılmazlığı 'açık bırak[ma]'[23] taahhüt ve azminde yatmaktadır.

İnsan ile tarih arasındaki geleneksel karşıtlığın yersizleştirilmesinden bireysel sorumluluğun hafifletilmesi sonucu zorunlu olarak çıkmaz. Aksine, sözkonusu yersizleştirme, sorumluluğu, yalnızca yalıtılmış bireysel seçimi değil, aynı zamanda bireysel seçimi olanaklı kılmış tarih, ortam ve oluş biçimini de sorgulayabilmek üzere, yeniden tanımlar. Genellikle sanıldığının aksine, geleneksel aracılık *(agency)* kavramı, sorumluluğu güvence altına almaktan uzaktır. Gelenek, *holocaust* gibi kitleselliğin en üst örneği olayları bile, olaya ilişkin sorumluluğun sıradan yargısal süreçlerle belirlenebileceği *kazalar* olarak değerlendirmiştir. Dahletme ve dışlama işlemleri bireysel yapışları aşan, *oluş biçimleriyle* ilgili pratiklerdir.

Homojenleştirici pratikler önünde muhalif olana, uçsu olana tipik lojistik destek sağlarken, yapısızlaştırmacı stra-

22 J. Derrida, *Writing and Difference*, çev. A. Bass (London ve Henley: Routledge and Kegan Paul, 1978), s. 292.

23 *A.g.e.*, dipnot 6, s. 239.

tejilerin sözkonusu uç birlikler, taşra birlikleri *içinde* oluşan baskı pratiklerini görmezden gelmeleri gerekmiyor. Afrika'nın kimi bölgelerinde uygulanan bir gelenek olan 'dişil sünnet,' çokça dikkat çekilmiş bir taşra pratiği olup sözkonusu oluşumları iyi örneklemektedir.[24] Başka bir örnek, güney Hindistan'ın aşağı kastları arasında uygulanan *devidasis* geleneği olabilir.[25] Sözlük anlamıyla Tanrı hizmetçileri olan *devidasis,* bekaretleri din adamlarının yürüttüğü açık artırmayla en yüksek teklifi yapana satılan kız çocuklarıdır. Yine başka bir örneğin siyasal lezbiyenizm olduğu düşünülebilir. Kendisi esasen muhalif bir pratik olan siyasal lezbiyenizm, aralarında pornografi ve sadomazoşizmin de olduğu, geleneksel olarak heteroseksüellikle ilişkilendirilen farklılıkları bastırma ve yoketme uğraşı içerisinde olmuştur.[26] Sözkonusu uç oluşumların, geleneksel olarak küresel düzeyde dayatılan homojenleştirici pratikleri *yerel* sınırlar içerisinde sadece *yeniden-ürettiği* görülmektedir. Taşra oluşumları içinde uygulanan bu iktidar edimleri, kendi yerel muhaliflerini de yaratmaktadırlar.

Egemenliğe Dönüş

Bu denemede şu ana kadar yapmaya çalıştığım, İdealizm ile Realizm arasındaki geleneksel ayrımın yersizleştirilmesine yönelik kimi imalarda bulunmak oldu. Uluslararası siyasetin bu iki 'karşıt' pozisyonunun nihai olarak baskın ve tek bir *bulunuş* pozisyonuna indirgenebileceğini önermiş bulu-

---

24 H. Lightfoot-Klein, *Prisoners of Ritual: An Odyssey into Female Genital Circumcision in Africa* (New York ve London: The Haworth Press, 1989).

25 'A Life of Hell for the Wife of a God,' *The Guardian,* 10 Haziran 1995, s. 25.

26 Lezbiyen erotik siyasetin ve muhalif pratiklerin akıl dolu bir okuması için bkz. E.A. Meese, *(Sem)erotics: Theorizing Lesbian: Writing* (New York ve London: New York University Press, 1992), ss. 103-125.

nuyorum. Buna karşılık post-yapısalcı pozisyonu, bulunuş ve yokluk ayrımını olumsuzlayan bir *farkındalık* durumu olarak tanımladım. Derken post-yapısalcı retoriğin etik, özgürleştirim, ve bireysel sorumluluk konularında doğrudan kimi sonuçları üzerine düşündüm. Burdan sonrasında ise bir parça farklı bir güzergaha girerek, post-yapısalcı küresel siyasetin merkezi kimi izleklerinin, bulunuş ve yokluk türevi geleneksel ayrımları etkili olarak *yineleme* tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu savlamak istiyorum.

Richard Ashley ile Rob Walker'ın çokça etkili olmuş bir çalışmasında belki de bir *yok-* ya da *yarı*-kavram olan kararlaştırılmazlığın nasıl *yokluk* olarak anlaşıldığını göstererek başlayacağım. Derridacı anlamda kararlaştırılmazlık, Wittgenstein'ın özel dil varsayımı diye nitelediği, imleyen ile imlenen arasındaki geleneksel, radikal ayrımın bir olumsuzlanmasıdır. Bu bakımdan kararlaştırılmazlık, özel dil varsayımına karşıt olarak, *yinelenebilirliği* im'in kurucu unsuru yapar. Bununla birlikte, benim daha önce ifade etmiş bulunduğum gibi, acımasızlığın, *Yurttaş Kane*'deki nesneleştirme girişiminin aksine aşkın bir imlenen değil de bir kararlaştırılmazlık olduğunu ifade etmek, benim yine daha önce uyardığım gibi, acımasızlığın *boş* bir kavram, bir yokluk kavramı olduğunu söylemek değildir. Kararlaştırılmazlığı yoklukla eşitlemek, geleneksel bulunuş ve yokluk karşıtlığının bir teriminden ötekine sıçramaktan başka bir şey olmayacaktır. Oysa kararlaştırılmazlık, acımasızlık ve iyilik, adaletsizlik ve adalet gibi geleneksel bulunuş ve yokluk karşıtlıklarına *esas* olup, onları *belirli* oluş biçimlerine[27] dö-

27 J. Derrida, *Limited Inc*, çev. S. Weber ve J. Mehlman (Evanston: Northwestern University Press, 1990), s. 148: "'Anlama" ilişkin olarak ya da başka herhangi bir konuda, hiçbir zaman "belirsizlikten" *(indeterminacy)* sözettiğimi sanmıyorum. Kararlaştırılmazlık farklı bir şeydir... Kararlaştırılmazlığın (sözgelimi anlamsal, ancak aynı zamanda edimsel) oluş-biçimleri *(possibilities)* arasında her defasında *belirli (determinate)* bir salınma olduğunu anımsa(t)mak iste-

nüştüren, bir *üst* yokluk, bir üst-yazıyı *(archi-writing)*[28] varsaymaktadır. Bu nedenle, kadim ya da üst bir yokluk olan kararlaştırılmazlığın, kuşkuculuk ve belirsizcilik gibi felsefenin geleneksel yokluk kipleriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Acımasızlığın her defasında acımasızlık olarak *geçen* olması, aynı anda, sadece *herhangi* bir şeyin acımasızlık olarak geçmeyeceğinin bir anlatımıdır. Bu her günkü, sağduyusal belirlilik kavramını tamamlama babından, kararlaştırılmazlık, yalnızca, belirlemenin, sınırlamanın, her bir özgül açılımda zorunlu olarak siyasal, zorunlu olarak *yapılı* özelliğine işaret eder.

Buna karşılık, geleneksel Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırmalarında merkezi bir yeri olan 'egemenliği' okurken, Ashley ve Walker, (a) sınırlamanın siyasal –ideolojik, dinsel– özelliğini, kadim değil de arızi, ikincil ya da asalaksı olarak tanımlar görünmekte; (b) derken, im'den, yani egemenlikten –post-yapısalcı olduğu anlaşılan bir ifşa sonucunda– bu ikincil, asalaksı özelliği soyutlayarak, im'i, egemenliği, bir yokluk terimi yapmaktadırlar. Ashley ve Walker, şöyle yazıyorlar:

> Dinsel bir tutku kaydı olarak sözü edildiğinde, 'egemenlik' sözcüğü, sıkça, bir tür anlam kaynağını, bir tür etkili örgütsel ilkeyi, mevcut bir tür oluş kipini, uzam, zaman ve aidiyet paradokslarının düpedüz ve doğruluğu ortada bir çözümünü, sözümona temsil ediyormuş gibi, ideolojik olarak kullanılmaktadır.[29]

---

rim. Bu oluş-biçimlerinin kendileri, sıkıca *tanımlanmış* (sözgelimi söylemsel) sözdizimsel ya da retoriksel (ancak aynı zamanda siyasal, etiksel, vs.) durumlarda, çokça *belirlidirler. Pragmatik olarak (pragmatically)* belirlidirler.'

28 J. Derrida, *Of Grammatology*, çev. G.C. Spivak (Baltimore ve London: Johns Hopkins University Press, 1976), s. 159.

29 R.K. Ashley ve R.B.J. Walker, 'Reading Dissidence/Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignty in International Studies', *International Studies Quarterly* (Cilt 34, Sayı 3, 1990), s. 383.

İdeoloji, bir im olarak egemenliğin kurucu unsuru değil, *safrası* olarak düşünülmektedir. Sonuçta ideoloji, rahatlıkla *soyutlanabilecek,* onsuz yapılabilecek, atılmalık bir unsur halini almaktadır: Ne de olsa egemenlik, her zaman *değil,* Ashley ve Walker'ın berraklıkla ifade ettikleri gibi 'sıkça' ideolojik kullanımlar bulmaktadır. Bir ideolojik-olmayan, siyasal-olmayan varsayımı, aynı anda, temsil ve –Wittgenstein'a geri dönersek[30]– *temessülden* oluşan bir ikili karşıtlıkla desteklenmektedir: 'bir tür anlam kaynağını... sözümona temsil ediyormuş gibi.' Başka bir deyişle, Ashley ve Walker, egemenlik konusundaki geleneksel göndermeleri, bu göndermelerin ideolojik *yüklemi* için değil, sadece *ideolojik* oldukları için, retoriksel cepheleri ardında özel, doğrudan bir nesneleri, bir 'kaynakları' bulunmadığı için, bir imleyenin görünüşte vaadi arkasında aşkın bir imlenene göndermedikleri için eleştirmektedirler.

Bir im olarak egemenlik, yerine getirmediği, yerine getirmesinin olanaklı olmadığı sözler verip durmaktadır: Değişmez, aşkın bir imleyenden yoksunken, imlediğini, anlam etkisinde bulunduğunu savlamaktadır. Ashley ve Walker bu durumu, modernliğin belirleyici özelliği olan bir 'temsil bunalımının' kanıtı kabul etmektedirler.[31] Dinsel ya da ideolojik olmayan bir alan varsayımında olduğu gibi, sözü edilen bunalım, bir kırılma, radikal bir kopmayı veri almaktadır. İm'i, onu sınırlayan, onu anlamlı yapan tutku ya da ideolojiden soyutlamayı olanaklı kılan, yalnızca modernlik denilen özgül açılımdan değil, aynı zamanda tarihin metninden de, radikal bir kopmadır. İdeoloji im'den soyulduğunda kalan ise sadece *yokluk* olmaktadır. Bu nedenle Ashley ve Walker şu sonuca varmaktadırlar: Egemenliğin temsil ettiği

30 Dipnot 3 ve 4'e eşlik eden metin.

31 *A.g.e.*, dipnot 29, s. 383.

hiçbir şey yoktur.[32] İdeolojinin bulunuşlayıcı etkisi kırıldığında, im, egemenlik, 'sınırsız bir muğlak etkinlik bölgesi'nden, 'sınırsız bir özgürlük bölgesi'nden başka hiçbir şey imlememektedir.[33] Başka bir deyişle, ideolojinin, tutkunun, arzunun, im'i çevreleyip ona sınırlar belirlemek üzere artık mevcut olmadığı yerde, sınırsızlık, yokluk hükmetmektedir. Bu bakımdan, Ashley ve Walker'ın sözünü ettikleri bunalımın *kavramsallaştırılabilir* olması için, Wittgenstein'ın geleneksel öyküleme *(mimesis)* düşüncesine atfettiği, temsil ve temessül, imleyen ve imlenen ayrımlarının gerisindeki 'ikili işlevin'[34] *esas* alınması gerekmektedir. Bunalım, özel bir dili varsaymaktadır. Buna göre, egemenlik, tek tek görünümlerinde gerçekleştirildiğine tanık olmadığımız soyut, aşkın (özel) vaadlerde bulunmaktadır. Ashley ve Walker, vaad ve gerçekleştirilen, yani oluş ve yapış, bulunan ve bulunanın-temsili arasında bu ayrımı yaparken, tam da *Yurttaş Kane*'in acımasızlığı, Realizmin modern ülkesel devleti şeyleştirdikleri gibi, egemenliği şeyleştirmekte, nesneleştirmektedirler.

Yeni bir çalışmada Cynthia Weber'in vardığı sonuç, sözkonusu tutumun bir başka tipik yansımasıdır: 'Devlet, gönderileni *[referent]* bulunmayan bir im'dir.'[35] Weber'in böylece devlet ve onun bir im olarak vaadettikleriyle ilgisi bulunmayan tek tek *görünümleri* arasında varsaydığı ayrım, Realist ayrımın bir yeniden-üretiminden başka bir şey değildir. Weber'in bir im olarak devletten bekledikleri, yüzyılın ilk yarısında etkili olmuş mantıksal pozitivist izleklerin veri aldığı öyküleme kuramına yakınlık göstermektedir:

---

32 *A.y.*

33 *A.y.*

34 *A.g.e.*, dipnot 4.

35 C. Weber, *Simulating Sovereignty: Intervention, the State, and Symbolic Exchange* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 123.

Devletin metafizikselliği, onu her durumda gölge gibi izlediği varsayılan değişmez, aşkın bir imlenen düşüncesinden *değil,* tam tersine, bu türden bir örtüşmenin, bir doğrusal karşılıklılığın *mevcut olmayışından* kaynaklanmaktadır. Sonuçta devlet, yalnızca, pozitivistçe bir tür karşılıklılık testini geçemediği için safdışı ediliyor olmaktadır.

Weber'in *yapısızlaştırmaya* yöneldiği, ancak sonuçta *olumlamaktan* başka bir şey yapmadığı geleneksel ayrım, egemenlik ve müdahale ayrımıdır.[36] Weber, uluslararası uygulamaları incelerken, ne egemenliğin ne de müdahalenin, devletlerin bu kavramları ilgilendiren türlü uygulamalarının sınanıp nihai olarak değerlendirilmesini olanaklı kılacak belirli, değişmez içeriklere sahip olmadıklarını gözlemlemektedir. Weber, devletlerin müdahaleyi aşkın bir imlenene göndermede bulunmak suretiyle değil, her defasında, kendisinin 'yorum cemaatleri' adını verdiği oluşumlar bazında akılsallaştırdıklarına tanık olmaktadır. Ne var ki, müdahaleci devletlerin eylemleri için meşruluk kazanmak üzre başvurdukları bu cemaatlerin kendileri, bizzat müdahaleci devletlerce oluşturulmuş varlıklardır. Sözgelimi, Grenada müdahalesinde ABD'nin meşruluk arayışlarına temel olan cemaatin, yani Doğu Karayipler Devletleri Örgütü'nün (OECS) kendisi bizzat bir ABD yapıtı olmuştur. Eylemden önce OECS tabii ki mevcuttu. Ancak OECS'in, ABD tarafından, BM ve Amerikan Devletleri Örgütü ile yarışabilecek bir meşruluk kaynağı olarak yeniden yaratılması, eylemden sonradır. Yine, ABD'nin Panama müdahalesi, Weber kaydediyor, ABD yapıtı olduğu kuşku götürmez bir cemaat temelinde meşrulaştırılmıştır. ABD, Panama'daki 'uyuşturucu karşıtı' savaşı için meşruluğu, başka kimseden değil, *ABD halkından* türetmiştir. Grenada ve Panama, yakın geçmişten iki örnektirler. Ancak Weber, müdahale, egemenlik ve devletin, sürekli, bütün zamanlarda

36 *A.y.*, passim.

akışkan, değişken, kararsız bir bazda anlamlı im'ler olduğunu inandırıcılıkla sergilemektedir. 1820'lerde Şansölye Metternich'in aksine, diye aktarıyor Weber, yüz yıl sonra Başkan Wilson, bir müdahale 'hakkı' tanımayı reddetmiştir. Ne var ki yine de Wilson, savaşan durumunda olmayan bir Meksika'ya asker gönderebilmiştir. Bu, Weber kaydediyor, sadece Metternich'in anladığı müdahale kavramı bakımından değil, *egemenlik* kavramı bakımından da bir akışkanlık, kararsızlık anlamına gelmektedir. *Müdahale,* sözkonusu ABD eylemini kapsamı dışında tutmak üzere yeniden tanımlanmıştır. *Egemenlik* ise, Meksika hükümeti değil de Meksika *halkı* ile özdeşleştirilmek suretiyle, elverişli *yeni* bir terkibe sokulmuştur. Weber soruyor:

> Bu kadar bol tarihsel veri karşısında nasıl olup da –geleneksel– müdahale çözümlemeleri, egemenlik kavramındaki bu kaymayı gözden kaçırmışlardır? Yanıtı şu: Bu çalışmalar egemenlik konusunda özgün gözlemler sunamazlar, çünkü çıkış noktaları itibariyle egemenliği veri kabul etmektedirler.[37]

Weber'e göre, geleneksel egemenlik kavramı temsili bir kavramdır. Buna karşılık, tarihsel verilerin yakın bir çözümlemesi, egemenlik düşüncesine hakim mantığın bir benzetileme *(simulation)* mantığı olduğunu göstermektedir. Farklı bir düzen olarak benzetileme, Baudrillard'ın Weber'ce alıntılanan ifadesiyle, 'gerçek olanın kendisini, gerçek olanın imleriyle ikame etme' halidir.[38] Geleneksel temsil kavramının aksine, diye izah ediyor Weber, benzetileme düzeninde imlerin 'doğal' ya da 'yapılı' herhangi bir imlenenleri yoktur. Bu nedenle, imler, sadece kendindenlikten değil, aynı zamanda bir *işlevden* de yoksundurlar. Başka bir

37 *A.y.*, s. 16.

38 *A.y.*, s. 37.

deyişle, benzetiler *(simulacra)* sadece geleneksel metafiziğin sınırlarından taşmazlar. Benzetiler, pragmatik ya da işlevsel denebilecek yaklaştırımları da olanaksızlaştırırlar. 'Buna karşılık,' diye kaydediyor Weber, 'bunlar kendininanlatımı, sonsuzca ikame-edilebilir, ve tersine-çevrilebilirdirler.'[39] Weber, bunun, çözümlemesine konu oluşturan sorun bakımından anlamına geliyor.

> Eğer bir benzetileme düzeninde karşıtlar arasındaki ayrımlar korunamıyorsa, egemenlik ile müdahale arasındaki münasebeti bu nasıl etkiler? Kendinden, ya da işlev itibariyle, bir gönderilenden yoksun oldukları düşünülürse, egemenlik ile müdahale arasındaki sınır ortadan kaldırılabilir mi? Egemenlik ve müdahale, bir temsil mantığında olduğu gibi karşıt terimler olarak işlemeye son verip, bir benzetileme düzeni içinde, dönüşümlü *(interchangeable)* terimler olarak işlev görebilirler mi?[40]

Ashley ve Walker'ın durumunda olduğu gibi, Weber'in egemenlik kavramının soybilimine yönelik araştırmasında da, kendinden, aşkın bir imlenen düşüncesinin, bir mahremiyet –özel dil– varsayımının, olumsuzlanması olan kararlaştırılmazlık, *yokluk* biçimini almaktadır. Weber'in, sırasıyla, bulundurma *(presentation)* ve temsil, bulundurma ve benzetileme arasında yaptığı ayrımlar, Wittgenstein'ın geleneksel öyküleme kuramlarına atfettiği 'ikili işlevi' büyük ölçüde yinelemektedirler. Sözkonusu ikili işlev varsayımının gerisinde bulunan ayrım, *olan* ve onun öykülemeci yaklaştırımları ayrımıdır; Weber'in Baudrillard'dan alıntılayarak kaydettiği gibi söylersek, 'gerçek olanın *kendisi*' ve 'imleri' ayrımı. Gerçek olanın *temsilleri,* imlerin gerisinde, kendin-

39 *A.y.*

40 *A.y.*, s. 39.

den ya da oluşturulmuş *imlenenlerin* varlığını veri kabul etmektedirler. *Benzetilere* gelince, onlarla herhangi bir tür imlenen, mümkün olmaktan bütünüyle çıkmaktadır. Bu bakımdan, benzetilemenin, Ashley ve Walker'ınkinden çok farklı olmayan bir kopma, bir mesafe varsayımına dayandığı görülmektedir. Kopma düşüncesini izleyen bir *her şey olabilir* durumu, egemen bir bulunuşun, bir doğrudanlığın, saf algının olanaksızlığı düşüncesinin geleneksel olarak yarattığı yokluk korkusunu yinelemektedir. Varsayı kopma, Weber'in tanımladığı, temsil düşüncesinden benzetileme düzenine olan *sıçramanın* esasını oluşturmaktadır. Ne var ki, bu çarpıcı süreksizliğin tam olarak nasıl meydana geldiği, izah dışı bırakılmaktadır. Yalnızca Weber için değil, bir dizi önemli post-yapısalcı metinde çıkış noktasını oluşturup, kısaca *modernlik* sözcüğünde ifade edilen, geleneksel temsil mantığı ile nev-zuhur bir benzetileme düzeni arasındaki bu radikal süreksizlik, sıkı bir çıkarsamadan çok estetik bir *talep* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Paradoksal olarak, Weber'in çözümlemesinde yersizleştirme çabası gösterdiği ayrım, geleneksel egemenlik ve müdahale *ayrımı* değil, egemenlik *benzetilemeleri* ve müdahale ayrımıdır. Bir bulunuş kavramı olarak egemenlik, tam tersine, *varsayılmaktadır.* Egemenlik varsayımı, yani benzetileme düzeni içinde istihdam dışı bir kategori ilan edilen 'gerçek olan,' yine de, bütün bir benzetileme kavramsallaştırmasının kurucu ilkesi olmaktadır. *Gerçek* olan, egemen olan, türevsel bir 'imleri' kavramsalının anlamlı olması için varsayılmak zorundadır. Hangi olası bazda egemenlik ve benzetileri arasında bir ayrım sözkonusu olabilir, saf, doğrudan bir bulunuş varsayımından başka?

Egemenlik, *benzetilemeleridir.* Egemenlik, Ashley ve Walker'a geri dönersek, egemenliğin *ideolojileridir.* Egemenlik ve öykülemeleri biçiminde bir ikili karşıtlık, acımasızlık ve

acımasız davranma, im ve yinelenebilirlik, söz ve yazı gibi geleneksel karşıtlıklara sadece bir yenisini eklemektedir. Oysa acımasızlık gibi, egemenlik de, ancak egemenlik olarak *geçen* ya da *sayılan* olarak tanımlanabilecektir. Egemenlik ile müdahale arasında yapılabilecek tek ayrım da bu yüzden esas olarak aşkın değil, öykülemeci, siyasal bir ayrım olacaktır. Her halükarda egemenlik, öykülemeci bir *damıtmadan* ibaret kalacaktır. Başka bir deyişle, egemenlik hiçbir zaman 'egemenlik olarak yutturulandan' başka bir şey olamayacaktır. Egemenlik ve benzetilemeleri arasında bir ayrım yapıp egemenliği zamansız bir kavram (bir temsil kavramı) olarak rafa kaldırmakla, Weber, egemenlik ve müdahale arasındaki geleneksel ayrımı sadece *vurgulamaktadır.* Bu tutum yalnızca açıkça su götürür değil, aynı zamanda stratejik olarak sağlıksızdır da. Egemenliği değil de onun sırf *öykülemeleri* olduğu savlanan bir kategoriyi hedef almakla, Weber, retoriğinin eleştirel gücünü ve özgürleştirimci yeteneğini önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Şimdi de, geleneksel, bulunuş olarak egemenlik düşüncesine Richard Ashley ve Rob Walker'ın yönelttikleri eleştiride varsayılan *sınırsızlık* kavramsalının,[41] nasıl Weber'inkinden çok farklı olmayan bir taktik hataya yol açtığını göstermek istiyorum. Sınırsızlık, Ashley ve Walker'ın iki olası okuma kipi arasında yaptıkları bir ayrıma esas oluşturmaktadır: anmacı ve karşı-anmacı okuma.[42] Anmacı okumanın belirgin özelliği, bir bulunuş varsayımına dayanıyor olmasıdır. Anmacı okuma, 'dinsel bir ülkü' peşinde okumadır. Ashley ve Walker'a göre bu tür okumanın iyi bir örneği, Kenneth Waltz'ın Machiavelli okumasıdır. *Prens*'i okurken Waltz'ın tek yaptığı, kendi imanını, kendi inanç esasını –Realist sorunsalı– Machiavelli'nin metnine *dayatmasıdır.* Buna karşı-

41 Dipnot 32 ve 33'e eşlik eden metin.

42 *A.g.e.*, dipnot 29, ss. 384-385.

lık, karşı-anmacı okuma, Walker'ın *Prens* okumasında örneklendiği gibi –burada Machiavelli, 'şimdinin şiddeti için bir apoloji' sunmak orda dursun, Realizmi bizzat sorgulamaktadır[43]– hazır, ilmihalci bir yoruma direnir. Karşı-anmacı okuma, diye ifade ediyorlar Ashley ve Walker, 'metin-içinde olup biten, sonuçlandırılmamış, metnin asla durdurmayı ya da dışlamayı başaramayacağı bir özgürlük ve paradoks şenliğine, ciddi dikkat atfede[r].'[44] Ashley ve Walker, metin ve tarih, metin ve 'metin-dışı' arasındaki geleneksel ayrımlara yönelik post-yapısalcı olumsuzlamayı,[45] yokluk olarak yorumlamaktadırlar. Böylece olumsuzlama, tarihin metin lehine bir olumsuzlanmasına dönüşmektedir. Paradoksal olarak, sonuçta, post-yapısalcı tutum, *metinsel pozitivizm* diye adlandırılabilecek bir tutumla –bir tür *yapısalcılıkla*– özdeşleştirilmektedir. Waltz'ınkine karşılık Walker'ın çözümlemesindeki 'zenginliği,' Ashley ve Walker, Machiavelli'ye ait *metnin* bir niteliği, bir sonucu saymaktadırlar. Waltz'ınki disiplinli, dinsel bir istem peşinde ve bu yüzden sadece *anlam tayin* eden –Kuhn'un deyimiyle *paradigmacı*– bir okumayken, Walker'ınki *metne,* '(metnin) içinde olup biten... bir özgürlük ve paradoks şenliğine' kulak vermektedir. Bu bakımdan Walker'ın okuması, arzunun ve tarihin kayıtlarını aşkın, karşı-anmacı bir çözümleme olmayı başarmakta, Waltz'ın okumasını ipotek altında tutan önyargı ve ideolojilerden *bağımsız* bir işleyişe sahip olmaktadır. Böylece Ashley ve Walker'a göre, iki olası okuma kipi arasındaki fark, bir öyküleme farkından açıkça *fazladır.*

Farkın tam olarak ne olduğu, Ashley ve Walker'ın, anmacı

43 R.B.J. Walker, '*The Prince* and 'The Pauper': Tradition, Modernity, and Practice in the Theory of International Relations', a.g.e., dipnot 11, ss. 25-48; R.B.J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), ss. 26-49.

44 *A.g.e.,* dipnot 29, s. 385.

45 *A.g.e.,* dipnot 28, s. 158: 'metnin dışı yoktur *(il n'y a pas de hors-texte).*'

kipte okumayı tanımlamak üzre sıkça başvurduğu bir mecazda ima olunmaktadır: iman. Buna binaen yazarların iman ve özgürlük, ya da bir tür açık ufukluluk, arasında kurduğu ikili karşıtlık, gelişigüzel olmaktan uzaktır. Bu ayrımın işaret ettiği bir *öyküleme paradoksu,* post-yapısalcılığın düşünsel soy kütüğünde hatırı sayılır bir işleve sahip olmuştur.[46] Paradoks belki de en belirgin olarak Nietzsche'nin söyleminde gözlemlenebilir. Nietzsche bize sürekli, bıkıp usanmadan öykülemenin, pagan olanın, *kaçınılmazlığını* öğretmektedir. Ne var ki; aynı anda Hıristiyanlık, kadim paganlık durumunun, pagan ontolojisinin bir *istisnasını* oluşturmaktadır.[47] Pagan özgürlüğü ile Hıristiyan iman arasındaki bu ayrımın, Nietzsche'nin öyküleme konusunda duyduğu –geleneksel felsefeninkinden çok da farklı olmayan– bir rahatsızlığı, hatta hasmaneliği, yansıttığı söylenebilir.

Başka bir deyişle, iman ve özgürlük arasında yapılan ayrım, masum olmaktan uzaktır. Aksine, ayrım, imtiyazlı terimin (özgürlük) kendi sınırlarını pişkinlikle saklamaya çalıştığı bir karşı-temsil, karşı-dolayım kavramıdır. Dahası, iman ve özgürlük biçiminde bir ikili karşıtlık, post-yapısalcı amaçlar bakımından taktik olarak bir ihtiyatsızlıktır, çünkü karşıtlık, ideoloji ve bilim, 'partizan siyasal eğilim' ve 'özgürleştirim'[48] gibi geleneksel –ve başlıbaşına tehlikeli–

---

46 N. Polat, 'The Same and the Similar: Nihilism and Mimetic Hostility', *Law and Critique* (Cilt 5, Sayı 2, 1994), ss. 219-239.

47 F. Nietzsche, *The Will to Power,* çev. W. Kaufmann ve R.J. Hollingdale (London: Weidenfeld and Nicolson, 1968), par. 147: 'Doğal olanın olumlanması, doğal olandaki safiyet duygusu, "doğallık," pagancadır. Doğal olanın yadsınması, doğallıksızlık, Hıristiyanca.'

48 *Krş.* J. George ve D. Campbell, 'Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations', *International Studies Quarterly* (Cilt 34, Sayı 3, 1990), s. 281: 'Post-yapısalcılık, doğası gereği, açıkça siyasal bir bakış açısıdır. Ancak herhangi bir partizan siyasal eğilime ayrıcalık tanımayı reddeden bir bakış açısı... O, özgürleştirim ve özgürleşimi, tam da ayrıcalık tanımayışıyla sunar.'

karşıtlıkları, sadece *yeniden-üretmektedir.* Ne var ki, bir karşı-anma olarak okuma, tam da bu geleneksel *mesafe* kavramını, Ashley'nin daha önceki bir denemede kullandığı deyimle 'uzaktan, yukardan bir bakış' düşüncesini, veri almaktadır. Şöyle yazıyor Ashley:

> Sağlam bir zemin elde etme yolunda herhangi bir savda bulunmaktan özellikle kaçınırken, uygun tavır, oluşum sürecindeki uluslararası tarihe bütüncül bir bakış yöneltmeyi amaçlamak olacaktır; uzaktan, yukardan bir bakış. Uygun tavır, Michel Foucault'nun *soybilimsel (genealogical)* tutumuna yakın bir görüşe eğilim göstermektedir: 'Olgular dünyasını aşkın, ya da tarih boyunca sürekli kendi boş aidiyetini kovalıyor olan bir özneden sözetmek zorunda kalmaksızın, bilgiler, söylemler, nesne alanlarının, vs. oluşturuluşunu açıklayan bir tarih türü.'[49]

Cynthia Weber'in geleneksel egemenlik kavramı eleştirisini tanımlar görünen bir paradoksa yukarda işaret etmiş bulunuyorum. Weber'in esas aldığı benzetileme kuramı, egemenliği etkili olarak istihdam dışı bırakmaktadır. Ne var ki, bütün bir benzetiler kavramsallaştırmasının gerisinde de, aynı anda, hep hazır ve nazır bir egemenlik varsayımı yatmaktadır. Belki de şaşırtıcı olmayan, benzer bir paradoksun Ashley'nin formülüne yansıması. Ashley'nin Foucault'yu izleyerek benimsediği 'soybilimsel tutum,' özneden, egemen bir insan kavramından feragat etmektedir. Ancak, aynı anda, soybilimsel –ya da, Foucault'nun kimi zaman ifade ettiği üzre, arkeolojik– bir meydana-çıkarmanın, bir açığa-çıkarmanın ya da onarmanın *tasarımlanabilir* olması

---

49 R.K. Ashley, 'The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics', *Alternatives* (Cilt 12, Sayı 4, 1987), s. 408, Foucault'ya gönderme çıkarılmıştır.

için, Foucaultcu anlamda bir nesneleştirme, iktidar altına alma sürecinden *önceki,* egemen, kendinde bir insan kavramının veri alınması gerekmektedir.

Öyküleme Paradoksu

Post-yapısalcılığın düşünsel soy kütüğünde yerleşik karşıtemsilci bir unsurun yukarda sözünü ettim. Nietzsche'nin Hıristiyanlığa duyduğu olağanüstü öfke, bunun tipik bir örneğidir. Hıristiyanlık, doğal olan önünde öykülemeci bir ihlalden başka bir şey değildir. Buna göre, öykülemeci olan doğal olana bir ek yapma *(supplement),* bir hurafe tesis etme girişimidir. Öykülemeci olan ve doğal olan biçiminde bir ikili karşıtlık, *subiectum*'la, egemen insan kavramıyla birlikte, *representatio*'yu, temsili de modernliğin mührü yapan Heidegger'in yapıtında eşit ölçüde sebat ediyor olabilir.[50] Heideggerci okumaların teşvik eder göründüğü, karşıtemsilci bir *modernlik* retoriği, uluslararası siyasetin postyapısalcı okumaları bakımından büyük çekicilik taşımıştır. Bu denemeye, Wittgenstein'ın özel dil kavramına karşı argümanından sözederek başladım. Wittgenstein'ın, bu argümanın uçlarında yer verdiği belli belirsiz bir karşı-öykülemeci varsayımı kısaca tartışarak bitirmek istiyorum.

Wittgenstein, temsil ile temessül, imleyen ile imlenen arasındaki geleneksel ayrımı, ayrıcalıklı terimi –özel nesneyi– süreçten soyutlayarak çözmekte,[51] böylece geleneksel kav-

50 Bkz. M. Heidegger, 'The Age of the World View', çev. M. Grene, W.V. Spanos (der), *Martin Heidegger and the Question of Literature: Toward a Postmodern Literary Hermeneutics* (Bloomington ve London: Indiana University Press, 1979), s. 1 vd. Heidegger ve karşı-öykülemeci sorun, *a.g.e.,* dipnot 46'da tartışılmaktadır. Krş. C.M. Constantinou, 'Diplomatic Representations... or Who Framed the Ambassadors?', *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 23, Sayı 1, 1994), s. 15.

51 *A.g.e.,* dipnot 1, par. 271: 'döndürüldüğünde kendinden başka hiçbir şeyi hareket ettirmeyen çark, mekanizmanın bir parçası değildir.'

ramsallaştırmalardaki uçsu *öyküleme* terimine, anlam oluşumu bakımından *merkezi* bir işlev vermektedir. Sözgelimi, 'acının' doğrudan yaşantı durumunu oluşturan, aşkın –özel– bir nesne değil de, acının *benzetilemeleri,* acı kavramının kendisi olmaktadırlar. Çünkü, başka türlü, benzetileme, öyküleme ya da göstermeye muktedir olmayan nesneler bağlamında da acıdan sözetmek olanaklı olurdu.[52] Bunun bütünüyle olanaksız olduğunu söylemek zor aslında. Wittgenstein'ın hemen anımsattığı gibi, bu türden nesneler bağlamında acıdan sözettiğimiz olmaktadır; örneğin çocuk oyunlarında oyuncaklar bakımından, ya da bir masalda bir tencere hakkında. 'Ancak, acı kavramının bu kullanımı,' diye araya giriyor Wittgenstein, 'ikincil bir kullanımdır.'[53] Dilin birincil ve ikincil açılımları arasında yapılan bu ayrım, Derrida'nın çok etkili olmuş J.L. Austin eleştirisinde açıkça ortaya konduğu gibi,[54] Austin'in dilde göstericilere *(performatives)* ilişkin çalışmasına damgasını vuran karşı-temsilci, karşı-gösterici bir motifi, ilginç bir biçimde yinelemektedir. Ancak, dilin birincil –olağan– ve ikincil –öykülemeci– kullanımları arasında yapılacak ayrımın kendisinin her defasında kaçınılmaz olarak *öykülemeci* bir ayrım olacağı, bizzat özel dil karşıtı argümanın bir sonucudur. Başka bir deyişle, dilin öykülemeci açılımlarına 'ikincil' bir konumu uygun görerek, Wittgenstein, kendisinin özel dil varsayımına karşı argümanının en önemli sonucuyla çelişmektedir. Daha önce ilgisiz bulunarak süreç dışı bırakılmış olan özel nesne –kavramın doğrudan yaşantı durumu; Kane'in, eyleminin anlamı bakımından, egemen bir özne olarak geleneksel *ayrıcalığı*– dilde birincil olanı ikincil olandan, olağan olanı öykülemeci olandan ayırdetmek üzere, argümana geri dönmektedir.

---

52 Krş. *a.y.,* par. 281 ve 283.

53 *A.y.,* par. 282, vurgu ekli.

54 *A.g.e.,* dipnot 6, ss. 321-330.

Yazı karşısında *sözün* geleneksel ayrıcalığına yaklaşan ve adına şimdilik olağan-dil fetişi denebilecek bir tutum, belki de en belirgin olarak, Wittgenstein'ın öykülemeci bir uygulama olarak *felsefeye* duyduğu hoşgörüsüzlükte anlatım bulmaktadır. 'Bir felsefeciden başka hiç kimse, "İki elimin olduğunu biliyorum" demez,' diye yakınmada bulunuyor sözgelimi, geleneksel felsefenin dile yönelik tipik bir 'suistimaline' işaret ederek.[55] Yalnızca, felsefi kuşkucular gibi, geleneksel yokluk pozisyonlarını savunanlar değil –dış bir gerçekliğin varlığına yönelik klasik kuşkuculuğa, ünlü 'işte ellerim, iki elimin olduğunu biliyorum' sağduyucu yanıtını veren G.E. Moore gibi[56]– kuşkucu dilbilgisi *(grammar)* suistimallerini ciddiye alıp yanıtlamaya kalkanlar da, Wittgenstein'a göre, aynı taşkınlığın parçası olmaktadırlar. Başka bir yerde, Wittgenstein daha canlı bir örnek sunmaktadır.

> Bir felsefeciyle bahçede oturuyorum; o, yakınımızdaki bir ağacı göstererek, tekrar tekrar, 'Şunun bir ağaç olduğunu biliyorum', diyor. Yanımıza başka biri geliyor ve bunu duyuyor; ve ben ona şunu diyorum: 'Arkadaşın aklından zoru yok. Sadece felsefe yapıyoruz.'[57]

Wittgenstein, etkili olarak, sözkonusu dil suistimallerinin tevdi edilebileceği bağımsız, aşkın bir dilsel kategoriyi veri almaktadır. Başlıbaşına bir çelişki olan suistimal ve istimal, ya da kullanım, ayrımı –çünkü suistimal her durumda bir *istimalden* başka bir şey değildir– aynı anda, Wittgenstein'ın aksi takdirde olumsuzladığı mahremiyet, özel dil varsayımını da yeniden devreye sokmaktadır. Gerçekte, sözü-

55 L. Wittgenstein, *Zettel*, der. G.E.M. Anscombe ve G.H. von Wright, çev. G.E.M. Anscombe (Oxford: Blackwell, 1988), par. 405.

56 Bkz. G.E. Moore, 'Proof of an External World' (1939), *Selected Writings*, der. T. Baldwin.

57 L. Wittgenstein, *On Certainty*, der. G.E.M. Anscombe ve G.H. von Wright, çev. D. Paul ve G.E.M. Anscombe (Oxford: Blackwell, 1989), par. 467.

mona suistimaller, dilbilgisel olandan, yinelenebilir olandan, istimalde olandan, başkalarından, radikal bir *sapma* durumundan çok, *farklı* dilbilgisel damıtmalar –farklı yinelenebilirlikler– üzerine kurulu açılımlardır. Wittgenstein, *çoğulcu* bir oyun *(game)* kavramını, çoğulcu bir öyküleme kavramını savunmaktadır. Bununla birlikte, felsefeden, felsefeye *özgü* bir öyküleme düzenini esirger görünmektedir. Aksine, felsefe, öykülemenin, oyunsu olanın kadim kaçınılmazlığına bir *istisna* yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Acton, J. (Lord) 'Nationality', *Essays on Freedom and Power* (New York: Meridian Books, 1955)

Alatas, S.F., "On the Indigenization of Academic Discourse", *Alternatives,* (Cilt 18, Sayı:4, 1993)

Amin, S., *Eurocentricism* (London: Zed Books, 1990)

Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1983)

Anderson, P. *Lineages of the Absolutist State,* (London: Verso Editions ve New York: Schocken, 1979)

Aristotle, *Politics,* çev. J.Warrington (London:J.M.Dent and Sons, 1959)

Aronson, J., *A Realist Philosophy of Science* (New York: St. Martins, 1984)

Ashley R.K. ve Walker, R.B.J. "Reading Dissidence/Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignty in International Studies", *International Studies Quarterly* (Cilt 34, Sayı 3, 1990)

Ashley, R. "Political Realism and Human Interests", *International Studies Quarterly* (cilt 25, sayı 2, 1981)

Ashley, R. "The Poverty of Neo-realizm." *International Organization* (Cilt 38, Sayı 2, 1984)

Ashley, R.K. "Living on Border Lines: Man, Poststructuralism, and War", J. Der Derian ve M.J. Shapiro (der), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (Massachusetts ve Toronto: Lexington Books, 1989)

Ashley, R.K. "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics", *Alternatives* (Cilt 12, Sayı 4, 1987)

Ashley, R.K. ve Walker, R.B.J. (der.) "Speaking the Language of Exile", *International Studies Quarterly* (special issue, 1990)

Avgelli E. ve Murphy, C.N. *America's Quest for Supremacy and the Third World: A-Gramscian Analysis,* (London: Pinter, 1988)

Bagby, L.M.J. "The Use and Abuse of Thucydides in International Relations", *International Organization* (Cilt 48, Sayı 1, 1994)

Baker, P.N. *Disarmament* (London: 1926)

Banks, M. "The Evolution of International Relations Theory", M.Banks, (der.), *Conflict in World Society: A New Perspective on International Relations* (Brighton: Wheatsheaf Books, 1984)

Banks, M., "The Inter-Paradigm Debate, " Margot Light ve A.J.R. Groom, *International Relations: A Handbook of Current Theory,* (London: Frances Pinter, 1985)

Barrett, M. *The Politics of Truth* (Stanford: Stanford University Press, 1991).

Bauman, Z., *Hermeneutics and Social Science: Approaches to Understanding* (London: Hutchinson, 1978).

Beitz, C. "Bounded Morality: Justice and the State in World Politics", *International Organization,* (Cilt 33, Sayı 3, 1979).

Beitz, C. *Political Theory and International Relations* (Princeton: Princeton University Press, 1979)

Bell, D. *Cultural Contradictions of Capitalism* (New York: Basic Books, 1976)

Bell, D. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* (New York: Basic Books, 1973)

Bell, D. *The End of Ideology* (Glencoe: Basic Books, 1960)

Bentham, J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Oxford: Clarendon Press, 1907)

Bergesen, A. "From Utilitarianism to Globology, " A. Bergesen (der), *Studies of the Modern World System* (London ve New York: Academic Press, 1980)

Bhaskar, R. *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of Contemporary Human Sciences* (London: Harvester Press, 1979)

Bleiker, R. "Neorealist Claims in the Light of Ancient Chinese Philosophy: The Cultural Dimension of International Theory", *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 22, Sayı 3, 1993)

Bloom, W. *Personal Identity, National Identity and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

Bodin, J. *Six Books of the Commonwealth,* özetleyerek çev. M.J.Tooley (Oxford: Basil Blackwell, 1955),

Braunmühl, C. von, "The Nation State and the World Market: National Organization of the Bourgeois State, " Holloway ve S. Picciotto (der), *State and Capital* (London: Arnold, 1978).

Brenner, R., "The Origins of Capitalist Development:. A critique of Neo-Smithian

Marxism," *New Left Review,* (104, July-August 1977)

Brown, C. *International Relations Theory: New Normative Approaches* (London: Macmillan, 1992)

Bryce, J. *International Relations* (London: Macmillan, 1922)

Bull, H. "International Relations as an Academic Pursuit" *Australian Outlook:* (Cilt: 26, Sayı:3, 1972)

Bull, H. "International Theory: A Case for a Classical Approach, " *World Politics* (Cilt:18, Sayı:2, April 1966)

Bull, H. "The Grotian Conception of International Society", H.Butterfield ve M.Wight, (der.), *Diplomatic Investigations* (London: George Allen and Unwin, 1966)

Bull, H. "The Theory of International Politics 1919-1969", *The Aberystwyth Papers,* (der.) Brian Porter (Londra: Oxford University Press, 1972)

Bull, H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977)

Bull, H. ve Watson, A. (der.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984)

Burke, E. *Reflections on the Revolution in France,* (London: J.M.Dent and Sons, 1910) *Thoughts on French Affairs Etc...*'i de kapsayan Everyman baskısı.

Burns, C.D. *International Politics* (London: Methuen, 1920)

Bush-K. ve Keyman, E.F. 'Rethinking Security in a Post-Cold War World', (Konferans Tebliği, Canada, 1995).

Buzan, B. *People, States and Fear,* 2. baskı (Boulder, CO: Rienner, 1991).

Buzan, B., Jones C. ve Little, R., *The Logic of Anarchy: Neo-realism to Structural Realism,* (Columbia University Press: New York, 1993)

Campbell, D. *Writing Security* (Minneapolis: Minnesota Press, 1992)

Carr, E.H. *The Twenty Years Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (London: Macmillan, 1939)

Chan, W.T. *A Source Book in Chinese Philosophy* (Princeton: Princeton University Press, 1963)

Clarke, S. *The Foundations of Structuralism: A Critique of Lévi-Strauss and the Structural Movement* (Brihgton: Harvester Press, 1981)

Connolly, W. *Identity/Difference* (Ithaca: John Hopkins University Press, 1991)

Constantinou, C.M. "Diplomatic Representations... or Who Framed the Ambassadors?", *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 23, Sayı 1, 1994)

Cox, R. W. 'Towards a Post-Hegemonic Conceptualization of World Order', J. Rosenau (der) *Governance without Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

Cox, R.W. 'Social Forces, States and World Orders', *Millennium: Journal of International Studies,* (No: 10, 1981)

Cox, R.W. Gramsci, Hegemony and International Relations', *Millennium: Journal of Internatioal Studies,* (No. 12, 1983)

Cox, R.W. *Production, Power and World Order* (New York: Columbia University Press, 1987)

Cutler, A.C. "The 'Grotian Tradition" in International Relations", *Review of International Studies* (Cilt 17, 1991)

Dağı, Ihsan D. "Liberalizmin Uluslararası Politika Açmazı", *Polemik,* (Mart-Nisan 1994)

Dant, T., Knowledge, *Ideology and Discourse* (London:Routledge, 1991)

Der Derian J. "The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations" J. Der Derian ve M. Shapiro (der.) *International / Intertextual Relations* (Lexington: Lexington Books, 1989)

Der Derian J. and Shapiro M. (der.), *International/Intertextual Relations* (Lexington: Lexington Books, 1989)

Der Derian, J. *Anti-Diplomacy* (Cambridge: Blackwell, 1992)

Der Derian, J. *On. Diplomacy* (Cambridge: Blackwell, 1987)

Derrida J., *Writing and Difference,* çev. A. Bass (London ve Henley: Routledge and Kegan Paul, 1978)

Derrida, J. "Force of Law: The "Mystical Foundation of Authority", D. Cornell et al. (der), *Deconstruction and the Possibility of Justice* (New York ve London: Routledge, 1992)

Derrida, J. *Limited Inc,* çev. S. Weber ve J. Mehlman (Evanston: Northwestern University Press, 1990)

Derrida, J. *Margins of Philosophy,* çev. A. Bass (Brighton: Harvester Press, 1986)

Derrida, J. *Of Grammatology,* çev. G.C. Spivak (Baltimore ve London: Johns Hopkins University Press, 1976)

Dessler, D. "What's at Stake in the Agent Structure Debate?" *International Organization* (Cilt.43, No.3, 1989)

Deusch, K.W. *Political Community and the North Atlantic Area* (Princeton: Princeton University Press, 1957).

Deusch, K.W. *The Analysis of International Relations* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968).

Domke, K. "Power, Political Capacity and Security in the Global System" R.J.Stoll ve M.D.Ward (der.) *Power in World Politics* (Boulder: Lynne Reinnner Publishers, 1989)

Dougherty J. E. ve Pfaltzgraff, R.L. *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey,* 3. baskı (New York: Harper & Row Publishers, 1990)

Dunn, C. C. "Interstate System and Capitalist World Economy: One Logic or Two?" *International Studies Quarterly,* (Sayı 1, 1981)

Dyer, H.C. "Normative Theory and International Relations", H.C. Dyer and

L.Mangasarian (der.), *The Study of International Relations: The State of the Art,* (London: Macmillan, 1989)

Eagleton, T., *Ideology: an Introduction* (London:Verso, 1990)

Eralp, A. "Theory in International Relations: Three Major Debates", yayınlanmamış makale (Ankara: ODTÜ, 1989)

Falk, *The End of World Order: Essays on Normative International Relations,* (Holmes and Meier: New York: 1983)

Feyerabend, P., *Farewell to Reason* (London:Verso, 1987)

Ferguson, Y. H, . ve Mansbach, R. W., *The Elusive Quest* (Columbia: Columbia University Press, 1988)

Ferguson, Y.H., ve Mansbach, R.W., "Between Celebration and Despair :Constructive Suggestions for Future International Theory" *International Studies Quarterly* (Cilt: 36 Sayı: 3, 1992)

Forsyth, M. "Thomas Hobbes and the External Relations of States", *British Journal of International Studies* (Cilt 5, 1979)

Forsyth, M.G. M.Keens-Soper and P.Savigear, (der.), *TheTheory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Treitschke* (London: George Allen and Unwin, 1970)

Foucault, M. *The History of Sexuality* (New York: Pantheon, 1979).

Frankel, B. *Post-Industrial Utopias* (Cambridge: Polity, 1987)

Frost, M. *Towards a Normative Theory of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986)

Gaddis, J.L. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Post-War American National Security Policy* (New York: Oxford University Press, 1982).

Gallie, W.B., *Philosophers of Peace and War,* (Cambridge University Press, Cambridge, 1978)

Garnett, J.C. *Commonsense and the Theory of International Politics* (Albany: State University of New York Press, 1984)

George J. ve Campbell, D. "Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", *International Studies Quarterly* (Cilt 34, Sayı 3, 1990)

George, J. *Discourses of Global Politics* (Boulder, Lynne Rynner, 1993)

Gibbons, H.A. *An Introduction to World Politics* (New York: Macmillan, 1922)

Giddens, A. ve Turner J.H. (der.) *Social Theory Today* (Cambridge: Polity Press, 1987)

Giddens, A., *Central Problems in Social Theory* (Berkeley; University of California Press, 1979)

Giddens, A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Cambridge, UK: Polity Press, 1984)

Gierke, O. *Political Theories of the Middle Ages,* çev. F.Maitland (Cambridge:

Cambridge University Press, 1900)

Gill, S. ve Law, D., *The Global Political Economy* (London, Wheatsheat, 1988).

Gill, S., *American Hegemony and Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)

Gill, S. (der), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993)

Gilpin, R. *War and Change in World Politics,* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1984)

Godelier M. "Structure and Contradiction in Capital", *Ideology in Social Science,* R. Blackburn (der.) (Glasgow: William Collins and Sons Ltd., 1975)

Godelier M., *Rationality and Irrationality in Economics* (London ve New York: New Left Books;1972)

Godelier, M. *Perspectives in Marxist Anthropology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977)

Golding, S., *Gramsci's Democratic Theory,* (Toronto: University of Toronto Press, 1992)

Gong, G.W. *The Standard of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984)

Goodwin, G. L. "Theories of International Relations: The Normative and Policy Dimensions", T.Taylor (der.), *Approaches and Theory in International Relations* (London: Longman, 1978)

Gourevitch, P., "The International System and Regime Formation: A Critical Review of Anderson and Wallerstein", *Comparative Politics* (Cilt 10, Sayı 3)

Grant, A.J. ve diğerleri, *An Introduction to the Study of International Relations* (London: Macmillan, 1916).

Grieco J.M. "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the New Liberal Institutionalism", *International Organization* (Cilt 42, Sayı 3, 1992)

Grieco J.M. "Realist Theory and the Problems of International Cooperation", *Journal of Politics* (Cilt 50, Sayı 3, 1988)

Grotius, H. *De Jure Belli ac Pacis,* çev. F. W. Kelsey (London: Wildy and Son Ltd., 1964)

The Guardian, "A Life of Hell for the Wife of a God," 10 Haziran 1995, s. 25.

Habermas, J. *On the Logic of the Social Sciences* çev. S. W. Nicholsen ve J.A. Stark (Cambridge: Polity Press, 1988)

Habermas, J. *The Philosophical Discourses of Modernity* (Cambridge: Polity, 1987).

Halliday, F., "The Pertinence of International Relations" *Political Studies* (Cilt 38, Sayı 3, 1990).

Halliday, F. "State and Society in International Relations: A Second Agenda", *Millennium: Journal of International Studies* (cilt 16, sayı 2, 1987)

Hamidullah, M. *The Muslim Conduct of State*, değiştirilmiş beşinci baskı (Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1963)

Harle V. "European Roots of Dualism and its Alternatives in International Relations" V. Harle (der.) *European Values in International Relations* (London: Pinter, 1990)

Heathley, D.P. *Diplomacy and the Study of International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1919)

Heidegger, M. "The Age of the World View", çev. M. Grene, W.V. Spanos (der), *Martin Heidegger and the Question of Literature: Toward a Postmodern Literary Hermeneutics* (Bloomington ve London: Indiana University Press, 1979)

Held, D. *Political Theory and the Modern State: Essays on State, Power and Democracy* (Cambridge: Polity Press, 1989).

Henkin, L. *"Introduction", The International Bill of Rights*, (der.), L.Henkin, (Colombia University Press; New York, 1971).

Herz, J.H. "Political Realism Revisited", *International Studies* Quarterly (cilt 25, sayı 2, 1981)

Herz, J.H. *Political Realism and Political Idealism*, (Chicago: Chicago University Press, 1951)

Heydebrand, "W.K. Marxist Structuralism", P.M. Blau ve R.K. Merton (der.) *Continuities in Structural Inquiry* (London: Beverley Hills, Sage Pub., 1981)

Hill, D. "Human rights and Contemporary State Practice". *Human Rights and Foreign Policy*, (der.) D.Hill, (Macmillan; London, 1989)

Hinsley, F.H. *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963);

Hinsley, F.H. *Sovereignty*, ikinci baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 1986)

Hobbes, T. *Leviathan*, Everyman baskısı (London, J.M.Dent and Sons, 1914)

Hoffman M. 'Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate', *Millenium: Journal of International Studies*, (No: 2, 1987)

Hoffman, M. "Normative Approaches", M.Light and AJR Groom (der.), *International Relations: A Handbook of Current Theory* (London: Frances Pinter, 1985)

Hoffman, S. "Reaching for the Most Difficult; Human Rights As A Foreign Policy Goal" *Daedalus*, (Vol.112, No.4)

Hoffmann, M. "Conversations on Critical International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, (Cilt 17, 1988)

Hoffmann, M. "Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate." *Milennium: Journal of International Studies* (Cilt 16, 1987)

Hoffmann, S., "An American Social Science: International Relations", *Daedalus* (cilt 106, Sayı 3, 1977)

Hollis M. ve Smith, S. *Explaining and Understanding International Relations* (Oxford: Calerandon Press, 1992).

Holsti, K. J. *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory* (Boston: George Allen & Unwin, 1985)

Homans, G.C., "Behavioralism and After", A. Giddens ve J.H. Turner (der.) *Social Theory Today,* (Cambridge:Polity Press, 1987)

Howard, M. *International Relations in Political Theory* (London, 1992)

Kant, I. "Eternal Peace", C.J.Friedrich, Inevitable Peace kitabı içinde (New York: Greenwood Press, 1969) H.Reiss (der.), *Kant's Political Writings,* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977)

Kant, I. "Idea of a Universal History from a Cosmopolitan Point of View", P.Gardiner, (der.), *Theories of History* içinde (Glencoe: Free Press, 1959)

Kaplan, A. *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science* (Scranton: Chandler Publishing. Co., 1964)

Kaplan, M. *System and Process in International Politics* (New York: John Wiley, 1957)

Kaplan, M. (der.) *New Approaches to International Relations,* (New York: St. Martin"s Press, 1968)

Kaplan, M., "The New Great Debate: Traditionalism vs Science in International Relations", *World Politics* (Cilt: 18 Sayı: 1, October 1966)

Keat R. ve Urry, J. *Social Theory as Science* (London: Routledge and Kegan Paul, 1975)

Kedourie, E. *Nationalism* (London: Hutchinson, 1960);

Keens-Soper, M. "The Practice of a States System", M. Donelan, (der.), *The Reason of States: A Study in International Political Theory,* (London: George Allen and Unwin, 1978);

Kennan, G.F. "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs* (cilt 25, sayı 4, 1947)

Kennan, George F. *American Diplomacy 1900-1950* (Chicago: Chicago University Press, 1951)

Keohane R.O. ve J Nye, .S. "Power and Interdependence Revisited", *International Organisation* (cilt 41, sayı 4, 1987)

Keohane R.O. ve Nye, J.P. der. *Transnational Relations and World Politics.* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1977)

Keohane R.O. ve Nye, J.P. *Power and Interdependence: World Politics in Transition.* 2. baskı (Boston:Scott, Foresman and Company, 1989)

Keohane, R. 'International Institutions: Two Approaches', *International Studies Quarterly* (No. 32, 1988).

Keohane, R.O. (der.) *Neorealism and Its Critics,* (New York: Columbia University Press, 1986)

Keohane, R., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984)

Kerferd, G.B. *The Sophistic Movement* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981)

Keyman E. F. "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu" M. Yeğenoğlu, E. Fuat Keyman, M. Mutman (der) *Oryantalizm, Hegemonya, Kültür-Fark* (İletişim Yayınları, İst., 1996).

Keyman, E. F. 'Extending the Boundaries of Gramscian Critical Theory', *Canadian Journal of Political Science*, çıkacak.

Keyman, E. F. *Globalization, State, Identity/Difference* (New Jersey: Humanities Press, 1996)

Khadduri, M. *War and Peace in the Law of Islam* (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1952)

Kissinger, H. *Diplomacy* (New York: Simon and Schuster, 1994)

Knorr K. ve Rosenau, J.N. "Tradition and Science in the Study of International Politics", K.Knorr ve J.N. Rosenau (der.) *Contending Approaches to International Politics* (Princeton: Princeton University Press, 1969)

Kohn, H. *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background* (New York: The Macmillan Company, 1944);

Krasner, S.D. ed., *International Regimes* (Ithaca, NY ve Londra: Cornell University Press, 1983).

Krasner, S.D., *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*, (Princeton: Princeton University Press, 1978)

Kratochwil, F. V. and Ruggie, J. G. "International Organization: A State of the Art and an Art of the State." *International Organization*, (Cilt 40, No 4, 1986)

Kratochwil, F. V. *Rules Norms and Decisions*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989)

Krippendorff, E. "The Dominance of American Approaches in International Relations", *Millenium: Journal of International Affairs* (Cilt 16, Sayı: 2, 1987).

Kuhn, T.S. *The Structure of Scientific Revolutions*, genişletilmiş ikinci baskı (Chicago: The University of Chicago Press, 1970).

Kurzweil, E. *The Age of Structuralism: Lévi Strauss to Foucoult*, (New York: Columbia University Press, 1980)

Laclau E. ve Mouffe, C. *Hegemony and Socialist Strategy* (London Verso, 1985).

Lakatos, Imre The Methodology of Scientific Research Programmes: *Philosophical Papers*, Vol. 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 1978).

Lapid, Y., "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era," *International Studies Quarterly* (Cilt 33, Sayı 3, 1989).

Layder, D. Structure, *Interaction and Social Theory* (London: Routledge and Kegan Paul, 1981)

Leplin, J. (der) *Scientific Realism* (Berkeley: University of California Press, 1984)

Lightfoot-Klein, H. *Prisoners of Ritual: An Odyssey into Female Genital Circumcisi-*

on in Africa (New York ve London: The Haworth Press, 1989).

Lijphart, A. "The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly* (Cilt:18 Sayı:1 1974)

Linklater, A. 'The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical-Theoretical Point of View', *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 21, Sayı 1, 1992)

Linklater, A. *Beyond Realism and Marxism* (London: Macmillan, 1990)

Linklater, A. *Men and Citizens in the Theory of International Relations* (London, Macmillan, 1990)

Little, R. "International Relations and the Methodological Turn" *Political Studies Quarterly* (Cilt:39, Sayı: 4, 1991)

Little, R. "Structuralism and Neo-Realism, " M. Light ve A.J.R. Groom (der), *International Relations: A Handbook of Current Theory* (London: Frances Pinter, 1985)

Little, R. ve Smith S. (der.) *Belief Systems and International Relations,* (Oxford:Basil Blackwell, 1988)

Locke J., *Of Civil Government* (London: J.M.Dent and Sons, 1924)

Locke, J *The Second Treatise of Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963)

Luard, E. *Basic Texts in International Relations: The Evolution of Ideas about International Society* (New York: St. Martin's Press, 1992)

Machiavelli, N. *The Discourses* (London: Penguin Classics, 1970)

Machiavelli, N. *The Prince* (London: J.M.Dent and Sons, 1928)

MacLean, J. "Political Theory, International Theory and Problems of Ideology," *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt: 10, Sayı: 2, 1981)

Mansbach R. ve Vasquez. J. *In Search of a Theory.* (New York: Columbia University Press, 1983).

McClelland, C.A. *Theory and the International System* (New York: Macmillan, 1966)

McNeill, W.H. *A World History* (London: Oxford University Press, 1967),

Meese, E.A. *(Sem)erotics: Theorizing Lesbian: Writing* (New York ve London: New York University Press, 1992)

Mepham, J., ve Ruben, D.H. (der.), *Issues in Marxist Philosophy: Epistemology, Science and Ideology,* (Brighton: Harvester, 1979).

Miller, J.D. "Morality, Interest and Rationalization", *Moral Claims in World Affairs,* (der.), R. Pettman, (Croom Helm; London. 1979)

Modelski, G. "The Long Cycle of Global Politics and the Nation State," *Comparative Studies in Society and History,* (Cilt: 2, 1978)

Modelski, G. *Long Cycles in World Politics* (London: Macmillan, 1987);

Moon, P.T. *Syllabus on International Relations* (New York: MacMillan, 1925)

Moore, G.E. "Proof of an External World" (1939), *Selected Writings*, der. T. Baldwin (London ve New York: Routledge, 1993)

Morgenthau, H. J. *Scientific Man vs Power Politics* (Chicago: University of Chicago Press, 1946)

Morgenthau, H.J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. baskı, hazırlayan K. Thompson (New York: Alfred A. Knopf, 1978)

Morgenthau, H.J., *Truth and Power*, (New York: Knopf, 1970)

Morse, E.L. *Modernization and the Transformation of International Relations* (New York: Free Press ve London:Collier-Macmillan, 1976)

Murphy C.N ve Tooze, R. *New International Political Economy* (Boulder: Lynne Rynner, 1993).

Murphy, C.F. "The Grotian Vision of World Order" *American Journal of International Law* (Cilt 76, Sayı 3, 1982)

Neill, O. O. "Transnational Justice", D.Held, (der.), *Political Theory Today*, (Cambridge, Polity, 1991)

Niebuhr, R. *Moral Man and Immoral Society: A Study of Ethics and Politics*, (New York: C. Scribner"s, 1952)

Nietzsche, F. *The Will to Power*, çev. W. Kaufmann ve R.J. Hollingdale (London: Weidenfeld and Nicolson, 1968)

Nobel, J.W. "Morgenthau"s Struggle with Power: The Theory of Power Politics and the Cold War," *Review of International Studies* (cilt 21, 1995)

North, R.C. ve Willard, M.R., "The Post-Behavioural Debate: Indeterminism, Probabilism and the Interaction of Data and Theory", M. Banks (der.), *Conflict in World Society*, (Brighton:Wheatseaf Books, 1984)

Northedge, F.S. *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976).

Nozick, R. Anarchy, *State and Utopia* (New York: Basic Books, 1974)

Olson W. ve Onuf N. "The Growth of a Discipline Reviewed", Steve Smith (der.), *International Relations: British and American Perspectives* (New York: Basil Blackwell Ltd., 1985)

Olson W.C., ve Groom, A.J.R, *International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretation* (London: Harper Collins Academic, 1991)

Olson, W.C. "The Growth of a Discipline", B. Porter, (der.), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969* (London: Oxford University Press, 1972),

Onuf, Nicolas G. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, (Columbia: University of South Carolina Press, 1989)

Oxford English Dictionary, ikinci baskı (1989),

Oye, K. A. "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies", *World Politics* (Cilt 38, Sayı 1, 1985)

Parkinson, F. *The Philosophy of International Relations: A Study in the History of*

Thought (London: Sage, 1979)

Parsons, T. "The Present Status of Structural Functionalist Theory in Sociology", L.A.Coser (der.) *The Idea of Social Structure* (New York: Harcourt, Price Joronovich, 1975)

Pettmann, R. *State and Class: A sociology of International Relations* (London: Croom Helm, 1979)

Plato, *Republic*, çev. A.D.Lindsay (London: T.M.Dent and Sons, 1950)

Polat, N. "The Same and the Similar: Nihilism and Mimetic Hostility", *Law and Critique* (Cilt 5, Sayı 2, 1994)

Potter, P.B. *This World of Nations: Foundations, Institutions, Practices* (New York: MacMillan, 1929)

Purnell, R. "Theoretical Approaches to International Relations: The Contribution of the Graeco-Roman World", T.Taylor, (der.), *Approaches and Theory in International Relations* (London: Longman Group, 1978)

Rapoport, A., *The Big Two: Soviet-American Perceptions of Foreign Policy* (Indianapolis: Pegasus, 1971)

Rawls, J. *A Theory of Justice*, (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1971)

Reinsch, P.S., *World Politics* (New York: Macmillan, 1900)

Richardson, J. L. "The Academic Study of International Relations", J. Miller ve R. Vincent (der) *Order and Violence* (Oxford: Calerandon Press, 1990)

Robertson, A.H. *Human Rights in the World*, (Manchester: Manchester University Press, 1989)

Rochester, M. "The Rise and Fall of International Organizations as a Field of Study", *International Organization* (cilt 40, sayı 4, 1986)

Rosenau J. N. (der.) *International Politics and Foreign Policy* (New York: The Free Press, 1969)

Rosenau, J. N. (der.) *In Search of Global Patterns*, (New York: The Free Press, 1976)

Rosenberg, J. *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, (Londra: Verso, 1984)

Rosenthal, E.I.J. *Political Thought in Medieval Islam* (Cambridge: Cambridge University Press, 1958)

Rothstein, R. "On the Costs of Realism", *Political Science Quarterly* (cilt 87, sayı 3, 1972)

Ruggie, J.G. 'International Structure and International Transformation: Space, Time and Method', E. Czempiel ve J. Rosenau (der) *Global Changes and Theoretical Challenges* (Toronto: Lexington, 1991)

Ruggie, J. G., "Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neo- realist Synthesis." R.O. Keohane (der.), *Neo-realizm and its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986)

Russell, G., Hans J. *Morgenthau: and the ethics of the American Statecraft,* (Baton Rouge: Lousiana State University Press, 1990)

Sabine, G.H. *A History of Political Theory,* T.L.Thorson'un revize ettiği 4. baskı (Hinsdale: Dryden Press, 1973)

Saint Augustine, *The City of God,* 2 cilt, çev. J.Healey, yayına hazırlayan R.V.G.Tasker, Everyman baskısı (London: J.M.Dent and Sons, 1945).

Savigear, P. "European Political Philosophy and the Theory of International Relations" T:Taylor, (der.), *Approaches and Theory in International Relations* (London: Longman Group, 1978)

Sayer, D. *Marx's Method: Ideology, Science and Critique* (Brighton: Harvester Press, 1979)

Schwartz, B. *The World of Thought in Ancient China* (Cambridge, M.A.: Harvard University Press, 1985)

Schwerzenberger, G. *Power Politics* (Londra: Cage, 1951).

Seton-Watson, H. *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism* (London: Methuen, 1977);

Shapiro, M. J. "Textualizing Global Politics", J. Der Derian ve M. Shapiro (der.) *International / Intertextual Relations* (Lexington : Lexington Books, 1989)

Shapiro, M.J. *Reading the Postmodern Policy* (Minneapolis: Minnesota Press, 1992)

Shaw, M. *Global Society and International Relations* (Cambridge: Polity, 1994)

Shils, E., "The Concept and Function of Ideology" *International Enclopedia of the Social Sciences,* cilt. 7. (New York: Macmillan, 1968)

Shotwell, S.T. *War and Its Renunciation as an Instrument of Policy in the Pact of Paris* (New York, 1929)

Singer, J.D. "The Level of Analysis Problem in International Relations". K. Knorr ve S. Verba (der) *The International System: Theoretical Essays* (Princeton: Princeton University Press, 1961)

Skinner, B. F. *The Behavior of Organisms* (New York: Appleton-Century-Croft, 1938).

Skocpol, T. "Wallerstein's World System: A Theoretical and Historical Critique", *American Journal of Sociology,* (Cilt: 82, 1977)

Smith, A.D. *National Identity* (London: Penguin Books, 1991)

Smith, S. "Paradigm Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science", *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 16, Sayı 2, 1987)

Snyder, R. H.W. Bruck ve B. Spain (der.), *Foreign Policy Decision Making* (New York: Free Press, 1962).

Spykman, N.J. "Methods of Approach to the study of International Relations", *Proceedings of the Fifth Conference of Teachers of International Law and Related Subjects* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1933)

Strauss, C. Lévi, *Structural Anthropology* (New York: Basic Books, 1963)

Süleyman, A. Ahmed Ebu, *Islam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. F.Koru (Istanbul: İnsan Yayınları, 1985)

Tanrısever, O.F., *A Comparative Study on the Three Major Views of State Power in International Relations*, Master Tezi, (Ankara: ODTÜ, 1992).

Tayfur, M.F. "Main Approaches to the Study of Foreign Policy" *METU Studies in Development* (Cilt: 21 Sayı: 1 1994)

Taylor T. "Utopianism", S. Smith (der.), *International Relations: British and American Perspectives* (New York: Basil Blackwell, 1985)

Teson, F. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality* (New York: Transnational, 1988)

Thompson, J. *Justice and World Order* (London: Routlege, 1991)

Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, çev., R. Crawley, Everyman baskısı (London: J.M.Dent and Sons, 1910)

Tilly, C. (der.), *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1975).

Toynbee, A.J. *The World After the Peace Conference* (Londra: Oxford University Press, 1928).

Toynbee, A.J. ve Toynbee, V. "Problems of Research in International Relations", *International Studies* (Cilt 3, Sayı 1, 1961), (Indian School of International Studies).

Tuncer, H., *Eski ve Yeni Diplomasi* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995).

Turaine, A. *The Post-Industrial Society* (New York: Random House, 1971)

Urry, K., ve J. *Social Theory as Science* (London: Routledge and Kegal Paul Ltd., 1975),

Valery, P. *History and Politics*, çev. D.Folliot ve J.Mathews (London: Routledge and Kegan Paul, 1962),

Vasquez, J. *The Power of Power Politics: A Critique*, (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1981).

Vincent, J. *Human Rights and International Relations*, (Cambridge Uni., Cambridge, 1990)

Vincent, R.J. "The Hobbesian Tradition in the Twentieth Century International Thought", *Millennium: Journal of International Studies* (Cilt 10, Sayı 2, 1981)

Walker, R.B.J. *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993)

Wallerstein I. *The Capitalist World Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979)

Wallerstein I. *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the World Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974)

Wallerstein I. *The Politics of the World Economy* (Cambridge University Press, 1984).

Waltz, K. "Response to My Critics, " R.O. Keohane (der) *Neo-realizm and Its Critics,* (New York: Columbia University Press, 1986)

Waltz, K. *Man, The State and War,* (New York: Columbia University Press, 1959)

Waltz, K. N. *Theory of International Politics,* (Reading, MA and Londra: Addison-Wesley, 1979)

Walzer, M. *Just and Unjust Wars* (New York: Basic Books, 1977)

Watson, A. *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992)

Weber, C. *Simulating Sovereignty: Intervention, the State, and Symbolic Exchange* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995)

Weber, M. "Politics as a Vocation", *From Max Weber: Essays in Sociology,* çev. ve (der.), H.H.Gerth ve C.W.Mills (New York: Oxford University Press, 1946)

Weber, M. *Economy and Society,* (Berkeley:University of California Press, 1968)

Webster, C.K. *The Study of International Politics,* An Inaugural Lecture delivered before the University College of Wales, Aberystwyth, 23 February 1923 (Cardiff and London, University of Wales Press, 1923)

Weltmayer, H. "Towards an Assessment of the Structuralist Integration of Marx, Lévi Strauss and Louis Althusser, " *Science and Society,* Cilt: 4 (1974)

Wendt, A. "The Agent Structure Problem in International Relations Theory, " *International Organization* (Cilt.41 No.3, 1987)

Wendt, A., "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics, " International Organization (Cilt 46, Sayı 2, 1992).

Whyte, A.F. *China and Foreign Powers* (London: Milford, 1927).

Wight, M. "Why is There No International Theory", H.Butterfield and M. Wight, (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics* (London: George Allen and Unwin, 1966)

Wight, M. "The Anatomy of International Thought", *Review of International Studies* (Cilt 13, Sayı 3, 1987)

Wight, M. *International Theory: The Three Traditions* (Leicester: Leicester University Press, 1991)

Wight, M. *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977).

Wittgenstein, L. *On Certainty,* der. G.E.M. Anscombe ve G.H. von Wright, çev. D. Paul ve G.E.M. Anscombe (Oxford: Blackwell, 1989)

Wittgenstein, L. *Philosophical Investigations,* çev. G.E.M. Anscombe (Oxford: Blackwell, 1988)

Wittgenstein, L. *The Blue and Brown Books* (Oxford: Blackwell, 1989)

Wittgenstein, L. *Zettel,* der. G.E.M. Anscombe ve G.H. von Wright, çev. G.E.M. Anscombe (Oxford: Blackwell, 1988)

Wright, M. (der.), *Theory and Practice of the Balance of Power 1486-1914: Selected European Writings* (London: J.M.Dent and Sons, 1975).

Wright, Q. *The Study of International Relations* (New York: Appleton-Century-Crofts, Inc., 1955)

Yalvaç, F. "Sociology of the State and Sociology of International Relations, " M. Banks ve M. Shaw (der), *State and Society in International Relations* (Brighton: Harvester Press, 1991)

Yalvaç, F. "Workl System Studies and International Relations," *Milennium: Journal of International Studies*, Cilt 3 (1980-81)

Yayla, A. *Liberal Bakışlar* (Ankara, Siyasal Kitapevi, 1993).

Yurdusev, A. N. *System Theory and International Relations: Three Major Conceptualizations*, master tezi, (Ankara:ODTÜ, 1991)

Yurdusev, A.N. ""Level of Analysis" and "Unit of Analysis": A Case for Distinction", *Millennium: Journal of International Studies* (cilt 22, sayı 1, 1993)

Yurdusev, A.N., "Liberalizmin Türkiye Atağı", *Türkiye Günlüğü* (Sayı.22, Bahar 1993)

Yurdusev, A.N., "The Concept of International System as a Unit of Analysis", *METU Studies in Development* (Cilt 21, Sayı 1, 1994)

Zolberg, A., "Strategic Interactions and the Formation of Modern States: France and England," *International Social Science Journal*, (Cilt 4, 1980)

Dizin

– A –

açık diplomasi 62, 63, 65, 193, 197

anarşi 36, 43, 47, 48, 51, 76, 98, 103, 113, 132, 150, 152, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 163, 175, 184, 205, 206, 223, 239

aracılık (agency) 272

araçsal ussallık 232, 233, 234, 237, 238

Aristo 16, 31, 32, 33, 191

artzamanlı 134, 154

Ashley, R. 82, 121, 122, 125, 133, 149, 158, 159, 250, 251, 254, 255, 256, 267, 274, 275, 276, 277, 280, 281, 282, 285

Austin, J.L. 287

Avrupa merkezci 102, 103, 122, 255

Aydınlanma Dönemi 62, 63, 206-207, 236

ayrı tutma ilkesi 212, 213

– B –

bağımlılık 198

Banks, M. 136

barış 24, 42, 50-52, 55, 63, 67-69, 71, 115, 189, 193, 195, 198, 199, 200, 206, 207, 218, 225, 232

barış toplulukları 65

Baudrillard, J. 209, 210

Beitz, C. 213, 214, 224

benzetiler (simulacra) 280

benzetileme (simulation) 279

Bhaskar, R. 119, 123, 139, 140, 146, 162

bilimsel realizm 57, 113, 123, 139, 140, 143, 145, 147, 148, 152, 164, 168, 181, 182, 183

bilimsellik 125, 200, 201

birey 40-42, 46, 47, 49-51, 53, 55, 62, 117, 119, 133, 134, 186

Birleşmiş Milletler 71, 198, 218, 222, 225, 226, 278

Bodin, J. 20

Bull, H. 64, 101, 108, 109

– C –

Carr, E.H. 24, 25, 70, 71, 76, 81

Cox, R. 164, 169, 178, 179, 180, 240,

241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249

– Ç –

çevre 87, 170, 173
çevreleme Politikası 84
çoğulcu 136, 205
çözümleme birimi 78
çözümleme düzeyi 78, 144, 150, 174

– D –

davranışsalcılık 12, 58, 77, 82, 89-93, 94-104, 106-120, 122, 125, 129, 137, 182
değişim 166, 167, 218
derin yapı 155
Derrida, J. 250, 253, 264, 265, 269, 271, 272, 274, 287
Deusch, K.W. 98, 125
devlet 20-55, 73-83, 105, 118, 157, 165, 172, 186, 189, 204, 217, 218, 219, 221, 224, 226, 239, 242, 245, 246, 249, 257
devlet hakları 224, 226
doğal haklar 48, 224
dönüşümsel 146, 148, 162
Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP) 198, 199
dünya sistemi 135, 138, 164, 169, 173, 244
dünya pazarı 167, 174
dünya sistemi perspektifi 169-173

– E –

egemen bulunuş (presence) 262
egemenlik 20, 21, 80, 188, 194, 204, 220, 222, 223, 226, 231, 232, 233, 243
ekonomi 67, 74, 81-83, 87, 169
eleştirel yapısalcılık 138, 139, 145, 146, 165, 165, 168, 181, 182
eşit özgürlük 212
eşzaman 134, 154
evrensel ahlak 70, 125, 236

– F –

Falk, R. 64, 198, 199, 202
faydacı 208
fikir odakları 65
Foucault, M. 127, 134, 253, 256, 285
Frost, M. 206

– G –

gelenekselcilik 12, 58, 77, 82, 89, 90, 93, 95, 101, 106-115, 120, 122, 125, 200
George, J. 251
gizli diplomasi 62
global sermaye 238
Gramsci, A. 138, 177, 178, 180, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244
Gramşiyan 13, 164, 178, 231, 227, 228, 238, 240, 246, 247, 248, 249, 250, 260
Grotius, H. 12, 16, 47-50, 54, 62, 191, 192, 195
Grotiyan 16, 47, 58, 62
güç 104, 115, 131, 150, 159, 166, 178, 207, 223, 225
güç dengesi 34, 40, 41, 43, 48, 67, 69, 71, 74, 76, 84-87, 95, 99, 102, 104, 128, 151, 152, 156, 179, 195, 202, 207, 246

– H –

hegemonik 126, 170, 176, 240, 245, 251
hegemonik devlet 170
hegemonya 138, 166, 177, 178, 179, 180, 230, 238, 239, 242, 243, 244,

246, 247, 248, 249, 250
Heidegger, M. 265
Hinsley, F.H. 33, 55
hiyerarşi 30, 36, 39, 76, 128, 156, 250
Hobbes, T. 12, 16, 44, 45-47, 54, 58, 73, 191, 204, 221
Holsti, K.J. 115, 116
hukukçu paradigma 209

– I –

idealizm 12, 27, 50, 57, 58-62, 66-80, 90, 149, 198, 265, 266, 273
ideoloji 83, 84, 91-93, 124, 126, 127, 134, 155, 218, 245, 253
ilerleme 62, 63, 74, 197, 233, 234
iletişimsel ussallık 236, 237, 238, 240, 247, 248, 251
insan hakları 53, 186, 188, 190, 203, 209, 219, 221, 222, 223, 225, 226
İşlevselcilik 143, 146, 198

– K –

kanaat önderleri 65
Kant, I. 12, 16, 50-54, 62, 63, 191, 193, 194, 195, 207, 208, 211, 213
Kantiyan 16, 51, 58, 187, 195, 121
Kaplan, M. 98, 101, 102, 142
karşılıklı güven 53
kimlik 87, 90, 230, 235, 236, 237, 248, 249, 250
kimlik-fark ilişkisi 252
komüniteryen 187, 217
kozmopolitan 53, 188, 192, 193, 195, 199, 203, 211, 213, 219, 226, 236
Kuhn, T.S. 24, 96, 117
kullanımdaki mantık 113
kuram 107, 110, 116, 118, 228, 233
kültür 205, 216, 240

– L –

Leviathan 45, 46
liberalizm 62, 81, 199
liberteryen 216
Lijphart, A. 97, 98
Linklater, A. 234, 235, 236
Locke, J. 48, 62, 191, 220

– M –

Machiavelli 16, 40-44, 48, 58, 71, 221, 282, 283
Marksizm 134, 138, 140, 141, 143, 167, 168, 195
Marksizm Leninizm 92, 137
Marx, K. 52, 133, 143, 172, 174
merkezi 76, 156, 170, 173
meşru savaş 202, 206, 209, 213, 224
metinsellik (textuality) 253, 254, 256
Milletler Cemiyeti 63, 66-71, 196, 197, 198
Mitrany, D. 64
modernite 229, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 238, 250, 251, 253, 254
Moore, G.E. 288
Morgenthau, H.J. 72, 74-77, 81-84, 93, 106, 131, 151, 158, 221, 264

– N –

Nietzsche, F. 205, 265, 284
normalleştirilme 244, 245
normatif teoriler 186, 200, 210
normlar 186, 206, 243

– O –

olgun anarşi 161

– Ö –

öteki 255, 257
ötekilik (otherness) 237

özgürlük 45, 46, 52, 53, 168, 187, 188, 189, 207, 212, 213, 216, 217, 233, 235

– P –

pacta sund servanda 192, 213

paradigma 97, 114, 116, 118, 136, 219, 227, 228, 239

Plato 16, 31-33, 191

pozisyonel model 162

pozitivizm 76, 77, 82, 103, 111-114, 120, 121, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 152, 157, 158, 181, 187, 191, 200, 227, 230, 232, 232, 240

pratik realizm 82, 158

– R –

radikal 16, 43, 51, 54, 55, 213, 226, 229

rasyonalite 16, 43-48, 51, 54, 55, 62, 70, 74, 75, 84, 79, 103, 192

Rawls, J. 211, 212, 213, 214

realizm 7, 12, 16, 27, 33, 43-48, 51, 54, 55, 57-62, 69-104, 113, 115, 116, 135, 136, 139, 145, 149, 157, 179, 204, 221, 227, 228, 229, 240, 242, 244, 248, 250, 252, 253, 255, 257, 266, 273, 277, 283

Respublica Christiana 41

rıza 243, 244, 245, 247, 249

Rousseau, J.J. 52, 191

– S –

savaş 37, 39, 43-47, 50, 51, 55, 61-68, 73, 87, 92, 115, 131, 150, 151, 155, 186, 188, 189, 193, 195, 197, 200, 202, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 215, 218, 226

Shapiro, M. 128

sınıf 195, 248, 250

siyaset 62, 74, 79, 81, 104, 188, 201, 204, 205, 207, 223, 243

Soğuk Savaş 7, 9, 13, 71, 80, 81, 83-88, 91, 123, 129, 179, 190, 203, 205, 210, 216, 245, 252, 257

sorun çözme kuramı 179

soybilimsel (genealogical) 285

söylemsellik 252, 253, 256

– T –

teknik realizm 82, 158

Thrasymachus 268

Toynbee, A. 21

– U –

ulus-devlet 19-23, 55, 68, 73-81, 86, 87, 114, 119, 149, 213, 238, 239, 242

Uluslararası İlişkiler disiplini 7-15, 23-28, 32-34, 41, 42, 47, 51-87, 89-157, 164-169, 176-190, 193-226, 227-239

Uluslararası İlişkiler kuramı 10-16, 29, 33, 36-43, 52, 100, 107, 109, 182, 183, 227, 229, 230, 231, 232, 234, 238, 239, 240, 246, 250, 251, 253, 254, 255, 257-258, 260, 265

uluslararası ilişkiler 7-57, 62, 74, 78, 83, 91, 96-98, 106-131, 194, 197, 204-207, 212-235, 242, 251-261

uluslararası politika 9, 10, 26, 27, 76, 79, 131, 132, 140, 151, 156

uluslararası adalet 186, 211, 212

– Ü –

üretim 234, 237, 240, 244, 246, 247, 249

– W –

Walker, R.B.J. 125, 149, 229, 251, 252, 253, 274, 275, 276, 280, 281, 282, 283

Waltz, K. 137, 143, 145, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 163, 172, 182, 282, 283

Walzer, M. 208, 209, 224, 225

Weber C. 21, 99, 172, 277, 278, 280, 282, 285

Webster, C.K. 27, 66

Wight, M. 28, 33, 40, 43, 44, 201

Wilson, W. 26, 27, 50, 63-65, 197

Wittgenstein, L. 261, 262, 263, 264, 265, 266, 276, 277, 280, 286, 287, 288, 289

Wright, Q. 23, 24

– Y –

yapı 132, 133, 137, 139, 140, 142, 143, 146, 147, 153, 154, 158, 162, 166, 170, 181

yapı çözücü (deconstruction) 254

yapısal realizm 137, 138, 139, 140, 166

yapısalcı Marksizm 141, 164

yapısalcılık 129, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 154, 156, 157, 182, 183, 184, 253

yinelenebilirlik (iterability) 264

yorumsamacı 109, 120

yöntemsel bireycilik 119

– Z –

Zimmern, A. 27, 64, 66